

HLEDÁNÍ ČESKÝCH ZÁJMŮ
VNITŘNÍ ROZMANITOST A VNĚJŠÍ AKCESCHOPNOST

Petr Drulák, Vladimír Handl a kol.

HLEDÁNÍ ČESKÝCH ZÁJMŮ

Vnitřní rozmanitost
a vnější akceschopnost

Praha 2010

Ediční rada nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů

Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D. (Filozofická fakulta UK, Praha), Mgr. Ing. Radka Druláková, Ph.D. (Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha), Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. (ÚMV, Praha), JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D. (Fakulta sociálních věd UK, Praha), Prof. PhDr. Michal Klíma, M.A., CSc. (Metropolitní univerzita Praha), PhDr. Michal Kořan, Ph.D. (ÚMV, Praha), Mgr. Ing. Petr Kratochvíl, Ph.D. (ÚMV, Praha), PhDr. Pavel Pšejja, Ph.D. (Fakulta sociálních studií MU, Brno), Mgr. Dan Marek, Ph.D., M.A. (Filozofická fakulta UP, Olomouc), Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc. (Fakulta sociálních věd UK, Praha).

Vydání této publikace bylo hrazeno z prostředků výzkumného záměru „Česká republika v mezinárodní politice“, identifikační kód MZV 4854605401.

Recenzovali: Mgr. Ing. Štěpánka Zemanová, Ph.D.
JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., v Praze roku 2010.
© Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., Praha 2010
Text M. Brauna *Neúčast v euru a její politické důsledky* přeložil Antonín Handl.
Vědecký redaktor: PhDr. Vladimír Trojáněk
Obálka: Jan Šavřda
Tisk: Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš

ISBN 978-80-86506-88-3

Obsah

Úvod <i>Petr Drulák</i>	7
Národní zájem a jeho legitimita <i>Petr Kratochvíl</i>	17
Evropské záležitosti, koordinace a český zájem <i>Jan Karlas</i>	31
Katolická církev v české zahraniční politice <i>Petr Kratochvíl</i>	51
Euro ano, nebo ne? Český diskurz o euru <i>Michal Parížek</i>	68
Neúčast v euru a její politické důsledky <i>Mats Braun</i>	89
Konsenzus není nutný? Uznání Kosova v Česku <i>Filip Tesar</i>	106
Kosovo a český zájem: 1998–2008 <i>František Šulc</i>	133
Česká republika a Německo: Jak se vnímají? <i>Vladimír Handl</i>	152
Visegrádská socializace a její dopad na české zájmy <i>Michal Kořan</i>	174

Česká republika v boji proti klimatickým změnám <i>Ondřej Ditrych</i>	198
<i>Závěr</i> Vladimír Handl, Petr Drulák	218
Résumé	231
Literatura	233
O autorech	261

Úvod

Petr Drulák

Sousloví „české zájmy“ či „naše národní zájmy“ patří k nejužívanějším a nejzneužívanějším obrátům v českých politických debatách o zahraniční politice státu. Jeho užívání často věci spíše zatemňuje, než osvětluje. Tato kniha chce přispět k nápravě tohoto neutěšeného stavu a klade si tři cíle. První dva cíle jsou koncepční, třetí cíl se přímo orientuje na praktickou politiku.

Kniha přináší novou definici národního zájmu, která syntetizuje poznatky současného světového výzkumu národních zájmů a která je slučitelnější s normativní a politickou pluralitou než definice tradiční. Toto pojetí vymezuje národní zájem jako politiku, která je pro českou společnost relevantní, těší se široké podpoře a je přijatelná mezinárodním společenstvím. Dále se kniha snaží postavit výzkum českého zájmu na solidní metodologický základ. Každá z kapitol se hlásí k určitým teoretickým konceptům, jež operacionalizuje a systematicky aplikuje při výzkumu české zahraniční politiky.

Těmito dvěma cíli se tento výzkum podstatně liší od předchozí reflexe českých národních zájmů z první poloviny devadesátých let, kdy debata o národních zájmech přinesla řadu příspěvků v měsíčníku *Mezinárodní politika* i několik knižních publikací (Krejčí, 1993; Valenta a kol., 1992). Příspěvky tehdejší reflexe většinou postrádaly jakékoli teoreticko-metodologické zakotvení a měly charakter obhajoby specifických politických stanovisek.

Naším třetím cílem se však s touto předchozí debatou přesto setkáváme. Věnujeme se konkrétním otázkám české zahraniční politiky a klademe si otázku, kde má smysl mluvit o českých zájmech a jejich naplňování a kde nikoli. Jak již naznačuje podtitul, tato kniha se soustředí na souvislost mezi pluralitou na domácí scéně a zahraničněpolitickou akceschopností státu. Vychází současně s dalšími třemi publikacemi jako součást širšího analytického

celku (Drulák–Braun, 2010; Drulák–Horký, 2010; Drulák–Střítecký, 2010). Všechny čtyři publikace mají též titul „Hledání českého zájmu“, přičemž se liší tematickým zaměřením vyjádřeným podtituly. Hledají český zájem tím, že za použití zmíněných tří kritérií rozebírají několik desítek oblastí české zahraniční politiky. K nejvýznamnějším poznatkům celého projektu patří závěr, že česká zahraniční politika často selhává při uskutečňování českého zájmu právě v těch oblastech, které sama považuje za nejdůležitější. Spíše než o politice českého zájmu lze proto mluvit o politice českého nezájmu.

Tato empiricky rozsáhlá a v českém prostředí bezprecedentní analýza národního zájmu se opírá o předchozí základní výzkum tohoto pojmu z hlediska filozofie vědy, metodologie a konceptuálního ukotvení (Barša a kol., 2009; Drulák a kol., 2008; Kratochvíl, 2010). Než přistoupíme k diskusi o kapitolách knihy, je na místě stručně shrnout alespoň některé výsledky předchozího základního výzkumu.

Národní zájem jako politický pojem

Co politici míní národními zájmy? V politické praxi má tento pojem dosti proměnlivou náplň. Často ho používá opozice ke kritice vládní politiky, když jí vyčítá, že těchto zájmů nedbá. Vláda se ho naopak dovolává tehdy, když chce opozici přesvědčit, aby podpořila její politiku. Rétoricky je to silná zbraň, neboť nikdo se nehlásí k tomu, že by chtěl pomíjet národní zájmy.

Vzhledem k vážnosti, která je zájmu připisována, překvapí, že zřídka kdy bývá nějak přesněji vymezen. Jeho neurčitost není výsledkem absence pokusů o definování, nýbrž naopak mnohosti a rozrůzněnosti těchto pokusů. Nejčastěji bývá národní zájem spojován s bezpečností společnosti, s její prosperitou či s potvrzováním a s rozvojem její identity. Co si však kdo pod těmito cíli konkrétně představí, se dosti různí.

Například v českých diskusích se objevuje celá řada možností, jak tyto cíle chápat. V bezpečnostní oblasti závisí na tom, kde jsou spatřovány hlavní hrozby a obrana proti nim. Představuje takovou hrozbu autoritativní Rusko, nebo snad budoucí Německo, či protizápadní režimy za hranicemi Evropy, popř. nespécifikované nevládní skupiny s globální působností? Máme se těmto hrozbám bránit budováním multilaterálních struktur v EU nebo vytvářením privilegovaného vztahu s USA či snad vlastní autonomní politikou lišící se

případ od případu? Ani při hledání prosperity se nenabízí jedna jasná cesta bez alternativ. Přinese české společnosti větší výhody maximální ekonomická otevřenost s minimálními zásahy státu nebo aktivní vnější hospodářská politika upřednostňující určitá odvětví a vybrané partnery? Daleko od samozřejmosti má také naplňování české identity. Znamená ochranu češství? Definovaného jazykově, etnicky nebo suverenitou českých institucí? Nebo tuto identitu tvoří obecnější politické ideály vyplývající z české historické zkušenosti jako např. univerzalita lidských práv či globální podpora demokracie? I zběžný pohled na českou politickou debatu odhalí, že ani na jednu z těchto otázek nedostaneme jasnou odpověď, která by sama nevyvolávala řadu sporů.

Občas se odlišují nesporné a nadčasové národní zájmy na straně jedné od různých a proměnlivých cest jejich uskutečňování na straně druhé. Tím se však problém neurčitosti národního zájmu pouze přesouvá na nižší hladinu: zdánlivě jasné vymezení národního zájmu se sráží s neurčitostí ohledně cesty jeho uskutečňování. Ani vyjasnění cest nemusí pomoci. Může se ukázat, že každá vede jiným směrem a my si musíme vybrat, čímž onu neurčitost přenášíme do výběru cesty.

Pokud může být národním zájmem cokoli, není jím v konečném důsledku vůbec nic. Základní funkcí národního zájmu je rozlišovat podstatné od nepodstatného, žádoucí od nežádoucího. Má státu jako kolektivnímu aktéru poskytnout vodítko, kterým směrem se vydat na mezinárodní scéně, čemu věnovat pozornost a do čeho investovat omezené zdroje. Pokud z něho vyplývá, že všechny směry jsou stejně dobré či stejně špatné, nemůže svoji funkci plnit. Národní zájem je tudíž třeba uchopit skrze kritéria, která nám umožní odlišovat.

Národní zájem jako odborný pojem

Neurčitost vymezení národního zájmu se netýká pouze politických debat, ale proniká i debatou odbornou. Pojem národního zájmu patřil a patří k nejkontroverznějším pojmům výzkumu politiky. Spory o národní zájem se vedou na úrovni ontologické, normativní, epistemologické, teoretické i metodologické. Není naším cílem tyto debaty zde reprodukovat, už proto že byly zčásti shrnuty jinde (Kratochvíl, 2010), spíše chceme vyjasnit předpoklady, s nimiž pracuje náš výzkum národního zájmu. Z ontologického hlediska se

opírá o předpoklad existence státu. Předpokládá, že zde existují svrchovaná národní společenství, která jsou dostatečně homogenní a organizovaná na to, aby formulovala své kolektivní zájmy v rámci mezinárodního společenství. Tento ontologický předpoklad však v sobě nezahrnuje výlučnost či dominance státu. Netvrdí, že se jedná o jedinou existující formu politické organizace, a připouští, že mezinárodní společenství je tvořeno i jinými typy aktérů, přičemž někteří z nich mohou státy zastíňovat. Jedná se tedy o předpoklad, který je otevřený řadě možností světového uspořádání. Nicméně ontologický předpoklad existence kolektivních zájmů určitých společenství se neslučuje ani s radikálním individualismem, který odmítá koncept kolektivních zájmů a počítá pouze se zájmy jednotlivce, ani s radikálním holismem, podle něhož jsou jedinými skutečnými zájmy – zájmy lidstva jako celku.

Je možno se ptát, do jaké míry je tento předpoklad rovněž předpokladem normativním. Platí, že výzkum národního zájmu může vést naši pozornost k reprodukci systému států. Výzkum obvykle předpokládá, že zachování národního společenství zaštiťovaného státem je žádoucí a z této pozice státu „radí“, jak by si měl v mezinárodním společenství vést. Na druhou stranu i tento výzkum může identifikovat podmínky, v nichž stát nedokáže úspěšně definovat a uskutečňovat své národní zájmy, jakkoli žádoucí by to mohlo být, a může doporučit alternativní politické uspořádání, jež by lépe odpovídalo objektivní potřebě sledování kolektivních zájmů. Ostatně jinak než výzkumem národního zájmu takové podmínky ani najít nelze. Výzkum národního zájmu tudíž není normativně slučitelný s apriorním odmítnutím státu, ale může se střetnout i s představami zdůrazňujícími trvalost státního uspořádání.

Jakkoli jsou ontologické a normativní předpoklady našeho výzkumu národního zájmu otevřené řadě metateoretických pozic, své hranice mají a určité pozice vylučují. Tyto předpoklady nepřijmou libertariáni uznávající pouze jednotlivce, ani univerzalisté hledící pouze na celek lidstva, problémy s nimi budou mít anarchisté odmítající stát jako takový i nacionalisté stavějící stát nade vše jiné. Předpoklady epistemologické, teoretické a metodologické jsou z tohoto hlediska ještě otevřenější, poněvadž výzkumu národního zájmu obecně vůbec žádné hranice nekladou. Nenajdeme epistemologickou, teoretickou či metodologickou pozici, která by výzkum národního zájmu předem vylučovala. Přesto jsme se v našem výzkumu uchylovali k některým pozicím častěji než k jiným a na úrovni epistemologie jsme se museli rozhodnout pro konkrétní pozici specifikující naše pojetí zájmu.

Základní epistemologické dělení mezi porozuměním a vysvětlením (Drulák a kol., 2008) vnáší do pojmu národního zájmu určitá dilemata, nikoli však ta nejpodstatnější. Různé strany této dichotomie nás povedou různými směry při hledání odpovědi na otázky po vzniku a působení národního zájmu. Cesta porozumění nás povede k výzkumu typologií národních zájmů a k hledání konstitutivních souvislostí jejich vzniku a působení. Například můžeme hledat, jak se vnímání hrozeb promítá do národního zájmu a současně jak určitá definice národního zájmu ovlivňuje vnímání hrozeb, přičemž hrozby i zájem považuje za oboustranně provázané. Cesta vysvětlení se potom zaměří na kauzální souvislosti vzniku a působení národního zájmu. Můžeme se např. ptát, do jaké míry je určitá definice národního zájmu zapříčiněna faktory působícími uvnitř státu a do jaké míry je důsledkem působení vnějších aktérů. Rozdíly mezi kauzálním a nekauzálním výzkumem jsou podstatné, nikoli však určující.

Za podstatnější považujeme epistemologickou odlišnost, kterou lze zachytit jako spor mezi pozitivismem, vědeckým realismem a pragmatismem. Není zde prostor ani k předběžnému náčrtu tohoto sporu (Kořan, 2008d), ani k jeho důsledkům pro teorii mezinárodních vztahů (Barša a kol., 2009; Drulák, 2009b). Jeho důsledky pro výzkum národního zájmu si přiblížíme pomocí dvou epistemologických metafor, které si vypůjčíme od Friedricha Kratochwila (Kratochwil, 2006).

První metafora říká, že výzkum národního zájmu je aproximací KRUHU. Kruh se snadno definuje jako obecná myšlenka (množina všech bodů, které jsou stejně vzdálené od zvoleného bodu), těžko se však měří. Odvozování jeho obsahu a obvodu ze znalosti průměru závisí na hodnotě iracionálního čísla π (pí), kterou vždy budeme znát pouze přibližně a nikdy zcela přesně. Od pradávna se proto lidé s kruhem vyrovnávali tím, že ho připodobňovali k mnohoúhelníkům, které naprosto přesně propočítat lze. I národní zájem lze potom pojímat jako obecný ideál, k němuž se více či méně přibližujeme různými aproximacemi.

Druhá metafora připodobňuje hledání národního zájmu k hledání slov ve stolní hře SCRABBLE (za upozornění na souvislost mezi hledáním národního zájmu a scrabblem vděčím Vladimíru Handlovi). Jednotlivé tahy scrabblu a výsledné rozložení slov na hrací ploše nejsou výsledkem přibližování se nějakému předem danému tvaru a ani je nelze předvídat. Na druhou stranu ani nejsou zcela libovolné, neboť vycházejí jednak ze složitých pravidel.

del jazyka a jednak ze strategického úsudku hráčů, kteří se snaží v nejvyšší možné míře uplatnit své hrací kameny. I národní zájem lze potom chápat jako nepředvídatelný výsledek souhry nejrůznějších individuálních zájmů v prostředí spravovaném složitými pravidly.

V kontextu zmíněných epistemologických pozic bude metafora aproximace kruhu spíše odpovídat pozitivismu a vědeckému realismu, zatímco metafora scrabblu bude mít blíže k pragmatismu, což však neznamená, že by jiné kombinace byly vyloučené. Platí však, že koncept národního zájmu tak, jak je vymezen a aplikován v následujících studiích, se epistemologicky opírá o metaforu scrabblu. Metafora kruhu by nás vedla k esencialistickému pojetí zájmu, které má jistě své výhody, ale pro daný výzkum jsme ho považovali za méně vhodné (Kratochvíl, 2010).

V rovině teorií a metodologií již nevyvstala potřeba koncept národního zájmu dále *a priori* zužovat. Jeho teoreticko-metodologické rozpracování vycházelo z konkrétní empirické otázky, již si každá dílčí studie kladla. Na této úrovni jsme naopak hledali co největší pestrost přístupů, abychom si ozkoušeli nejrůznější vyzkoušené i nevyzkoušené postupy výzkumu národního zájmu.

Co se teorií týče, přirozené východisko ke zkoumání národního zájmu nabízejí teorie mezinárodních vztahů. Například výše zmíněné pokusy o vymezení národního zájmu jako zajištění bezpečnosti, podpora prosperity a péče o identitu zhruba odpovídají třem základním teoriím mezinárodních vztahů a zahraniční politiky: realismu zaměřeného na bezpečnostní otázky, liberalismu zabývajícím se hospodářskými problémy a konstruktivismu zkoumajícím mezinárodní normy a identity. Teoretické otevřenosti výzkumu by však uškodilo, pokud by byl vázán pouze teoriemi mezinárodních vztahů či dokonce snad jen některými z nich. Z těchto důvodů jsme k identifikaci teoretických východisek konkrétních empirických studií nevyužívali obvyklé „ismy“, nýbrž konkrétní koncepty, ať už byl jejich teoretický původ jakýkoli (Drulák, 2009b).

Co se metodologií a metod týče, vycházeli jsme ze standardní nabídky sociálních věd pro výzkum politiky (Drulák a kol., 2008), přičemž jsme sahali především k metodám kvalitativním a jen výjimečně k těm kvantitativním. Jak už je ve výzkumu politiky zvykem, převažují případové studie (jak jednopřípadové, tak i komparativní). Řada studií však využívá také diskurzivní analýzu a několik studií vzniklo za použití etnografie a zakotvené teorie.

Jednotlivé kapitoly rozebírají různé oblasti české zahraniční politiky a kladou si otázku, do jaké míry lze jednání České republiky v těchto oblastech ztotožnit s naplňováním určitého českého zájmu. Konceptuální vymezení národního zájmu provádí Petr Kratochvíl v první kapitole. Autor na základě systematického studia pojmu národního zájmu v politické filozofii a teorii mezinárodních vztahů (Kratochvíl, 2009, 2010) odmítá předchozí parciální přístupy k tomuto pojmu. Vyhýbá se realistickému ztotožnění národního zájmu s maximalizací moci či bezpečnosti státu, odmítá liberální představu odvozující zájem státu pouze z agregace dílčích zájmů vnitrostátních subjektů a nepřijímá ani konstruktivistický argument chápající národní zájem čistě jako důsledek socializace státu do norem mezinárodního společenství.

Navazuje však na konstruktivistické pokusy najít obecná kritéria národního zájmu, která slouží k otestování toho, zda určitá politika národním zájmem je či není (Kratochvíl, 2009). Na tomto základě vymezuje tři kritéria. Politika, která naplňuje národní zájem, by se podle naší definice měla týkat společensky významných otázek, měla by se těšit shodě hlavních politických aktérů a měla by být přijatelná z hlediska mezinárodního společenství. Pouze po splnění těchto tří kritérií má smysl mluvit o českém zájmu.

Jinými slovy za český zájem nemůže být vydávána politika, kterou česká společnost nebere vážně, která se netěší široké politické podpoře na domácí scéně či která nebude přijímána našimi hlavními partnery v EU nebo těmi aktéry, jimž je určena. Tato formální kritéria mají své teoretické zázemí především v liberalismu, ale také v konstruktivismu a klasickém realismu. To však neznamená, že by výsledný obsah zájmu byl předem posouván tím či oním teoretickým směrem. V tomto ohledu jsou kritéria obsahově neutrální.

Pokud zůstaneme u metafory výzkumu národního zájmu jako scrabblu, potom můžeme říci, že zaujímáme pozici pozorovatelů, kteří se dívají, jak hráči kladou písmenka na hrací plochu, a kteří zkoumají, zda tato písmenka dávají nějaký smysl. Nepokoušíme se však na ploše sami vytvářet vlastní slova či předvídat, jaká další slova se v průběhu hry objeví. Český zájem zkoumáme *ex post* na základě toho, co se událo. Pokud bychom ho chtěli chápat *ex ante*, museli bychom zaujmout epistemologickou pozici vyjádřenou metaforou kruhu. Neznamená to však, že by se náš výzkum orientoval pouze na minulost a že by neměl význam pro budoucí jednání státu. I ve scrabblu platí, že rozbor předchozích hráčských zkušeností pomáhá zlepšovat hráčův výkon.

Přehled kapitol

Názorová rozmanitost na domácí scéně patří k základním atributům liberálně-demokratické společnosti. Pokud však politika nevytvoří mechanismy, ať už formální či neformální, které umožňují přetavovat tuto rozmanitost do rozhodnutí a politik, s nimiž se může společnost ztotožňovat, bude tato nezvládaná rozmanitost podřývat akceschopnost zahraniční politiky a koneckonců politiky jako takové. Tomuto napětí mezi rozmanitostí a akceschopností jsou věnovány jednotlivé kapitoly.

Kapitoly tematicky spadají do pěti okruhů, které ve svém celku podávají mnohohrstevnatý obraz toho, jak je napětí mezi rozmanitostí a akceschopností českou zahraniční politikou zprostředkováváno. Tyto tematické okruhy si lze představit jako soustředné kruhy kolem České republiky. První a současně nejužší okruh ČR nepřesahuje, neboť se tematicky zaměřuje na domácí předpoklady tvorby zahraniční politiky, ať už se jedná o koordinaci mezi českými institucemi (J. Karlas) či o roli nevládních aktérů, konkrétně katolické církve (P. Kratochvíl).

Další, o něco širší okruh se věnuje nejbližšímu okolí ČR a tedy vztahům se středoevropskými sousedy – visegráfskými zeměmi (M. Kořan) a Německem (V. Handl). Následující okruh již zahrnuje celou EU a v knize je zastoupen kapitolami pojednávajícími o českém vztahu k evropské společné měně (M. Braun a M. Parížek). Čtvrtý okruh je svým záběrem kontinentální, obsahuje i další evropské státy, náleží sem dvě kapitoly rozebírající česká stanoviska ke Kosovu (F. Šulc a F. Tesař). Poslední globální okruh je zastoupen kapitolou analyzující českou politiku v otázce klimatických změn (O. Ditrych).

Neméně důležitou roli při výběru kapitol hraje jejich metodologické zaměření. Jedním z cílů celého výzkumu je ukázat na metodologické možnosti výzkumu národního zájmu cestou co nejbohatší metodologické pestrosti. Kapitoly nabízejí hned několik příkladů použití odlišných metodologií a metod. Pět kapitol se hlásí k případové studii, přičemž každá se opírá o odlišné metody jejího uskutečňování. Nalezneme zde dvě případové studie interpretativní (J. Karlas a M. Parížek), dvě případové studie explanatorní hledající kauzální vztah (M. Kořan a O. Ditrych) a konečně i zvláštní případovou studii postupující polyheuristickou metodou (F. Tesař). Autoři tří kapitol si zvolili metody diskurzivní analýzy: obsahovou analýzu (P. Kratochvíl), analýzu me-

tafor (F. Šulc) a hermeneutickou analýzu (V. Handl). Jedna kapitola postupuje zakotvenou teorií (M. Braun).

Jaké jsou hlavní poznatky jednotlivých kapitol? Kvalitní koordinace patří k mechanismům, které přetavují vnitřní rozmanitost do vnější akceschopnosti. Právě koordinaci se věnuje Jan Karlas v první tematické kapitole. Nabízí interpretativní případovou studii české koordinace evropských záležitostí, která ukazuje na její administrativní funkčnost a efektivitu. Politickou rozmanitost obvykle chápeme jako pluralitu politických stran s odlišnými představami o zahraniční politice. Nicméně, jak ukazuje následující kapitola Petra Kratochvíla, jejím zdrojem mohou být nepolitické instituce. Jeho komparativní analýza role katolické církve upozorňuje na toto pomíjené téma.

Jedna z velkých otázek, k níž Česká republika zaujímá nejednoznačný a rozpolcený postoj, je otázka přijetí společné evropské měny. Český vztah k euru je tématem následujících dvou kapitol. Interpretativní studie Michala Parízků rozebírá českou diskusi o strategiích přijetí eura. Všimá si, jak je toto vysoce politické téma v debatě depolitizováno zdánlivě ekonomickými argumenty. Mats Braun zkoumá metodologii zakotvené teorie okolnosti případné neúčasti ve společné evropské měně. V této souvislosti chápe přijetí eura jako součást socializačních procesů a upozorňuje, že odmítání eura by mohlo být z hlediska vnější přijatelnosti problematické.

Podobnou rozpolcenost jako euro přináší také vztah ke Kosovu, jemuž se rovněž věnují dvě kapitoly. František Šulc analyzuje metafory českých debat o Kosovu v delším časovém horizontu, který začíná leteckými zásahy států NATO proti Jugoslávii v roce 1999. Dochází k závěru, že české rozhodování vyplývalo spíše z českých představ o tom, co od ČR očekávají spojenci, než z vlastního hodnocení situace v Kosovu. Filip Tesař se soustředí na problém českého uznání Kosova v roce 2009. Všimá si zejména nedostatku shody na domácí scéně, kterou analyzuje ideovou typologií odlišující atlantisty, kontinentalisty, internacionalisty a autonomisty.

Následující dvě kapitoly se věnují střední Evropě. Vztah s Německem je dlouhodobě patrně nejvýznamnějším bilaterálním vztahem české zahraniční politiky. Vladimír Handl nabízí hermeneutický diskurzivní pohled na česko-německé vztahy, v němž rozebírá diskurzivní obrazy, jež si na politické úrovni vytvářejí Češi o Němcích a Němci o Čechách. Všimá si zásadní asymetrie česko-německých vztahů a vyhodnocuje vzájemnou slučitelnost těchto diskurzivních obrazů. Případová studie Michala Kořana se snaží od-

halit kauzální faktory působící na fungování visegrádské spolupráce. Identifikuje zde socializační mechanismy působící při hledání národních zájmů visegrádských států.

V poslední kapitole se Ondřej Ditrych věnuje českým postojům v boji proti klimatickým změnám. Analyzuje tyto postoje na základě materiálního postavení České republiky v mezinárodním systému jakož i na základě působení vlivných domácích aktérů. Dochází k závěru, že přes vnitřní neshody se česká pozice v rámci EU nijak nevymyká.

Z hlediska kritérií českého zájmu se všechny sledované otázky, s výjimkou role katolické církve, jeví jako relevantní a všechny zcela splňují kritérium vnější přijatelnosti. Pouze malá část z nich však splňuje kritérium konsenzu. Z toho pak vyplývá, že za české zájmy nelze označit ani tak důležité otázky, jako jsou např. uznání Kosova, datum vstupu do eurozóny, rozvoj vztahů s Německem či politika v otázce klimatických změn. Jedná se o znepokojivý doklad nedostatečné akceschopnosti české zahraniční politiky způsobený nezvládnutím názorové rozmanitosti na domácí politické scéně.

Na závěr bychom se rádi omluvili těm čtenářům, kteří se nespokojí pouze s jednou publikací z čtyřlenné řady *Hledání českého zájmu* a obrátí se ke dvěma či více z nich. V každé knize totiž naleznou tutéž první kapitolu a i předmluvy všech čtyř svazků si jsou velmi podobné. Toto opakování považujeme za menší zlo, než kdybychom knihy včlenili do vzájemně provázaného celku, neboť takto je možné číst každou knihu nezávisle na ostatních. Rádi bychom poděkovali Ing. Mgr. Štěpánce Zemanové, Ph.D., a JUDr. PhDr. Tomáši Karáskovi, Ph.D., za cenné komentáře. Rovněž bychom rádi uvedli, že celý projekt výzkumu českého zájmu Ústavu mezinárodních vztahů byl podpořen z programu *Národní program výzkumu II* spravovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Národní zájem a jeho legitimita

Petr Kratochvíl

Úvod

Národní zájem je jedním z klíčových termínů teorie mezinárodních vztahů i analýzy zahraniční politiky. Již klasický realismus, jedna z nejvlivnějších teorií v disciplíně mezinárodních vztahů, prohlásil národní zájem za kategorii, která je pro studium mezinárodní politiky nepostradatelná: „Hlavním ukazatelem, který pomáhá politickému realismu na jeho cestě krajinou mezinárodní politiky, je koncept zájmu definovaného v pojmech moci“ (Morgenthau, 1993: 6). Přestože později byl klasický realismus opakovaně kritizován, národní zájem se z úvah o mezinárodních vztazích v žádném případě nevytratil. Ať už pochvalně, nebo kriticky se o národním zájmu a jeho tvorbě vedle realistů vyjadřovali liberálové, představitelé anglické školy, neoliberálové, liberální i kritičtí konstruktivisté a celá řada dalších. Přestože byl národní zájem často zatracován – např. marxisté jej označovali za typický důsledek třídní dominance a za projev falešného vědomí proletariátu, v politické praxi si udržel téměř neotřesitelné postavení. Prohlásí-li představitel státu, že určitá politika je v národním zájmu, jde obvykle o jednu z nejefektivnějších rétorických figur, sloužící legitimizaci dané politiky.

Cílem této kapitoly je znovu propojit praktické a teoretické úvahy o národním zájmu a poukázat na to, že národní zájem chápáný jako legitimizační nástroj má i v současné politické teorii a praxi nezastupitelné místo. Budeme postupovat ve čtyřech krocích: V prvním poukážeme na problém, který vzniká kvůli absenci normativních otázek v úvahách o mezinárodních vztazích. Ve druhém tuto debatu o normativitě vztáhneme ke dvěma odlišným typům legitimacy. V třetím kroku převedeme obecnou diskusi o legitimitě

do konkrétní podoby legitimacy národního zájmu. Nakonec naformulujeme základní kritéria, která musí určitá politika splňovat, aby ji bylo možno považovat za legitimní národní zájem.

Normativita v politické teorii

Z teoretických diskusí o národním zájmu se v průběhu posledního století zcela vytratila otázka legitimacy. Kladení normativních otázek v souvislosti s politikou, jak domácí, tak mezinárodní, se postupně stává tabu už od konce 19. století, a to do té míry, že někteří autoři prohlašují politickou filozofii jako disciplínu, která zkoumá normativní základy politiky, za mrtvou (Laslett, 1956, in Kis, 1997). Vysvětlení pro absenci normativních otázek můžeme nalézt celou řadu. V politické filozofii jistě hrála nezanedbatelnou roli dominance analytické filozofie, která normativní výroky odmítá, protože z jejího hlediska nelze určit jejich pravdivostní hodnotu. Podobně kriticky se k normativně koncipované politické filozofii stavěla i filozofie přirozeného jazyka, rozvíjející myšlení pozdního Wittgensteina. Analogický posun lze vysledovat i v případě teorie mezinárodních vztahů, která sice v okamžiku zrodu disciplíny zdůrazňovala své normativní zaměření na otázky nejlepšího mezinárodního uspořádání, ale již od konce třicátých let tento důraz mizí, aby byl v poválečném období zcela nahrazen realismem. Někteří realisté si sice i nadále kladli normativní otázky, ale od šedesátých let, kdy ve studiu mezinárodních vztahů proběhla behaviorální revoluce, je již považováno směřování hodnot a faktů za zcela nepřijatelné, což fakticky znamenalo vyloučení hodnot z výzkumu v celé disciplíně.

Jak dokládá Kis (1997), je ovšem taková argumentace nedostatečná. Navzdory dominanci analytické filozofie se např. v morální filozofii normativní otázky udržely. A naopak mizení normativních témat probíhá i v kontinentální Evropě, kde přitom byla analytická filozofie vždy přijímána s určitým despektem. Mnohem pádnější argumenty se proto odvíjejí od dominance jedné politické doktríny, která se stává natolik hegemonní, že jsou s ní související koncepty reifikovány a jejich normativní dimenze zcela zapomenuta. V politické filozofii je takovou doktrínou liberalismus, který ve 20. století v zásadě ztrácí relevantní oponenty: Mnozí pravíkoví i levíkoví odpůrci liberalismu se posouvají směrem k totalitarismu, který byl ovšem opakovaně po-

rážen, jiní se přesouvají na pole sociálních věd a argumentují spíše empiricky. Důsledkem je přesun od debat mezi liberály a jejich protivníky k diskusím uvnitř liberálního myšlení.

Ve studiu mezinárodních vztahů není oním dominantním proudem liberalismus, dokonce ani tzv. politický realismus, ale spíše široce pojímaný státocentrismus, který sice s realismem mnohé sdílí, ale zároveň je mnohem starší a s širší tradicí. Státocentrismus moderního myšlení o mezinárodních vztazích ze státu činí nejen základního aktéra mezinárodní politiky, ale vůbec základní faktor lidské existence, který stojí nad normativními otázkami, protože – po hegelovském způsobu – teprve stát tyto normativní otázky určuje, aby na ně sám dal vyčerpávající odpovědi. Odmítnutí obecných normativních otázek (samo závažný problém) navíc vedlo k druhému problému, jímž je jenom malá pozornost věnovaná legitimizaci společenských institucí či nástrojů, které slouží k sebe reprodukci společnosti a její komunikaci s ostatními společnostmi.

V poslední čtvrtině 20. století se ovšem tento trend obrací – a objevují se pokusy o rehabilitaci normativních otázek. V politické filozofii je příkladem tohoto obrátu Rawlsův pokus o reformulaci myšlenky klasického liberalismu o primátu člověka jako svobodně jednajícího jedince (Rawls, 1999; srv. Kis, 1997). V teorii mezinárodních vztahů se zájem o normativní otázky vynořuje až v souvislosti s průnikem kritické teorie (např. Andrew Linklater), ale zejména s velmi rychle expandujícím sociálním konstruktivismem, který mnozí považují za dědice kritické teorie (Price–Reus–Smit, 1998). Zájem o normativní otázky ve studiu mezinárodních vztahů přitom vždy souvisí s kritikou státu, a normativní přístupy se tak dostávají do ostrého střetu s dominantním státocentremem. Ovšem byl to až příchod konstruktivistů, přestože někteří z nich i nadále považují stát za základní jednotku mezinárodních vztahů, co předznamenalo pád státu z jeho trůnu nezpochybněného hegemonu v mezinárodních vztazích. Schopnost státu oddělit zahraniční a domácí politiku a obojí podřídit svým potřebám je konstruktivistickou analýzou identit a normou zpochybněna, protože konstruktivisté poukazují na to, jak se chování států proměňuje v závislosti na jeho domácím uspořádání, ale i v důsledku jeho socializace do mezinárodních struktur. Stát tak obecně v politické teorii i v teorii mezinárodních vztahů musí nově ospravedlnit roli, kterou v (domácí i mezinárodní) politice plní. Jinak řečeno, do centra pozornosti se dostává proces *legitimizace* státu.

Dvojití pojetí legitimacy

Legitimizaci ovšem lze chápat ve dvojitím smyslu. První, užší pojetí chápe určité jednání nebo určitý stav, který je výsledkem tohoto jednání, jako legitimní, pokud splňuje kritéria, jež lze považovat za obecně legitimní. Toto pojetí je tedy zaměřeno na otázku dobra a spravedlnosti a je typickou součástí politické filozofie. Takové pojetí legitimacy je typické pro liberální myšlení, které svá základní tvrzení neformuluje jako partikulární výroky o konkrétním politickém společenství, ale vždy jako univerzální výroky, které lze vztáhnout na všechny *rozumné* společnosti. Právě toto pojetí legitimacy se stalo primárním terčem útoku komunitaristů, kteří útočí proti liberálům hned dvěma směry – směrem dolů proti důrazu na pre-sociální individuum jako základního nositele lidských práv a směrem nahoru proti kosmopolitní univerzalizaci liberálního individualismu.

Druhé pojetí je širší a zkoumá obecný způsob, jakým určité politické jednání nebo politická instituce získávají legitimní postavení v očích těch, kteří dané instituci podléhají. Například je možné z prvního hlediska odmítnout legitimitu královské moci odvozovanou od božského původu krále, ale přesto může být taková legitimizační strategie úspěšná z druhého hlediska. Panovník pak nebude legitimním vládcem v prvním případě, ale přesto bude za legitimního považován v případě druhém. Klíčem k pochopení legitimacy je analýza způsobů, jimiž politické instituce obhajují svou existenci a své činy, a následně zkoumání úspěšnosti legitimizačních procesů. Tato druhá koncepce je tak slučitelná jak s liberálním myšlením (pro něž je ovšem nanejvýš předběžným zkoumáním, a nikoli dostatečnou definicí skutečné legitimacy), tak i s komunitaristickou koncepcí historicky a sociálně kontextualizované legitimacy.

Jakkoli se přístup akcentující legitimitu může jevit jako očividný, dodnes je (zejména v teorii mezinárodních vztahů) dominantní ten přístup, který instituce chápe jako neproblematické sociální faktum, přičemž důraz je kladen na substantivum „faktum“, a nikoli na adjektivum „sociální“. Fobie teorie mezinárodních vztahů z analýzy hodnot nebo dokonce zaujetí hodnotového postoje výzkumníkem vede k tomu, že mizí základní rozlišení mezi explanatorními úvahami, jež prostě vysvětlují příčiny určitého jednání, a úvahami legitimizačními, jež se snaží pochopit, jakým způsobem je aktérovo jednání ospravedlňováno. Ještě horší ovšem je, že teoretické úvahy o politice často

dokonce zaměňují *vysvětlení* jednání a jeho *ospravedlnění*, což mj. znamená, že v některých teoriích (např. právě v již zmíněném politickém realismu) je za ospravedlnitelnou politiku považována jakákoli politika, kterou jsme schopni racionálně vysvětlit.

Redukce sociálně konstituované legitimacy na fakticitu a ospravedlnění na vysvětlení stojí u základu chybného směřování všech pozitivistických politických teorií 20. století, jež se zabývaly mezinárodními vztahy. Není pochyb o tom, že pozitivisté jsou schopni poměrně přesvědčivě vysvětlit vznik státocentrického systému a objasnit souvislost mezi existencí moderních států a vytvořením kategorie státního/národního zájmu. Ovšem pokud položíme otázku po obhajobě národního zájmu, dostane se nám vždy pouze jedné ze dvou protikladných odpovědí: Buď je národní zájem interpretován jako empirická nutnost, anebo je zcela odmítnut. Představa, že je možné podmínit platnost národního zájmu jeho přijatelností pro občany státu a/nebo pro mezinárodní společenství, se v tradiční analýze národního zájmu ve 20. století takřka neobjevuje a jistě by byla kvůli svému normativnímu obsahu přijímána s velkou nedůvěrou.

Legitimita národního zájmu

Ovšem právě důraz na normativní aspekt politických institucí je klíčovou tezí této práce. Chápeme-li legitimitu v jejím širším smyslu, tedy jako oprávněnost určité instituce nebo politiky v očích relevantních soudobých aktérů (kterými mohou být občané státu, anebo také ostatní státy), pak je taková legitimita *nutnou* charakteristikou jakékoli trvalejší instituce či jakékoli dlouhodobě prováděné politiky. Vytěsnění a popření legitimacy jako základního stavebního kamene společenských institucí a konceptů, ba dokonce politiky jako takové, je možné pouze tehdy, pokud se uchýlíme ke dvěma nepřilíš přesvědčivým, ale často využívaným strategiím. První možností je na místo legitimacy dosadit násilí. Podle této teze je stát násilím ustaven a násilím udržován, dokonce i současný právní řád v konečném důsledku spočívá na státním monopolu na násilí. Toto přesvědčení za sebou navíc má úctyhodnou tradici politického myšlení. Obvykle sem bývá řazena dlouhá šňůra myslitelů od Machiavelliho (1995) po Schmitta (1922). Druhou možností, která je méně obvyklá v politické teorii, ale o to hojnější v politické praxi, je vůbec

popření sociálního charakteru určité politické instituce (např. státu či války) či konceptu (např. národního zájmu). Místo toho je pak instituce prohlášena za přirozenou, trvalou či neodstranitelnou součást politického života. Tato druhá teze sice nestojí v přímém protikladu ke konceptu legitimacy, ale spíše naznačuje, že otázka legitimacy má smysl pouze v případech, kdy se jedná o sociální konstrukci, a nikoliv u těchto „přirozených“ či „nutných“ institucí.

Oba tyto alternativní názory je třeba podrobit kritice. Odmítnutí teze o násilí jako základu politiky a státu ovšem neznamena, že bychom tvrdili, že násilí nemá v politice vůbec žádné místo. Přirozeně lze poukázat na konkrétní empirické události, kdy ten či onen stát byl vytvořen dobyvatelem (z nejznámějších např. říše Alexandrova nebo říše mongolská). Co ovšem není možné, je vystavět *trvalou* politickou organizaci pouze na represí a hrozbě násilí. Instituce skutečně může být násilím ustavena, ale pokud nezíská legitimitu (připomeňme, že mluvíme o legitimitě v širším slova smyslu jako o uznání v očích relevantních aktérů, nikoli z hlediska univerzalisticky smýšlejícího vnějšího pozorovatele), zhroutí se. Dokonce i totalitní režimy, kde je násilné potlačení odporu běžnou praxí, musí získat určitou podporu vlastní veřejnosti. To je nakonec zřejmé i ze způsobu, jakým takové režimy samy o sobě propagandisticky hovoří. Pokud by ke spokojenému vládnutí potřebovala elita takového státu pouze represí, neměla by žádnou potřebu legitimizační strategie vytvářet.

Zatímco první kritika teze o násilí jako o jediném zdroji státní moci je empirická, druhá je teoretická. Je totiž možné analyzovat myšlení těch autorů, kteří jsou považováni za přední obhájce této teze. Ani jeden z výše zmíněných autorů ve skutečnosti v takto vypjaté formě tezi o násilí neobhajuje. Naopak, v pojetí každého z nich má ta či ona forma legitimizace zcela nezastupitelné místo. Takto je možné poukázat např. na Machiavelliho úvahy v *Rozpravách* (1531), které jsou pravděpodobně přesnějším vyjádřením Machiavelliho myšlení než známější *Vladař*, psaný takřka na zakázku. V *Rozpravách* Machiavelli nestaví stát jako cíl sám o sobě, ale jako nástroj k zajištění dvou základních cílů – bezpečí a svobody. Legitimita státu tak nezávisí jenom na jeho moci, jak by snad bylo možno dovozovat z *Vladaře*, ale na schopnosti zajistit svým občanům tyto základní hodnoty. Rozlišení mezi bezpečím a svobodou zároveň Machiavellimu umožňuje odstupňovat státy podle jejich politického zřízení. Bezpečný život (*vivere sicuro*), který je základním požadavkem každého dobrého politického uspořádání, je dosaži-

telný i v rámci absolutní monarchie; život svobodný (*vivere libere*) je ovšem možný pouze v republice, která tak získává vyšší legitimitu.

Machiavelli je příkladem takového typu legitimizace, jež jednání panovníka vztahuje k domácímu prostředí. Druhou, historicky ještě mnohem obvyklejší variantou, je legitimizace národního zájmu v interakci státu se státy ostatními. Podobným způsobem postupují i raní obhájci *raison d'être* jako Richelieu či jeho současník kníže Rohan, autor jednoho z prvních ucelených pojednání o státním zájmu (*De l'Interest des Princes et Etats de la Chrestienté*, 1899). Oba jsou sice považováni za typické představitele egoisticky chápáného státního zájmu, ale jejich úvahy jsou mnohem komplexnější a není pochyb, že opět zahrnují princip legitimacy. U Rohana se poprvé objevuje představa státního zájmu jako výsledku objektivní, mechanické aplikace základních pouček o státnictví na konkrétní situaci. Zároveň ovšem platí, že klíčovou roli při definici i provádění zájmu hraje mezinárodní rovnováha a prestiž (např. v Richelieuově *Testamentu*) – a obojího lze dosáhnout pouze, pokud jednání francouzské monarchie získá respekt ostatních evropských mocností. Na toto pojetí vnější legitimizace pak navazuje celá bohatá tradice úvah o mocenské rovnováze a o evropském koncertu mocností.

Základní problém těchto dvou principů legitimizace spočívá v jejich časté neslučitelnosti, což platí zejména v případě, že vnitřní legitimizace má charakter demokratického procesu, v němž se na určité politice jako národním zájmu shodne výrazná většina – nebo dokonce takřka všichni – občané daného státu. Následně se ovšem může ukázat, že taková politika se setkává s ostrým odmítnutím ze strany ostatních aktérů mezinárodních vztahů. Různí myslitelé toto dilemma řešili různě – někteří, jako Meinecke (1933) nebo klasičtí realisté, jednoznačně nadřazují zahraniční politiku politice domácí. Jdou přitom často tak daleko, že v zájmu provádění národního zájmu jsou ochotni omezit domácí demokratickou kontrolu zahraniční politiky (jak činil např. George Kennan nebo Walter Lippmann – srv. Nincic, 1999). Jiní naopak povyšují vůli lidu na božský zákon, s nímž nemůže vnější nesouhlas nikterak otfást (tak třeba Rousseau, 1789, ale už před ním např. Marsilius z Padovy a po něm desítky dalších).

Podobně i teze o přirozenosti státu či jeho národního zájmu je nevěrohodná. Je totiž založena na pouhé reifikaci těch institucí, které mají dlouhé trvání a jejichž vznik či historické proměny byly postupně zapomenuty. Chceme-li tezi o přirozenosti vyvrátit, je možné prozkoumat genealogii

zvolené instituce či konceptu a přitom odhalit období, kdy vůbec nebyly považovány za přirozené. Například při analýze národního zájmu není příliš obtížné v raných debatách o *ragione di stato* odhalit argumentaci, že naopak bude za univerzálně platné považovat předchozí uspořádání, tj. hierarchickou strukturu v čele s papežem či císařem, a státní zájem za obłudné novum, které je třeba odmítnout. Paradoxní je, že argumentace přirozeností je sama legitimizační strategií *par excellence*, protože jejím cílem je umlčet všechny alternativní, ne-přirozené koncepce. Například v Machiavelliho *Vladaři* patří adjektiva „přirozené“ nebo „nutné“ mezi ta velmi často používaná. Přirozené politické instituce pak často nejsou ničím víc než důsledkem vítězné ideové války těchto institucí proti jejich konkurentům.

Kritéria legitimního národního zájmu¹

Máme-li tedy určit kritéria, podle kterých může být národní zájem posuzován, je třeba zaprvé přihlédnout k nutnosti legitimizace této politiky, a to jak legitimizace vnitřní, tak i vnější. Na rozdíl od starších úvah, které vycházely ze situace, kdy ani jeden typ legitimizace nebyl založen na výsledku demokratických procedur, anebo představoval nutnost legitimizovat demokraticky dosaženou domácí shodu tváří v tvář nedemokratickým státům, je v současnosti již možné vztáhnout domácí demokratickou legitimitu k přijatelnosti pro mezinárodní společenství tvořené demokratickými zeměmi.

Zadruhé je třeba odmítnout substantivní vymezení národního zájmu. Substantivních definicí národního zájmu bychom našli nepřeberné množství – od maximální autarkie (američtí izolacionisté) po maximální ekonomickou i jinou provázanost (funkcionalisté v integrační teorii či teoretici komplexní vzájemné závislosti); od maximální nezávislosti (klasičtí realisté) až po plnou politickou integraci (evropští federalisté); od maximalizace vojenské moci (opět klasičtí realisté) až po omezení vojenské moci ve prospěch moci ekonomické (liberálové všeho druhu). Již tento výčet dává tušit, že ani nejobecnější definice, jako např. národní zájem jako „integrita teritoria státu, jeho institucí a jeho kultury“ (Morgenthau, 1952: 973), není dostatečná. Vždy lze poukázat na události, kdy došlo ke konsenzuálnímu rozdělení státu nebo naopak k dobrovolnému spojení dvou států.

Proti substantivně pojímanému národnímu zájmu se v teorii mezinárodních vztahů kriticky postavily tři proudy – liberalismus, marxismus a konstruktivismus. Liberálové se domnívají, že národní zájem může být užitečnou metaforou, ale že ve skutečnosti musíme vždy hovořit primárně o zájmech individuí, a teprve sekundárně o komunitaristicky pojímaných zájmech národních. Jeden z nejvlivnějších liberálů v oboru, Andrew Moravcsik, např. opakuje tentýž názor, když tvrdí, že „společensky rozrůzněná individua definují své materiální a ideové zájmy nezávisle na politice a následně prosazují tyto zájmy v politické interakci a prostřednictvím kolektivního jednání“ (Moravcsik, 1997: 517).

S podobnou kritikou přicházejí i další dva proudy. Marxisté zdůrazňují, že národní zájem historicky spíše odpovídal zájmu vládnoucí elity a nikoliv občanů státu jako celku a že záměna části za celek je pouze strategií, jak využít vykořisťované masy ve svůj prospěch. Konstruktivisté jsou přesvědčeni, že všechny politické instituce či politiky jsou neustále sociálně re-konstruovány a že kvůli jejich proměnlivosti jejich trvalé vymezení není možné. Národní zájem musí podle konstruktivistů vždy odpovídat aktuálnímu politickému diskurzu: Odmítají realistickou představu, že by naopak národní zájem tuto debatu řídil a ovládal (srv. např. práci Jutty Weldes, 1999).

Z výše uvedené analýzy vyplývá, že a) není možné jednou provždy určit substanci národního zájmu, ale naopak b) je možné trvat na principu vnější a vnitřní legitimizace. Jako nejvhodnější se jeví sestavení základní sady *procedurálních* kritérií, která musí být splněna, aby bylo určitou politiku možno považovat za národní zájem. Nejvhodnějším řešením při analýze domácí legitimacy je inspirace debatami v teorii demokracie (např. Schumpeter, 1994; Habermas, 2002), které se také musely zabývat otázkou, zda je možné zkoumaný fenomén (tj. demokracii) vymezit pomocí procedur, jež musí být splněny, aby bylo možno určité politické jednání považovat za demokratické (nebo v našem případě za vyjádření veřejného zájmu). Naším cílem je tedy vytvořit minimální sadu kritérií, která budou procedurálního charakteru, ale přitom se nezřeknou úsilí o hledání legitimního národního zájmu jako základní hodnoty.

Domníváme se, že tato minimální sada obsahuje tři kritéria: (1) kritérium relevance, (2) kritérium konsenzu a (3) kritérium vnější přijatelnosti.

1. Kritérium relevance

Základním požadavkem je, aby národním zájmem byla politika, která (a) zásadním způsobem ovlivňuje (vnější nebo vnitřní) fungování společenství nebo (b) podstatně proměňuje jeho základní charakteristiky nebo (c) mu díky ní vznikají důležitá nová práva a povinnosti. Nemůže jím tedy být politika, která je pro dané společenství okrajová. Z toho vyplývá, že takovým zájmem obvykle není víc než několik málo cílů a strategií k nim vedoucích současně. Naopak zaštiťuje-li se národním zájmem politika, jež má partikulární charakter, např. pokud reprezentuje zájmy určitého regionu nebo jedné sociální skupiny, národním zájmem není.

V empirickém výzkumu lze relevanci ověřovat např. tím, že je téma ve společenství dlouhodobě přítomné (minimálně řadu měsíců, ideálně několik let), nebo tím, že se jím zabývají ústřední orgány společenství bez ohledu na proměny jejich složení nebo politickou orientaci. Relevanci tématu lze ověřit např. přítomností v programových dokumentech ústředních orgánů společenství nebo zmínkami o něm v projevech jeho nejvyšších představitelů či průzkumy veřejného mínění. Důležitá je také dlouhodobá přítomnost problému v mediálním a společenském diskurzu.

2. Kritérium konsenzu

Poněkud kontroverznějším kritériem je kritérium konsenzu. To stanoví, že společensky relevantní otázka, která se stala součástí veřejné deliberace, vskutku povede k takové proměně postojů deliberujících, že postupně vykrytalizuje politický konsenzus stran řešení této otázky. Nejde tedy ani o agregací model, kdy se prostě shrnou preference jednotlivců (takový model totiž nikdy neumožňuje nalezení konsenzu, neboť si individuální preference téměř vždy odporují), ale ani o vytvoření většinového stanoviska (protože pak nelze hovořit o společenském konsenzu).

Obvyklou námitkou, se kterou přicházejí dokonce i příznivci konceptu deliberativní demokracie (např. Elster, 1997), je, že skutečná debata se zásadně liší od ideální řečové situace a že obvykle není dosaženo konsenzuálního řešení. Ba co víc, čím naléhavější otázka, tím více je debata limitována, přinejmenším z časového hlediska (Tamtéž). Na tuto námitku lze nejlépe odpovědět protiargumentem, že při zkoumání, zda vznikl konsenzus či nikoli, je třeba rozlišovat (a) cíle určité politiky a (b) obecné strategie, jejichž prostřednictvím tohoto cíle má být dosaženo, a (c) konkrétní taktické kroky.

Často se totiž stává, že existuje konsenzus v otázce základního cíle (např. vstup země do Evropské unie nebo pomoc rozvojovým zemím), ale méně již v otázce politiky, která nejlépe takového cíle dosáhne (v případě spolupráce s rozvojovými zeměmi se mohou střetávat zastánci teorie modernizace a jejich na neomarxistických teoriích stavící protivníci). Cílem empirického výzkumu by potom mělo být prozkoumat, na jaké míře obecnosti ještě existuje všeobecná shoda a kde již konsenzus nalézt není možné. Domníváme se, že především v otázce obecných cílů obvykle základní shoda existuje, a že proto Elster nemá zcela pravdu, když o praktických možnostech nalezení společenského konsenzu pochybuje (Tamtéž).

Ke kritériu relevance a konsenzu lze jako fakultativní kritérium přiřadit také požadavek dostatečné míry deliberace (tj. diskuse ve veřejném prostoru, které se mohou principiálně účastnit všichni členové společenství). Cílem této debaty je na jedné straně vytvoření sdíleného postoje k diskutované otázce, ale na straně druhé i millovská proměna samotných účastníků debaty. Opět lze stanovit základní orientační body, jež nám mohou pomoci posoudit, zda deliberace probíhá.

První podmínkou je přirozeně otevřenost jednání o určité otázce. Pokud jsou jednání tajná a veřejnost je pouze na závěr seznámena s jejich obsahem, kritérium jednoznačně splněno není. S tím je spojena druhá podmínka, která již byla zmíněna výše, a sice dostatečná přítomnost ve veřejném prostoru, spojená s možností zainteresovaných subjektů účastnit se tvorby politiky nebo právního předpisu. Tato možnost zahrnuje jak účast na kulatých stolech nebo jednáních, kde se stanovují priority politiky, tak i následná možnost připomínkovat vznikající normy během legislativního procesu.

Třetí podmínkou je debata s těmi členy společenství nebo s těmi sociálními skupinami, kterých se daná otázka přímo týká. Zde by bylo možno namítnout, že takové skupiny budou hájit své zájmy bez ohledu na prospěšnost politiky pro celé společenství. Nicméně už fakt, že tyto aktéři musí vstoupit do debaty ve veřejném prostoru, která předpokládá racionální argumentaci a kde je neustále implicitně přítomen předpoklad zevšeobecnitelnosti, zásadně snižuje možnost manipulace s výsledkem politiky, jenž skýtá tajné jednání a nepřítomnost veřejné debaty. Jde-li např. o debatu, zda přijmout v dohledné době společnou evropskou měnu euro, debaty by se měli účastnit primárně mj. zástupci podnikatelů, bankovního sektoru či sdružení hájící zájmy spotřebitelů.

3. Kritérium vnější přijatelnosti

Předchozí dvě kritéria, tj. relevance a konsenzus, jsou základními kritérii pro posouzení domácí legitimacy určité politiky. K nim je ovšem třeba ještě připojit třetí kritérium, které domácí legitimitu propojí s její vnější analogií. Zatímco u těchto dvou kritérií jsme vycházeli z teorie demokracie, v případě třetího kritéria je třeba se inspirovat teoriemi mezinárodních vztahů. Jak někteří klasičtí realisté (např. Henry Kissinger, 1957) nebo představitelé anglické školy (např. Hedley Bull, 1977), tak i mnozí liberálové (Andrew Moravcsik, 1998) nebo konstruktivisté (Alexander Wendt, 1999) přicházejí se sofistikovanými modely vnější přijatelnosti národní politiky. Jenom nemnozí ovšem důsledně usilují o propojení obou sfér (tak např. Moravcsik), a nikoliv o pouhé nadřazení mezinárodní přijatelnosti nad domácí legitimitu národního zájmu.

Spojení obou typů legitimacy ale vyžaduje, abychom udrželi v platnosti současně obojí: Určitá politika, kterou daná země chce ve své zahraniční politice provádět na základě domácího konsenzu, má být současně přijata jako oprávněná ostatními státy a jako slučitelná s národními zájmy ostatních. Z toho vyplývá, že nemůže jít o politiku, jež by přímo poškozovala ty zájmy ostatních aktérů, které jsou mezinárodním společenstvím vnímány jako oprávněné. Pokud např. výsledkem domácího procesu tvorby národního zájmu bude pokus o násilné obsazení části teritoria jiného (demokratického) státu, je zřejmé, že se takový pokus setká s ostrým odmítnutím ze strany ostatních členů společenství.

Kritérium vnější přijatelnosti se ovšem musí vyrovnat s několika námitkami, z nichž pravděpodobně nejzávažnější je otázka definice mezinárodního společenství. Nejvhodnějším řešením je zkoumat vnější přijatelnost pouze v rámci společenství demokratických zemí. Pokud i v ostatních zemích proběhla definice národních zájmů v souladu s výše uvedenými kritérii a pokud je politika státu ostatními státy akceptována, pak je zcela nesporně zajištěna vnější i vnitřní legitimita dané politiky. Je přirozeně možné, že ostatní – demokratické – státy mohou vznášet námitky, které nejsou výsledkem jejich domácí diskuse o národním zájmu. Pro praktické účely lze např. v případě České republiky analýzu omezit na členské státy Evropské unie, jež v naprosté většině případů představuje dostatečný referenční rámec české zahraniční politiky.

V některých situacích, kdy se jedná o skutečně globální otázky (např. klimatické změny, obchodní jednání WTO apod.), je ale třeba tento rámec rozší-

řit a zahrnout do něj i další země, z nichž mnohé zcela jistě nejsou liberálními demokraciemi. Potom je možno soubor zkoumaných zemí rozšířit na skupinu všech liberálních a „slušných“ společností v tom smyslu, v jakém „slušnou“ společnost (*decent people*) definuje John Rawls (1999). Taková společnost, přestože nesplňuje kritéria liberální demokracie, jednak uznává základní lidská práva (včetně svobody shromažďování či vyznání) a jednak její vláda konzultuje své kroky s členy společnosti, umožňuje protesty i migraci apod.²

Tato kritéria – byť do určité míry flexibilní – umožňují empirické zkoumání zahraniční politiky České republiky. Při operacionalizaci je přitom důležité stále poměřovat, která otázka je (1) dostatečně relevantní pro českou zahraniční politiku, (2) je konsenzuálně přijímána a (3) je zároveň přijatelná pro vnější partnery a která nikoli. Budeme-li např. analyzovat integraci země do Evropské unie, na této rovině obecnosti bude existovat poměrně široká vnitropolitická shoda. Jakmile se ovšem posuneme o rovinu níže a budeme se zabývat např. vhodnou mírou politické integrace, zjistíme, že se domácí konsenzus rozpadá. Proto je možno samotný vstup do EU prohlásit za národní zájem, ovšem např. otázka přijetí *Lisabonské smlouvy* už toto kritérium zcela nenaplnuje. Podobně z hlediska vnější přijatelnosti je vždy třeba brát v potaz liberální a jiné slušné společnosti. Zároveň je ale třeba v situacích, kdy je určitá politika zaměřena na aktéry, kteří do této skupiny nepatří, zvažovat i politické důsledky, jež daná politika způsobí v těchto zemích. Proto je možné pochybovat o charakteru české a unijní politiky vůči sousedům EU, pokud oni sami takovou politiku nepovažují za přijatelnou.

Závěr

Hlavním cílem této kapitoly bylo především vytvoření základní konceptualizace, která by byla použitelná při empirické analýze zahraniční politiky státu či mezinárodní politiky jako takové. Přestože jsou některá uvedená kritéria nebo jejich části fakultativního rázu (např. deliberace v domácím prostředí, zvažování důsledků pro vnější nedemokratické aktéry apod.), základní rámec pro analýzu legitimního národního zájmu byl stanoven. Klíčové je přitom zjištění, zda je určitá politika oboustranně legitimní, tzn. že je a) výsledkem legitimizačního procesu v domácím prostředí, který vede ke konsenzuálnímu stanovisku v relevantní oblasti politiky, a že b) je tato politika přijatelná i pro

vnější partnery daného politického společenství. Politika se stává národním zájmem teprve v okamžiku, kdy jsou všechna tato kritéria splněna. Je přitom zřejmé, že taková charakteristika není trvale platná, protože může dojít k posunu jak v domácí, tak i v zahraniční sféře.

Výše nastíněná konceptualizace přirozeně není bez problémů a otevřených otázek. Například není zřejmé, do jaké míry je možno přenášet vstupy z vnějšího prostředí do debat v prostředí domácím (jde o problém tzv. dvojúrovňové hry). Do jaké míry by mělo být závazné při vnitrostátní debatě o určité politice, že některé významné země (které ovšem nemusí být nutně zeměmi demokratickými) budou takovou politiku považovat za neakceptovatelnou? Druhou spornou otázkou je, zda je možné analogicky utvářet zájem i jiných sociálních entit než jen moderních suverénních států. Zdá se, že navržená kritéria by byla vhodná i pro analýzu politických aktivit nadnárodních uskupení, jako je Evropská unie. Ovšem nejasné zůstává, jak analogický je národní zájem a veřejný zájem určité (např. vnitrostátní) komunity, která nevytváří uzavřené politické společenství. Otázkou proto zůstává, zda lze podobná kritéria uplatnit i na tyto sociální skupiny, anebo zda mezi státy a jinými formami sebeorganizace společnosti existuje radikální předěl.

Poznámky:

¹ Vymezením národního zájmu, jeho konstituce a legitimacy v českém kontextu se zabývá výborná studie Oldřicha Krpce (*Národní zájmy v moderní demokracii – Česká republika*, Brno: Masarykova univerzita, 2009). Za její nejkvalitnější část přitom považuji empirickou analýzu diskursivního užití národního zájmu v českém prostředí.

² Znovu připomeňme, že tento princip nevylučuje státy jako Čínu z mezinárodního společenství jako takového. Tvrdí pouze, že konkrétní soubor zemí, které jsou relevantní pro zkoumání vnější přijatelnosti určité politiky, se může pohybovat v rozmezí od liberálně demokratických až po „slušné“ společnosti, nikoli však dále. Ostatní země jsou v tomto smyslu pouze subjekty, jež mohou uvést své námitky – ovšem jejich odmítnutí ještě neznamená, že určitá politika není národním zájmem.

Evropské záležitosti, koordinace a český zájem

Jan Karlas

Úvod

Koordinace evropských záležitostí v České republice se vyznačuje překvapivou stabilitou. Po celou dobu své existence má středně centralizovaný charakter. Ústředního aktéra trvale představuje vláda a meziministerská tělesa nebo některý z ústředních vládních aktérů vyjma premiéra. To neznamená, že nedochází k výraznějším změnám. Asi nejpodstatnější z proběhlých změn spočívaly ve střídání ústředního koordinačního aktéra. Vytváření integrační politiky řídilo po většinu času Ministerstvo zahraničních věcí ČR (MZV). V letech 1998–1999 však ztělesňoval ústředního koordinačního aktéra místopředseda vlády, a stejně tomu tak je opět od roku 2007 až do současnosti.¹ Vyvíjely se rovněž pravomoci a složení vládního výboru pro meziresortní koordinaci. Přes všechny tyto změny však přetrvává středně centralizovaný charakter celého systému.

Stabilita českého koordinačního systému se jeví jako překvapivá především ze dvou důvodů. Zaprvé se vztah ČR k EU od počátku devadesátých let, kdy došlo k základnímu nastavení koordinačního mechanismu, podstatně změnil. Jestliže zprvu vystupovala ČR pouze jako kandidátská země usilující o vstup do EU, nyní je již po delší dobu plnoprávným členským státem Unie. Vstupní proces a vlastní členství přitom staví vládní rozhodování a státní administrativu před odlišné problémy a kladou na ně odlišné nároky. Zadruhé stabilita koordinačního systému se zdá být překvapivá o to více, že v průběhu

existence tohoto systému se v české vládě vystřídaly strany s podstatně odlišnými pohledy na domácí politiku i evropskou integraci. V letech 1992–1998 představovala nejsilnější vládní stranu Občanská demokratická strana (ODS), která toto místo znovu zaujímal i v letech 2006–2009. ODS vychází z liberálně-konzervativních principů a v minulosti se projevovala poměrně kritickými názory na současnou podobu evropské integrace (bývá běžně řazena k tzv. euroskeptickým stranám). V letech 1998–2006 vedla českou vládu Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), která se svými východisky blíží tradičním sociálně demokratickým stranám západoevropského typu a v zásadě podporuje prohlubování evropské integrace.

Odlišná ideová východiska obou stran a jejich proměňující se mocenské pozice je zpravidla vedou k formulaci a prosazování odlišných zájmů. To se přímo projevuje i v obecné koordinaci vládní politiky. V době vlád ODS vedených Václavem Klausem se tato koordinace výrazně přiblížila silně centralizovanému premiérskému systému (Dimitrov–Zubek, 2006). Za působení sociálně demokratického premiéra Miloše Zemana se naopak vládní koordinace vychýlila velmi decentralizovaným směrem. V oblasti koordinace evropských záležitostí se však vlády vedené ODS i ČSSD vždy držely střední centralizace koordinačního mechanismu.

Tato práce si klade za svůj hlavní cíl analyzovat stabilitu koordinace evropských záležitostí v ČR v souvislosti s českým národním zájmem a jeho působením v této konkrétní oblasti. V souladu s procedurálním přístupem (Kratochvíl, 2008) definujeme národní zájem jako jakýkoli cíl nebo ideu nebo soubor cílů či idejí, který odpovídá kritériím relevance, konsenzu a přijatelnosti. Tato práce si tedy pokládá následující otázku: Je trvalý charakter obecného nastavení koordinace evropských záležitostí v ČR možný v důsledku existence určitého národního zájmu týkajícího se této koordinace?

Koordinace evropských záležitostí představuje pro analýzu národního zájmu vhodnou oblast ze dvou hlavních důvodů. Zaprvé účast na evropském integračním procesu a členství v EU ztělesňuje od počátku novodobé historie ČR stěžejní cíl české zahraniční politiky. Vedle zajištění bezpečnosti státu a dobrých vztahů se sousedními zeměmi bývá působení v EU obvykle zdůrazňováno jako jedna ze tří hlavních zahraničněpolitických priorit ČR. Zadruhé koordinace evropských záležitostí souvisí s působením ČR v EU v celé jeho šíři. Smysluplnému zapojení ČR v jakékoli oblasti působení EU (od institucionální reformy přes ekonomické politiky až po vnější vztahy)

totiž musí předcházet domácí koordinace českých pozic. Koordinace evropských záležitostí tedy vytváří relevantní téma pro výzkum národního zájmu proto, že se vztahuje k jedné ze základních priorit českého státu a navíc se bezprostředně vztahuje ke všem aktivitám, které s touto prioritou souvisejí.

Druhotným cílem práce je teoretické uchopení problematiky koordinace evropských záležitostí v ČR. Studium koordinačních mechanismů členských států EU pro evropské záležitosti představuje již po delší dobu jednu z poměrně výrazných otázek evropských studií (viz např. Bulmer–Burch, 2001; Dimitrova–Toshkov, 2007; Kassim et al., 2000; Laffan, 2006; Wright, 1996). Teoretické zpracování českého případu zatím chybí. I jeho empirická analýza je zatím velmi omezená (Beneš–Karlas, 2008; Gajdoš, 2007).

Vedle procedurálního přístupu využívá tato studie k výzkumu národního zájmu i sociologický institucionalismus. Ten patří mezi několik teoretických směrů, o které se dosavadní výzkum koordinace evropských záležitostí opíral (Bulmer–Burch, 2001; Harmsen, 1999; Kassim et al., 2000). Jeho charakter ho přitom předurčuje k vhodnému napojení na procedurální přístup. Sociologický institucionalismus se soustředí na studium ideových struktur, které v jeho pojetí vytvářejí kulturu (Meyer, 1980; Katzenstein–Jepperson–Wendt, 1996; Hall–Taylor, 1996). Procedurální přístup národní zájem přinejmenším implicitně chápe rovněž jako soubor sdílených idejí (tato zjevná, byť ne zcela deklarovaná tendence viz Kratochvíl, 2008). Kultura v pojetí sociologického institucionalismu přitom tvoří pouze obecný soubor sdílených idejí a na konkrétní úrovni nabírá celou řadu různých forem, mezi které patří např. normy, pravidla nebo instituce (Wendt, 1999: 141–142). Za konkrétní formu kultury lze přitom považovat i národní zájem v tom pojetí, s kterým přichází procedurální přístup.

Z ontologického hlediska tedy práce vychází z idealistických a strukturalistických východisek (tj. předpokládá, že stěžejní část sociální reality vytvářejí ideové struktury) (viz např. Barša a kol., 2009). Práce se dále zabývá konstitutivními vztahy, když považuje národní zájem za možnou strukturu, ve které může být koordinační systém zapuštěn a na níž může záviset (Wendt, 1999: 77–91). Základní epistemologické východisko práce spočívá v porozumění (*understanding*) (Hollis–Smith, 1990) konstitutivním vztahům.

Národní zájem v oblasti koordinace evropských záležitostí zkoumá tato práce na základě interpretativní jednopřípadové studie (viz Eckstein, 1975; George–Bennett, 2005; Kořan, 2008a). V souladu s touto metodologií pri-

márně usilují o interpretaci idejí relevantních aktérů, které se vztahují k vhodnému uspořádání koordinace evropských záležitostí. Jako konkrétní metodu používá tato práce deduktivní textovou analýzu. Ideje aktérů v první řadě zkoumá na základě předem vymezených a operacionalizovaných indikátorů a kategorií, které vycházejí z procedurálního přístupu a z tzv. přístupu ústřední exekutivy (*core-executive approach*) (viz Rhodes–Dunleavy, 1995). Aplikace této metody se opírá především o rozbor programových dokumentů a mediálních výstupů.

Interpretativní případová studie se jeví jako vhodnější metodologie pro analýzu zvoleného tématu nežli její dvě hlavní alternativy představované vysvětlující případovou studií a diskurzivní analýzou. Na rozdíl od vysvětlující případové studie umožňuje interpretativní případová studie hlubší analýzu národního zájmu jako intersubjektivní struktury a jejího konstitutivního působení. K této analýze by bylo možné využít i diskurzivní analýzu, která však zároveň předpokládá existenci určitého svébytného diskurzu. Ačkoli koordinace evropských záležitostí vytváří trvalé a relevantní téma politické diskuse v ČR, není možné s jistotou hovořit o přítomnosti diskurzu o koordinaci evropských záležitostí. Celkově tedy hlavní užitek interpretativní případové studie spočívá v této práci v tom, že můžeme díky ní zkoumat sdílené ideje, aniž bychom však museli současně předpokládat existenci specifického diskurzu týkajícího se dané oblasti.

Z hlediska výzkumu národního zájmu dospívá práce ke zjištění, že ke koordinaci evropských záležitostí se váže národní zájem, který odpovídá kritériím vymezeným procedurálním přístupem. Koordinace evropských záležitostí vytváří relevantní téma, neboť s idejemi o koordinaci se setkáváme ve veřejném diskurzu i ve vládních dokumentech. Zúčastnění aktéři navíc konsenzuálně sdílejí ideu efektivity jako hlavní obecné hodnoty koordinačního mechanismu a do značné míry i ideu střední centralizace jako žádoucí konkrétní formy uvedeného mechanismu. Národní zájem, který trvale konstituuje jako legitimní formu uspořádání středně centralizovaný mechanismus, lze tedy označit za skutečnost, jež umožňuje přetrvání základního nastavení koordinačního systému navzdory zásadním strukturálním změnám.

V souvislosti s hodnocením použité metodologie shledává práce interpretativní jednopřípadovou studii jako užitečný nástroj pro studium národního zájmu. Tato metodologie umožňuje porozumění národnímu zájmu jako intersubjektivní a konstitutivní struktuře. Způsob, jakým národní zájem definuje

procedurální přístup, přitom k takovému chápání národního zájmu výrazně tíhne. Jestliže se tedy při výzkumu národního zájmu pohybujeme na půdorysu načrtnutém procedurálním přístupem, nabízí se interpretativní jednopřípadová studie jako relevantní metodologické východisko. Naše analýza současně potvrzuje i její další výhodu, která spočívá v tom, že umožňuje zkoumat intersubjektivní ideje aktérů bez předpokladu o existenci svébytného diskurzu.

Předkládaná studie by se mohla setkat s námitkou, že tematicky nespadá do kategorie národních zájmů. Tato námitka by patrně vycházela z předpokladu, že národní zájmy se mohou týkat pouze obsahového naplnění zahraniční politiky (ve smyslu *foreign policy*). Na základě tohoto předpokladu by pak mohlo vzniknout tvrzení, že studie dané tematické kritérium nesplňuje, protože se týká uspořádání primárně domácích institucí. Takovou námitku však musíme ze čtyř důvodů předem odmítnout. Zaprvé v národním společenství mohou zcela jistě vznikat i zájmy týkající se domácích záležitostí. Například v době současné globální ekonomické krize nelze vyloučit, že bychom v českém prostředí mohli najít určitý základní společný zájem na řešení dopadů krize na českou ekonomiku a společnost. Národní zájem tak může být konceptem, kterým výzkum mezinárodních vztahů obohatí studium domácí politiky. Zadruhé intenzivně pokračující studium evropeizace ukazuje, že při analýze dopadů evropské integrace můžeme a měli bychom vedle úrovně politik a vztahů národních států zkoumat i jejich politiky domácí. Zatřetí, jak bylo již podrobněji vysvětleno, domácí koordinace českých pozic představuje podmínku pro smysluplné a efektivní zapojení ČR v jakékoliv oblasti působení EU. Začtvrté koordinace evropských záležitostí se jistě v politickém systému nevyskytuje pouze na úrovni jejich konkrétních institucí, ale též na úrovni zájmů relevantních aktérů. Instituce nevznikají mimo politický proces; k jejich vzniku a vývoji se vážou (institucionální) zájmy politických aktérů. Koordinace evropských institucí tedy není pouze souborem procedur, ale i souborem podstatných politických zájmů.

Struktura práce má následující podobu. V první části popisují interpretativní jednopřípadovou studii jako zvolenou metodologii. Tento popis se současně neobejde bez podrobnějšího objasnění konceptu národního zájmu. Druhá část národní zájem operacionalizuje. Třetí část popisuje vývoj a současnou podobu koordinačních institucí v ČR a relevantní ideje politických aktérů, které vytvářejí národní zájem vztahující se ke koordinaci evropských záležitostí.

Metodologie

Hlavní cíl části „Metodologie“ spočívá v představení metodologie interpretační jednopřípadové studie. Předtím však musíme stručně přiblížit i konkrétnější pojetí národního zájmu jako ústředního konceptu této práce. Správná volba konkrétní metodologie totiž není nahodilá, ale vyplývá z povahy zkoumaných konceptů a témat. Volbu interpretační jednopřípadové studie nemůžeme tedy objasnit, pokud podrobněji nepřiblížíme koncept národního zájmu.

Národní zájem jako intersubjektivní a konstitutivní struktura

Při vymezení národního zájmu vychází tato práce v první řadě z procedurálního přístupu (Kratochvíl, 2008). Podle tohoto přístupu národní zájem ztělesňuje jakýkoli cíl nebo idea nebo soubor cílů či idejí, který odpovídá třem základním kritériím. Zaprvé musí jít o cíl, jenž podstatně působí na fungování daného společenství, mění jeho základní vlastnosti nebo vytváří významná práva a povinnosti (Tamtéž: 11). Za druhé příslušný cíl musí ztělesňovat skutečnou shodu účastníků dané otázky. Za třetí daný cíl musí být přijatelný i pro vnější aktéry.

Procedurální přístup tedy poskytuje základní definici národního zájmu. Abychom však mohli národní zájem konkrétněji teoreticky a metodologicky uchopit, musíme jeho vymezení dále upřesnit. V této práci doplňují procedurální přístup sociologickým institucionalismem, který považují pro tento účel za mimořádně vhodný ze dvou důvodů. Zaprvé sociologický institucionalismus patří k několika přístupům, o které se opíral dosavadní výzkum koordinace evropských záležitostí (Bulmer–Burch, 2001; Harmsen, 1999; Kassim et al., 2000). Zadruhé z přístupů používaných při výzkumu koordinace evropských záležitostí představuje sociologický institucionalismus nejužitečnější východisko z hlediska povahy národního zájmu narýsované procedurálním přístupem. Připomeňme si, že procedurální přístup chápe národní zájem jako jakýkoli cíl nebo ideu nebo soubor cílů či idejí, který současně ztělesňuje skutečnou shodu účastníků dané otázky. Z toho přinejmenším implicitně vyplývá, že podle procedurálního přístupu má národní zájem primárně charakter ideové struktury. Sociologický institucionalismus přitom chápe ideové struktury jako základ sociální reality.

Stěžejní koncept sociologického institucionalismu vytváří kultura (Hall–Taylor, 1996: 947–948). Kulturu můžeme obecně definovat jako soubor postojů nebo hodnot. Sociologický institucionalismus ale kulturu do značné míry spojuje s institucemi. Instituce v jeho pojetí nezahrnují pouze formální pravidla, ale rovněž systémy symbolů, kognitivní návody a morální vzory. Kulturu tak chápe spíše jako sít' pravidelných postupů, symbolů a návodů poskytující vzory pro jednání.

Ke vzniku kultury může podle sociologického institucionalismu mj. docházet prostřednictvím její sociální konstrukce. V jejím průběhu zúčastnění aktéři vstupují do interaktivního procesu, ve kterém diskutují o společných problémech a za účelem jejich řešení vytvářejí kognitivní mapy. Určitou kulturu však mohou prosazovat státní instituce nebo profesní společenství.

Instituce se podle sociologického institucionalismu projevují konstitutivním působením (Tamtéž: 948; Bulmer–Burch, 2001: 74). V první řadě určují sociální role aktérů a vymezují tak jejich vhodné jednání. Vedle toho však také aktérům poskytují návody, kategorie a modely, bez kterých by aktéři nemohli interpretovat realitu. Instituce ve smyslu organizací podle sociologického institucionalismu vznikají (často nahrazují jiné instituce) proto, aby zvyšovaly sociální legitimitu interakcí aktérů (Hall–Taylor, 1996: 948). Jejich konkrétní formu lze vysvětlit tím, jakou hodnotu tato forma má z hlediska širšího kulturního prostředí, v němž organizace působí.

Na základě syntézy procedurálního přístupu se sociologickým institucionalismem považují národní zájem za určitou formu národní politické kultury. Jak vyplývá z výše uvedeného, politická kultura tvoří pouze obecný soubor sdílených idejí.

Abychom ji mohli podrobněji zkoumat, musíme stanovit konkrétní formy kultury, které nás budou zajímat (Wendt, 1999: 141–142). Mezi ty mohou patřit např. normy, pravidla, instituce nebo i národní zájem definovaný podle procedurálního přístupu. Ačkoli však tato studie chápe národní zájem jako konstitutivní strukturu, nepředpokládá, že tento zájem konstituuje koordinační mechanismus přímo. Národní zájem jako intersubjektivní norma konstituuje individuální zájmy aktérů (Katzenstein–Jepperson–Wendt, 1996). Prostřednictvím těchto zájmů se pak promítá do jednání aktérů a tedy i do jejich rozhodování o uspořádání koordinačního mechanismu.

Interpretativní jednopřípadová studie

Případová studie se zabývá soustředěným studiem jednoho nebo několika případů, tedy příkladů určitého jevu (Eckstein, 1975: 79; George–Bennett, 2005: 17–19). Případ můžeme podrobněji definovat jako „dostatečně ohraničený aspekt historické epizody či dostatečně ohraničenou historickou epizodu“ (Kořan, 2008a: 32). Případová studie nabízí poměrně široké využití ohledně základního výzkumného zaměření, konkrétních výzkumných cílů i počtu případů (Karlas, 2008; Kořan, 2008a). Její základní rámec lze využít pro studium individuálních atributů aktérů i sociálních struktur a pro příčinné vysvětlení i hluboké porozumění. Od těchto dvou druhů zaměření se odvíjí i rozlišení na tzv. vysvětlující a interpretativní případovou studii. Zatímco oba typy případové studie můžeme využít pro rozbor konkrétních případů, vysvětlující případová studie navíc umožňuje i testování a vytváření teorií. Případová studie existuje v jednopřípadové i komparativní variantě.

Různé druhy případových studií sdílejí určité základní výzkumné postupy (Karlas, 2008; Kořan, 2008a). Na počátku jejich výzkumného rámce zpravidla stojí vytyčení výzkumného cíle, případně volba konkrétních případů (pokud primárně usilujeme o vysvětlení/porozumění těchto případů). Dále následuje volba konceptů, a to buď závislých, nezávislých nebo zprostředkujících proměnných (vysvětlující varianta), anebo obecnějších konceptů (interpretativní varianta). Pro důkladné uplatnění případové studie musíme provést i operacionalizaci konceptů nebo proměnných, tedy určit kritéria pro stanovení jejich konkrétních hodnot.

Z hlediska druhů případových studií se v této práci jedná o interpretativní jednopřípadovou studii. Její použití se tedy vyznačuje dvěma znaky. Zaprvé se soustředí na rozbor jednoho samostatného případu, aniž by prováděla jeho komparaci s dalšími případy. Zadruhé zvolené použití případové studie usiluje o hluboké porozumění danému případu. Interpretativní (nebo také „vnitřní“, „konfigurativně-idiografická“ či „jedinečná“) případová studie zkoumá případ pro jeho vnitřní povahu a jedinečnost (Kořan, 2008a: 34). Její motivace do značné míry vychází z ontologického předpokladu, že jedinečnost sociálního subjektu vyžaduje takové poznání, které se nezacládá na abstraktních konstrukcích. Podle souvisejícího epistemologického předpokladu má hluboké porozumění přinejmenším stejnou hodnotu jako příčinné vysvětlení.

Na základě interpretativní jednopřípadové studie v tomto textu primárně usilují o analýzu idejí relevantních aktérů, které se vztahují k vhodnému uspořádání koordinace evropských záležitostí v ČR. Jako konkrétní metoda v této práci slouží postup, jenž bychom mohli označit jako deduktivní textovou analýzu. Jak již napovídá označení tohoto postupu, vyznačuje se dvěma hlavními rysy. Zaprvé sdílené ideje aktérů o koordinaci evropských záležitostí jsou zkoumány na základě analýzy jejich prohlášení a tvrzení objevujících se v programových dokumentech a ve sdělovacích prostředcích (podrobnější vymezení viz část „Operacionalizace“). Za druhé, k rozboru idejí aktérů dochází na základě použití předem vymezených a operacionalizovaných indikátorů a kategorií (podrobněji viz opět část „Operacionalizace“).

Interpretativní případová studie představuje vhodnější metodologii pro analýzu hlavní výzkumné otázky položené v úvodu této práce nežli vysvětlující případová studie nebo diskurzivní analýza jako dvě další nejčastěji používané metodologie politologie a mezinárodních vztahů. Ve srovnání s vysvětlující případovou studií umožňuje interpretativní případová studie hlubší analýzu národního zájmu jako intersubjektivní struktury. Dává totiž možnost podrobného rozboru této struktury a zkoumání jejího konstitutivního působení.

Ve srovnání s diskurzivní analýzou nám interpretativní případová studie umožňuje studovat intersubjektivní struktury, aniž bychom předpokládali existenci ohraničeného a svébytného diskurzu. Jak bude objasněno v dalších částech této práce, koordinace evropských záležitostí vytváří trvalé a relevantní téma politické diskuse v ČR. Na druhou stranu ale nemají vyjádření na dané téma takovou četnost a hloubku, abychom mohli s jistotou hovořit o přítomnosti diskurzu o koordinaci evropských záležitostí.

Operacionalizace

Při operacionalizaci národního zájmu vychází tato kapitola z procedurálního přístupu a z tzv. přístupu ústřední exekutivy. Procedurální přístup využijeme pro operacionalizaci relevance, konsenzuálního charakteru a vnější přijatelnosti národního zájmu. K dopracování operacionalizace konsenzuální povahy národního zájmu poslouží přístup ústřední exekutivy.

Základní operacionalizace národního zájmu

Při analýze národního zájmu musíme v souladu s procedurálním přístupem rozlišit obecný a specifický národní zájem (zatímco obecný zájem představuje cíl, specifický zájem je prostředkem, srv. Kratochvíl, 2008: 13). Před tím, než provedeme konkrétní operacionalizaci obsahu obou druhů národního zájmu, musíme samozřejmě připomenout, že národní zájem musí především splňovat kritéria 1) relevance, 2) konsenzu a 3) vnější přijatelnosti. Za relevantní budeme moci daný zájem označit tehdy, pokud bude dané téma ve společenství dlouhodobě přítomné (několik měsíců či let), nebo se jím budou zabývat ústřední orgány společenství (navzdory jejich měnícímu se složení nebo politické orientace) (Kratochvíl, 2008: 11–12). Za důležitý ukazatel můžeme považovat i to, zda se téma vyskytuje v programových dokumentech ústředních orgánů společenství nebo v projevech jeho nejvyšších představitelů a v mediálním a společenském diskurzu. Konsenzuální povaha daného zájmu pak existuje tehdy, pokud příslušný cíl vychází ze sdílených idejí účastníků dané otázky (nejde o pouhý souhrn zájmů jednotlivých aktérů). Abychom mohli daný cíl prohlásit za skutečný národní zájem, musíme se nakonec věnovat i jeho vnější přijatelnosti.

S využitím existující institucionalistické literatury nejprve předpokládáme, že obecný národní zájem týkající se koordinace evropských záležitostí může být založen na pěti různých idejích. Těmi konkrétně jsou: idea o 1) moci politických stran, o 2) soudržnosti obecného institucionálního systému a institucí integrační politiky a o 3) ochraně národní suverenity jako hlavní funkční hodnotě koordinačního mechanismu. Podle dalších dvou možných idejí představují hlavní hodnotu mechanismu 4) efektivita vytváření národní integrační politiky a 5) demokratická legitimita. K závěrům o obsahu obecného národního zájmu dospějí podle toho, jaké z uvedených idejí budou v daném systému sdíleny. V rovině konkrétního národního zájmu se pak budeme soustředit na ideje týkající se centralizace vládní koordinace (podrobněji viz níže).

Empirická analýza národního zájmu se soustředí na ideje relevantních aktérů vztahující se ke koordinačnímu mechanismu. Vycházet bude ze dvou hlavních zdrojů. První z nich představují programové dokumenty všech parlamentních politických stran a programové dokumenty vlády. Druhý zdroj vytvářejí články publikované v denním tisku (zahrnuty byly všechny hlavní

deníky), zpravodajské informace zveřejněné v hlavních televizních a rozhlasových stanicích, jakož i diskuse, které v daných stanicích proběhly. Z časového hlediska pokrývá analýza období let 1998 až 2008. Vyhodnocení českého koordinačního zájmu se tedy zakládá na poměrně reprezentativním vzorku zahrnujícím řádově desítky programových dokumentů politických stran a vlády a několik stovek novinových článků a přepisů rozhlasových a televizních pořadů.

Doplňující operacionalizace národního zájmu – ideje o centralizaci

V rovině konkrétního obsahu národního zájmu se soustředíme na ideje aktérů týkající se koordinace evropských záležitostí. Dosavadní výzkum národní koordinace evropských záležitostí rozlišoval druhy koordinačních struktur především z hlediska jejich centralizace (Kassim, 2005: 296; viz též Laffan, 2006). Jako obzvláště relevantní konceptuální uchopení institucí integrační politiky se jeví tzv. přístup ústřední exekutivy (viz Rhodes–Dunleavy, 1995; viz též Dimitrov et al., 2006: 35–38). Tento přístup totiž považuje centralizaci za jedno z hlavních hledisek, na jejichž základě pohlíží na exekutivní instituce.

Při hodnocení centralizovanosti daného koordinačního systému si přístup „ústřední exekutivy“ v první řadě klade otázku, která z vládních institucí představuje ústředního aktéra koordinačního mechanismu. Vychází přitom z rozlišení tří základních modelů. Toto rozlišení si v souvislosti s právní autoritou vlády i její vnitřní koordinací všímá toho, zda jako klíčový prvek vystupuje premiér, vláda jako celek nebo jednotlivá ministerstva. Zatímco v systému s dominujícím premiérem se koordinace soustředí na efektivní uplatňování jeho pravomocí, v kolektivním systému jde o efektivitu kolektivního rozhodování. V posledním zmíněném systému koordinace probíhá spíše uvnitř ministerstev nežli mezi nimi.

V souladu s přístupem „ústřední exekutivy“ se při operacionalizaci idejí o centralizaci (i centralizace samotné) zaměříme na to, která z vládních institucí by měla představovat ústředního aktéra koordinačního mechanismu. O silné centralizaci budeme hovořit tehdy, pokud by podle představ relevantních aktérů těžiště koordinování mělo spočívat v rukou předsedy vlády a jeho administrativního útvaru. Ačkoli se takový systém v čisté podobě v podstatě nevyskytuje, velmi se mu blíží švédský² a francouzský systém a také systém britský a irský (Kassim, 2003: 91–96; částečně odlišná data viz Kassim,

2005: 296; viz též Laffan, 2006: 692–695). O střední centralizaci bude v našem pojetí možné hovořit tehdy, pokud by koordinaci měla řídit meziministerská tělesa (Belgie, Nizozemsko) nebo některý další ústřední vládní aktér, zpravidla ministerstvo zahraničních věcí (Portugalsko, Španělsko, Dánsko), jiné ministerstvo, samostatná instituce pro koordinaci integrační politiky nebo některé z uvedených institucí současně (Německo, Řecko, Itálie). Ve slabě koordinovaném systému se koordinační úsilí zakládá na působení jednotlivých ministerstev (Rakousko).

Ideje o centralizaci tedy budou moci nabývat tří možných podob a hovořit bude v této souvislosti možné o přítomnosti ideje slabé, střední nebo silné centralizace. Přítomnost konkrétní ideje určíme podle výše uvedených kritérií použitých pro rozlišování různých stupňů centralizace (např. idea silné centralizace bude existovat tehdy, pokud bude daný aktér považovat premiéra za nejvhodnějšího hlavního aktéra koordinace).

Tabulka č. 1: Specifický konsenzus (ideje o centralizaci)

druh ideje	základní princip vhodného uspořádání	kritérium přítomnosti ideje jako indikátoru národního zájmu
silná centralizace	uplatňování pravomocí premiéra	ideje o konkrétním poslání koordinace je sdílena hlavními relevantními aktéry
střední centralizace	kolektivní rozhodování	
slabá centralizace	koordinace na úrovni rezortních institucí	

Výsledek

Relevance

Analýza idejí českých politických aktérů týkajících se koordinace evropských záležitostí (dále jako „koordinační ideje“) ukazuje, že koordinace představuje relevantní téma. Koordinační ideje jsou přítomny v mediálním diskurzu, do kterého v minulosti vstupovaly především před parlamentními volbami a v průběhu následného sestavování vlády. Objevují se v programových vládních dokumentech (viz např. poslední programové prohlášení vlády nebo

Vláda ČR, 2007b). S tématem vládní koordinace evropských záležitostí se také dlouhodobě setkáváme v projevech vládních představitelů. Základní programové dokumenty politických stran se koordinaci nicméně věnují poměrně omezeným způsobem. Další omezení spočívá v tom, že výraznější představy o uspořádání koordinačních záležitostí vyjadřovali pouze představitelé několika parlamentních politických stran (konkrétně ODS, ČSSD a KDU-ČSL).

Konsenzus – obecné ideje

V souvislosti s obecným nastavením koordinačního mechanismu se čeští aktéři shodují na tom, že koordinace by měla zajistit především co nejvyšší efektivitu české integrační politiky. Jedná se o hodnotu, která se v souvislosti s nastavením vládní koordinace objevuje nejčastěji a kterou sdílejí všichni zúčastnění se aktéři. Na následujících příkladech lze ukázat, že argumenty všech politických stran účastnících se výrazněji diskuse o koordinaci vycházejí především z hlediska efektivity.

Například ODS se v letech 1998 až 2006 stavěla negativně ke zřízení zvláštní instituce pro integrační politiku (nejčastěji uvažovaného ministerstva pro evropské záležitosti, MEZ) proto, že odmítala zvyšování nákladů na státní správu, její byrokratizaci a rovněž se obávala problematické koordinace mezi MZV a možným „evropským“ ministerstvem (viz např. ČT 2, 16. 6. 1998; BBC, 10. 6. 2003; Radiožurnál, 16. 3. 2005). Svě návrhy z roku 2006 na posílení role premiéra anebo naopak na vytvoření MEZ (které dříve odmítala) spojovala ODS s tím, že integrační politika se stává převážně politikou domácí a že tedy není účinné ji řídit ministerstvem zaměřeným na zahraniční politiku.

Také v argumentaci ČSSD vystupovalo do popředí zejména hledisko efektivity. Zřízení MEZ, které patřilo k dlouhodobým cílům strany od roku 1998, spojovali sociální demokraté právě se zvýšením efektivity integrační politiky. ČSSD zpočátku tvrdila, že vytvoření ministerstva či zřízení funkce místopředsedy pro evropské záležitosti by umožnilo vyjednání takových podmínek vstupu ČR do EU, které odpovídají českým zájmům (viz např. ČSSD, 2000; *Hospodářské noviny*, 11. 6. 1998; *Zemědělské noviny*, 15. 6. 1998). Jako obdobný důvod zmiňovala i to, že drtivá část příprav na vstup do EU se odehrávala na domácí úrovni (ČT 2, 16. 6. 1998). V souvislosti se zřízením funkce místopředsedy vlády poukazovali sociální demokraté na to, že bude

mít při vládní koordinaci vyšší autoritu než ministr (viz např. Frekvence 1, 12. 4. 1999; ČT 24, 15. 10. 2006; ČT 24, 29. 10. 2006). Mezi dalšími důvody ke zřízení zvláštní instituce pro koordinaci integrační politiky se objevovala potřeba odstranit kabinetní styl zahraniční politiky a komplikovanost agendy MZV (*Super*, 10. 7. 2002; NOVA, 9. 7. 2002). Na efektivitu se představitelé ČSSD odvolávali také při obhajobě zřízení odboru pro informování o evropských záležitostech na úřadu vlády v roce 2005 (Radiožurnál, 16. 3. 2005; *Právo*, 15. 3. 2005; *Lidové noviny*, 17. 3. 2005; *Právo*, 17. 3. 2005; *Hospodářské noviny*, 17. 3. 2005).

Z myšlenky efektivity vycházela při své snaze udržet pokračování koordinační role MZV také KDU-ČSL (NOVA, 5. 7. 2002; NOVA, 7. 7. 2002; *MF Dnes*, 9. 7. 2002). Na rozdíl od ODS a ČSSD zdůrazňujících „domácí“ povahu evropských záležitostí kladla důraz na nemožnost dělit odpovědnost za zahraniční politiku. Na efektivitu se zaměřovaly i argumenty dalších stran jako Unie svobody (US) (*Zemědělské noviny*, 15. 6. 1998; ČT 2, 16. 6. 1998) nebo KSČM (NOVA, 7. 7. 2002; NOVA, 7. 7. 2002).

Konsenzus – specifické ideje

Analýza „koordinačních“ idejí dále ukazuje, že v ČR existuje určitý konsenzus ohledně střední centralizace jako vhodného uspořádání. Představu střední centralizace totiž sdílejí všichni výrazně zúčastnění aktéři. „Koordinační“ ideje některých z nich však současně v určitých obdobích zahrnovaly i myšlenku silné nebo naopak slabé centralizace.

Střední centralizace

Idea střední centralizace zaujímal v minulosti hlavní místo v představách všech tří aktivních aktérů diskuse, tedy ODS, ČSSD i KDU-ČSL. Ačkoli ODS v období posledních parlamentních voleb (tedy v roce 2006) zprvu zdůrazňovala roli premiéra při koordinaci evropských záležitostí (podrobněji viz níže), začala postupně přicházet i s další koncepcí, podle které by většinu evropských politik koordinovalo transformované ministerstvo pro místní rozvoj (*Haló noviny*, 9. 6. 2006; Radiožurnál, 21. 8. 2006; ČT 1 4. 9. 2006; *Euro*, 4. 9. 2006; Frekvence 1, 5. 9. 2006). Tuto koncepci spojovala ODS s argumentem, že evropská politika se stává v prvé řadě politikou domácí.³ Jako další důvod podpory pro zřízení MEZ se objevilo i to, že ČSSD odmítla

umožnit ODS zrušení Ministerstva pro místní rozvoj ČR změnou kompetenčního zákona. ODS nicméně uvažovala i o zřízení pozice místopředsedy vlády nebo ministra bez portfeje, kteří by se zabývali evropskými záležitostmi a působili v rámci úřadu vlády (ČT 1, 28. 5. 2006; *Profit*, 5. 6. 2006).

Při sestavování první vlády Mirka Topolánka nakonec došlo pouze k vytvoření úřednické funkce v rámci Úřadu vlády ČR soustředěné na předsednictví s tím, že se počítalo s její pozdější transformací na funkci ministra (*Právo*, 8. 11. 2006). V druhé Topolánkově vládě pak došlo k vytvoření pozice místopředsedy vlády pro evropské záležitosti, které lze přiřknout názorovým rozdílům mezi ODS a Stranou zelených (42, 21. 2. 2007). Premiér Topolánek zdůvodnil zřízení funkce tím, že evropské záležitosti spadají do domácí politiky (ČT 2, 14. 6. 2007).

V představách ČSSD převažovala od počátku idea střední centralizace. V roce 1998 plánovala strana zřízení MEZ za účelem vyjednání podmínek vstupu ČR do EU odpovídajících českým zájmům (*Hospodářské noviny*, 11. 6. 1998; *Zemědělské noviny*, 15. 6. 1998). Podle slov Lubomíra Zaorálka strana upřednostňovala zřízení menšího útvaru, který by zajišťoval koordinaci ostatních ministerstev (ČT 2, 16. 6. 1998). Odůvodnění takového kroku spočívalo v tom, že drtivá část příprav na vstup do EU se odehrávala na domácí úrovni. Koordinaci těchto příprav rovněž měla mít na starosti vláda jako celek zastoupená právě MEZ.

Při sestavování vlády ovšem ČSSD od koncepce MEZ ustoupila a nahradila ji vytvořením funkce místopředsedy vlády pro evropskou integraci (kterou obsadil Egon Lánský) (Frekvence 1, 17. 7. 1998; viz též PRIMA TV, 2. 8. 1998). Místopředseda vlády měl podle jednoho z vysvětlení požívat vyšší autoritu než ministr (viz též Frekvence 1, 12. 4. 1999). Podle některých úvah stály za zřízením funkce mocenské důvody, konkrétně snaha premiéra Zemana vyhovět všem zájemcům o vládní křesla (*Týden*, 12. 4. 1999). Když místopředseda Lánský na konci roku 1999 rezignoval, nahradil ho ve funkci pokračující ministr zahraničních věcí (J. Kavan). Ve stejné době vláda ČSSD rozhodla o posílení funkce vládního výboru, když se jeho předsedou stal sám premiér (ČT 1, 14. 12. 1999).

V době parlamentních voleb v roce 2002 se ČSSD opět vrátila k myšlence MEZ, které ale mělo být zřízeno až po určité době fungování nové vlády (PRIMA TV, 5. 7. 2002; NOVA, 5. 7. 2002; NOVA, 7. 7. 2002; NOVA, 7. 7. 2002; *Haló noviny*, 8. 7. 2002; *MF Dnes*, 9. 7. 2002). Již volební program

strany z roku 2000 přicházel s tezí o nutnosti zřízení funkce místopředsedy vlády pro zahraniční politiku a ministerstva pro evropské záležitosti a to kvůli náročnosti příprav na vstup (ČSSD, 2000). Premiér Špidla ospravedlňoval zřízení MEZ tím, že MZV má příliš komplikovanou agendu a nemůže se výrazněji soustředit na evropské záležitosti. Objevily se dohady, že ČSSD se pro zřízení ministerstva rozhodla proto, že MZV připadlo v koaliční vládě lidovcům. Ke zřízení MEZ nakonec nedošlo v důsledku ústupku ČSSD vůči KDU-ČSL v době vyjednávání o nové vládě (NOVA, 9. 7. 2002). Někteří představitelé ČSSD však přesto zdůraznili nutnost nadále se zabývat myšlenkou evropského ministerstva z důvodu koordinace vnitřní dimenze evropské politiky (Radiožurnál, 11. 7. 2002).

V období dalších parlamentních voleb v roce 2006 ČSSD opět počítala se zřízením MEZ (NOVA, 11. 5. 2006; *MF Dnes*, 12. 5. 2006; *Haló noviny*, 12. 5. 2006; viz též *Hospodářské noviny*, 25. 5. 2006; *Profit*, 5. 6. 2006). Objevily se také úvahy o zřízení funkce místopředsedy vlády pro evropskou integraci, která měla ale opět vzniknout až po určité době (*Metro*, 11. 5. 2006; ČT 24, 15. 10. 2006; ČT 24, 29. 10. 2006). Hlavní úkol nové instituce měl sestávat z příprav českého předsednictví v Unii.

Ideu střední centralizace jako nejvhodnějšího uspořádání sdílela i KDU-ČSL. V roce 2002 a v době následné koaliční vlády s ČSSD kladla důraz na pokračování koordinační role MZV a jednoznačně odmítla možnost vytvoření MEZ (NOVA, 5. 7. 2002; NOVA, 7. 7. 2002; *MF Dnes*, 9. 7. 2002). Tento postoj zdůvodňovala nemožností dělit odpovědnost za zahraniční politiku. Odkazovala přitom i na negativní zkušenost vyplývající z působení vicepremiéra Lánského a na formální překážku zřízení nového ministerstva spočívající v existujícím obsahu kompetenčního zákona. Stejně jako ČSSD, také KDU-ČSL byly přisuzovány v souvislosti s jejím postojem ke zřízení MEZ mocenské důvody, konkrétně snaha udržet dominantní roli MZV kontrolovaného právě lidovci. Lidovci přesto zcela neodmítli možnost vytvoření funkce člena vlády pro evropské záležitosti, kterému by však nepodléhalo žádné ministerstvo (NOVA, 7. 7. 2007), nebo možnost odpovídající reorganizace MZV (*Hospodářské noviny*, 22. 7. 2002; *Respekt*, 29. 7. 2002; Radiožurnál, 24. 4. 2003). Odpor lidovců proti zřízení MEZ pokračoval i po ustavení vlády (*Haló noviny*, 6. 10. 2003). Svůj odpor vůči dominantní roli Úřadu vlády ČR nebo zřízení evropského ministerstva zopakovala KDU-ČSL i na jaře 2005, kdy se tyto alternativy opět začaly vynořovat (*Ekonom*, 12. 5. 2005).

Střední typ uspořádání vládní koordinace se objevoval v minulosti i v představách dalších parlamentních politických stran. Unie svobody se vyslovovala zejména pro posílení vládního výboru pro evropskou integraci (*Zemědělské noviny*, 15. 6. 1998; ČT 2, 16. 6. 1998). Souhlasila s potřebou koordinace v rámci vlády jako celku, ale chtěla se vyhnout zřizování nového byrokratického úřadu. Koordinace měla podle jejího názoru probíhat skutečně na meziresortní úrovni, kterou by lépe vyjadřoval vládní výbor než konkrétní úřad. Jako žádoucí se podle strany nejevilo ani vytržení evropských záležitostí z celkového kontextu zahraniční politiky.⁴ KSČM v roce 2002 podpořila možnost vytvoření MEZ (NOVA, 7. 7. 2002; NOVA, 7. 7. 2002). Poukazovala v této souvislosti na zásadní význam a složitost závěrečné fáze vyjednávání o vstupu země do EU.

Silná centralizace

Vedle převažující ideje střední centralizace se v českém prostředí v minulosti objevovala i myšlenka silné centralizace. ODS ve volebním roce 2006 zpočátku zdůrazňovala roli premiéra při koordinaci evropských záležitostí. Ve svém dlouhodobém programu nazvaném „Modrá šance“ vyhlášovala, že zatímco v evropských záležitostech by měla mít jednotlivá ministerstva autonomní roli, koordinace této oblasti by měla podléhat předsedovi vlády (ODS, 2003–2004). Ve svém volebním programu pro rok 2006 nazvaném „Společně pro lepší život“ strana potvrdila, že by mělo dojít k vyvedení koordinace resortních politik v oblasti evropské integrace z MZV (ODS, 2006). Prohlášení ODS o řízení evropské agendy ze strany Úřadu vlády ČR nebo dokonce předsedy vlády se objevovala i v předvolebním období (*Hospodářské noviny*, 10. 5. 2006; ČRo 6, 11. 5. 2006; *Hospodářské noviny*, 25. 5. 2006; viz též Radiožurnál, 21. 8. 2006). Premiéra by v tomto pojetí zastupoval při řízení evropských záležitostí jeho zmocněnec.

K určitému výkyvu došlo v roce 2003 i v pojetí ČSSD. Premiér Špidla tehdy hovořil o nutnosti posílit ve vztahu k evropské integraci Úřad vlády ČR a o odložení myšlenky MEZ *ad acta* a její případné realizaci v dalším volebním období (Radiožurnál, 15. 6. 2003). Nový premiér Gross zase krátce po vytvoření své vlády v létě 2004 plánoval vytvoření oddělení pro evropské záležitosti na Úřadu vlády ČR (*Hospodářské noviny*, 4. 8. 2004). Podobně se i v pracovním programu vlády premiéra Paroubka objevila věta, že „vláda vytvoří organizační předpoklady pro účinné zajištění evropské agendy na

úrovni předsednictva vlády“ (přepřacovaný materiál však již tuto formulaci neobsahoval) (*Ekonom*, 12. 5. 2005). Podle některých pozorovatelů se v té době opět objevily snahy ČSSD o kontrolu evropské agendy.

Určité tendence ČSSD k podpoře „premiérského“ systému se objevily v diskusi, která se rozproudila v počátečním období roku 2005 kolem otázky informování veřejnosti o evropských záležitostech. Došlo k rozhodnutí, že informační kampaň spojenou s Evropskou ústavní smlouvou bude koordinovat Grossův úřad vlády. Za tímto účelem byl zřízen zvláštní odbor Úřadu vlády. Zřízení odboru podporovali především představitelé ČSSD (*Radiožurnál*, 16. 3. 2005; *Právo*, 15. 3. 2005; *Lidové noviny*, 17. 3. 2005; *Právo*, 17. 3. 2005; *Hospodářské noviny*, 17. 3. 2005).⁵

Slabá centralizace

I idea slabé centralizace se v určitém období objevovala v představách českých aktérů, konkrétně ODS. Prostřednictvím svého představitele Petra Nečase se strana již v roce 1998 vyslovila pro meziresortně založenou koordinaci integrační politiky a odmítla zřízení MEZ (ČT 2, 16. 6. 1998). Její negativní stanovisko k vytvoření MEZ spočívalo v odmítnutí zvyšování byrokracie a v obavách z problematické koordinace mezi MZV a MEZ. Zdůraznila naopak roli jednotlivých resortů.

V roce 2002 označila ODS snahu ČSSD zřídit MEZ za účelový krok (BBC, 9. 7. 2002). Podporu silně decentralizovanému modelu vyjádřil v červnu 2003 prezident Klaus (BBC, 10. 6. 2003). Konstatoval, že evropské záležitosti se týkají „naprosto každého ministra stejně a ministra zahraničí možná méně než více, dokonce méně, než ty některé jiné“. Evropské záležitosti by se podle jeho pojetí měly svěřit vládě jako celku a jednotlivým resortům. Poměrně rezervovaně se vyjádřil k možnosti zřizovat zvláštní instituci pro integrační politiku, neboť by zvýšila náklady na státní správu.

Vnější přijatelnost

Kritérium vnější přijatelnosti není v případě českého národního zájmu vztahujícího se ke koordinaci integrační politiky příliš relevantní. Jedná se totiž o problematiku, která se týká výhradně vnitřního uspořádání státu. Existující podoba národního zájmu by však přesto nepochybně měla být pro vnější aktéry přijatelná. Představy českých aktérů o koordinaci integrační politiky

totiž odpovídají modelům, které dříve vznikly a existují v jiných členských státech EU.

Závěr

Tato práce se zabývala českým národním zájmem týkajícím se koordinace evropských záležitostí. Vycházela přitom ze syntézy procedurálního přístupu a sociologického institucionalismu. V souladu s oběma přístupy práce pojala národní zájem jako soubor sdílených idejí projevujících se konstitutivním způsobem. Při zkoumání národního zájmu se práce soustředila na výzkumnou otázku položenou v jejím úvodu. Tato otázka se týkala možné existence konstitutivního vztahu mezi koordinačním mechanismem a souvisejícím národním zájmem. Analýza možného národního zájmu se opírala o metodologii interpretativní jednopřípadové studie a metodu deduktivní textové analýzy.

Provedená analýza ukázala, že v kulturní struktuře českého politického systému existuje národní zájem vztahující se ke koordinaci evropských záležitostí. Tento zájem totiž splňuje kritérium relevance, byť se jedná o relevanci částečně omezenou. Vyazuje přítomnost v mediálním diskurzu i v programových vládních dokumentech. S tématem koordinace evropských záležitostí se také dlouhodobě setkáváme v projevech vládních představitelů. Určité omezení relevance daného zájmu přináší pouze to, že k jeho výraznější formulaci docházelo spíše v časově omezených obdobích (především před parlamentními volbami a v průběhu následného sestavování vlády). Také základní programové dokumenty politických stran se koordinaci věnují poměrně omezeným způsobem.

Identifikovaný národní zájem naplňuje i kritérium konsenzu. V obecné úrovni zúčastnění aktéři sdílejí ideu efektivitu jako hlavní hodnoty koordinačního mechanismu. V konkrétní rovině v představách všech výrazněji zapojených aktérů dominuje idea střední centralizace. V různých obdobích se však proměňoval postoj dotyčných aktérů k tomu, jakou strategii k naplnění středního modelu centralizace zvolit (zda určit za centrální koordinační instituci místopředsedu vlády pro evropské záležitosti, MZV nebo MEZ). Představy některých z nich vedle ideje střední centralizace v minulosti částečně obsahovaly i myšlenku silné nebo slabé centralizace (tedy podporu ústřední roli premiéra nebo naopak přesunutí těžiště koordinace na úroveň jednotli-

vých ministerstev). Národní zájem týkající se koordinace odpovídá i kritériu vnější přijatelnosti, neboť představy českých aktérů vycházejí z idejí, které dříve vznikly a existují v jiných členských státech EU.

Národní zájem založený na myšlence střední centralizace objasňuje stabilitu koordinačního mechanismu. Navzdory změnám týkajícím se postavení ČR v rámci integračního procesu i domácí politické struktury uvedený zájem konstituuje střední centralizaci jako jediný legitimní koordinační model. Z tohoto důvodu se také zásadnější změna nastavení koordinačního mechanismu v blízké budoucnosti jeví jako méně pravděpodobná. Zároveň ale v českém prostředí neexistuje konsenzuální a usazená představa o nejvhodnější strategii pro naplnění středního modelu centralizace. Do budoucna proto nemůžeme vyloučit změny konkrétního nastavení tohoto modelu (jako opětovné úvahy o zřízení MEZ nebo opětovný přesun koordinačního centra na MZV). Náš rozbor současně ukázal, že představy jednotlivých aktérů v určitých okamžicích zahrnovaly i ideje silné nebo naopak slabé centralizace. Zcela vyloučit proto nelze ani možný návrat úvah o možnosti vytvoření „premiérského“ nebo „decentralizovaného“ systému, byť se jejich vznik na pozadí identifikovaného zájmu jeví jako spíše nepravděpodobný.⁶⁾

Poznámky:

¹ Po jmenování Fischerovy úřednické vlády v květnu 2009 však nese funkce označení „ministr pro evropské záležitosti“.

² Kassim nicméně uvádí ve své pozdější práci data, která by Švédsko řadila dokonce mezi slabě centralizované systémy.

³ O dlouhodobé snaze ODS a prezidenta V. Klause usilující o postavení evropské politiky na úrovni vnitřních věcí hovoří i M. Kořan (Kořan, 2008b: 16, 18).

⁴ Pozice Unie svobody k vytvoření MEZ v roce 2002 nebyla jednoznačná (NOVA, 7. 7. 2002; ČT 2, 8. 7. 2002; ČT 1, 8. 7. 2002).

⁵ Možné vysvětlení zřízení odboru spočívalo v tom, že řízení informační kampaně by mohlo ČSSD zvýhodnit při parlamentních volbách v roce 2006 (*Lidové noviny*, 17. 3. 2005). Tato snaha měla dokonce vycházet z tajné vnitrostranické zprávy analyzující volební fiasko z roku 2004.

⁶ V této studii byly zkoumány veškeré hlavní programové dokumenty politických stran v daném období. Seznam literatury obsahuje pouze dokumenty, které byly pro svou zvýšenou relevanci citovány přímo v textu studie. Analýza sdělovacích prostředků samozřejmě nezahrnovala veškerý obsah daných zdrojů, ale pouze části jejich obsahu vztahující se k tématu koordinace české integrační politiky identifikované pomocí klíčových slov.

Římskokatolická církev v české zahraniční politice

Petr Kratochvíl

Úvod

V posledních desetiletích se v celosvětovém měřítku hovoří o vzrůstajícím významu náboženství jako politického fenoménu (srv. např. Fox, 2001; Haynes, 2005). Teze o lineární sekularizaci světa, která je nutným doprovodným jevem hospodářské a společenské modernizace, se jeví stále výrazněji jako pouhý odraz přílišného kulturního sebevědomí Západu, který nemá univerzální platnost dokonce ani na Západě samém. Náboženská hnutí se stále častěji zabývají politikou – americkými evangelikály ovlivňujícími Bushovu domácí i zahraniční politiku počínaje a indickým hinduistickým nacionalismem konče. Přesto se ale studium mezinárodních vztahů a zahraniční politiky otázkou náboženství vyhýbalo, anebo se je alespoň snažilo zredukovat a převést na existující politické koncepty, jako jsou sociální hnutí nebo mezinárodní instituce.¹

Teprve po teroristických útocích z 11. 9. 2001 se studium náboženství stává obvyklým tématem zahraničněpolitických analýz. Přesto však náboženství zůstává i nadále fenoménem, který (mezinárodní) politická teorie dokáže uchopit jenom s obtížemi. Historická příbuznost moderní sociální vědy s jistou formou osvětského myšlení svádí k tomu, aby bylo náboženství stále nahlíženo jako iracionální, zastaralé a neschopné reflexe. Proto také bývá analýza náboženství takřka výhradně spojována s negativními tématy, jako jsou terorismus, fundamentalismus, zhroucené státy (*failed states*),

snaha o zavádění náboženských předpisů do domácího zákonodárství či do mezinárodního prostředí atd.

Neexistuje přitom žádná analýza, která by zkoumala, jakým způsobem se specificky náboženští aktéři podílejí na formulaci zahraniční politiky liberálně demokratických států, tj. na utváření jejich národního zájmu. To je o to paradoxnější, že náboženské obyvatelstvo obvykle tvoří většinu občanů v naprosté většině těchto zemí. I tam, kde je míra sekularizace největší, jako např. v České republice, se značné procento obyvatelstva hlásí k organizovaným církvím (v případě ČR jde o zhruba tři z deseti občanů). Současně se objevují práce z oblasti politické filozofie, které se snaží rostoucí význam náboženství v politice reflektovat a organickým způsobem spojit přetrvávající oddělení státu a náboženství s politickou emancipací náboženských hnutí (viz např. Habermas, 2006; Ratzinger–Habermas, 2007; pro tutéž otázku a její důsledky pro mezinárodní vztahy viz Cooke, 2007, či Barbato–Kratochvíl, 2009). Cílem této studie je proto tyto teoretické úvahy převést do oblasti empirického zkoumání a zjistit, do jaké míry jsou náboženské organizace (konkrétně římskokatolická církev) zapojeny do formulace národního zájmu.

Dalším faktorem, který posiluje potřebu analýzy vztahu státu a církví specificky v České republice, je zanedbávání této problematiky i ve srovnání s jinými evropskými, podobně sekularizovanými státy. Existují sice výzkumy religionistické, ty se ale vztahu politiky a náboženství věnují spíše nahodile.² Jinak zdařilé publikace, které se zabývají politickými aspekty náboženství nebo vztahem církve a politiky, jsou zase buď čistě historického rázu a pomíjejí současný kontext, anebo jsou teoretické a empirická analýza situace v ČR v nich není zohledněna.³

K této problematice lze přistupovat ze dvou pohledů, z nichž oba tato studie využívá. Jednak je možné zkoumat, do jaké míry většinová společnost zapojení církve⁴ do formulace zahraničněpolitických priorit považuje za vhodné a žádoucí. Při hledání odpovědi na tuto otázku je možno zkoumat, zda je zapojení církve vnímáno českou společností jako relevantní a zda o této otázce panuje konsenzus, či zda je takový vztah k církvím přijímán jako adekvátní i zahraničními partnery ČR. Druhou možností je přistupovat k této problematice z hlediska církve a zjišťovat, jaké kroky volí její představitelé či náboženští občané, kteří jsou jejími členy, když chtějí sami k formulaci určité politiky přispět. První možnost tedy zkoumá otázku relevance náboženství pro český národní zájem, druhá pak pokusy církve o její reálné zapojení do

formulace tohoto zájmu. V prvním případě lze vycházet ze základní sady kritérií pro určování národního zájmu, která zahrnuje relevanci, konsenzus a vnější přijatelnost, v druhém případě je nutná jejich určitá modifikace (Kratochvíl, 2009).

Struktura této kapitoly bude následující: Nejprve objasníme základní metodologické nástroje, jež budeme při své analýze používat. Protože se liší používané instrumentarium v jednotlivých pododdílech, nebudeme se věnovat pouze metodologii kapitoly obecně, ale představíme použité metody právě v kontextu jednotlivých výzkumných podotázek. Poté bude následovat operacionalizace obligatorních kritérií národního zájmu, přičemž největší pozornost bude věnována kritériu relevance a konsenzu. Části věnované těmto kritériím budou doplněny dvěma tabulkami, které stručně shrnou naši analýzu. Zatímco druhá část bude zkoumat základní otázku, zda je zapojení církve do formulace zahraniční politiky České republiky vnímáno jako národní zájem, třetí část se zaměří na otázku opačnou, tj. jakým způsobem naopak církev samotná o toto zapojení usiluje. Představíme zde tři základní strategie (sekularizace, ghetoizace a internacionalizace), jejichž prostřednictvím se církev snaží tohoto cíle dosáhnout. Rozbor třetí z těchto strategií zároveň doplní předchozí, poměrně krátkou analýzu vnější přijatelnosti politiky pro EU. V závěru získané výsledky shrneme.

Metodologie

Tato kapitola kombinuje dva základní metodologické nástroje, kterými jsou obsahová a diskurzivní analýza (obsahová analýza především Krippendorff, 2004, a Neuendorf, 2005; diskurzivní analýza Milliken, 1999). Každý oddíl práce tyto metody kombinuje specifickým způsobem, jenž odpovídá charakteru podotázky, kterou si daný oddíl klade. Podle charakteru zkoumané otázky jsme se také zaměřili vždy na analýzu určité části veřejné sféry, a sice část formální, neformální, anebo kombinaci obou. Formální veřejná sféra je ta část veřejného prostoru, kde se odehrávají formální interakce mezi politickými představiteli státu (např. parlamentní debaty nebo oficiální politické dokumenty jako třeba programové prohlášení vlády). Do formální veřejné sféry spadají také výroky soudů nebo rozhodnutí orgánů státní správy či samosprávy. Neformální veřejnou sférou je ta, do níž mohou vstupovat všichni

občané státu a zapojovat se do politických diskusí, např. prostřednictvím tištěných médií, internetu či televizního vysílání. I neformální veřejná sféra se ovšem liší od sféry soukromé. Neformální veřejná sféra klade menší nároky na užití racionální argumentace než její formální část, kde je naopak třeba striktně odlišovat racionální sekulární argumentaci a argumentaci podloženou náboženskými principy (např. Habermas, 2006, či velmi podobně Rawls, 1997a, 1997b).

První část, která zkoumá relevanci církvi v české zahraniční politice, používá obsahovou analýzu a snaží se zjistit, do jaké míry jsou či nejsou církve přítomny v politickém diskurzu o základních prioritách české (zahraniční) politiky. Zkoumá přitom zejména čtyři klíčové dokumenty z posledních let, které stanovují základní orientaci české zahraniční politiky (jejich seznam viz níže). Cílem je stanovit odpovědi na tři základní otázky – přítomnosti, role a aktérství církvi v české zahraniční politice. Konkrétně jde o to zjistit 1) do jaké míry tyto dokumenty reflektují přítomnost církvi a náboženství v domácí a zahraniční politice; 2) jakou roli přisuzují české církvi při spoluformování české zahraniční politiky; 3) zda je církev vnímána jako samostatný politický aktér, anebo spíše jenom objekt, na nějž se vybrané politické aktivity zaměřují.

Druhá část se zabývá mediálním diskurzem o roli církvi v české politice a využívá přitom instrumentální diskurzivní analýzy. Pokrývá čtyři nejvlivnější deníky (*MF Dnes*, *Právo*, *Lidové noviny* a *Hospodářské noviny*), vybrané týdeníky (např. *Respekt*, *Týden*) a pořady České televize; z časového hlediska jde o poslední dva roky (2008–2009).⁵ Zaměřuje se opět na tři klíčové otázky, jejichž cílem je určit 1) klíčová témata, která se v souvislosti s církvi v mediálním diskurzu objevují; 2) klíčové aktéry, kteří se na politické scéně k církvi a její roli v politice vyjadřují; 3) míru aktérství samotné církve (tj. zda je spíše objektem politických jednání, nebo jejich subjektem).

Protože se ukáže, že církev není vnímána jako relevantní aktér, ale že naopak existuje široký konsenzus o její irelevanci, zaměří se třetí část na diskurz v římskokatolické církvi o této otázce. Budeme se přitom zabývat způsoby, jak církev překonává své vyloučení z formulace (zahraniční) politiky. Diskurzivní analýza se v tomto případě zaměří jednak na diskurz představitelů církvi a jednak na promluvy nábožensky orientovaných politiků a na tomto základě se pokusí identifikovat tři základní strategie, pomocí nichž čelí politické exkluzi církve – ghetoizace, sekularizace a internacionalizace. Třetí

z těchto strategií propojí výše nastíněnou debatu o prvních dvou kritériích národního zájmu (relevance a konsenzus) s kritériem třetím (vnější přijatelnost). Jelikož je množství materiálu v případě církevního diskurzu o zahraniční politice výrazně nižší než v případě společenského diskurzu o církvi, pokrývá naše analýza delší časové období (2002–2009).

Při analýze církevních strategií vedoucích k zapojení do formulace národního zájmu budeme zkoumat formální i neformální veřejnou sféru. Zaměříme se přitom pouze na jednu zahraničněpolitickou oblast, a sice evropskou integraci, a to jak v době před vstupem ČR do EU, tak i poté (období 2002–2009). Ve formální veřejné sféře prozkoumáme projevy křesťanských poslanců Parlamentu ČR. Protože je metodologicky mimořádně obtížné zjistit, který poslanec je křesťanem a který nikoli (nemluví o konkrétní denominaci), budeme analyzovat projevy představitelů KDU-ČSL, která se ke katolicismu hlásí a mezi jejímiž poslanci je bezesporu nejvyšší procento katolíků ze všech parlamentních stran.

V neformální veřejné sféře jsme zvolili texty ze tří nejvlivnějších zdrojů, které formulují pohled katolické církve a jejího členstva na zahraničněpolitické otázky – 1) prohlášení biskupů (nejčastěji se jedná o celou biskupskou konferenci); 2) výroky dalších prominentních katolíků (jak laiků, tak kněží) v tištěných médiích; 3) rozhlasová a televizní vystoupení biskupů či dalších katolíků. Většina nalezených textů pokrývala období kolem vstupu ČR do EU. Rozdělení na formální a neformální veřejnou sféru znázorňuje tabulka 1. V této části také využijeme některých prvků komparativní případové studie, protože pro ilustraci budeme na několika místech srovnávat církevní diskurz v České republice a na Slovensku.

Tabulka č. 1: Rozdělení analyzovaných textů

	Formální veřejná sféra	Neformální veřejná sféra
Česká republika	18	32
Slovensko	27	23

Z hlediska metateoretického ukotvení práce je možno ji považovat za umírněně konstruktivistickou. V ontologickém smyslu kapitola staví na přesvědčení sociálního konstruktivismu, že realita je sociálně konstruována – prostřednictvím společenského diskurzu, ale také sociálním jednáním.

Diskurz a zprostředkovaně i sociální praktiky pak mohou vytvořit relativně stabilní struktury společenských významů, které sice nemají charakter příčin, jež by deterministicky určovaly budoucí vývoj, ale spíše negativně vymezují, jaké budoucí kroky těmto strukturám odporují. Na epistemologické rovině práce vychází z názoru, že sociální realitu lze poznávat právě prostřednictvím analýzy diskurzu i sociálních praktik a že tímto způsobem lze kriticky hodnotit jak společenské vazby mezi jednotlivými aktéry, tak i vnitřní rozpory mezi jejich rétorikou a praxí.

Operacionalizace kritérií národního zájmu

Relevance

Přestože by se na první pohled mohlo zdát, že téma vztahu náboženství a politiky se alespoň v minimální míře musí odrazit v základních dokumentech české zahraniční politiky, není tomu tak. Velká většina koncepčních dokumentů se vztahu církvi a politiky vůbec nevěnuje. Pokud už jsou náboženství nebo církev zmíněny, pak je to téměř vždy pouze ve dvou souvislostech: Buď je náboženství vnímáno jako vnější problém (např. náboženská diskriminace v určitých zemích nebo islamistický terorismus), anebo – pokud je zmíněna existence církvi a náboženských společností v ČR – je jejich funkce omezena na nepolitickou oblast: privátní prostor, duchovní rozvoj společnosti a podporu mravnosti.

Žádná zmínka náboženství ani církvím např. není věnována v poslední *Koncepci zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006* (Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2003).⁶ Velmi obsáhlá *Zpráva o zahraniční politice České republiky za rok 2008* (Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2009; 440 stran textu) je také symptomatickou ukázkou absence české církve jako spolutvůrce české zahraniční politiky. Církev je zde zmíněna pouze jako aktér v jiných zemích (Kuba, Haiti a Nikaragua), ovšem bez souvislosti s českou církví; podobně náboženství si zasloužilo jenom tři okrajové zmínky (jako např. přijetí rezoluce o právech dítěte a proti náboženské diskriminaci při zasedání Valného shromáždění OSN). Dokonce i oddíl věnovaný vztahům mezi Českou republikou a Vatikánem nebere českou církev v potaz a pouze jednou je zmíněn kardinál Vlk (a to ještě v souvislosti s aktivitami předsedy

senátního Výboru pro evropské záležitosti Sefziga) (Tamtéž: 235). Absence zmínek o církvi kontrastuje nejen s častými odkazy na českou státní správu (zejména jednotlivá ministerstva), ale též nevládní organizace (jako např. Člověk v tísni, ADRA apod.).

Tabulka č. 2: Role římskokatolické církve v české politice podle oficiálních dokumentů (2002–2009)

dokument	přítomnost církvi v domácí politice	přítomnost náboženství v zahraniční politice	role české církve v zahraniční politice	církev jako aktér
Koncepce zahraniční politiky ČR (2003–2006)	ne	ne	ne	ne
Programové prohlášení vlády (2007)	majetkové otázky a morální hodnoty	smlouva s Vatikánem	smlouva s Vatikánem	ne
Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2008	ne	Kuba, Haiti, Nikaragua, rezoluce OSN	smlouva s Vatikánem	ne
Programové prohlášení vlády (2009)	dialog v oblasti sociálních reforem	ne	ne	výjimečně

Dalším příkladem, který potvrzuje názor, že role církvi se v očích vlády ČR omezuje pouze na a) duchovní otázky, b) majetkovou problematiku a v omezené míře též c) vztahy se Svatým stolcem, je jediná zmínka o církvi z programového prohlášení předchozí vlády. Připomeňme, že se jednalo o prohlášení, na jehož tvorbě se podílela i KDU-ČSL. Vláda zde konstatuje, že „podpoří církev a náboženské společnosti při plnění jejich nezastupitelné úlohy v posilování morálních a duchovních hodnot v životě české společnosti. Vláda bude usilovat o dořešení vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi, včetně mezinárodní smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem. Zahájí přípravu novely zákona o církvích a náboženských společnostech, které považuje za nezastupitelnou a obohacující součást společnosti“ (Vláda ČR, 2007a). Jedinou výjimkou z tohoto všeobecného trendu

je krátká zmínka o církvích v programovém prohlášení současné vlády, kde se konstatuje, že vláda je „připravena spolupracovat nejen s politickými stranami v Poslanecké sněmovně, ale i s odbory a zaměstnavateli, profesními a zájmovými sdruženími, a vést dialog s relevantními občanskými sdruženími, církvemi a náboženskými společnostmi“ (Vláda ČR, 2009). Jedná se o jediný případ, kde nejsou církve a náboženské společnosti vnímány pouze jako objekty vládní politiky, ale jako subjekty, které mohou politiku určitým způsobem ovlivnit. I zde však vláda hovoří pouze o problematice sociální stability, a neklade tak souvislost mezi aktivitu církve a zahraniční politiku státu. Diskusi o roli církve při tvorbě národního zájmu lze uzavřít tím, že existuje shoda mezi všemi analyzovanými dokumenty, že církve nejsou při formulaci národního zájmu vnímány jako relevantní.

Konsenzus

Byl-li zájem o církve v oficiálních dokumentech víceméně rovnoměrně rozdělen mezi otázky majetkové a problematiku duchovních hodnot, pak v mediálním diskurzu zcela jednoznačně převažuje diskuse o navrácení církevního majetku či o finančních aspektech odluky církve a státu. Například z 61 analyzovaných textů, které byly o církvích uveřejněny v klíčových médiích v roce 2008, se pouhé tři nezabývaly majetkovými otázkami jako hlavním tématem. Situace v roce 2009 bylo mírně odlišná, a to zejména v souvislosti s návštěvou papeže Benedikta XVI. v ČR, ale i tomuto roku dominovala problematika navrácení církevního majetku, sporu o svatovítskou katedrálu či odluky církve a státu (OVM, 2008a). Zajímavé přitom je, že se téměř v žádném z textů neobjevují názory církve na politiku, natožpak na politiku zahraniční (jediné dvě relevantní výjimky byly OVM, 2008c, a *Právo*, 2009a).⁷ Z hlediska aktérů, kteří se v mediálním diskurzu objevují, není situace pro církve o mnoho příznivější. I v situacích, kdy je církev hlavním objektem debat, je její zapojení coby aktivního účastníka těchto debat spíše výjimečné. Obvykle tak zájmy církve hájí představitelé KDU-ČSL (mezi mediálně nejviditelnější v této oblasti patří Cyril Svoboda, Václav Jehlička a Michaela Šojdrová), zatímco představitelé dalších stran se k jejich požadavkům staví neutrálně (Vítězslav Jandák) nebo dokonce odmítavě (v otázce odluky církve a státu se nejvíce profilovali Vlastimil Tlustý a Miroslava Němcová) (*Mladá fronta DNES*, 2008, nebo *Právo*, 2009b). Zastupování církve politickou stra-

nou ve většině sporných otázek, které se církve dotýkají, má dva důsledky: Na jedné straně může být církvi vnímáno pozitivně, že skrze KDU-ČSL její hlas zaznívá v parlamentu i ve vládě; na straně druhé se ovšem díky tomuto mechanismu přímé zmínky o církvi redukuje pouze na ty, které jsme zmínili výše (duchovní a morální hodnoty a majetkové otázky). Přestože církve často zaujímá pozice i k celé řadě citlivých zahraničněpolitických otázek (debata o rozšiřování EU počínaje a válkou v Iráku konče),⁸ tyto její názory představitelé KDU-ČSL jako církevní názory nereprodukuje, ale představují místo nich názory vlastní. Důsledkem tedy je, že ve veřejném diskurzu se (zahraničně)politická vyjádření církve ztrácejí a že církve je stereotypně spojována pouze s nepolitickou či na církve samu zaměřenou problematikou. Tím, že církve své názory prezentuje převážně zprostředkovaně, navíc posiluje dojem, že je pouze objektem stranické politiky, a nikoli plnoprávným politickým aktérem, který by se měl vyslovovat k aktuálním politickým otázkám.

Tabulka č. 3:
Český mediální diskurz o roli církví v politice (2008–2009)

základní témata	klíčoví účastníci politického diskurzu	církve jako aktér
majetkové nároky církve	KDU-ČSL vs. ČSSD, KSČM	ano
odluka církve a státu	KDU-ČSL vs. část ODS, ČSSD, KSČM	výjimečně
smlouva s Vatikánem	KDU-ČSL vs. prezident Klaus, část ODS, ČSSD, KSČM	výjimečně

Pokud propojíme téměř absolutní absenci zmínek o církvi v českých oficiálních dokumentech s analýzou českého mediálního diskurzu, zjistíme, že existuje *konsenzus* ve smyslu *irrelevance* církve jako aktéra, který by mohl přispět k tvorbě českého národního zájmu. Protože je tedy přínos církve k tvorbě národního zájmu zanedbatelný, je irrelevantní též otázka, zda je pozice církve k zahraničněpolitickým otázkám přijatelná pro vnější partnery EU. Lze proto

rovnou konstatovat, že zapojení církve do formulace zahraniční politiky není v ČR vnímáno jako národní zájem. Vnější přijatelnosti se budeme ale přesto věnovat ještě v souvislosti se strategií internacionalizace, kterou církev používá v situacích, kdy zviditelňuje v českém veřejném diskurzu své vlastní vazby na Evropskou unii a posiluje tak svou pozici.

Pokusy o zapojení církve do formulace národního zájmu⁹

Analýza zapojení církve a jednotlivých politicky činných katolíků do politického diskurzu ve formální a neformální veřejné sféře ukazuje, že existují tři základní strategie, které církev s větší či menší efektivitou používá při prosazování svých názorů jako příspěvku k formulaci národního zájmu. První z těchto strategií je *sekularizace* náboženské argumentace. Jinak řečeno, přestože niterná motivace katolíků směřuje k podpoře evropské integrace, může vycházet z respektu k autoritě církve (tj. k podpoře, kterou evropské integraci vyslovuje papež i čeští biskupové) nebo může být dokonce motivována transcendentním odkazem, ve formální veřejné sféře argumentují křesťanští poslanci vždy v souladu s veřejnou racionalitou, tj. převádějí svou argumentaci do sekulární formy.

Křesťanští poslanci se při své argumentaci ve prospěch EU striktně vyhýbají všem odkazům na „křesťanský charakter“ EU. Místo toho často definují Evropskou unii jako „demokratické společenství“ (Digitální knihovna PČR, 2003a) a jako její základní přínos zdůrazňují „dlouhotrvající mír, stabilitu a prosperitu“ (Digitální knihovna PČR, 2002). Zajímavé přitom je, že na rozdíl od poslanců ostatních stran jsou členové KDU-ČSL méně náchylní k důrazu na materiální přínosy členství, ale kladou důraz spíše na posílení demokracie a vlády zákona v ČR. Tento rozdíl znovu naznačuje, že sekulární argumentace křesťanských poslanců je s největší pravděpodobností překladem křesťanských hodnot do sekulárního jazyka. Křesťanství přitom při argumentaci křesťanskodemokratických poslanců není téměř nikdy explicitně přítomno.

Dokonce i při debatě o Bohu v evropské ústavní smlouvě, která tvoří vedle problematiky rozšiřování EU druhou významnou skupinu analyzovaných dokumentů, čeští křesťanskodemokratičtí politici argumentovali sekulárně.

Například konzervativní poslanec Jiří Karas tvrdil, že zmínka o Bohu by v ústavní smlouvě měla být přítomna, ale nikoli proto, že si to církev přeje, ale protože „křesťané jsou nedílnou součástí moderní demokratické společnosti, na jejímž vzniku mají svůj velký podíl. Bylo to právě křesťanství, které změnilo barbarskou tvář našeho kontinentu, osvobodilo otroky, pěstovalo kulturu a vědu, organizovalo státní systémy, zakládalo péči o nemocné a sociálně potřebné“ (Digitální knihovna PČR, 2003b).

Bylo by možno namítnout, že podobným způsobem svoje náboženské přesvědčení pravděpodobně překládají do sekulárního jazyka i politici z ostatních evropských zemí. Ovšem není tomu tak vždy: Například v parlamentní debatě o zmínce o Bohu v evropské ústavní smlouvě na Slovensku argumentovali jak obhájcí ústavy, tak i její protivníci přímými odkazy na křesťanské hodnoty (Vystoupení Pavla Minárika, 2005; Vystoupení Ivana Šimka, 2005). Kupříkladu Pavoľ Hrušovský, předseda slovenské Národní rady v této souvislosti zcela opustil sekulární argumentaci a zakončil svůj komentář slovy „modlím sa, aby sa nám aj napriek tomuto hlasovaniu podarilo zachovať tradície našej západnej kresťanskej civilizácie pre ďalšie generácie. Dámy a páni, nech nám v našom dnešnom rozhodovaní Pán Boh pomáha“ (Vystoupení Pavola Hrušovského, 2005). Vezmeme-li v úvahu výrazně větší vliv římskokatolické církve na politiku v případě Slovenska, pak je větší množství sekulárních argumentů používaných českými poslanci pochopitelné právě jako součást výše zmíněné sekularizační strategie.

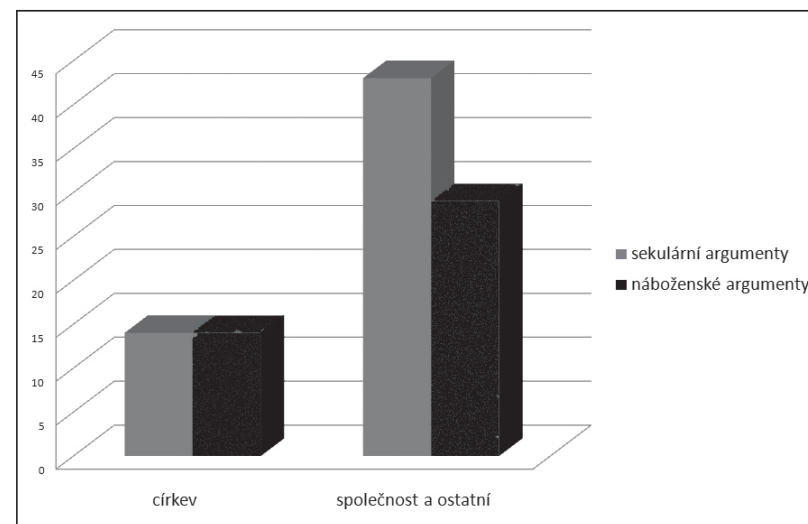
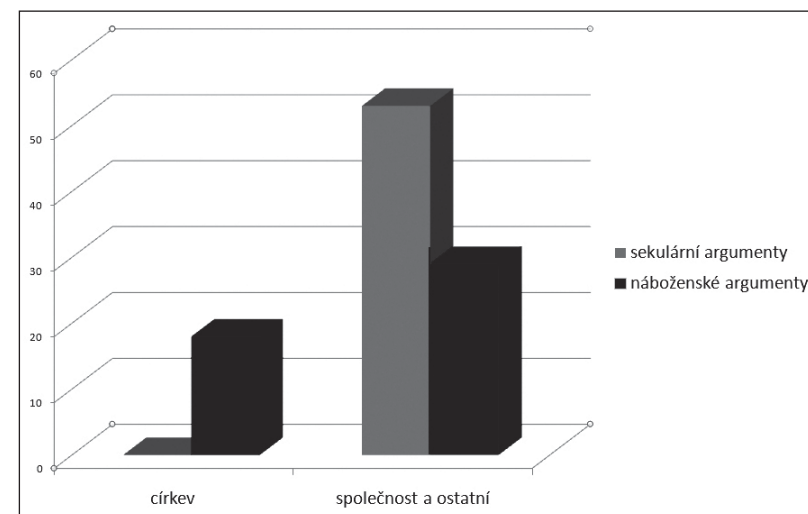
Sekularizační strategie sice byla dominantně přítomna ve formální veřejné sféře, ale její projevy jsou dobře patrné i v neformálním veřejném prostoru. Nejvýraznější rozdíl mezi oběma částmi veřejné sféry spočíval v tom, že v neformální veřejné sféře členové církve mnohem častěji kombinovali oba typy argumentace – sekulární i náboženský. Obvykle ovšem jeden z obou argumentů zaujímal dominantní postavení a druhý byl naopak pouze pomocný. Tak např. pastýřský dopis České biskupské konference vychází primárně ze sekulární argumentace a říká, že vstup do EU je „logické a správné završení polistopadového směřování naší země“ (Česká biskupská konference, 2002). Teprve na druhém místě stojí podpůrný argument, že proces evropské integrace podporuje i současný papež. Tímto způsobem pak je možné stanovit podíl sekulárních a náboženských argumentů ve formální i neformální části české veřejné sféry. Oba tyto údaje jsou zachyceny v tabulce č. 4.

Tabulka č. 4: Podíl náboženské a sekulární argumentace české veřejné sféry

	sekulární argumenty	náboženské argumenty
formální veřejná sféra	100 %	0 %
neformální veřejná sféra	52 %	48 %

Druhá strategie, kterou církev využívá při snaze o zvýšení svého vlivu na politiku, stojí v některých ohledech v přímém protikladu ke strategii sekularizace. Jedná se o strategii *ghetoizace*. Zatímco první strategie je v souladu s představou o rostoucí racionální sebereflexi náboženského vědomí, z níž vyplývá vyšší schopnost racionální argumentace ve veřejném prostoru, druhá strategie se naopak zaměřuje dovnitř církve. První používá sekulární argumenty, aby získala na přesvědčivosti pro širokou (i nekřesťanskou) veřejnost, druhá naopak zdůrazňuje náboženskou argumentaci, která působí uvnitř církve. Rozdílné užití obou těchto strategií je opět dobře patrné, srovnáme-li českou veřejnou sféru se situací na Slovensku, jak činí grafy č. 1 a 2. Jak je z obou grafů patrné, slovenská římskokatolická církev mnohem výrazněji rozlišuje mezi svým působením na vlastní věřící a na společnost jako celek. Proto také používá sekulární argumenty při oslovování veřejnosti (53 %) obvykleji než církev česká (43 %). Naopak v české římskokatolické církvi mnohem častěji zaznívají sekulární argumenty i uvnitř církve (a to dokonce stejně často jako argumenty náboženské), zatímco v slovenském případě církevní představitelé při svých projevech namířených dovnitř církve sekulární argumentaci nepoužívají vůbec.

Konečně třetím přístupem, který je v české církvi přítomen minimálně ve stejné míře jako strategie *ghetoizace*, je strategie *internacionalizace*. Přestože jsme výše uvedli, že otázka vnější přijatelnosti nehraje v českém veřejném diskurzu o roli církví v zahraniční politice velkou roli, římskokatolické církvi její transnacionální charakter umožňuje získat větší vliv na českou politiku nikoli přímým působením, ale skrze svoje zapojení do evropských katolických institucí. Představitelé české katolické církve jsou poměrně aktivní jak v rámci vlivné Rady evropských biskupských konferencí (CCEE), již určitou dobu předsedal kardinál Vlk, tak i – a to je z hlediska našeho tématu ještě důležitější – Komise biskupských konferencí zemí Evropské unie (COMECE). Jednání COMECE se velmi často zabývá otázkami, které sou-

Graf č. 1: Rozdělení podle adresáta (ČR)**Graf č. 2: Rozdělení podle adresáta (SR)**

visejí s Evropskou unií či politikou jednotlivých členských států EU. Tématem tak nejsou jenom otázky přímo související s křesťanstvím (jako zmínka o Bohu v ústavní smlouvě), ale i např. unijní protiteroristická politika a celá řada dalších (Česká biskupská konference, 2008, nebo též Arcibiskupství pražské, 2008). Své přesvědčení o potřebnosti a užitečnosti Evropské unie čeští biskupové proto často i při domácí argumentaci explicitně vážou na svou zkušenost s mezinárodní spoluprací (*Katolický týdeník*, 2004).

Závěr

Z naší analýzy jednoznačně vyplývá, že zapojení římskokatolické církve do tvorby české zahraniční politiky není vnímáno jako národní zájem České republiky. Církev se sice objevuje ve vládních dokumentech, ale nikoli jako partner, s nímž by měly být politické otázky projednávány, ale její existence a finanční závislost na státu je spíše prezentována jako problém, který je třeba vyřešit. Podobné postavení zaujímá církev také ve veřejném diskurzu, kde dokonce i v otázkách, jež se jí přímo dotýkají (odluka církve a státu), vystupuje jako autonomní aktér jenom velmi zřídka. Vzniká tak vzácná shoda, kdy je přínos církve pro zahraniční politiku vnímán konsenzuálně jako irelevantní a kdy tento závěr není nikterak zpochybňován ani ze strany EU.

Vyloučení církve z podílu na tvorbě zahraniční politiky nelze vysvětlit ani pouze nízkou mírou religiozity v ČR, ani vytlačení náboženských otázek do soukromého prostoru. Přes relativně malé procento katolíků v rámci české populace se stále jedná o entitu, která v rámci ČR sdružuje největší počet členů. Přesto je ale v politickém diskurzu např. odborům věnována větší pozornost. Podobně také nevládní organizace (např. Člověk v tísni), které přitom často v zahraničí vykonávají podobné aktivity jako římskokatolická církev (nebo jí založené organizace jako Česká katolická charita), získávají v mediálním diskurzu výrazně větší pozornost a o jejich aktérství v české zahraniční politice neexistují větší pochybnosti. Paradoxně i tam, kde oficiální dokumenty hovoří o nutnosti spolupracovat s církví v zahraničí (např. v Latinské Americe) nebo řešit citlivé náboženské otázky, se neprojeví snaha o spolupráci v těchto otázkách s českou římskokatolickou církví, přestože se často jedná o její sesterské organizace v zahraničí.

Tento rozpor lze vysvětlit tak, že vytlačování církve mimo veřejný diskurz nebo přinejmenším malá pozornost, která jí je věnována, souvisí nikoli s po-

zitivisticky chápanými kauzálními mechanismy (jako např. malá religiozita – malá pozornost názorům církve), byť tyto faktory hrají jistě určitou roli. Mnohem podstatnější jsou hlubší strukturální faktory, jako např. omezená schopnost církve formulovat svá tvrzení do podoby sekulárních argumentů na straně jedné, a naopak tradiční nedůvěra sekulárního státu vůči náboženství na straně druhé (což nikterak nesouvisí s mírou religiozity, protože podobná nedůvěra – ne-li ještě vyšší – se může vyskytovat i ve společnostech s vysokou religiozitou).

Specifická je také interakce české katolické církve s politickou elitou. Existuje sice jasné pozitivní napojení na KDU-ČSL, ale tato vazba se projevuje jenom při projednávání otázek, které se týkají narovnání majetkových vztahů nebo otázek vnitřního fungování církve, okrajově též některých etických problémů (např. eutanazie, umělé přerušení těhotenství apod.). Není ale možné vysledovat, že by KDU-ČSL reprezentovala názory církve i v obecnějších politických tématech. V tomto smyslu tedy KDU-ČSL také přispívá k reprodukci základního schématu, jehož se drží i ostatní politické strany, a sice že církvi je třeba se zabývat pouze v těch několika úzce vymezených případech, které se jí přímo dotýkají. Z hlediska ostatních politických stran není možné vysledovat jednoznačnou stranickou linii, která by prezentovala jasný postoj k církvi a náboženství. Spíše se v rámci každé strany jedná o skupinu jejích vysoce postavených představitelů, která je vůči církvi kritická, a naopak jinou skupinu, která naopak s církví sympatizuje (Marek Benda v ODS, František Bublan v ČSSD atd.).

Církev a její členové používají tři základní strategie, které mohou zvýšit její vliv na formulaci české (zahraniční) politiky. První z nich, strategie sekularizace, je zcela evidentní ve formální i neformální veřejné sféře. Církev prostřednictvím této strategie převádí náboženskou argumentaci (založenou na autoritě, Písmu a tradici) do sekulárního jazyka a snaží se ve veřejném prostoru působit podobným způsobem jako např. výše zmíněné nevládní organizace. Tato strategie je zcela dominantní v případě poslanců KDU-ČSL, kteří při debatách ve formální veřejné sféře téměř nikdy nepoužívají náboženskou argumentaci. Překvapivě je ovšem tato strategie poměrně frekventovaným nástrojem i u oficiálních představitelů církve, kteří vystupují v neformální veřejné sféře.

Druhou strategií, poněkud méně obvyklou, je naopak zdůrazňování náboženské argumentace dovnitř církve samé, jejímž cílem je přesvědčit ná-

boženské občany, aby při svém politickém jednání hájili principy, ke kterým církev tímto způsobem došla. Přestože je i tato strategie hojně zastoupena v českém mediálním diskurzu, ve srovnání s jinými zeměmi, např. Slovenskem, je výrazně méně oblíbená. Konečně třetí strategií je internacionalizace vybraných zahraničněpolitických otázek. Čeští církevní představitelé se často účastní jednání katolických institucí sdružujících katolíky z členských států EU. Závěry, ke kterým tyto instituce docházejí, potom někteří biskupové medializují v České republice a tak znovu do české debaty o národním zájmu vnášejí rozměr vnější přijatelnosti ze strany katolické církve v ostatních zemích Evropské unie. Závěry, k nimž docházejí, se přitom obvykle shodují s pozicí EU samé. Přes veškerou invenci a neotřelost těchto strategií, často spojených s nutností značné míry reflexe ze strany církevních představitelů, je ale třeba znovu konstatovat, že žádná z těchto strategií dosud nevedla k proměně českého dominantního diskurzu o roli katolické církve při formulaci národního zájmu.

Poznámky:

¹ Srv. zvláště číslo časopisu *Perspectives*, které se rolí náboženství v mezinárodních vztazích zabývá. *Perspectives*. Review of International Affairs, 2/2009. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.

² Viz např. odborný časopis *Religio*.

³ To se týká velké většiny prací, které na toto téma vyšly např. v Centru pro demokracii a kulturu v Brně.

⁴ Pokud v této kapitole používáme slovo „církev“ v singuláru, máme vždy na mysli římskokatolickou církev. Ostatní české církve opomíjíme z řady důvodů: Zaprvé je římskokatolická církev církví jednoznačně největší a počet českých katolíků řádově převyšuje počet příslušníků všech ostatních církví dohromady. Zadruhé lze vzhledem k transnacionálnímu charakteru římskokatolické církve lépe zkoumat její pozici k zahraničněpolitickým otázkám, protože umožňuje metodologicky čistou komparaci s přístupem římskokatolické církve v jiných zemích (např. na Slovensku), jak činíme v části, která analyzuje církevní strategie pronikání do politického diskurzu. Zatřetí se římskokatolická církev nejčastěji vyslovuje k politickým otázkám; v případě ostatních církví se jedná spíše o ojedinělé případy (potom se obvykle jedná o Českobratrskou církev evangelickou nebo Církev československou husitskou).

⁵ Jedná se o média, která jsou součástí mediální databáze Newton.

⁶ *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006*. Schváleno vládou ČR 3. 3. 2003.

⁷ Mezi jediné dvě významnější výjimky patřila diskuse o smlouvě mezi ČR a Vatikánem, do kterého se zapojil i kardinál Vlk (Otázky Václava Moravce; OVM 2008a) a také výzva kardinála Vlka, aby při volbách lidé nehlasovali pro ty, kdo přispěli k pádu vlády během českého předsednictví (*Právo*, 2009a).

⁸ Viz další část této kapitoly, která se podrobně věnuje církevnímu diskurzu o Evropské unii.

⁹ Tato podkapitola částečně využívá mou stat' v *Perspectives* (Kratochvíl, Petr: The Religion-Politics Nexus in East-Central Europe: Church in the Public Sphere of the Post-Secular Societies. *Perspectives*, 2/2009. s. 119–138).

Euro ano, nebo ne? Český diskurz o euru

Michal Parížek

Úvod

Martin Feldstein napsal v roce 1997, že „[z]avedení Evropské hospodářské a měnové unie (HMU) by mohlo být tou nejvýznamnější evropskou politickou událostí 20. století“ (Feldstein, 1997: 23). O dva roky později HMU zavedena byla, o další tři roky později se značná část Evropské unie vzdala svých národních měn a i v hotovostním styku přešla na měnu společnou, euro. Přistoupením k Evropské unii v květnu 2004 se Česká republika zavázala učinit v příslušnou dobu totéž. Přesto se v české veřejné debatě nezřídka objevují názory – jedním ze zastánců takového postoje je např. prezident Klaus (viz Klaus, 2009) –, že vstup do hospodářské a měnové unie by ve skutečnosti nebyl pro Českou republiku výhodný. Brzký vstup do eurozóny má navíc řadu odpůrců také mezi ekonomy-odborníky (Singer, 2007; Janáčková, 2007; Holman, 2008), a podle všeho tak otázka vstupu ČR do HMU a jeho načasování zůstává stále otevřená.

Smyslem tohoto textu je s pomocí několika obecně přijímaných teoretických a konceptuálních nástrojů posoudit českou veřejnou debatu ohledně přijetí eura a poukázat na některé její specifické znaky. Na základě této analýzy a s využitím operacionalizace národního zájmu vyvinuté Petrem Kratochvílem (Kratochvíl, 1. kapitola) je pak možné určit, zda je přechod na euro českým národním zájmem, tedy jestli ČR do eurozóny vstoupit má, či nikoli. Jedná se o otázku maximálně závaznou, a to jak v rovině dlouhodobého směřování ČR, tak v rovině aktuálních politických rozhodnutí.

Určení národního zájmu v určité oblasti není nikterak triviálním úkolem, a zdá se, že u tématu tak silně tendujícího k ekonomickému způsobu uvažování, ovšem zároveň tak silně spjatého s otázkou národní identity, jakým je otázka přijetí nové měny, se jedná o úkol ještě náročnější. Dobrým vodítkem při řešení tohoto úkolu je již zmíněná Kratochvílova práce, jež považuje za národní zájem takovou politiku, která je pro danou společnost relevantní, na které ve společnosti existuje konsenzus a která je přijatelná pro klíčové partnery na mezinárodním poli.

Druhým vodítkem je mi pak několik obecně přijímaných konceptuálně-teoretických propozic, jež mohou být pro vstup ČR do eurozóny relevantní: ekonomická teorie optimálních měnových oblastí (*optimal currency area*, OCA), elementární model rozložení politických stran podél pravo-levé distributivní linie a problém vztahu národní a evropské identity. Tyto tři výzkumné okruhy se soustřeďují na otázky, jež mohou být podle všeho pro rozhodování o tom, zda a kdy vstoupit do eurozóny, klíčové. Teorie OCA zkoumá, za jakých podmínek bude vstup do eurozóny ekonomicky výhodný; model pravo-levého štěpení nás upozorňuje na to, že významným faktorem při rozhodování o vstupu budou také distributivní důsledky pro jednotlivé skupiny voličstva; model vztahu národní vs. evropská identita pak říká, že klíčové faktory mohou být povahy nejen materialistické, ale také identitní. Tato tři vodítka považuji pro studium přistupování ČR k euru za klíčová, a proto se o ně v tomto výzkumu do značné míry opírám; jejich pomocí se snažím zachytit problém přijetí eura co nejúplněji a pokud možno systematicky. Právě těmito třemi tématy je vedeno empirické zkoumání povahy českého národního zájmu ve vztahu k euru.

Metodologicky je tento text jedinečnou (vnitřní) případovou studií, konkrétně disciplinovanou interpretativní studií. Přijetí eura je tématem s velice širokými vazbami a s dopady v mnoha rovinách; je proto vhodné snažit se ho zachytit co možná nejúplněji. Právě vzhledem k této komplexitě zkoumaného problému se metodologie případové studie jeví jako nejvhodnější. Empirické jádro práce spočívá v analýze výroků hlavních politických aktérů, zejména předsedů dvou největších politických stran, v nejvýznamnějších médiích.

Na základě aplikace uvedené metodologie a s užitím námi přijaté operacionalizace národního zájmu (Kratochvíl, 1. kapitola) docházím k závěru, že národním zájmem České republiky zcela nepochybně je přijmout euro, a to konkrétně mezi roky 2015 a 2019.

Vedlejším produktem tohoto výzkumu je několik překvapivých zjištění týkajících se kvality a celkového zaměření české debaty ohledně eura. Ukazuje se, že pozice hlavních aktérů jsou motivovány jinými faktory, než jaké se tito aktéři snaží prezentovat jako klíčové. Konkrétně z empirického zkoumání vyplývá, že zatímco představitelé hlavních politických stran vedou veřejnou debatu v duchu hledání ekonomicky nejvýhodnějšího řešení, jejich vlastní pozice v argumentaci jsou ve skutečnosti determinovány jejich celkovým pohledem na současnou podobu evropského integračního procesu.

Následující text je detailnějším osvětlením toho, jak k uvedeným závěrům docházím. Druhá část textu se věnuje metodologickým otázkám, třetí pak specifikuje samotnou operacionalizaci českého národního zájmu vůči přijetí eura. Čtvrtá část představuje hlavní výsledky empirického zkoumání, pátá celý text shrnuje a uzavírá. K vedlejším výsledkům pozorování obracím pozornost v průběhu celého textu, není jim věnován zvláštní oddíl.

Metodologie

Tato část představuje metodologické zázemí, ze kterého v práci čerpám. Ve třech krátkých pasážích se věnuji postupně ontologicko-epistemologickým východiskům své práce, metodologii v ní uplatněné a konkrétní metodě, kterou ke zkoumání povahy národního zájmu užívám.

Ontologicko-epistemologická východiska

Z hlediska epistemologického se tento výzkum opírá jednoznačně o přístup interpretativní (Hollis–Smith, 2000), snažím se tedy o „porozumění zkoumanému fenoménu v historickém a kulturním kontextu“ (Drulák, 2008c: 19). Z logiky výzkumu *českého* národního zájmu v *konkrétním* čase první dekády 21. století a v *jedinečných podmínkách* současného stadia vývoje jak evropské integrace, tak české politicko-ekonomické situace přímo vyplývá vhodnost interpretativního přístupu, který se právě na unikátní charakteristiky předmětu zkoumání zaměřuje. Na nejobecnější úrovni je tak mým cílem porozumět konstituci vstupu České republiky do eurozóny jako předmětu potenciálního národního zájmu.

Z hlediska ontologického není tento text zcela pevně ani na straně holismu, ani na straně individualismu. Jakkoli většina výzkumu přirozeně tenduje k tomu považovat jeden z těchto přístupů za primární (výchozí), nejedná se rozhodně o nutnost (viz např. Drulák, 2008c: 24; Wight, 2006; rovněž také Hollis–Smith, 2000), a tento konkrétní výzkum může z toho, že se ani k jedné pozici dogmaticky nepřiklání, jedinečně těžit. Právě díky jisté nevyhraněnosti v této věci můžeme brát v potaz jak prvky holistické (např. celková struktura veřejné debaty o přijetí eura v ČR), tak prvky značně individualistické (soustředění se na proměňující se pozice klíčových aktérů). Zcela jednoznačně je však tato studie co do ontologie založena na idealistickém postoji, podle kterého je otázka přistoupení ČR k eurozóně dominantně problémem pohledu a interpretace, nikoli materiálních faktorů.

Metodologie

Metodologicky je tento text případovou studií, a to konkrétně – jak vyplývá z diskuse o ontologicko-epistemologických východiscích mého výzkumu – případovou studií jedinečnou, vnitřní. Mým cílem je „celostní a hluboké porozumění komplexním[u] fenomén[u]“ procesu vstupování ČR do eurozóny (Kořan, 2008a: 34). Situaci České republiky v kontextu ekonomického a politického sjednocování Evropy chápu jako zcela unikátní a nesnažím se poznatky, k nimž v této studii docházím, nikterak zobecnit.

Za pomoci obecné metodologie případové studie se snažím zodpovědět konkrétní otázku, jaké jsou pozice hlavních českých politických a společenských aktérů ve vztahu k přijetí eura. Jaké faktory determinují jejich pozice? Do jaké míry jsou naplněna kritéria národního zájmu? Respektivně, považují hlavní aktéři otázku vstupu ČR do eurozóny za předmět národního zájmu?

Jakkoli by se dalo k těmto otázkám přistupovat zcela otevřeně, v praxi se ukazuje, že takový postup by byl vzhledem k mnohohrstevnatosti otázky přijetí eura velice náročný. Téma, kterému se tato práce věnuje, má značné dopady do otázek ekonomických, politických i sociálních. Z tohoto důvodu se ukazuje být praktickým nechat se v analýze od začátku explicitně „vést“ konkrétními základními teoreticko-konceptuálními nástroji; jen tak je totiž možné ve velkém množství potenciálně relevantních faktorů nacházet ty skutečně podstatné. Do značné míry je tudíž tento text aplikací metodologie

disciplinované interpretativní studie, tedy jedné z variant případové studie (Kořan, 2008a: 34). V rámci obecné metodologie případové studie v tomto textu případ České republiky „neslouží jako nástroj pro práci s teorií, ale naopak teorie je vodítkem pro práci s případem“ (Tamtéž). Konkrétním teoretickým nástrojem, se kterými zde pracuji, se věnuji později; zde je pouze třeba zdůraznit, že jsou voleny tak, aby nám pomáhaly právě onu mnoho-
vrstevnost studované problematiky zachytit a aby celý problém přistoupení k eurozóně tak mohl být poněkud uceleněji analyticky pokryt.

Metoda

V rovině konkrétní metody je tento výzkum primárně rozbořem české veřejné politické debaty o vstupu ČR do eurozóny, zaměřujícím se především na pozice představitelů hlavních politických stran, ale také vybraných správních institucí, odborníků a zájmových skupin. K tomuto rozboru slouží především veřejné výroky těchto aktérů v masových sdělovacích prostředcích, hlavně v televizním vysílání. Konkrétní údaje o tom, z jakých dat výsledky výzkumu vycházejí, jsou uvedeny v následující části věnující se operacionalizaci národního zájmu.

V praxi spočívá analýza ve shromáždění a interpretaci značného množství výroků, na jejichž základě lze určit pozice politických, společenských a odborných špiček vůči otázce přijetí eura. Vodítkem při snaze o porozumění těmto výroky a jejich motivacím jsou v úvodu zmiňované tři konceptuálně-teoretické nástroje, tedy teorie OCA, pravo-levé distributivní štěpení a vztah národní vs. evropské identity. Domnívám se, že právě užití těchto nástrojů v širším metodologickém rámci jedinečné případové studie vůbec umožňuje téma vstupu do eurozóny smysluplně zachytit. Zvolení jiné metodologie, stejně jako vynechání některého ze tří uváděných konceptuálně-teoretických nástrojů, by směřovalo k redukci celého problému a nutně také ke zkrácení výsledků analýzy.

Celkově lze konstatovat, že metodologie i konkrétní metoda aplikované v této studii jsou velice intuitivní, neproblematické: v co největší úplnosti a za pomoci běžně užívaných konceptuálně-teoretických nástrojů se snažím pochopit pozice hlavních aktérů na české politické scéně a na základě tohoto pochopení a s užitím konkrétních kritérií zodpovědět otázku po tom, zda je pro Českou republiku přistoupení k eurozóně národním zájmem.

Operacionalizace národního zájmu ČR ve vztahu k přijetí eura

Má Česká republika přijmout euro, nebo nikoli? Jednoduchá otázka, na kterou však není jednoduché nalézt přesvědčivou odpověď. Na základě jakých kritérií posoudíme, zda přijetí eura je či není v národním zájmu České republiky? Kde vzít spolehlivá vodítka, která nám umožní soustředit se na podstatné faktory a vyhnout se jednostranným hodnotovým soudům?

V předchozím textu jsem specifikoval metodologická východiska, na jejichž základě se snažím otázku po národním zájmu ČR zodpovědět. Cílem této části kapitoly je celý problém ještě blíže vymezit, tj. jasně určit kritéria, podle kterých bude možno posoudit, zda daná politika v národním zájmu ČR je či není. Při tom vycházím z již zmiňovaného schématu tří navržených kritérií (viz Kratochvíl, 1. kapitola).

Jak bylo uvedeno, je téměř nemožné se v nepřehledném množství faktorů relevantních ke zkoumání procesu přistoupení ČR k eurozóně orientovat bez pevných vodítek. Stejně jako snad všechny sociální otázky má i problém přijetí eura mnoho vrstev a lze nalézt hned několik zásadně odlišných přístupů k jeho řešení. Proto se při posuzování pozic českých aktérů orientuji pomocí tří již zmiňovaných nástrojů: teorie OCA, pravo-levého distributivního štěpení a vztahu národní vs. evropské identity. Pouze na základě souborné analýzy založené na všech třech nástrojích přicházím v dalším textu s konkrétními závěry o povaze českého národního zájmu ve věci přijetí eura.

Kritérium první: relevance

Prvním kritériem, které musí být splněno pro to, aby mohla být určitá politika označena za otázku národního zájmu, je, že je tato politika vůbec pro společnost relevantní. Jinými slovy daná oblast nemůže být předmětem národního zájmu, pokud není pro společnost zajímavá. Co to konkrétně znamená pro naši debatu o přijetí eura? Podívejme se, kterým směrem orientují naši pozornost teorie OCA, tradiční koncept pravo-levého politického štěpení a problém národní vs. evropské identity.

Začneme prvním „vodítkem“, tedy teorií OCA, jejímž cílem je určit ekonomicky efektivní řešení problému vstupu do eurozóny a která je pro drtivou většinu prací věnujících se euru samotným jádrem odborné debaty. Takzvaná teorie optimálních měnových oblastí, OCA, byla poprvé představena Ro-

bertem Mundellem (Mundell, 1961) a rozvedena mnoha jeho následovníky (např. McKinnon, 1963, a Kennen, 1998, a jejich teoretické úvahy; Dornbusch–Jacquet, 2000, a Mongelli, 2002, s empirickými pozorováními; Singer, 2007, s kritickou aplikací na případ ČR). Tato teorie specifikuje možné náklady i přínosy měnové integrace a snaží se tak zodpovědět otázku, zda spolu státy mají, nebo nemají měnové unie vytvářet. V našem případě tedy OCA říká, jaké jsou možné náklady a přínosy přistoupení České republiky k eurozóně, jestli tedy je přistoupení výhodné.

Přínosů měnové integrace specifikuje OCA několik (např. Hix, 2005, dává dobrý úvod pro ne-ekonomy): 1) snížení rizika kurzových turbulencí a tím umožnění dlouhodobějšího strategického plánování na úrovni firem, 2) přímé snížení transakčních nákladů, tedy např. zrušení směnářských poplatků, 3) zvýšení transparency a efektivity trhu díky přímé srovnatelnosti cen v jednotlivých zemích, 4) snížení celkové ekonomické nejistoty a následné dlouhodobé snížení úrokových sazeb. Toto jsou tedy všeobecně očekávané pozitivní dopady měnové integrace, jejichž důsledkem má být zvýšení ekonomického růstu (avšak viz Baldwin, 2006 pro kritické hodnocení platnosti OCA).

V čem však spočívají náklady měnové integrace? Nejzřetelnějším nákladem je ztráta nástrojů samostatné měnové politiky daného státu. Určování úrokových sazeb je centralizováno na evropské úrovni, možnost manipulace směnným kurzem zcela mizí. Důsledkem je potenciální podstatné snížení schopnosti daného státu provádět účinnou monetární politiku. Náklady této ztráty pak přímo závisejí na míře propojení (sladění) dané ekonomiky s ekonomikou monetárního bloku. Čím více je tedy česká ekonomika sladěna (ve smyslu strukturálním i ve smyslu souběžnosti ekonomických cyklů) s ekonomikou států eurozóny, tím menší problém ztráta samostatné české měnové politiky představuje. Pokud by totiž byla česká ekonomika s evropskou sladěna silně, bude nám centralizovaná monetární politika Evropské centrální banky zcela vyhovovat a z hlediska ekonomické efektivity o nic nepřicházíme. Pokud by však byl např. ekonomický cyklus v České republice významně posunut oproti zemím eurozóny, nebo byla česká ekonomika vystavena nárazům, jež zbytek eurozóny neprožívá (tzv. asymetrické šoky), mohou být náklady na přijetí jednotné evropské měny značné.

Jak je vidět, teorie OCA je pro jakoukoli analýzu přistupování ČR k euru zcela zásadním analytickým nástrojem a v jistém smyslu je tím nejsilnějším vodítkem, kterým se hlavní političtí aktéři nechávají vést. Jestliže je v sázce

schopnost státu vytvářet a implementovat efektivní monetární politiku, případně nesprávné rozhodnutí ohledně přistoupení k jednotné evropské měně může mít pro českou ekonomiku fatální důsledky. Při zkoumání relevance přijetí eura pro ČR je tak otázka ekonomické výhodnosti zcela jistě prvním místem, kam obrátit pozornost. Jinými slovy, teorie OCA nám napovídá, že pokud je téma pro ČR relevantní, zcela určitě se to projeví v závažných ekonomických debatách.

Druhým směrem, kterým bychom měli při zkoumání relevance otázky přistoupení k eurozóně hledět, je klasické politické štěpení levice–pravice. Politické a stranické systémy demokratických systémů se zpravidla orientují podél jedné dominantní štěpící linie (koncept zaveden v Lipset–Rokkan, 1967), která sice může reprezentovat několik různých aspektů, ale jejímž jádrem je otázka distribuce zdrojů ve společnosti (Sartori, 2005; viz také slavná Lasswellova definice politiky jako určování toho „kdo dostane co, kdy a jak“, Lasswell, 1936). Elementární politická teorie nám tedy říká, že pokud má být nějaké téma relevantní, stojí za to sledovat, jaké mohou mít dané politiky distributivní důsledky. Podívejme se tedy, zda tomu tak je i v otázce jednotné evropské měny a přístupu České republiky k ní.

Nejprve tedy zásadní otázka: Má nebo může mít vstup České republiky do eurozóny nějaké distributivní důsledky? Odpověď je jednoznačná: Může mít, a téměř jistě mít bude. Jestliže vyjdeme z toho, že pravicovým elektorátem jsou zejména ekonomicky aktivní, relativně vzdělanější a relativně majetnější lidé, zatímco elektorátem levicovým jsou lidé s relativně větší závislostí na nástrojích sociálního státu, lidé bez větších úspor k investování a lidé méně vzdělaní, pak jednoznačně platí, že levicovní voliči (a tedy i levicové strany) by měli preferovat co největší oddálení přijetí eura, a pravicovní voliči by naopak měli mít mnoho důvodů k tomu, aby prosazovali uspořádání přechodu na jednotnou evropskou měnu.

Proč tomu tak je? Začneme u stran levicových. Přistoupení země k eurozóně je podmíněno splněním několika tzv. maastrichtských kritérií, jež směřují ke stabilizaci jednotné měny a k její ochraně před nezodpovědným makroekonomickým chováním jednotlivých států (viz např. De Grauwe, 1998). Co je klíčové, tato kritéria směřují především ke stabilizaci veřejných financí (schodek rozpočtu méně než 3 % HDP, kumulativní dluh méně než 60 % HDP), a kladou tak značné nároky na redukci veřejných výdajů, což v praxi znamená redukci sociálních služeb. Zároveň vyžadují maastrichtská kritéria

nízkou inflaci, což je samo o sobě pro dlouhodobě relativně rychleji rostoucí středoevropské ekonomiky závažným problémem. V kombinaci s kritérii fiskálními pak kritérium nízké inflace prakticky znamená nutnost strukturálních reforem, šetření na (převážně sociálních) výdajích a velice omezené pole pro aktivní fiskální politiku. Tyto efekty byly pozorovány a poměrně široce diskutovány i ve starých členských státech (Bohrer–Tan, 2000; Crouch, 2002; Barry–Begg, 2003; Korpi, 2003; Dyson, 2006). Někteří autoři navíc vyjadřují obavu, že plíživá harmonizace sociální politiky na evropské úrovni, jež je přímým důsledkem zavádění eura, může být postupem času rovněž nepřímou hrozbou rozvinutým sociálním systémům (Abrahamson–Borchorst, 2002; Gould, 1999; ale viz Rhodes, 2002, pro opačné tvrzení). Celkově tedy jednoznačně platí, že co se levicových stran týče, mají všechny možné důvody stát na straně oddálení přistoupení ČR k eurozóně až do nejzazšího možného bodu.

V případě pravicových stran je situace přesně opačná. Pravicový elektorát obecně preferuje liberální ekonomické politiky a dynamičtější přístup k propojování české ekonomiky s evropskou je tak nepochybně v jeho zájmu. Vzdělanější a ekonomicky aktivnější pravicoví voliči nejsou zdaleka tolik ohroženi globálními ani evropskými trendy uvolňování hranic, naopak oni jsou těmi, kdo na těchto změnách tradičně vydělává, protože jsou zaměstnání v sektorech s relativně vyšší přidanou hodnotou práce. Také neplatí často mylně uváděný důvod, pro který by údajně měli pravicoví voliči (s úsporami) upřednostňovat odložení přístupu k eurozóně na dobu výhodnějšího směnného kurzu. Logika této argumentace sice není vadná, ale zcela opomíjí fakt, že v důsledku dlouhodobého posilování kurzu koruny vůči euru je centrální banka nucena trvale tlačit úrokové míry dolů (viz např. Tůma; OVM, 2009b). Držitelé úspor tak sice mohou v budoucnu získat lepší konverzní kurz, ale mezitím budou jejich úspory znehodnocovány minimální úrokovou mírou.

Celkově jednoznačně platí, že rozdílné přístupy k přijetí eura (a jeho načasování) mají přímé distributivní důsledky, a zdá se být jasné, že pokud zkoumáme, zda je přijetí eura relevantní otázkou, měli bychom svou pozornost obracet i tímto směrem.

Třetím a posledním směrem, kterým stojí za to při posuzování relevance tématu hledět, je otázka vztahu české politické scény a české veřejnosti k projektu evropské integrace obecně. Existují dva hlavní důvody, pro které je otázka jednotné evropské měny přímo napojena na v podstatě ideologickou

otázku, do jaké míry považujeme probíhající evropský integrační proces a jeho konkrétní současnou podobu za pozitivní, tj. do jaké míry se se současnou EU ztotožňujeme.

Zprvce sám proces navrhování a vytváření evropské hospodářské a měnové unie byl od počátku projektem vysoce politickým v tom smyslu, že jeho hlavním cílem nebylo jen dosažení ekonomické výhodnosti, ale především postoupení na další stupeň politické integrace (Feldstein, 1997; Dyson, 2002). Jak píše Feldstein v roce 1997, rozhodnutí zda skutečně přejít do fáze III hospodářské a měnové unie „nebude záviset na ekonomických výhodách a nevýhodách jednotné měny. Rozhodnutí zda vytvořit či nevytvořit měnovou unii bude odrážet hluboká politická stanoviska ohledně správného směřování Evropy“ (Feldstein, 1997: 23).

Zadruhé práce některých autorů jednoznačně ukazují, že v jakémkoli státu je měna velice silným tvůrcem národní identity (Risse et al., 1999; Risse, 2003; Müller-Peters, 1998). Jinými slovy přechod na jednotnou měnu bude silným faktorem posilujícím v české veřejnosti prvky evropské identity. Jak píše Desmond Dinan, „peníze jsou jak nástrojem obchodní transakce, tak znakem národní identity, nebo – v případě společné měny – symbolem evropské jednoty“ (Dinan, 2005: 487).

Teoretické práce nás tedy jasně upozorňují, že otázka vztahu národní a evropské identity a tedy celkového postoje české společnosti k EU může být pro zkoumání, zda je přijetí eura pro Českou republiku národním zájmem, velice silným vodítkem.

Celkově jsem zde navrhl tři oblasti, ve kterých se může otázka přijetí či nepřijetí (případně načasování) ukázat jako relevantní. Jinak řečeno, politická i ekonomická teorie jasně ukazují, v jakých směrech může být přijetí eura relevantní otázkou a kde se pravděpodobně bude odehrávat politická i odborná debata. Těmito třemi směry přímo obrácím svou pozornost i v dalších částech textu.

Kritérium druhé: konsenzus

Druhým kritériem, které musí být splněno, aby mohla být určitá otázka nebo určitá politika prohlášena za národní zájem, je, že na ni musí ve společnosti existovat konsenzuální pohled. V této části tedy velice stručně pojednávám o tom, jak se toto hledání konsenzu projevuje ve vztahu k oněm výše zmíně-

ným třem otázkám, tedy k otázce ekonomické efektivity přijetí eura, otázce distributivních dopadů přijetí eura a k otázce vztahu české a evropské identity.

Začneme opět u ekonomické efektivity, jak ji pojednává ekonomická teorie. Teorie OCA říká poměrně jasně, jaké jsou náklady a zisky z přistoupení k jednotné evropské měně. Problémem je, že již není zdaleka schopna formulovat jasná kritéria toho, kdy už zisky převažují nad náklady. Jinými slovy jak moc musí být přístupující (česká) ekonomika provázána s evropskou, aby už pro nás byl vstup do eurozóny výhodný? Faktorů, které určují, zda je česká ekonomika již dostatečně provázána s evropskou, je mnoho a ekonomická teorie neříká ani jak je vážit, ani jakých hodnot mají dosahovat (De Grauwe, 1994; Baldwin–Wyplosz, 2006). Ekonomická teorie tedy zásadním způsobem není schopna dát přesnou odpověď na otázku, jestli už nastal pravý čas k přistoupení (Dědek, 2004). Výsledkem tak je, že různí ekonomové na základě obdobných dat dávají středoevropským zemím zcela odlišná doporučení (viz např. Rostowski, 2003; Ardy et al., 2006; Dvořák, 2007, pro vstup, ale Angeloni–Flad–Mongelli, 2007, pro odklad). Jakkoli je to ve světle mediálních debat o přijetí eura paradoxní, ekonomičtí experti se neshodují na tom, za jakých podmínek k euru přistoupit; a ekonomická teorie jim příliš nepomáhá.

Zde stojí za zmínku jeden z vedlejších výsledků tohoto výzkumu. Téměř veškerá česká politická debata o přijetí eura je totiž na první pohled vedena právě ekonomickou argumentací a zdá se tak, že je to právě teorie OCA, o níž je třeba výzkum přistupování ČR k eurozóně opírat. Jak je ale toto možné? Jako by politici byli schopni nalézat přesvědčivé „objektivní“ důvody pro nebo proti vstupu do eurozóny tam, kde se ekonomičtí odborníci zásadním způsobem neshodují. To se samozřejmě nejeví jako pravděpodobné, a proto mě toto pozorování nevyhnutelně vede k poměrně závažnému závěru, že ekonomická výhodnost ve skutečnosti není hlavní determinantou pozic jednotlivých politických stran v české debatě o euru. Otázky ekonomické výhodnosti různých strategií přistupování ČR k eurozóně tak sice jistě hrají zásadní roli v obecnějších a dlouhodobějších úvahách klíčových aktérů, ale podle všeho nejsou a nemohou ležet v jádru aktuální politické debaty o konkrétním načasování celého procesu.

Podobný paradox nastává i v otázce možných distributivních dopadů vstupu do eurozóny, tedy problému klíčového pro tradiční pravo-levé štěpení politických systémů. Ukazuje se totiž, že české politické strany se chovají přesně opačně, než jak by jim ohledy na distributivní dopady na jejich elektro-

rát velely. Jak uvidíme v následující části, věnující se výsledkům empirických pozorování, zatímco otázky ekonomické efektivity jsou (zřejmě nesprávně) prezentovány jako klíč k dalšímu postupu, na problém distributivních dopadů přistoupení k eurozóně politické strany rezignovaly. Jindy vysoce konfliktní problém redistribuce nákladů různých politik je politickými stranami v případě eura zcela upozaděno.

Třetím směrem, kterým je nutné hledět, je otázka vztahu národní vs. evropské identity. Platí, že právě otázka přijetí jednotné evropské měny je pro každou zemi – Českou republiku nevyjímaje – fundamentálním způsobem otázkou utváření a potvrzování národní identity. Přistoupení k jednotné měně je tak jasným krokem směrem k přesunu části zdrojů identity na evropskou úroveň. Pro náš výzkum to v praxi znamená, že při hledání toho, zda existuje ohledně přístupu k eurozóně v české společenské a politické sféře konsenzus, musíme hledět právě i tímto směrem. Jinak řečeno, existuje v české společnosti a mezi politickými elitami shoda na dlouhodobém přístupu České republiky k procesu evropské integrace?

Opět stojí za pozornost jeden z vedlejších výsledků tohoto výzkumu, a sice že podle všeho je to právě rozdílnost v celkových pohledech na integrační proces, co určuje pozice hlavních českých politických stran vůči euru. Jak bylo řečeno, jejich pozice nemohou být určeny na základě ekonomické argumentace, protože ekonomové se rozhodně na správném postupu neshodují. Zároveň platí, že české politické strany preferují takový postup, který jde přímo proti distributivním zájmům jejich elektorátů. Vysvětlení pozic stran pomocí jejich celkové pro-/proti-evropské orientace se tak nabízí a empirická pozorování ho také potvrzují.

Kritérium třetí: vnější přijatelnost

Zatímco předchozí dvě kritéria vyžadovala komplexnější debatu, otázka vnější přijatelnosti politiky České republiky vůči přijetí eura je poměrně jednoduchá, a v tomto smyslu zde není dodatečných nástrojů, které jsem použil u předchozích dvou kritérií národního zájmu, třeba. Rámec přijatelnosti je jasně definován z jedné strany kritérii, jež musí Česká republika ke vstupu do eurozóny splnit (tedy již zmiňovanými maastrichtskými kritérii), a z druhé strany závazkem ČR vstoupit do eurozóny ve chvíli splnění maastrichtských kritérií, vyplývajícím z přístupových smluv.

Při zkoumání přijatelnosti českého postupu tak na první pohled v zásadě stačí sledovat ekonomický vývoj, resp. vývoj sladování české ekonomiky s ekonomikami evropskými. Formálně vzato by ve chvíli, kdy bude ČR „sladěna“ s EU dostatečně, měla automaticky k eurozóně přistoupit. Ve skutečnosti je však hnací silou procesu vůle českých politických elit ona kritéria naplňovat; místo abychom se rozhodovali, zda přistoupit, se rozhodujeme, zda již plnit maastrichtská kritéria.

Empirická pozorování

Předtím, než v další části představím hlavní výsledky empirického zkoumání českého národního zájmu ve vztahu k přijetí eura, je třeba jasně vymezit druh a objem dat, o něž se tato práce opírá. Od čistě analytického přístupu, kterým se dosavadní text vyznačoval, se tedy v tuto chvíli dostáváme k propojení analytických konceptů a teoretických propozic s empirickou realitou české debaty o přijetí eura v letech 2008 a 2009, kdy byl výzkum prováděn.

Jak bylo řečeno v části týkající se metodologie, tato studie je primárně založena na analýze pozic českých politických špiček, jak je prezentují ve veřejné debatě. Empirickou bází této analýzy jsou výroky českých politických elit v hlavních médiích, především v hlavním diskusním pořadu České televize *Otázky Václava Moravce* (nadále OVM). Tento diskusní pořad byl vybrán z několika důvodů. Zaprvé jeho poměrně ustálený formát, umožňující sledování v delším časovém horizontu, dává účastníkům debat relativně velký prostor pro hlouběji jdoucí debatu (celková délka pořadu více než 120 minut je v tomto ohledu naprostým unikem). Zadruhé pořad je pravidelně navštěvován nejen politickými špičkami, ale i experty a vysokými státními úředníky. Zejména v odborně divácky poměrně náročných debatách, jako je ta o přijetí eura, jsou tak postoje politiků konfrontovány nejen mezi sebou, ale i s pohledy expertů. Za třetí tématu přijetí eura byl v OVM věnován poměrně velký prostor.

Konkrétně bylo pro potřeby tohoto výzkumu analyzováno 131 dilů OVM mezi listopadem 2006 a červnem 2009, z nichž se otázce přijetí eura přímo a významným a komplexním způsobem věnovalo celých 21. Studium výroků politických špiček v těchto 21 dílech OVM tedy tvoří empirickou bázi tohoto výzkumu. Kde je třeba, doplňuji pozice politiků také jejich výroky v jiných

médiích, např. v novinových článcích. Kromě toho pracuje tato studie příležitostně i s postoji vysokých státních úředníků nebo profesionálních ekonomů, pokud si to otázka vyžaduje.

Celkově shrnuto, tato část textu představila analytické jádro, kolem kterého se celá diskuse o vstupu České republiky do eurozóny orientuje. Představil jsem tři kritéria, na jejichž základě budu určovat, zda je přijetí eura pro ČR národním zájmem. Rovněž jsem představil tři konceptuálně-teoretické nástroje, jejichž užití považuji pro analýzu přistupování k euru za klíčové. Právě tyto tři nástroje dohromady se třemi kritérii národního zájmu „vedou“ empirickou analýzu, na jejímž základě v další sekci posuzuji, zda přistoupení k eurozóně je českým národním zájmem, nebo není.

Výsledky zkoumání: přijetí eura jako český národní zájem?

V této části, ve které se vracím k již probíraným třem kritériím národního zájmu, prezentuji výsledky empirického zkoumání vstupu do eurozóny jako možného národního zájmu ČR. Cílem je tak posoudit, zda a do jaké míry jsou tři dříve představená kritéria národního zájmu v otázce přijetí eura skutečně naplněna. Ptám se tedy: Je přistoupení k eurozóně českým národním zájmem? Respektive, jsou splněna kritéria, která jsme si stanovili pro označení určité politiky za národní zájem? Jako vodítka pro odpovědi na tyto otázky mi – stejně jako v předchozí části – slouží teorie OCA, koncept pravo-levého distributivního štěpení a otázka vztahu národní a evropské identity. Zde představovaná empirická analýza tak přímo vychází z předchozího analytického textu.

Předtím, než představím samotné výsledky empirického zkoumání, je třeba upozornit na jednu podstatnou skutečnost týkající se užívaných dat. Jak bylo zmíněno, v empirické analýze vycházím především z výroků politických špiček v pořadu České televize *Otázky Václava Moravce*. Vzhledem k významu pořadu OVM pro českou společensko-politickou debatu platí, že pokud se téma probírá zde, je téměř jistě společensky skutečně relevantní. Veřejnou debatu nesleduji na nízkonákladových specializovaných tiskovinách, ale na hlavním politicko-společenském pořadu veřejnoprávní televize, u něhož političtí aktéři předpokládají značný dopad do populace. Platí tak, že v této studii aplikuji Kratochvílova kritéria velice přísným způsobem, tj.

soustředím se pouze na debatu ve skutečně hlavních médiích a téměř výhradně mezi politickými špičkami. V tomto smyslu jsou tedy výsledky zde prezentované empiricky velice robustní.

Je otázka přijetí eura relevantní?

Aby mohlo být téma považováno za relevantní, požadujeme po něm, aby se o něm dlouhodobě veřejně diskutovalo mezi politickými, ekonomickými a společenskými špičkami. Při pohledu na českou debatu o euru je zřejmé, že málokteré zahraničněpolitické téma splňuje kritérium relevance do tak vysoké míry.

Politické elity se k tématu vyjadřují trvale, pravidelně a poměrně komplexním způsobem. Téma je explicitně označováno za prioritní, a to jak ve veřejných debatách (např. Paroubek věc přijetí eura označuje v OVM, 2009a, za „principiální“), tak v programech stran (euro bylo např. jednou ze sedmi priorit ČSSD pro volby do PS PČR plánované na rok 2009; ČSSD, 2009: 41). Podstatná debata na toto téma probíhá mezi politickými špičkami i zástupci zájmových skupin a expertů (viz především OVM, 2008d; OVM, 2009a; OVM, 2009c). Hlavní média se otázce věnují dlouhodobě, a to typicky ve vlnách. Otázka přijetí eura se tak dostává do popředí s nástupem hospodářské recese, kdy je tato vztahována politickými i ekonomickými špičkami k problému utlumení propadu a oživení ekonomiky (OVM, 2008a; OVM, 2008b; OVM, 2008c), a poté se začátkem českého předsednictví v Radě EU a s ratifikací *Lisabonské smlouvy*, kdy je dáována do souvislosti s obecným vztahem Česká republika–EU (OVM, 2009a). K tématu je pořádáno značné množství veřejných seminářů a kulatých stolů, často za účasti hostů z řad akademických a ekonomických špiček (z větších konferencí např. *Euro – naše příští měna*, 4. 10. 2007; *Zavedení eura v ČR*, 2. 11. 2007; *Zájmy ČR a přijetí eura*, 17. 9. 2008; *Deset let eura – inspirace pro Českou republiku*, 25. 11. 2008).

Následující tabulka ilustruje významnost otázky na základě přítomnosti jednotlivých skupin aktérů v OVM ve sledovaném období. V 21 dílech, ve kterých bylo téma přijetí eura pojednáváno podstatným a komplexním způsobem, byl celkem osmkrát přítomen předseda alespoň jedné ze dvou největších stran, tedy Jiří Paroubek nebo Mirek Topolánek. Navíc platí, že s postupujícím časem se k tématu vyjadřují řečníci stále „vyššího profilu“, tedy že téma zjevně stále nabývá na významu; od ekonomických expertů

a poradců (OVM, 2008a) se v krátkém čase dostáváme k ministrům a stínovým ministrům financí (OVM, 2008b) až k předsedům hlavních politických stran (OVM, 2008c, OVM, 2009a).

Tabulka č. 1: Profil účastníků debaty o euru v OVM, listopad 2006–červen 2009

	předseda strany	místopředseda strany	akademik	ministr financí nebo průmyslu a obchodu	guvernér nebo viceguvernér ČNB	hospodářská sféra nebo odborová předáci
účast	8	4	6	5	8	8

Otázka přijetí eura je potenciálně relevantní především ze tří hledisek – z hlediska ekonomické výhodnosti, distributivních důsledků a celkového postoje aktérů k evropskému integračnímu procesu. Jak již bylo řečeno, na české debatě je zajímavé, že se navenek soustřeďuje téměř výlučně na dimenzi první. Jakkoli je tedy i v českém akademickém prostředí debata o nákladech a výhodách přechodu na euro stále nerozhodnuta (viz např. Dědek, 2004, vs. Janáčková, 2002; v médiích pak Švejnar a Zelený v OVM, 2009d, vs. Singer v OVM, 2008; příp. též Dlouhý ve *Dvaceti minutách Radiožurnálu*; ČRo1, 2009), politici se trvale zaklínají velice kategorickými výroky o jasné výhodnosti či nevýhodnosti daného přístupu. Zároveň však místy připouštějí, že se jedná o zásadně politické téma. Tento paradox ilustrují pozice prezentované v OVM (2009c) Jiřím Paroubkem a Miroslavem Kalouskem; oba jak dlouhodobě, tak konkrétně v uvedeném pořadu argumentují v duchu hledání ekonomicky vhodného řešení, ovšem na přímou otázku odpovídají, že „termín zavedení eura je výsostně politické rozhodnutí“ (Kalousek), a že „takovéto rozhodnutí musí činit (...) politická vláda“ (Paroubek).

Celkově lze zcela jednoznačně konstatovat, že téma přijetí eura je pro Českou republiku vysoce relevantním.

Existuje v otázce přijetí eura v ČR konsenzus?

Hledání konsenzu v české debatě o vstupu do eurozóny je poměrně komplexním zadáním a ukazuje se, že spíše než rozhodnout, zda zde existuje konsenzuální pojetí daného problému nebo nikoli, je třeba se ptát, do jaké míry a v jakých konkrétních bodech lze konsenzus nalézt.

Zprvce existuje shoda na tom, jaký postup by byl pro ČR ekonomicky nejvýhodnější? Jak jasně vyplývá z analytické diskuse v předchozím textu, shoda na konkrétních datech neexistuje a zřejmě ani čistě na základě ekonomických ukazatelů existovat nemůže (viz Dědek, 2004). Zdá se však, že i tak lze vymezit jakési „období konsenzu“, tedy období, u něhož se podstatná část ekonomů i politiků shodne, že právě v něm by měla ČR do eurozóny vstoupit. V prvotních fázích projednávání otázky umístila *Strategie přistoupení České republiky k eurozóně* (Vláda ČR a Česká národní banka, 2003) začátek tohoto období za ideálních podmínek na rok 2009. Toto datum již samozřejmě není aktuální, a proto lze za počátek konsenzuálního období v současnosti zřejmě považovat rok 2015, který Ministerstvo financí ČR identifikovalo jako první rok, kdy by vstup ČR do eurozóny byl technicky možný (*Ceskenoviny.cz*, 2009). Koncový bod tohoto konsenzuálního období vytyčuje přirozeným způsobem výrok guvernéra České národní banky Zdeňka Tůmy, jenž připustil, že přijetí eura až v roce 2019 by také nebylo „žádné drama“ (Tůma, 2008); jedná se zatím o nejvzdálenější veřejně deklarované datum. Lze tvrdit, že drtivá většina ekonomů se tak shodne na tom, že ČR by měla někdy během druhé poloviny dekády do eurozóny vstoupit, a v tomto smyslu zde existuje i nezanedbatelná míra konsenzu. Tento postoj je navíc reflektován i politickými stranami, jejichž dříve zcela rozdílné postoje se v poslední době smiřují. Ukázkou tohoto sbližování názorů je debata Jiřího Paroubka a Mirka Topolánka z 1. 1. 2009, kdy Topolánek oznamuje ohlášení termínu přijetí eura jeho vládou a Paroubek tento značný posun kvituje jako „pozitivní“ (OVM, 2009a). Jediným slyšitelným odpůrcem přistoupení k jednotné měně je tak Václav Klaus, podle kterého ve věci vývoje eura v posledních deseti letech „nejde o žádný velký úspěch“ (Klaus, 2009).

Zadruhé otázku shody na distributivních důsledcích vstupu do eurozóny není snadné zodpovědět, jelikož politické strany se na této otázce po dlouhou dobu téměř vůbec neprofilovaly. Oproti předpokladům se tak téma distributivních důsledků v diskusi neobjevilo až do dubna 2009, kdy těsně po pádu Topolánkovi vlády sociální demokraté zcela otočili rétoriku a prohlásili, že „zavedení eura je druhotná záležitost“ (Paroubek citován ve *Finance.cz*, 2009) a že primární je nyní zachování sociálního systému a oživení ekonomiky (Tamtéž; rovněž také viz Paroubek v OVM, 2009c). Ekonomická recese, jejímž důsledkem je značný nápor na veřejné finance, tak paradoxně konsenzus v otázce eura posiluje, neboť sociální demokracie přestává tlačit

na rychlé přijetí a přibližuje se tak ke spíše zdrženlivé pozici pravice (OVM, 2009a). Jakkoli se debata o veřejných financích přirozeně vede, je politiky samotnými jen zřídka přímo vztahována k otázce přijetí eura. V tomto smyslu lze situaci interpretovat jako shodu na vynechání otázky distributivních dopadů z debaty o přijetí eura.

Co se týče konsenzu v obecném hodnocení současné podoby evropského integračního procesu, lze konstatovat, že společnost (stejně jako politické strany) je relativně rovnoměrně rozložena podél celé osy názorů od zastánců až po odpůrce dalšího prohlubování integrace (Eurobarometer, 2009b). Stejně rozložení pozorujeme i u otázky přijetí eura, kde 17 % populace je proti přijetí eura, 22 % si přeje jeho odložení na neurčito, 21 % si přeje počkat na lepší kurz a 20 % si přeje co nejrychlejší přijetí jednotné měny (GfK, 2008).

Celkově tedy ohledně existence konsenzu na přijetí jednotné evropské měny platí, že ačkoli nebylo zatím dosaženo shody na jednotné a jasně vymezené strategii postupu (včetně časové posloupnosti), existuje obecná shoda na tom, že euro bude vhodné během příštích přibližně 10 let přijmout. Toto vymezení sice není tak přesné, jak bychom si možná přáli, ale odráží částečnou vnitřní nejednotnost jak české společnosti, tak českých politických elit.

Vnější přijatelnost českého přístupu

Vnější přijatelnost postupu ČR vůči přijetí eura je jasně dána rámcem přístupových smluv, a v tomto smyslu pozice žádného z aktérů na české politické scéně nenaznačuje, že by přístup ČR k euru mohl v budoucnu z tohoto rámce vybočit.

Občanská demokratická strana, jakkoli se k otázce přijetí eura vždy stavěla poměrně rezervovaně, přistoupla v lednu 2009 na termín určení data vstupu ČR do eurozóny, což byla oproti dřívějším pozicím jednoznačná změna (viz Topolánek v OVM, 2009a). Česká strana sociálně demokratická je pro co nejrychlejší přijetí eura dlouhodobě (např. Jiří Paroubek v OVM, 2007, nebo právě v OVM, 2009a).

Jak již bylo uvedeno, tato situace se mění s nástupem a prohlubováním ekonomické recese, kdy se z důvodu nestability veřejných financí zdá být plnění maastrichtských kritérií v nedohlednu. Na druhou stranu ale platí, že ve stejné situaci je i drtivá většina států eurozóny, a tlak na potenciální uchazeče o členství je tak logicky v současné době minimální. Za zmínku

samozřejmě stojí také možnost zaujmutí podobného postoje, jaký zvolilo Švédsko, které má sice povinnost euro přijmout, ale prakticky k tomu nepodniká žádné kroky. Takový postoj je sice formálně vzato nenapadnutelný, ovšem může dané zemi přinášet dodatečné náklady (viz následující kapitola Matse Brauna *Neúčast v euru a její politické důsledky*).

Lze tedy říci, že formální rámec vnější přijatelnosti české politiky vůči přijetí eura je velice volný, a především že jeho faktická síla se v posledním roce ještě více rozvolňuje. Jakákoli myslitelná česká politika ohledně přijetí eura tak do tohoto rámce téměř jistě bude spadat, a kritérium vnější přijatelnosti je proto beze zbytku naplněno.

Na základě empirického šetření je tedy možno jednoznačně potvrdit, že přistoupení k eurozóně je pro Českou republiku národním zájmem. Jakkoli zatím nepanuje úplná shoda na načasování vstupu, většina aktérů se zdá směřovat k období mezi roky 2015 a 2019. Následující tabulka výsledky empirického zkoumání českého národního zájmu ve vztahu k přijetí eura stručně shrnuje.

Tabulka č. 2: Výsledky výzkumu

kritéria národního zájmu		naplnění	upřesnění
	relevance	ANO, bezvýhradně	Kritérium relevance je naplněno maximální měrou. O tématu se diskutuje jako o primárně ekonomickém, politický náboj je většinou hráčů navenek potlačován.
	konsenzus	ANO, s výhradou	Mezi aktéry panuje shoda na obecném směřování ČR do eurozóny, částečnou výjimkou je prezident. Na čem se ale zatím hlavní politické síly neshodují, je konkrétní načasování (ačkoli i to se v posledních měsících mění). Širší časový rámec přibližně jedné dekády je přijatelný pro všechny strany. Celá debata se odvíjí do značné míry na odborné úrovni.
	vnější přijatelnost	ANO, bezvýhradně	Kritérium vnější přijatelnosti je naplněno jak nyní, tak při přijetí v zásadě jakékoli budoucí možné české politiky vůči euru.

Závěr

Tato studie si kladla za cíl zodpovědět jednu hlavní otázku: Je vstup ČR do eurozóny v českém národním zájmu? Na základě specifické operacionalizace národního zájmu a rozsáhlého empirického zkoumání jsem dospěl k tomu, že odpověď na otázku je kladná, tedy že vstup ČR do eurozóny je bezpochyby českým národním zájmem. Konkrétně docházím k závěru, že načasování vstupu by mělo být směřováno do druhé poloviny příští dekády, mezi roky 2015 a 2019. Takový postup České republiky by plně konvenoval všem třem kritériím národního zájmu v této studii užitým: a) byl by přijatelný pro klíčové partnery, tedy pro EU a její členské státy, b) byl by ve shodě s pohledem drtivé většiny české společnosti i politických elit a c) byl by podepřen všeobecným přesvědčením, že otázka vstupu ČR do eurozóny je jedním z klíčových témat současné společensko-politické debaty.

Vedlejším, avšak jistě neméně významným závěrem tohoto textu je tvrzení, že hlavní aktéři posouvají celou debatu navenek mimo její skutečné jádro. To v praxi znamená, že političtí lídři sice na první pohled volí svůj postoj k otázce vstupu do eurozóny na základě racionální argumentace o ekonomické výhodnosti daného postupu, ovšem ve skutečnosti se orientují spíše podle svého celkového vztahu k evropskému integračnímu procesu. Sama otázka výhodnosti eura pro ČR pro ně podle všeho nemůže být skutečným vodítkem.

Na úplný závěr je třeba zmínit ještě jeden fakt, kterému jsem se dosud v textu nevěnoval a který nás přirozeným způsobem směřuje k dalšímu výzkumu. Vzhledem k povaze maastrichtských kritérií je zřejmé, že naplnění českého národního zájmu, tj. vstup České republiky do eurozóny, s sebou nese značné náklady ve smyslu realizace nepopulárních opatření, např. rozpočtových škrtů v sociálních výdajích. Je tedy zjevné, že pokud tvrdíme, že vstup do eurozóny je českým národním zájmem, musíme zároveň říci, že tomuto zájmu bude třeba alespoň v krátkém horizontu obětovat část autonomie především ve fiskální politice. Přísně vzato je tedy spolu s výzkumem národního zájmu, jenž je předmětem disciplíny mezinárodních vztahů, nutno zkoumat také otázku hospodářských politik a jejich politické průchodnosti, tedy problém, který spadá do pomezí ekonomie a politologie. V tomto smyslu je zde představovaný výzkum bytostně neúplný. Takový výzkum, jenž by byl

schopen včlenit do jednoho rámce otázky mezinárodní politiky, domácí politiky a otázky národohospodářské, vysoko přesahuje prostor i konceptuální a analytické nástroje, které má tento text k dispozici. Nepochybně se však jedná o téma, jemuž by se měl další výzkum intenzivně věnovat.

Neúčast v euru a její politické důsledky

Mats Braun

Úvod

Cílem tohoto textu je věnovat se otázce, zda neúčast státu na třetí fázi Evropské měnové unie (EMU) má nějaký dopad na diplomatické aktivity tohoto státu v EU. Česká republika je v současnosti euro-outsider, tento statut je nicméně vnímán jako dočasný. Co by se stalo, kdyby se ČR rozhodla učinit jej trvalým nebo polotrvalým? Podle operacionalizace národních zájmů (Kratochvíl, 1. kapitola) je v českém národním zájmu přijmout euro, nicméně nepanuje shoda na tom, kdy tak učinit a jaké podmínky je třeba splnit, než by euro mohlo být přijato. Jedním z možných postupů Česka je vyčkávání, jehož důsledkem by bylo bezmála trvalé outsiderství, tento postoj by se tedy velmi podobal neformálnímu opt-outu. Otázce přijatelnosti takového postupu ze strany EU se tato studie věnuje především. Budu vycházet z případu švédského opt-outu a věnovat se možným politickým důsledkům případného českého neformálního opt-outu, především tedy jeho vnější přijatelnosti v rámci Unie.

Podle sociálních konstruktivistů jsou normy důležité pro jednání státu. Lze předpokládat, že v mezinárodní organizaci, jako je Evropská unie, existují určité normy, které by státy neměly porušovat. Spolupracující státy proto nejednají pouze na bázi logiky konsekvencialismu, jak vysvětluje racionalistická teorie (March–Olsen 2005). Není pravděpodobné, že by státy volily strategii, která je v rozporu se silně institucionalizovanou normou. Případně pokud tak jednají, pravděpodobně si jsou vědomy důsledků svého postoje a volí odpovídající formu kompenzace.

Důležitost norem je těžké, bezmála nemožné konkretizovat. V této studii se o to snažím. Tvrdím, že požadavek výjimky z klíčové politiky EU, jako je Evropská měnová unie (EMU), implikuje porušení zásadní normy EU, kterou bychom mohli nazvat „dobrým evropanstvím“. Věnuji se důsledkům takového jednání. Existuje např. „teorie černého pasažéra“ (viz níže), kterou vypracovali někteří konstruktivisté a která je postavená na předpokladu, že země, jež si vyjednají výjimku, jsou za ni trestány v rámci celoevropské spolupráce. Země, která se plně nepodílí na EMU, ztrácí následně možnost ovlivnit euro a s eurem spojené otázky, ale nejen to, obecně ztrácí reputaci a vliv na jednání v rámci EU.

Toto je případová studie švédské výjimky, založená na metodologii tzv. „zakotvené teorie“ (*grounded theory*). Švédsko se, jako jediná země EU, rozhodlo z politických důvodů nepřijmout euro, aniž by mělo vyjednání oficiální výjimku. Situace Švédska je tedy nejvíce podobná tomu, co by pravděpodobně očekávalo ČR, pokud by se rozhodla euro odmítnout nebo setrvat ve vyčkávací pozici. Metodologie zakotvené teorie nabízí systematický přístup k rekonstrukci významu švédského opt-outu z EMU.

Studie je založená na polostrukturovaných rozhovorech s vysoce postavenými představiteli švédského úřadu vlády, Stálého zastoupení Švédska v Bruselu a Švédské centrální banky. Z nálezů vyplývá, že fakt švédské výjimky má vliv na reputaci Švédska a na jeho vyjednávací pozici v EU. Pro tázané je přitom velmi těžké přesněji určit, kde konkrétně lze tento vliv vidět. Tvrdí také, že se Švédsku podařilo tento problematický bod kompenzovat v jiných oblastech, a proto nelze výjimku vnímat mimo kontext chování Švédska v diplomacii EU. Podle této studie, a to je její podstatný nálezk, hraje norma významnou roli, protože státy volí způsob jednání, aby své porušení normy nějak kompenzovali. Většina dosavadní literatury pojednávající o opt-outech se tomuto aspektu příliš nevěnovala.

Kapitola má následující strukturu. Nejprve shrnu současný stav akademické debaty o důsledcích opt-outů obecně, zejména pak opt-outů z EMU. Následně se věnuji otázce, nakolik je členství v třetí fázi EMU v českém národním zájmu, což budu posuzovat podle současné operacionalizace a jejich kritérií *relevance* a *konsenzu*. Nakonec se, s pomocí případové studie švédské výjimky z eura, budu soustředit na vnější přijatelnost vyčkávací taktiky Česka vůči euru.

Politické důsledky výjimek – současný stav akademické debaty

V odborné literatuře o důsledcích výjimek pro jednání států v rámci unijní diplomacie lze rozeznat tři názorové proudy. První přístup, často označovany jako „teorie černého pasažéra“, je založen na předpokladu, že za opt-out bude země nějakým způsobem sankcionována. Vychází z pojetí EU jako společenství založeného na sdílených normách a hodnotách, kdy výjimku lze chápat jako jejich porušení, tedy čin, kterým se daná země připraví o politickou váhu v EU jako celku, nejen v oblasti, které se výjimka týká (viz Larsen, 2000; Tonra, 2000; Wallace, 2000). Tuto dikci lze nalézt ve výsledcích šetření švédské vlády ohledně důsledků zavedení/nezavedení eura. Hlavní argument zněl: „Nejdůležitější politický argument pro členství v měnové unii se zakládá na příležitostech k uplatnění vlivu uvnitř EU, které ze členství vyplývají. Země, jež jsou součástí měnové unie, budou pravděpodobně hrát zásadní roli v celé EU, budou mít více možností ovlivňovat politickou agendu“ (Gidlund–Jerneck 1996: 431).

Druhá skupina odborníků nevychází z žádné konkrétní teorie evropské spolupráce, nýbrž z empirického zkoumání budování sítě v Evropské radě (v jejich pracovních skupinách a výborech). Mám na mysli především práce Rutgera Lindahla a Martina Naurina (Lindahl–Naurin, 2004, 2005 a 2008). Výsledky jejich empirických výzkumů slouží jako hlavní argument proti teorii černého pasažéra, které právě empirické důkazy schází.

Tato kritika je nicméně do jisté míry neoprávněná, staví totiž na konsekvenencialistické logice. Lindahl a Naurin vedli telefonické rozhovory se 130 diplomaty z různých členských států, působícími v různých pracovních skupinách a výborech spadajících pod Radu. Respondentů se ptali, s kým obvykle spolupracují, když se potřebují na něčem shodnout. Ukázalo se, že Švédsko je jako partner hodnoceno velmi dobře a 79 % dotázaných odmítlo, že by švédský opt-out měl nějaký dopad na vyjednávání na půdě Rady. Autoři tedy došli k závěru, že outsiderství nemá citelné politické důsledky (Lindahl–Naurin, 2004). Nicméně lze se ptát, jestli výsledky nevypovídají spíše o schopnostech švédských diplomatů (Johansson–Tallberg, 2007). Jestliže má norma vliv na jednání států, který normu porušuje, aniž by ostatní státy proti němu protestovaly, stěžejí to lze zjistit pomocí rozhovorů s diplomaty z těchto států.

Třetí proud ve zkoumání opt-outů představuje zatím poslední příspěvek k tomuto mírně opomíjenému tématu, jmenovitě jde o práci dánské autorky

Rebecce Adler-Nissenové. Podle ní je možné vnímat instituce EU – zejména pak Radu ministrů – jako politické pole v tom smyslu, v jakém tento pojem chápe Pierre Bourdieu. Jakou pozici budou představitelé jednotlivých států sledovat, záleží na množství a povaze kapitálu, ke kterému mají přístup. Můžeme tedy usuzovat, že opt-outy, které zpochybňují solidaritu mezi členskými státy, můžeme chápat jako negativní kapitál v rukou státu, jenž o opt-out usiluje. V důsledku opt-outu však nemusí daná země nutně ztrácet vliv. Existují různé strategie, jak důsledky opt-outu kompenzovat (Adler-Nissen 2008: 669–671).

Studie Adler-Nissenové je zajímavá právě proto, že autorka si je vědoma možné důležitosti nekonsekvencionistické logiky. Od přístupu založeného na Bourdieuově konceptu habitusu to lze očekávat. Habitus „lze definovat jako nevědomé přejímání pravidel, hodnot a dispozic, získávaných z individuální a kolektivní minulosti“ (Tamtéž: 669). Přesto, jakkoli je autorčin příspěvek pro studium výjimek zásadní, trpí dvěma nedostatky. Zaprvé Adler-Nissenová ve své studii věnuje příliš málo pozornosti povaze habitusu, nebo, jinak řečeno, normám, čímž vzniká dojem, že jednání v Radě vnímá jako hru, v níž hráči mohou vědomě volit strategie, které by vedly ke zvýšení jejich diplomatického kapitálu (tedy následují konsekvencionalistickou logiku). Zadruhé „pole“ je tu chápáno velmi úzce: každý výbor konstituuje vlastní pole. Autorka tak přehlíží možné dopady výjimky na jiné oblasti diplomatických aktivit dané země v EU.

Metodologie

Jádro této kapitoly se tedy soustředí na vnější přijatelnost případné české výjimky z měnové unie. Pomocí případové studie se snažím zodpovědět otázku, jakým způsobem česká neúčast na třetí fázi EMU ovlivňuje diplomatické aktivity České republiky v EU. Cílem je utvořit koncept euro-outsiderství v případě Švédska, a to prostřednictvím metody konstantní komparace z metodologie zakotvené teorie (Glasser–Strauss, 1967).

V mezinárodních vztazích (IR) konstruktivisté zakotvenou teorii nedávno znovu objevili, a to pro její kompatibilitu se sociálně konstruktivistickou epistemologií (viz např. Friedrichs–Kratochwil, 2007). Je to logické, neboť sociální konstruktivismus v epistemologii pojednává o sociální konstrukci vědění a ontologicky o konstrukci společenského prostředí (Guzzini, 2000: 174)¹.

Zakotvená teorie nabízí účinnou metodologii pro induktivní zkoumání témat nedostatečně prostudovaných nebo témat, pro jejichž studium jsou dosavadní teorie nevyhovující (Keck–Sikkink, 1998: 5). Bylo provedeno deset polostrukturovaných rozhovorů s vysokými představiteli vybraných institucí. Z těchto rozhovorů vnikla předběžná představa, jak je „euro-outsiderství“ ve Švédsku vnímáno. Tato představa byla později upřesňována s použitím dalších *ad hoc* vybraných materiálů (mj. novinové články, programy politických stran apod.). V první sérii rozhovorů jsem mluvil s pěti členy švédské stálé reprezentace v Bruselu. Nemohu jejich pozice příliš upřesnit, protože respondentům bylo přislíbeno zachování anonymity. Věnují se formulaci politik a jsou spojeni s oběma Výbory stálých zástupců (COREPER I, II). Mají zkušenost s prací minimálně v jedné komisi a v jednom výboru Rady.

Proběhly také rozhovory se dvěma zástupci Švédska (v jednom případě švédských odborů, ve druhém případě byznysu) v Hospodářském a sociálním výboru. Zde se jednalo o srovnání, zda chápou pozici Švédska v evropské diplomacii podobně jako ostatní respondenti.

Cílem třetí série rozhovorů bylo získání pohledu ze Stockholmu; její součástí byla interview s vysokým představitelem Švédské centrální banky a se dvěma státními tajemníky², Larsem Danielsonem a Håkanem Jonssonem³. Lars Danielson pracoval pro Görana Perssona, sociálně demokratického předsedu vlády v letech 1996–2006, v letech 1999–2006 měl na starosti koordinaci švédské politiky vůči EU. Håkan Johnsson byl státním tajemníkem Cecilie Malströmové, ministryně pro evropské záležitosti za Liberální lidovou stranu v letech 2006–2008. Problémem tohoto výzkumu je, že švédská politická elita jako celek je ve srovnání s populací relativně proevropská. Lze také přepokládat, že švédští zástupci v Bruselu jsou díky socializaci více proevropští než jiní úředníci/diplomaté (Lewis, 2005). Abych omezil vliv politických názorů respondentů (pro nebo proti EMU), strukturoval jsem rozhovory takovým způsobem, že jsme mluvili přímo o EMU pouze v poslední části rozhovoru.

Rozhovory byly polostrukturované a zahrnovaly následující čtyři rozsáhlá témata. Nejprve byli respondenti dotázáni, s kým primárně spolupracují. Cílem této otázky bylo zjistit, jestli švédská strana rozeznává nějaký blok, do kterého, podle tázaných představitelů, Švédsko patří. Touto otázkou měla být otevřena širší debata o koalicích v rámci EU a o tom, nakolik tyto koalice reflektují široce sdílené postoje k integraci. Byla položena vždy na počátku rozhovoru, a jelikož byla konkrétní, přiměla dotazované osoby k hovoru.

Druhé téma se týkalo faktorů, jež předurčují úspěch ve vyjednávání v EU obecně a konkrétněji pak v dané oblasti, které se dotazovaný věnuje, např. své zemi – zde potom hraje roli velikost země, převažující postoj politické reprezentace (euroskeptický/proevropský), osobní kvality apod.

Třetí sada otázek byla zaměřena na existující/neexistující koherentní strategii Švédska v EU. Explicitně se švédské výjimky ze třetí fáze EMU dotýkala až čtvrtá série dotazů. Pro hodnocení výjimky jsou však důležité odpovědi i na všechny předchozí otázky.

Operacionalizace národních zájmů

Ještě než se budeme věnovat švédskému případu, a tím i otázce vnější přijatelnosti výjimky z eura, pokusím se zodpovědět otázku, zda je zavedení eura v českém národním zájmu; učiním tak s pomocí kritérií relevance a konsenzu (Kratochvíl, 1. kapitola).

Relevance

Ve vládních dokumentech posledních let bylo euro zmiňováno poměrně často a zjevně o něm v Čechách probíhá veřejná debata, proto lze kritérium relevance považovat za naplněné.

První vládní strategie vůči euru byla formulována v roce 2003. Tehdejší vládní koalice (2002–2006), složená ze sociálních demokratů (ČSSD), liberálů (US-DEU) a křesťanských demokratů (KDU-ČSL) předpokládala zavedení měny v roce 2009 nebo 2010 (Vláda ČR a Česká národní banka, 2003). Vzhledem k neschopnosti dodržet fiskální kritéria dospěl kabinet v roce 2006 k názoru, že tento časový odhad již není realistický. Toto rozhodnutí je obsaženo v pozdější vládní strategii (Vláda ČR a Česká národní banka, 2007). Národní plán pro zavedení eura z roku 2007 zmiňuje jako nový termín rok 2012. Poslední dobou byl zpochybňován i tento, např. předsedou vlády Mirkem Topolánkem, který jej považuje za nerealistický (viz např. ČTK, 2008c). Relevanci tématu dokládá také skutečnost, že Ministerstvo financí ČR nařídilo posouzení důsledků přijetí eura na Českou ekonomiku, tento posudek vyšel v roce 2008 (Lacina a kol., 2008). Téma je diskutováno také v médiích.

Konsenzus

Neprobíhá debata o tom, zda euro bude českou měnou nebo ne, ale o tom, jestli se tak má stát dříve nebo později. Jedná se také o otázku, kolik podmínek musí být splněno, aby bylo členství ve třetí fázi EMU považováno za žádoucí. Menší strany vládní koalice (2007–2009), Strana zelených (SZ) a KDU-ČSL, spolu se sociálně demokratickou opozicí, jsou pro stanovení jasného data, kdy má být měna přijata, zatímco občanství demokraté (ODS) jsou k tomuto méně ochotní a upřednostňují pozdější přijetí eura.

Vedoucí představitelé ODS opakovaně prohlašovali, že Česká republika by se bez eura klidně obešla, nikdy však netvrdili, že by měla zůstat zcela mimo eurozónu (viz např. Holub–Slonková, 2008). Nejčastěji používají argument, že ČR musí nejprve provést ekonomické reformy, jinak by pro ni euro nebylo přínosné, např. je třeba provést reformu důchodového systému (Topolánek–Perknerová, 2008). Guvernér České národní banky Zdeněk Tůma tvrdí, že Česká republika může bez problémů odsunout přijetí eura až do roku 2019 (ČTK, 2008b). Podobný postoj lze pozorovat u české veřejnosti – ačkoli dvě třetiny obyvatel jsou pro přijetí evropské měny, pouze jedna pětina by si přála, aby bylo euro přijato co nejdříve (ČTK, 2008a).

O euru tedy panuje konsenzus v tom smyslu, že žádný z klíčových politických hráčů se nestaví *a priori* proti jeho přijetí. Nejkritičtějšími aktéry sporu jsou komunisté a prezident Václav Klaus. Podle komunistů je možné euro přijmout, ne však na úkor sociální a ekonomické stability. Říkají, že propast mezi českou ekonomikou a ekonomikami západoevropských států by mohla snížit konkurenceschopnost Čechů v Unii (Dolejš, 2006). Klaus svůj postoj sám charakterizuje jako „skeptický a rezervovaný“ (Klaus, 2008a). Tvrdí především, že euro nevytváří optimální měnovou zónu, a jako důkaz uvádí nižší ekonomický růst v zemích eurozóny v průběhu prvních deseti let po zavedení měny. Ani on přitom nevyklučuje, že za určitých podmínek by členství České republiky ve třetí fázi EMU mohlo být pro zemi přínosné. Blíže tyto podmínky nespecifikoval, nicméně lidé názorově i pracovně Klausovi blízcí se vyjádřili jasně: podmínkou zavedení eura je kompatibilita české ekonomiky s ekonomikami států eurozóny.⁴

K aktivnějším příznivcům eura v ČR patří zástupce průmyslu, např. Martin Jahn, viceprezident Svazu průmyslu a dopravy ČR. Průzkumy ukazují, že tři ze

čtyř českých firem by daly přednost co nejrychlejšímu přijetí eura. V současné době trpí silnou korunou především vývozci (*Hospodářské noviny*, 2008).

Lze najít ekonomy, kteří se vyslovují pro rychlé zavedení eura, stejně jako ekonomy, kteří by raději proces pozdrželi. Podle posudku, který si objednalo Ministerstvo financí ČR, by se v krátkodobém horizontu mohlo přijetí eura negativně projevit na českém ekonomickém růstu. Naopak z dlouhodobého hlediska by zavedení evropské měny mělo být pro ČR výhodné, výhody by časem kompenzovaly počáteční náklady (Lacina a kol., 2008).

Vnější přijatelnost

V české debatě o euru panuje konsenzus o přijetí eura někdy v budoucnu, za určitých podmínek, ne však o tom, kdy konkrétně a za jakých podmínek by k přijetí mělo dojít. Česká vyčkávací strategie by se příliš nelišila od pozice jiných evropských polotrvalých euro-outsiderů – Velká Británie, Dánsko a Švédsko se potýkají se stejným statutem (Marcussen, 2008); nejvíce by se česká situace podobala švédskému neformálnímu opt-outu. Protože nemá formální opt-out, je Švédsko oficiálně zavázáno přijmout evropskou měnu, ale nic pro to nedělá (Miles, 2005: 4). Mezi jednoznačným odmítnutím eura a případnou českou strategií, která by plánovala zavedení eura v roce 2020, by co do praktických dopadů nemusel být významný rozdíl.

Otázkou je, nakolik by taková strategie byla přijatelná pro partnery v EU. Použijí příkladu Švédska pro otevření diskuse o důsledcích neformálního opt-outu, a tudíž také pro vnější přijatelnost případného českého opt-outu. Protože se Česká republika rovněž formálně zavázala k zapojení se do třetí fáze EMU, lze ze strany Evropské komise očekávat určité protesty. Tak jako ve švédském případě je možné z Bruselu očekávat požadavek každoroční zprávy o vývoji v otázce společné měny. Jiné snahy o penalizaci ČR nicméně nejsou pravděpodobné, podobně jako nelze předpokládat, že by nějaká země byla ke vstupu do třetí fáze EMU nucena. V následujícím textu mi jde o neformální důsledky opt-outu pro diplomacie dané země v EU.

Švédsko jako euro-outsider

Po úvodním shrnutí formálních aspektů švédské neúčasti na třetí fázi měnové unie se obracím k výsledkům vedených rozhovorů.

Švédsko je v tuto chvíli jedinou zemí, která se rozhodla z politických důvodů euro nezavést a zároveň si nevyjednala formální opt-out (Miles, 2005). Velká Británie a Dánsko formální opt-out vyjednány mají. Od těch nových členských států, které byly přijaté během pátého a šestého rozšíření a zatím euro nezaváděly, se očekává, že jakmile splní potřebné podmínky, učiní tak (srv. Johnson, 2005).

Švédský postoj vůči euru, který Lee Miles označil za *strategii „vezení se“*, se podobal tomu britskému. Obě země měly podobnou oficiální pozici: zprvu zdůrazňovaly, že je třeba důkladně prozkoumat možné dopady eura, měly v úmyslu vyčkat, jak se celý projekt osvědčí jinde (Miles, 2005). Vlády obou zemí tedy nadále trvaly na svém závazku euro zavést, až nastane správný čas (Tamtéž: 17).

Ve Švédsku se v roce 2003 konalo referendum; 56 % jeho účastníků se vyslovilo proti účasti na třetí fázi EMU. V parlamentu byla nadále jistá většina pro euro, ačkoli některé strany, např. sociální demokracie, byly v této otázce názorově nejednotné. Vláda, s výjimkou několika rebelujících ministrů, se stavěla jednoznačně za pokračování procesu zavádění společné měny. Švédské „ne“, a to je třeba zdůraznit, tedy nevzešlo z nejvyšších pater politiky, ale bylo výsledkem nízké veřejné podpory projektu (Lindahl–Naurin, 2004: 79). Podobně tomu bylo v Dánsku, zatímco ve Velké Británii šlo o odraz názoru vládnoucích elit. Po referendu přestalo být ve Švédsku euro na několik let medializovaným tématem. Až nyní, v souvislosti s ekonomickou krizí roku 2008, se otázka nového referenda vrací. Jeho „zopakování“ v příštím volebním období obhájí v současnosti dvě menší strany vládní koalice, liberálové a křesťanští demokraté. Velké parlamentní strany, sociální demokraté a konzervativci, však nejsou tak horlivé.

Formální a neformální aspekty outsiderství

Nyní přistoupím k prezentaci výsledků rozhovorů. Tato část textu bude strukturována podle témat: význam opt-outu z EMU, švédský vliv v Radě a dokonce švédská strategie vůči EU.

Důležitost švédského nečlenství ve třetí fázi EMU

Obvykle jsou uváděny dva důvody, proč je švédský opt-out z třetí fáze EMU významný. Zaprvé údajně škodí pověsti Švédska, země kvůli němu ztrácí

na věrohodnosti. Tento problém se netýká pouze otázek spojených s měnovou unií. Téměř všichni oslovení, na všech úrovních, uvádějí, že důsledky lze rozeznat v pozici švédské diplomacie v EU obecně, ačkoli stěží mohou uvést nějaké konkrétní příklady. Dva z oslovených představitelů švédského zastoupení v Bruselu tvrdí, že i na jejich úrovni má opt-out konkrétní dopad na vyjednávací kapacity Švédska.

Zadruhé opt-out znemožňuje švédské straně získat vliv v politických polích souvisejících s EMU. Většina otázaných tvrdila, že nepřítomnost Švédska na neformálních jednáních ministrů obvykle nic zásadního neznamená. Jenže pokud se jedná o významném tématu, např. o reformě Paktu stability a růstu (2004), nemožnost účastnit se jednání je pro Švédsko problém. Jeho zástupci sice nechyběli na následném jednání Rady ministrů průmyslu a hospodářství EU (ECOFIN), ale tam je již většinou výsledek předem vyjednaný neformálně, v užším kruhu zemí eurozóny. Respondenti uváděli jako příklad faktické vyloučení Švédska z jednání o změnách v Paktu stability a růstu z roku 2005.

Dva z dotazovaných uváděli jako další příklad také současnou ekonomickou krizi. Zde se neshodují s vysokým představitelem Švédské centrální banky, který naopak tvrdí, že navzdory obecné ztrátě vlivu je v této věci Švédsko bráno velmi vážně, zejména vzhledem k dobrým výsledkům krizového managementu v devadesátých letech. Dle jeho tvrzení má Švédsko silné slovo také díky kvalifikovanému vedení a zaměstnancům ministerstva financí a centrální banky. Výhodou je také švédská účast na jiných mezinárodních projektech – např. na tzv. spolupráci zemí G10.

Zdá se tedy, že opt-out má své důsledky, ale především za určitých podmínek. Vliv opt-outu na pozici země, zejména v určitých situacích, připouštěl i švédský ministr financí Anders Borg, a to přestože se během svých prvních šesti měsíců v úřadě s žádným takovým případem, kdy by rozhodující byla EMU, zatím nesetkal (Borg, 2007; interview s Jonssonem).

Oba výše uvedené příklady se týkaly pole EMU. Téměř všichni dotázaní se však domnívali, že opt-out má pro Švédsko své důsledky v evropské diplomacii obecně. Zde je nalézání příkladů ještě složitější. Oba státní tajemníci (náměstci) uvedli, že podle nich neměl opt-out zatím tak výrazné dopady, jak se očekávalo a jaké ještě může mít v budoucnu. Uváděli tři důvody, proč tomu tak je. Zprvu Švédsko není jedinou zemí, jež je v současnosti ve vztahu k měnové unii v pozici outsidera. Rozšíření z roku 2004 učinilo proto švédský

opt-out méně závažným. Zadruhé důsledky pro Švédsko navíc budou jen omezené, dokud mimo eurozónu setrvá Velká Británie. Někteří z tázaných s tímto názorem nesouhlasí, tvrdí, že Británie si jako jedna z velkých zemí Unie může dovolit více než menší země, jako jsou Švédsko nebo Dánsko. Zatřetí, od chvíle, kdy se Švédsko rozhodlo nezapojit se do eurozóny v době jejího vzniku v roce 1999, a také od referenda z roku 2003, uběhlo již poměrně dost času. Proto, přestože bylo na výsledek nahlíženo jako na selhání politických elit, které nedokázaly o výhodách eura přesvědčit své voliče, byly do jisté míry tyto skutečnosti zapomenuty.

Nicméně se předpokládá, že v budoucnu bude země za svou neúčast ještě trtit, jelikož spolupráce v EMU posiluje a země, které euro zavedly, je stále více. Lars Danielsson k tomu uvedl: „Myslím, že důsledkem bude postupná ztráta váhy našeho hlasu. Nedojde k tomu náhle, bude to na nás doléhat postupně, a tím hůře na to budeme moci reagovat.“

Všichni, se kterými jsem dělal rozhovor, se shodli na tom, že švédské outsiderství by nemělo být vnímáno jako izolovaný problém. Někteří uvedli, že slyšeli, jak lidé, neoficiálně, zpochybňují důvěryhodnost Švédska proto, že není členem měnové unie. Obecně tvrdili, že euro-outsiderství pomáhá utvářet složitější obraz Švédska. Tento obraz má vliv na to, jakým způsobem se s ním jedná v Bruselu. Na všech úrovních byrokracie panuje konsenzus o jedné věci. Země nesmí být vnímána jako aktér, který hájí pouze své vlastní zájmy. Je nutné dokázat ostatní přesvědčit, že země jedná v zájmu EU jako celku. Podle jednoho z tázaných např. Itálie představě o „dobrém Evropanovi“ odpovídá méně než Švédsko, přestože „je členem všeho, čeho členem lze být“. Neúčast na třetí fázi EMU je tudíž vnímána jako určitý stín na jinak dobrém profilu Švédska jako konstruktivního partnera.

Je Švédsko úspěšné při jednání v Radě?

Respondentů jsem se rovněž tázal, které země jsou podle nich nejlivnější v evropské diplomacii. Odpovědi byly různé, nicméně Švédsko bylo hodnoceno převážně dobře, s ohledem na velikosti státu. Všichni se shodli na tom, že největší vliv mají velké země, tedy Německo, Francie a Velká Británie. Zároveň bylo často zmiňováno Lucembursko jako země s disproporčně vysokou mírou vlivu v porovnání s rozlohou. Za úspěšné bývá považováno také Španělsko, které údajně dokáže kombinovat tvrdý postoj v určitých tématech se vstřícností vůči integraci obecně.

Jako jednoho z Švédska nejbližších partnerů uváděli všichni dotázaní Velkou Británii (srov. Lindahl–Naurin, 2005). Avšak na britskou diplomacii nahlíželi rozdílně. Jeden respondent např. tvrdil, že Velká Británie je nejvlivnějším členem pracovních skupin, a to díky velmi schopnému zastoupení a díky skutečnosti, že nejlépe „ovládají“ anglický jazyk. Jiný naopak prohlásil, že Velká Británie je víceméně izolovaná a trpí pověstí země nepříteliš ochotné a jednoznačně vyhraněné vůči jakýmkoli změnám, jež by vedly k navyšování rozpočtu – a tím pádem nemá příliš velký vliv. Tento rozdíl lze vysvětlit odlišným postavením respondentů. Zdá se, že na úrovni výborů v Radě a ve Stockholmu převládá samozřejmě zájem sledovat vše to, co vytváří obraz země jako neochotného člena EU, zatímco na úrovni pracovních skupin není tato otázka považována za zásadní pro každodenní práci.

Obecně se většina rozhovorů dotýkala faktorů, které jsou v současných výzkumech vlivu v Radě podrobně popsány: hlasovací síla dané země, výkonnost národní administrativy, kompetentnost vyjednavačů, aplikované strategie, podstatná témata pro zemi (viz např. Zbíral, 2008).

Respondenti se shodují v tom, že pro každou zemi je důležité, aby byla vnímána jako konstruktivní partner. Názory na podobu oné konstruktivnosti se liší, ale lze je shrnout takto: Příliš mnoho zamítavých hlasování v Radě je vnímáno jako negativní pro image každé země. Za žádoucí je považována plánovaná, koherentní strategie. Není např. dobré, když se pracovníci na nižší úrovni hierarchie jasné stávají za určitou věc, ale ministr jejich země tak nakonec neučiní. Většina respondentů si domnívá, že opt-outy pomáhají vytvářet image země jako euroskeptické, která poškozuje její reputaci a důvěryhodnost. Zejména však ztrácí v očích představitelů institucí EU (především Komise), a méně v očích jednotlivých členských států.

Existuje koherentní švédská strategie?

Švédskou strategii, která je soustředěná v úřadu vlády, lze charakterizovat jako velmi koherentní. Příkladnějším do voleb v roce 2006 měl ministerský předseda velmi silné slovo v otázkách koordinace švédských politik vůči EU. V praxi by tedy neměla nastat v jiných zemích představitelná situace, kdy jeden ministr vlády prosazuje určitou politiku, kterou svou činností popírá jiný ministr stejné vlády. Díky podobě švédského systému by býval mohl kabinet protlačit centralizovaný postup s cílem kompenzovat opt-out z eura. Ačkoli taková koordinovaná strategie nevznikla, byla zvolena strategie zvyšování

důvěryhodnosti Švédska jako konstruktivního partnera, konkrétně snížením četnosti zamítavých hlasování v Radě (rozhovory s Danielssonem a s Jonssonem).

Středově-pravicová koalice, u moci od roku 2006, ve své deklaraci o zahraniční politice uvedla, že vláda „si přeje, aby Švédsko bylo v jádru evropské spolupráce“. Vládní strategie, představovaná pod názvem „Švédsko v srdci EU“, staví na zvýšení priority témat spojených s Uníí. Konkrétně se nyní švédští ministři častěji účastní jednání Rady, více než dříve a také více než většina ministrů z jiných zemí EU. Častěji se také setkávají s představiteli Komise a Evropského parlamentu.

Součástí vládní strategie je také změna partnerů. Dánsko a Velká Británie, jak jsem již uvedl, patří k nejbližším partnerům Švédska. Respondenti většinou tvrdili, že je tomu tak díky shodnosti politických priorit, kulturní blízkosti a jazyku – „navzájem si rozumíme“, zaznělo v jednom z rozhovorů. Skutečnost, že tyto země mají také výjimku z eura, je proto, sama o sobě, nečiní přirozenými spojenci Švédska. Vláda si však uvědomuje, že tyto tři země spolu tvoří určitý euroskeptický blok, a proto se snaží o větší odstup od Velké Británie. Podle Håkana Jonssona jde o vědomý postup. Úzké vazby mezi Británií a Švédskem jsou do značné míry pozůstatkem dobrého propojení bývalého švédského sociálně demokratického režimu s britskými labouristy. Cílem je spolupráce s více partnery, protože fixace na Velkou Británii je považována za škodlivou.

Shrnutí

Z rozhovorů vyplývá, že opt-out z EMU má na Švédsko dopad. Zejména výše postavení respondenti se domnívají, že to tak je. Přesto není na místě sledovat toto téma izolovaně. Vhodnější je přistupovat k němu jako k jednomu z dílků složitější skládačky. Centrálně koordinovaný postup ve vztahu k opt-outu z EMU neformulovala ani menšinová vláda sociálně demokratická, ani současná středově-pravicová koalice. Obě přitom měly určitou strategii pro zlepšení image Švédska jako konstruktivního partnera v evropské spolupráci. Analýza rozhovorů rovněž ukazuje, že výše postavení představitelů častěji tvrdí, že opt-out obecně poškozuje švédskou pozici v diplomacii EU. Nejméně negativních důsledků výjimky zaznamenali pracovníci Stálého zastoupení v Bruselu, kteří spadají pod COREPER I.

Tabulka č. 1: Hlavní výsledky rozhovorů.

Negativní důsledky opt-outu z eura pro švédskou diplomacii v EU?	Je Švédsko v jednáních na úrovni EU úspěšné?	Existuje koordinovaná švédská strategie?	Kdy hraje opt-out nejvýznamnější roli?
Ano, ale lze je stěží konkretizovat.	Ano, díky kvalifikovaným a výkonným vyjednávačům.	Ano, s cílem zlepšit obraz Švédska, ne konkrétně pro kompenzaci opt-outu.	Sehraje ji v budoucnu, protože do eurozóny přistupuje stále více zemí a uvnitř měnové unie se rozvíjí spolupráce.

Dobré evropanství a význam norem

Studium švédského opt-outu ze třetí fáze EMU podtrhuje pojetí EU jako společenství založeného na normách. Některé normy v něm převažují, není považováno za přípustné je obcházet nebo se proti nim ohrazovat (Elgström, 2005: 30). Tento text se věnoval konceptu euro-outsiderství. Podle respondentů je švédský opt-out z tak závažné politiky, jako je EMU, porušením normy „dobrého evropanství“. Správně by se měl každý člen EU snažit ve prospěch celku, ne sledovat výlučně své sobecké zájmy – to je považováno za *faux pas*. Nejde přitom o konkrétní sankci vůči provinilé zemi nebo osobě. Stejně tak není možné přesně určit, co „dobré evropanství“ znamená (srv. Tamtéž: 33).

Tato norma se nemusí vztahovat pouze na Radu. Naopak, podle řady respondentů je důležitější pro jednání mezi členskými státy a Evropskou komisí a Parlamentem než pro jednání mezi státy samými. Jeden ze švédských poslanců v Evropském parlamentu uvedl, že pro působení v „jádro“ Parlamentu je nutné, aby země byla evropské myšlence plně oddána (Holm, osobní konverzace).

Pokud bychom na Radu ministrů pohlíželi, tak jako Adler-Nissenová, jako na politické pole (v Bourdieuově smyslu slova), jehož aktéři tvoří relativně homogenní skupinu politických a úřednických elit, normu poslušnosti by bylo možné vysvětlit jako faktor socializace. Účastníci mohou měnit své chování

nikoli v reakci na vnější tlak, ale protože se sami domnívají, že porušují normu, sdílenou státy EU. Porušení institucionalizované normy může jednotlivé země vést k autocenzuře.

Implikace švédského případu pro vnější přijatelnost českého opt-outu

Výsledky mého šetření ukazují, že opt-out může negativně ovlivnit možnosti dané země úspěšně prosazovat své zájmy v evropské diplomacii. Přesto opt-out sám o sobě nemění pozici země v rámci evropské diplomacie; důležitý je zde spíše celkový obraz země ve vztahu k ostatním zemím a k institucím EU.

Jaká by tedy byla vnější přijatelnost polotrvalého českého opt-outu z eura? Zazněly by pravděpodobně formální výtky, ale nikdo by si nedovolil jednoznačně zpochybnit demokratické rozhodnutí členského státu. Dokud je států bez eura více, nebudou dopady příliš závažné. Jenže s tím, jak států bez eura bude stále ubývat, bude se zvyšovat i daň za outsiderství. Česká výjimka se bude stávat nápadnější.

Existuje několik důvodů pro předpoklad, že česká neúčast by byla vnímána hůře než dosavadní neúčast švédská. Zaprvé významná část českých politických elit prokazuje neochotu k zavedení eura. Švédské vládnoucí garnitury se od roku 2001 shodují v zájmu přijmout euro, čímž se vina za opt-out přenáší spíše na občany. Za druhé nelze zde mluvit jen o euru: reputace každé země je výsledkem jejího postoje k řadě témat. Švédská strana se snaží o proaktivní postoj k EU, současná vláda tuto vůli dokládá sloganem „Švédsko v srdci EU“. V této studii jsem neodpovídal na otázku, jestli má takovou strategii také ČR. Komplikace při ratifikaci *Lisabonské smlouvy* nicméně mohou poškodit obraz ČR jako „dobrého Evropana“.

Závěr

V České republice panuje téměř konsenzus o tom, že euro by mělo být někdy v budoucnosti zavedeno. Je tedy v národním zájmu jej zavést, není však zřejmé, kdy by se tak mělo stát. Odkládání tohoto aktu se ve svých praktických důsledcích velmi podobá britskému a švédskému opt-outu, které tyto

země učinily polotrvalými euro-outsidery. České vyčkávání by se v podstatě rovnalo švédskému neformálnímu opt-outu ze třetí fáze EMU. Ačkoli by pro ČR neznamenal žádnou formální sankci, tato taktika by byla porušením určité normy; normy „dobrého evropanství“. Vyčkávání není ostatními členskými státy přijímáno dobře.

Případová studie švédské výjimky ze třetí fáze EMU ukazuje, že výjimka z klíčové součásti spolupráce zemí EU má určité implikace pro stát, jenž si takovou cestu zvolí. Je pro něj však těžké rozpoznat, v čem konkrétně mu pozice outsidera škodí. Kromě několika příkladů z vyjednávání nové podoby Paktu stability a růstu, do kterého nemohli Švédové zasahovat, vysoce postavení pracovníci švédské diplomacie žádné konkrétní případy nenacházeli. Všichni respondenti se však shodli ve dvou bodech. Zaprvé švédské euro-outsiderství je třeba vnímat jako součást celkového obrazu Švédska v EU. Výjimku lze kompenzovat proaktivním postojem k jiným důležitým otázkám. Většina tázaných se domnívá, že jejich země má v EU větší vliv, než jaký by vyplýval z její rozlohy a z počtu hlasů, které v Radě má.

Závěry studie dokladují důležitost normy „dobrého evropanství“. Švédské euro-outsiderství je porušením této normy a švédští představitelé se domnívají, že je tím reputace Švédska narušena. Nejedná se o konkrétní formu trestu, respondenti si přesto myslí, že Švédsko porušením normy o něco přichází. Ať je tento pocit oprávněný nebo ne, pravděpodobně má vliv na švédské jednání. Studie proto potvrzuje konstruktivistický názor, že normy mohou mít nezávislý kauzální efekt.

Pokud by Česká republika euro nezavedla, pravděpodobně by pocítila závažnější důsledky než Švédsko, protože v ČR by nešlo o neochotu veřejnosti, tak jako ve švédském případě, nýbrž o neochotu politických elit. Navíc, pravděpodobnost závažnějších důsledků pro české euro-outsiderství zvyšuje i fakt, že obraz členského státu se utváří vlivem různých faktorů (v ČR např. délka a složitost ratifikace *Lisabonské smlouvy*).

Poznámky:

¹ Nejznámější představitel konstruktivismu v mezinárodních vztazích, Alexander Wendt, je v tomto ohledu výjimkou.

² Státní tajemník je politickým zmocněncem na úřadu vlády nebo ministerstva, zodpovídá se ministři nebo jiné osobě pověřené vedením ministerstva, mezi jeho povinnosti patří plánování a koordinace.

³ Tyto osoby jmenuji. Jsou na svých pozicích již delší dobu a nebylo by možné se odkazovat pouze na jejich funkce, aniž by tím vyšla najevo jejich totožnost.

⁴ Učinil tak např. Klausův poradce Robert Holman, rovněž člen bankovní rady České národní banky (viz např. Holman, 2008).

Konsenzus není nutný? Uznání Kosova v Česku

Filip Tesař

Uznání Kosova ze strany České republiky v roce 2008 bylo politickým krokem, který byl jednoznačně nekonsenzuální. Značná část veřejnosti, většina parlamentních politických stran – i mnozí zástupci vládních stran – i odborné scény se stavěli proti uznání. Uznání postavilo proti sobě vládu a parlament, vládu a opozici, vládu a prezidenta a rozštěpilo i jednotlivé vládní strany. Otázka, zda uznat či neuznat, měla rozsáhlou odezvu: na politické scéně i mezi širokou veřejností, na akademické scéně stejně jako u laiků, přinesla pouliční demonstrace a petici za odvolání ministra zahraničních věcí. Navzdory tomu představuje uznání Kosova Českou republikou příklad efektivně prosazeného zahraničněpolitického rozhodnutí. Šlo o – na politické scéně – menšinové stanovisko, přesto bylo relativně snadno prosazeno malým počtem odhodlaných aktérů (Tesař, 2009: 222–225, 228, 231–236).

Tato kapitola se nezabývá správností či nesprávností daného rozhodnutí. Jak odpůrci, tak zastánci argumentovali stabilitou Balkánu, a na zhodnocení, která strana měla pravdu, je ještě brzy. Zato však může dotčený případ výborně posloužit jako ilustrace k provádění současné české zahraniční politiky, a jako takový může vrhnout světlo i na naplňování národních zájmů. V následujícím textu se proto pokusím na tomto příkladu zhodnotit, nakolik je tvorba české zahraniční politiky závislá na statických hlediscích, které neumožňují vést deliberativní diskusi o národních zájmech, a brání tak vytváření konsenzu. V souvislosti se zvolenou metodou se navíc pokusím ukázat

na dodatečné negativní faktory ovlivňující tvorbu konsenzu a nastínit možná východiska z dané situace.

Předmětem studie bude proces rozhodování v české zahraniční politice, přičemž zvláštní pozornost bude věnována jeho negativním rysům souvisejícím právě s tvorbou konsenzu. Nosnou osou analýzy je rozbor výběru z možných variant postoje ke Kosovu pomocí polyheuristické teorie (*polyheuristic theory*). Pokud je mi známo, jde o první aplikaci polyheuristické teorie na českou zahraniční politiku. Zhodnocení dosavadní české politiky vůči Kosovu ukazuje, že jen těžko mohla být pro postoj vůči uznání určující. Bližší povědomí o Kosovu mělo v době procesu uznání (od vyhlášení nezávislosti 17. 2. do českého uznání 21. 5. 2008) jen několik českých politiků: mezi nimi byl ministr zahraničních věcí Karel Schwarzenberg a jeho resortní předchůdci Jiří Dienstbier, Cyril Svoboda a Alexandr Vondra. Vedle prvních tří z nich navštívili Kosovo – nepočítáme-li návštěvy českých vojáků a policistů – z dalších vrcholných politiků jen Václav Havel a Jiří Paroubek. Česká zahraniční politika vůči Kosovu se souvisleji začala formovat od roku 2004, prakticky ovšem jako vnitřní záležitost ministerstva zahraničních věcí.¹

Dá se tedy předpokládat, že se rozhodování řídilo spíše podněty z domácího prostředí či zjednodušenými kognitivními vodítky. Vyšel jsem tedy z předpokladu, že představitelé obou táborů – zastánců i odpůrců uznání – spojovali otázku Kosova s dalšími body zahraničněpolitické agendy. Opřel jsem se přitom o tezi Petra Druláka (Drulák, 2006b; Drulák 2008b; Drulák 2009a) o ideovém rozvrstvení české zahraniční politiky do čtyř táborů: atlantistického, internacionalistického, kontinentalistického a autonomistického (v uznání Kosova šlo o vítězství „atlantistů“ nad zbylými třemi tábory). Atlantistickou politiku popisuje Drulák jako bilaterální, zdůrazňující vztahy s USA, usilující o to, aby česká zahraniční politika nebyla v konfliktu s americkou. Internacionalistická politika je bilaterálně-multilaterální, stavící na vztazích s EU i USA, aniž by jedna z vazeb měla přednost, mohou se však navzájem vyvažovat. Kontinentalistická politika je multilaterální, zdůrazňuje členství v EU, je kritická vůči USA. Konečně autonomistická politika je unilaterální, zdůrazňující, že ČR by svou zahraniční politiku měla formulovat podle sebe, a podle potřeby se staví jak proti EU, tak proti USA. Ze stran zastoupených ve sněmovně tihne podle Druláka ODS k atlantismu, KDU-ČSL a Strana zelených k internacionalismu, ČSSD ke kontinentalismu a KSČM k autonomismu (Drulák 2008d: 396). Další strany, které byly

v době uznání Kosova zastoupeny v Senátu nebo v Evropském parlamentu (US-DEU a SNK-ED), jsou svými postoji blízké pravému středu a je tedy pravděpodobné, že se svými pohledy na zahraniční politiku budou stát v prostoru vymezeném ODS, KDU-ČSL a Stranou zelených.

Vzhledem k tomu, že v době vyhlášení nezávislosti Kosova byla u moci vláda výrazně atlantistického (tj. proamerického) zaměření, avšak „v internationalistickém těle“, tedy zohledňující význam EU (Tamtéž: 397–401), byly výchozími body analýzy vztah jednotlivých českých aktérů k USA a k EU. Od těchto bodů se pak řetězily další související body zahraniční agendy: se vztahem k USA úzce souvisí otázka amerického protiraketového radaru, s obojím vztah k NATO, s NATO vysílání českých vojáků do zahraničí (především do Afghánistánu, do skutečně bojového nasazení). Na radar se váže vztah k Rusku, s NATO a Ruskem souvisí postoj k rusko-gruzínské válce. Všechny tyto zahraničněpolitické otázky byly aktuální zhruba v době, kdy probíhalo nebo doznívalo uznání Kosova. Vztah k EU byl v této době výrazně demonstrován prostřednictvím postoje k *Lisabonské smlouvě*, s níž se pojily obavy o osud tzv. Benešových dekretů a nároků sudetských Němců.

V tomto ideovém kontextu představují Kosovo a Srbsko dva zvláště výrazné, navzájem protikladné obrazy, které jsou ideově propojeny s výše uvedenými body zahraniční agendy:

- hlavním spojencem Kosova jsou USA, hlavním spojencem Srbska Rusko,
- v Kosovu je rozmístěno NATO, Srbsko bylo ve válce s NATO,
- Kosovo je odmítáno nebo prezentováno jako precedens k parcelaci Gruzie,
- od odpůrců uznání zaznívá, že osamostatněním Kosovo ztrácí evropskou perspektivu, již by mělo jako součást Srbska, jeho zastánci poukazují na to, že trváním na suverenitě nad Kosovem Srbsko riskuje svou integraci do EU,
- Kosovo je přirovnáváno k Mnichovu 1938 (Srbové jsou přirovnávány k Čechům, Albánci k sudetským Němcům).

Lze důvodně předpokládat, že proces uznání Kosova neodhalil ani tak rozpory související přímo s Kosovem jako rozpory hlubší, související s výrazně odlišným pohledem na zahraniční politiku a způsobem, jímž se tvoří česká zahraniční politika. Analýza ukazuje, že proces uznávání Kosova silně ovlivňovala ideová předpojatost a schematizované nahlížení na zahraniční poli-

tiku. Uznání Kosova přitom můžeme označit za ilustrativní příklad aktuální tvorby české zahraniční politiky, úzce spjatý se zásadními otázkami zahraniční orientace ČR a její bezpečnosti. Současný způsob tvorby zahraniční politiky, jak ho na daném příkladu ukázala analýza, dává prostor právě pro jednostranné kroky na úkor konsenzu. Tím je ohroženo formulování i naplňování národního zájmu v české zahraniční politice.

V následujícím textu bude postupně představena metodologie, data a jejich operacionalizace, budou představeny výsledky vlastní analýzy a vyvozeny závěry. Analýza představí rozdělení tvůrců české zahraniční politiky do ideových táborů a jejich vztah k uznání Kosova, rozhodovací proces vlády Mirka Topolánka o uznání Kosova a hypotetický rozbor téhož pro jednotlivé politické strany zastoupené ve sněmovně. V závěru bude rozebráno, co proces rozhodování o otázce uznání Kosova vypovídá o tvorbě české zahraniční politiky.

Data a metodologie

Metodologie a metody

Polyheuristická teorie, poprvé formulovaná A. Mintzem (Mintz, 1993), nabízí most mezi kognitivními školami a racionalistickými školami. Různé kognitivní školy se ptaly, jak se k rozhodnutí dospívá, racionalistické školy se opíraly o předpokládané důsledky rozhodnutí (Brulé, 2008: 273). Polyheuristická teorie vysvětluje proces rozhodování („jak“) i důvody výběru konečného rozhodnutí („proč“), a to prostřednictvím dvoustupňového modelu rozhodování: nejprve dojde k předvýběru vhodných variant, které jsou „nekompenzační“ (*noncompensatory*), tj. vyhýbají se z hlediska aktéra negativní kompenzaci budoucího rozhodnutí – neohrožují moc toho, jenž rozhoduje. Nízké skóre u důležitých dimenzí nemůže být vykompenzováno vysokým skóre u dimenzí jiných. Na rozdíl od racionalistických teorií se tudíž předpokládá, že hlavním motivem politického rozhodování je vyhnout se závažné politické ztrátě, a z toho plyne předpoklad, že v pozadí rozhodování stojí hlavně vnitropolitické faktory. Ve druhé fázi dojde k finálnímu výběru jediné varianty (Mintz, 1993; Mintz, 2004; Redd, 2002: 336).

Politické rozhodování je dále podle polyheuristické teorie:

- dimenzionální (*dimension based*): rozhodování se řídí spíše aspekty jednotlivých variant než srovnáváním s alternativami, varianty nespĺňující minimální standardy jsou vyřazeny, dimenze bývají aplikovány následně, pořadí je silně ovlivněno informovaností;
- neholistické (*nonholistic*): aktér se nerozhoduje mezi všemi variantami rozhodnutí, které přicházejí v úvahu, nýbrž pouze mezi omezeným souborem variant, vybraných na základě jediného či několika málo hledisek;
- uspokojující (*satisficing*): hledání končí, když konkrétní varianta ob-
stojí po přezkoumání na základě klíčových dimenzí;
- citlivé na pořadí (*order sensitive*): na aktéra má značný vliv způsob (po-
řadí) zkoumání a podání variant (Mintz, 2004: 7–8; Stern, 2004: 108–109).

Ačkoli tato teorie bývá aplikována převážně na krizové zahraničněpoli-
tické momenty, není to inherentní součástí teorie. Spíše by se dalo říci, že
krize představují nejvděčnější případy pro její uplatnění. Některé polyheu-
ristické studie se věnují např. tvorbě koalic (Mintz, 2004: 4; Mintz, 1995).
Faktory, které se objevují v krizových situacích a s nimiž polyheuristická
teorie pracuje: komplexita rozhodnutí, rozhodování, omezení informace a ča-
sový tlak, najdeme i v případě rozhodování české vlády o Kosovu (a rovněž
v rozhodování opozice o tom, jaký postoj zaujmout vůči vládě).

V souvislosti s tím, že česká politika vůči Kosovu před uznáním prakticky
neexistovala a že uznání prosadila atlantisticky zaměřená vláda, se zaměřím
na dva doprovodné aspekty, na něž bylo v souvislosti s polyheuristickou teo-
rií upozorněno: jde jednak o vliv zahraničněpolitických poradců – v praxi
především ministrů zahraničních věcí – a vliv asymetrické aliance s USA.
V prvním případě byl vysloven předpoklad, že poradci významně ovlivňují
konečné rozhodování (Redd, 2002; Redd, 2005; Christensen–Redd, 2004).
Zhodnotím tudíž i vliv ministra zahraničních věcí a ministra pro evropské
záležitosti v procesu uznání. Ve druhém případě jde o předpoklad, že státy
v asymetrické alianci s USA spíše následují politiku USA (Wondeuk, 2006).

Cílem studie není zkoumat platnost polyheuristické teorie, s odkazem na
další autory ji pokládám za dostatečně prověřenou k tomu, aby mohla být
v daném případě aplikována. Pokud aplikace ukáže shodu mezi skutečným
rozhodováním a ideovou orientací, pokládám to za důkaz toho, že rozho-
dování proběhlo v závislosti na této orientaci. Z toho pak budu vycházet
v závěrech při hodnocení možností konsenzu ohledně zahraniční politiky na
české politické scéně.

Operacionalizace konceptů

Relevance

Samotné zaujetí postoje k uznání Kosova nemůže být či nebýt, jako ope-
rativní rozhodnutí, národním zájmem. Může však být či nebýt v souladu
s určitým národním zájmem. Nezávislost Kosova úzce souvisí se stabilitou
Balkánu, přičemž stabilita Balkánu (resp. západního Balkánu) by měla spadat
do oblasti národního zájmu. Odvodit to lze ze dvou základních dokumentů
české zahraniční politiky, *Koncepce zahraniční politiky České republiky na
léta 2003–2006* a *Bezpečnostní strategie České republiky*.

Podle *Koncepce zahraniční politiky* „základním cílem české zahraniční
politiky je prosazování a obhajování národních zájmů, k nimž v širším kon-
textu patří i mírová, sjednocující se, stabilní, bezpečná a prosperující Evropa“
(Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2003: 2), přičemž za velmi důležité se
pokládá mimo jiné rozvíjení vztahů se zeměmi v jihovýchodní Evropě (Tam-
též: 10), resp. spolupráce se státy jihovýchodní Evropy, které uzavřely nebo
usilují o uzavření dohod o přidružení s EU (Tamtéž: 12). Svou zahraniční
politiku má ČR uskutečňovat „v rámci evropského integračního procesu
a pevného euroatlantického spojení“, se snahou o společnou identifikaci
a zvládání hrozeb a rizik (Tamtéž: 2), s důrazem na bezpečnostní a ekono-
mický rozměr zahraničních vztahů (Tamtéž: 4) a na rozpoznávání a analýzu
potenciálních hrozeb vojenského i nevojenského charakteru (Tamtéž: 7).
Podle *Bezpečnostní strategie* nelze bezpečnost ČR oddělovat od bezpeč-
nosti v euroatlantické oblasti. Trvalým zájmem je posilování jednoty v eu-
roatlantickém bezpečnostním prostoru (Ministerstvo zahraničních věcí ČR,
2006: 3). Strategickými zájmy ČR jsou zejména bezpečnost a stabilita – pře-
devším v euroatlantickém prostoru (Tamtéž: 4).

Stabilita Balkánu je neoddelitelně propojena s bezpečností v Evropě. Ze
strany EU mu byla – jako jedinému evropskému regionu – zaručena per-
spektiva integrace do EU. Přitom byl vzhledem k vojenským konfliktům
a kolapsům států v letech 1991–2001 nejméně stabilní oblastí sousedící s EU.
Dokladem zájmu EU o stabilitu regionu jsou její zdejší mise: v Bosně a Her-
cegovině vede EU mezinárodní civilní misi, v Makedonii vedla vojenskou
misi NATO. Kromě Bosny a Hercegoviny má v regionu svého zvláštního
představitele rovněž v Makedonii, v Kosovu, v minulosti pak ve Svazové
republice Jugoslávii a v Paktu stability pro jihovýchodní Evropu.

Celkově lze shrnout, že Česko chce se západním Balkánem rozvíjet vztahy, což posiluje poloha západního Balkánu v Evropě a perspektiva jeho začlenění do EU. Rovněž má zájem na stabilitě Balkánu. Západní Balkán je přitom potenciálním zdrojem bezpečnostních rizik, a jedním z těchto rizik bylo i řešení finálního statusu Kosova a jeho nezávislost vyhlášená v únoru 2008.

Relevantnost otázky Kosova v souvislosti s národním zájmem podporuje i ohlas, jaký nezávislost Kosova vyvolala na české politické i veřejné scéně. Otázka Kosova se v době, kdy se rozhodovalo o české pozici vůči nezávislosti Kosova, dostala několikrát na pořad jednání Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a jejího Zahraničního výboru. Výbor přijal ke Kosovu v této souvislosti čtyři usnesení, sněmovna jedno. Opoziční politici se často účastnili veřejných akcí proti uznání Kosova: více než polovina opozičních poslanců – včetně předsedy sněmovny, místopředsedy sněmovny (stínového ministra zahraničních věcí a předsedy Zahraničního výboru) – podepsalo výzvu vládě proti uznání Kosova. Ministr zahraničních věcí ve stínové vládě ČSSD Lubomír Zaorálek pohrozil stažením uznání Kosova poté, co se ČSSD ujme vlády, jiný představitel ČSSD Jaroslav Foldyna hrozil podáním Ústavnímu soudu ČR, který měl uznání přezkoumat.

Veřejnost vládě adresovala v souvislosti s nezávislostí Kosova celkem tři petice (z toho v jedné žádala odvolání ministra zahraničních věcí), otázka si celkově získala široký ohlas (o nezávislosti a uznání se diskutovalo např. i na ženských a rodinných serverech jako *www.babinet.cz* a *www.rodina.cz*), proti uznání se konaly demonstrace, na jejichž organizování se mj. podílel bývalý ministr zahraničních věcí. Ačkoli účast na demonstracích byla slabá (řádově stovky osob) a v průzkumu veřejného mínění z března 2008 vysoký podíl (30 %) respondentů neměl na nezávislost Kosova jasný názor, je potřeba vzít v úvahu, že zahraniční témata mívají ve veřejném životě obecně slabší odezvu než témata domácí.

Na základě výše uvedeného souhrnu pokládám stabilitu Balkánu a s ní spojenou otázku statusu Kosova z hlediska národního zájmu za dostatečně relevantní a relevanci již dále nezkoumám.

Vnější přijatelnost

Vydeme-li ze zmíněných základních strategických dokumentů, pak se má česká zahraniční politika soustředit na mezinárodní spolupráci proti mož-

ným hrozbám se spojenci v NATO (Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2003: 7) a pevnou transatlantickou vazbu (Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2006: 4), přitom má – při vědomí „přínosu OSN pro mezinárodní mír a bezpečnost“ – podporovat spolupráci OSN s EU, NATO a OBSE při řešení otázek majících dopad na evropskou bezpečnost (Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2003: 8), má dále vycházet z toho, že udržování míru a mezinárodní bezpečnosti je jedním z hlavních poslání OSN, a proto má „podporovat kroky směřující k posílení autority, efektivnosti a akceschopnosti OSN v oblasti urovnání a prevence konfliktů (Tamtéž: 15) a mít trvale na zřeteli udržení, resp. zvýšení efektivní role OSN (Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2006: 3, 4). Podle Bezpečností strategie má Česko rovněž usilovat o prohlubování účinnosti norem mezinárodního práva v mezinárodních vztazích (Tamtéž: 10). Za situace, kdy Česko mělo zaujmout postoj k jednostranně vyhlášené nezávislosti Kosova, podpořené USA, většinou zemí EU a NATO, aniž byla přijata potřebná rezoluce RB OSN, s tím, že vyhlášení nezávislosti bylo kladeno do rozporu s určitými mezinárodněprávními normami (rezolucí RB OSN č. 1244/99 a Závěrečným aktem KBSE), je nasnadě, že všechna strategická východiska nelze bezesbýtku sladit. Je tudíž potřeba vymezit, vůči komu je přijatelnost vztažena. Relevantní jsou v tomto případě nepochybně oba přímí aktéři, Srbsko a Kosovo. S odkazem na základní strategické dokumenty jsou dalšími relevantními aktéry EU, jejíž součástí Česko je, dále USA, důležitý český partner a čelný stát NATO významně se angažující v řešení statusu Kosova, NATO a OSN. Z dalších významných aktérů (zejména regionální mocnosti jako Rusko, Čína, Indie, Indonésie, Brazílie, Jižní Afrika) je jakožto součást euroatlantického prostoru důležité hlavně Rusko a jako stálý člen RB OSN rovněž Čína.

Ze dvou základních poloh při volbě postoje k nezávislosti Kosova – jejího uznání či neuznání – je uznání v souladu s politikou USA, většiny zemí EU a pochopitelně i Kosova (lze říci, že nám blízký kulturně-geografický okruh v zásadě souhlasí). Neuznání je v souladu s přístupem menšiny zemí EU, OSN, Ruska, Číny a Srbska. Otázka se bezprostředně netýká EU, která nezaujala jednotný postoj (členské země se na něm nedokázaly shodnout, ponechaly si tudíž volnost v rozhodování), a NATO, jehož pověření k misi na Kosovu zůstává stejné v každém případě. Co se týče Srbska, nepřijatelnost uznání oslabuje fakt, že Česko je součástí EU, přičemž vůči zemím EU, jež Kosovo uznaly, Srbsko uplatnilo měkký přístup (symbolické, pouze dočasné

sankce). Přijatelnost uznání ve vztahu ke Kosovu oslabuje fakt, že s Kosovem Česko do doby uznání nemělo žádné bližší vztahy. Hlavními východisky pro hodnocení vnější přijatelnosti by tedy měly být postoje zemí EU, USA, OSN a Ruska, případně Číny. Poněvadž jejich postoje nebyly v době procesu zaujímání českého postoje ke Kosovu ve vzájemném souladu, je nutné stanovit pořadí. Takové pořadí mohlo vyplynout z deliberace dané otázky a být potvrzeno konsenzem. Proto v souvislosti s kritériem vnější přijatelnosti odkazují na kritéria deliberace a konsenzu.

Zvláštním vstupem v souvislosti s vnější přijatelností je zhodnocení vlivu česko-americké aliance.

Deliberace a konsenzus

Česká politická scéna je rozdělena v názorech na roli USA, EU a NATO či Ruska v české zahraniční politice. Otázka nezávislosti Kosova – nejvýraznější událost na západním Balkáně od ukončení vojenských konfliktů (2001) – byla příležitostí nejen k hledání konsenzu ohledně tohoto konkrétního rozhodnutí, ale i k vyjasnění strategických východisek obecně. Omezená deliberace však probíhala pouze uvnitř vládní koalice, zatímco ve vztahu vlády a opozice a institucí, podílejících se na výkonu zahraniční politiky (vlády, parlamentu a prezidenta), nikoli. Namísto hledání společných východisek provázely proces uznání činy výrazné svou jednostranností (sněmovna zavázala ministra zahraničních věcí vyžádat si před konečným rozhodnutím stanovisko zahraničního výboru, což ministr nerespektoval, vláda skrývala, že je otázka uznání na pořadu jednání, opoziční ČSSD po uznání hrozila, že uznání odvolá, prezident odkládal jmenování velvyslankyně pro Kosovo). Ve studii vyjde z toho, že míru deliberace jako předpokladu konsenzu ukazuje soulad mezi postojem k nezávislosti Kosova a ideovým vnímáním klíčových mezinárodních aktérů a událostí. Ostré rozdělení do ideových táborů a zřetelná shoda mezi ideovým zaměřením a postojem ke Kosovu znamená, že deliberace měla nedostatečný prostor, neboť volba postoje k dynamické zahraničněpolitické otázce (nezávislosti Kosova) je určována statickým viděním mezinárodní politiky. Naopak mlhavé hranice mezi ideovými tábory nebo neexistence vztahu mezi ideovým zaměřením a postojem ke Kosovu ukazuje prostor k deliberaci.

Zvláštním vstupem v souvislosti s deliberací je zhodnocení úlohy ministra zahraničních věcí, resp. ministra pro evropské záležitosti, jež ukazuje na možnou nevyváženost deliberace.

Konsenzus ohledně Kosova není ve studii samostatně zkoumán, neboť je zřejmé, že politická ani veřejná scéna k němu nedospěla. Je však provedena polyheuristická analýza pro jednotlivé politické strany ve sněmovně. Analýza pouze hypotetická, založená na předpokládaných východiscích v situaci, že by stranám bylo umožněno rovnocenně se na rozhodování podílet. Cílem je vymezení prostoru, v němž by bylo hypoteticky možné konsenzus nalézt.

Jako zvláštní vstup je provedeno srovnání průměrných postojů zastánců a odpůrců uznání Kosova, zahrnující i srovnání postojů neinformovanějších zastánců a odpůrců.

Použitá data

Tvůrci zahraniční politiky

Mezi tvůrce české zahraniční politiky byli zařazeni předseda vlády, ministr zahraničních věcí, ministr pro evropské záležitosti, prezident republiky, předseda Poslanecké sněmovny, předseda Senátu, předsedové parlamentních politických stran, předsedové a místopředsedové parlamentních výborů pro zahraničí a pro evropské záležitosti, straničtí místopředsedové pro zahraniční politiku, vedoucí stranických zahraničně-odborných sekcí, straničtí odborní mluvčí pro zahraniční politiku, šéfové poslaneckých klubů, členové zahraničního výboru EP a stínový ministr zahraničních věcí v době uznání Kosova vládou ČR, bývalý prezident, bývalí ministři zahraničních věcí (včetně Československa v letech 1989–1992) a bývalí ministři pro evropské záležitosti (některé osoby splňují současně více kritérií). Kritériem pro zařazení do souboru bylo pochopitelně veřejné zaujetí stanoviska k uznání Kosova.

Osobami zařazenými do souboru jsou jmenovitě: Mirek Topolánek (ODS), Karel Schwarzenberg (bez politické příslušnosti, za Stranu zelených), Saša Vondra (ODS), Václav Klaus (bez p. p.), Miloslav Vlček (ČSSD), Přemysl Sobotka (ODS), Jiří Čunek (KDU-ČSL), Martin Bursík (SZ), Jiří Paroubek (ČSSD), Vojtěch Filip (KSČM), Jan Hamáček (ČSSD), Tomáš Dub (ODS),

Kateřina Konečná (KSČM), David Šeich (ODS), Karel Šplíchal (ČSSD), Kateřina Jacques (SZ), Anna Čurdová (ČSSD), Soňa Marková (KSČM), Richard Sequens (bez/US-DEU), Tomáš Jirsa (ODS), Ondřej Liška (SZ), Miloš Ransdorf (KSČM), Cyril Svoboda (KDU-ČSL), Jiří Čáslavka (SZ), Jan Zahradil (ODS), Jiří Maštálka (KSČM), Petr Tluchoř (ODS), Pavel Severa (KDU-ČSL), Michal Hašek (ČSSD), Pavel Kováčik (KSČM), Libor Rouček (ČSSD), Lubomír Zaořálek (ČSSD), Jiří Dienstbier (bez p. p., za ČSSD), Josef Zieleniec (SNK-ED), Jan Kavan (ČSSD) a Egon T. Lánský (ČSSD).²

Stanoviska mohla být trojího druhu: vyjádření podpory tomuto kroku (bez ohledu na případné průvodní negativní komentáře, např. že jde o hodnocení špatné, ale nejlepší z možných apod.), dále odmítnutí tohoto kroku (i termínované, např. ve smyslu, že v současné době není uznání vhodné) a vyjádření vyhybající se přímé podpoře i odmítnutí. Souhlasné vyjádření bylo kódováno jako 1, odmítavé jako -1, vyhybavé jako 0.

Stejným způsobem byla kódována i stanoviska k ostatním tématům, jimiž byly: podpora úzké vazby ČR na USA, souhlas s umístěním radarové základny v ČR, vnímání Ruska jako možné hrozby, přesvědčení, že NATO ve stávající podobě je nezastupitelné, souhlas s *Lisabonskou smlouvou*, vyvracení obav z prolomení Benešových dekretů, podpora Gruzie v jejím konfliktu s Ruskem, podpora vyslání českých vojáků do Afghánistánu a odmítání přirovnat uznání Kosova k mnichovské dohodě. Výsledky jsou shrnuty v tabulce č. 3 v *Příloze*.

Zařazení do jednotlivých bloků (atlantisté, internacionalisté, kontinentalisté a autonomisté) je provedeno s tím, že rozhodující byla hlediska, jež je možné pokládat za pevná (Drulák, 2006b; Drulák, 2008b: 396):

a) pro atlantisty je rozhodující transatlantická vazba, tj. vstřícný vztah k USA a na něj navazující vztah k NATO, doprovodným kritériem je skeptický postoj vůči EU,

b) pro internacionalisty je rozhodující současně kladný vztah k USA i k EU,

c) pro kontinentalisty je rozhodující kladný vztah k EU, doprovodným kritériem je skeptický vztah k USA, případně NATO,

d) pro autonomisty je rozhodující skeptický vztah k USA, NATO i EU.

U většiny témat bylo hodnocení stanoveno na základě novinových článků a rozhovorů pro média, vystoupení v parlamentu a osobních blogů a internetových stránek dotyčných. V případě souhlasu s *Lisabonskou smlouvou*

a s vysláním do Afghánistánu se u většiny dotyčných (poslanci a senátoři) hodnocení řídilo jejich hlasováním v parlamentu (u vyslání do Afghánistánu posledním hlasováním, pro něž ČSSD pro své poslance zrušila povinnost hlasovat v souladu se stanoviskem klubu). V případě odmítání uznat Kosovo a přirovnávání k Mnichovu byl v některých případech za ekvivalent individuálního vyjádření pokládán podpis pod *Výzvou proti uznání Kosova*.

Uvedených deset témat zahraniční politiky můžeme rozdělit do pěti skupin podle aktérů. Těmito aktéry jsou USA, NATO, EU, Rusko a Kosovo. Kromě vyjádření vztahu se s každým aktérem pojí konkrétní událost, která daný vztah dokresluje (např. potvrzuje nebo zpochybňuje). V případě USA je to protiraketový radar jako výraz blízkého spojení. V případě NATO vyslání českých vojáků do Afghánistánu, tedy projev spoluzodpovědnosti. V obou těchto případech jde o potvrzení nebo zpochybnění vztahu prostřednictvím ochoty sdílet riziko. Riziko hraje roli také ve třetím případě, v případě EU, avšak v opačném sledu. Postoj k Benešovým dekretům vyjadřuje důvěru či pochybnost v to, že EU (resp. posílení EU) eliminuje riziko v česko-německých (česko-rakouských) vztazích. Konečně v posledním případě, v případě Ruska, vyjadřuje podpora Gruzie nedvojsmyslně obavu z existence jakékoli ruské zájmové sféry, tedy i takové, která se nás bezprostředně netýká. Přitomna přitom může být i ochota vyjádřit protiruský postoj navzdory možné odvetě (např. formou přerušení dodávek plynu), případně navzdory možnému ohrožení českých zájmů v Rusku (do jisté míry analogicky např. strachu o vyhlídky česko-čínské ekonomické spolupráce v případě kritiky dodržování lidských práv). V případě Kosova je průvodní událostí událost historická (mnichovská dohoda).

Čím širší spektrum názorů veřejně určitý politik zaujal (teoreticky 0–8, nepočítaje názor na uznání nezávislosti Kosova a jeho srovnávání s Mnichovem), tím je ve studii míra jeho informovanosti pokládána za vyšší. Míra informovanosti slouží ve studii jako podklad pro stanovení míry organizovanosti jeho hodnotového systému.

Polyheuristická analýza

Kódování polyheuristické analýzy je provedeno podle nejobvyklejšího rámce čtyři dimenzí: politické (tj. vnitropolitické), vojenské, ekonomické a diplomatické (tj. zahraničněpolitické). S ohledem na to, že uznání Kosova nepatřilo k zásadním zahraničněpolitickým rozhodnutím, nepoužil jsem ob-

vyklou dvacetistupňovou škálu (-10–10), nýbrž pouze osmistupňovou, přičemž jednotlivým stupňům je přiřazeno toto hodnocení: 1 – zanedbatelné, 2 – méně významné, 3 – významné, 4 – zásadní. Kladná hodnota je z hlediska politika ziskem, záporná ztrátou.

Hodnocení v rámci jedné dimenze se nemusí skládat pouze z jediného aspektu. Pokud je hodnocených aspektů více, v souladu se zásadou nekompenzativnosti se přiřazené body v jednotlivých dimenzích nesčítají, počítá se: nejvyšší hodnota zisku, pokud jsou všechny aspekty ziskové, a nejvyšší hodnota ztráty, je-li alespoň jeden aspekt ztrátový. Podobně se počítá celkový zisk či ztráta pro danou variantu rozhodnutí ve všech čtyřech dimenzích. Hodnocení dané varianty je tedy stejné, jako hodnota nejhůře hodnocené dimenze v případě, že alespoň jedna z dimenzí je hodnocena ztrátově. V souladu se zvoleným hodnocením se za přijatelné varianty pokládají ty, u nichž ztráta v některé z dimenzí nepřevyšuje stupeň „málo významné“.

Diskuse

Uznání Kosova v pohledech tvůrců české zahraniční politiky

Tabulka č. 3 v *Příloze* ukazuje rozdělení do čtyř ideových táborů a zřetelně ukazuje i rozdíly v průměrech názorového spektra mezi nimi. Dále pak postoje jednotlivých tvůrců zahraniční politiky, jejich rozdělení do ideových táborů na základě těchto postojů (viz oddíl *Použitá data*) a rovněž hodnotu postojů v rámci táborů, vypočítaných jako průměr hodnot těch politiků, kteří se k danému bodu nějak vyjádřili. V závislosti na tom se mění i postoj vůči uznání Kosova. Srovnání ukazuje, že přístup k uznání nezávislosti Kosova se skutečně lišil podle ideové orientace. Nejširší podporu mělo uznání Kosova v táboře atlantistů, tedy mezi politiky usilujícími o sladění české zahraniční politiky s americkou. Ani zde však nemělo uznání výraznou podporu; dalo by se spíše říci, že se nesetkalo s výrazným odporem. Druhou nejvyšší podporu získalo uznání Kosova v táboře internacionalistů, kteří usilují o vyváženost vztahů s EU a USA. Podpora byla poměrně slabá. Ze srovnání jednotlivých témat vysvítá, že politici podporující uznání sami nemají k USA ani k NATO nijak vstřícný vztah, podpořili však např. americký radar v ČR a vyslání českých vojáků do Afghánistánu. Dalo by se říci, že vnímají a pragmaticky

berou na vědomí význam USA v mezinárodních vztazích; i uznání Kosova zapadá do tohoto obrázku. Minimální podporu si uznání získalo mezi kontinentalisty orientujícími se primárně na EU, ti vůči USA zaujímají skeptický postoj. Mezi autonomisty, kteří mají odmítavý vztah k USA, NATO i EU, si uznání nezískalo žádného zastánce. V obou těchto táborech bylo také odmítání uznání nejčastěji doprovázeno odkazy na Mnichov.

Srovnání průměrných hodnot v rámci jednotlivých táborů ukazuje, že mezi zastánci a odpůrci uznání existuje značný odstup zřetelný ve všech pojednávaných bodech zahraniční agendy. Odstup je přitom nejvýraznější mezi nejinformovanějšími zastánci a odpůrci uznání.

Vláda, jež Kosovo uznala, byla atlantistická „v internacionalistickém těle“ (Drulák, 2008b: 398–401). Průměrné hodnoty postojů atlantistů a internacionalistů se skutečně poměrně shodují s postoji zastánců uznání. Nejvýrazněji se ovšem shodují s těmi, kteří se vůči uznání stavěli neutrálně (a kteří jsou v průměru neatlantičtěji naladěni). I neutrální postoj však můžeme vnímat jako postoj oslabující opozici vůči uznání a tedy prosazení uznání umožňující. Naopak průměr hodnot postojů kontinentalistů a autonomistů (představitelů opozice) výrazně koreluje s postoji odpůrců uznání.

Uvedené porovnání postojů se zdá potvrzovat oprávněnost předpokladu, že ideové vidění zahraniční politiky sehrálo v rozhodování o uznání Kosova svou roli. Současně vrhá světlo na zahraniční politiku v souvislosti s asymetrickou americko-českou aliancí. Domácí protagonisté této aliance rozhodli o uznání (nebo se mu alespoň neprotivili), což byl krok v souladu s americkou politikou, a to navzdory silné domácí opozici: zastánci uznání byli oproti odpůrcům ve výrazné menšině (7 proti 24, dalších 5 zůstalo neutrálních).

Ačkoli zastánci ani odpůrci uznání netvořili ideově konzistentní bloky, zastánci byli jednomyslní ve dvou otázkách: podpoře *Lisabonské smlouvy* a nasazení v Afghánistánu. To naznačuje, že jestliže hlavní vládní blok mohl dosáhnout – a také dosáhl – v určitých tématech shody, mohl podobně dosáhnout shody i v rozhodnutí ohledně Kosova. Odpůrci uznání tvořili názorově celkově méně konzistentní skupinu, shodující se jednoznačně pouze na kladném postoji vůči Rusku. Opozice se k jednotnému rozhodnutí (vystoupení), např. k odhlasování usnesení, jímž by vládu výslovně zavázala Kosovo neuznávat, neodhodlala. Dalším důležitým aspektem pozadí uznání je to, že většina z nejinformovanějších zastánců uznání (Mirek Topolánek, Karel Schwarzenberg, Alexandr Vondra a Martin Bursík) patřili k čelným představitelům vládního

bloku a tvořili názorově velmi sešranou skupinu. Z nejinformovanějších odpůrců uznání zaujímalí vysoké politické pozice Václav Klaus, Lubomír Zaorálek a Vojtěch Filip, názorově velice různorodá skupina. Skupinu rozhodujících zastánců uznání oproti odpůrcům charakterizovala kombinace ideové blízkosti, vyššího zahraničněpolitického rozhledu a politické moci. To ukazuje na to, že vládní blok mohl být v otázce Kosova operativnější.

Uznání Kosova v polyheuristické perspektivě

Ministři zahraničních věcí a pro evropské záležitosti Schwarzenberg a Vondra již před uznáním shodně odkazovali na příklad jiných států. Rozhodnutí nezávislé na příkladech ostatních mohlo vycházet např. z analýzy situace v Kosovu (např. postavení menšin, zejména srbské). Takový požadavek zazněl z řad vládní Strany zelených (*Stanovisko k vyhlášení nezávislosti Kosova*). Ministři za Stranu zelených se však uvedeným stanoviskem neřídili.

Podle příkladů jiných států, zvláště těch, na něž čeští politici mohli brát zřetel,³ existovalo pro vládu v zásadě pět možností:

- 1) uznat Kosovo bezprostředně po vyhlášení nezávislosti,
- 2) uznat nikoli bezprostředně, ale s mírným odstupem za hlavní vlnou,
- 3) uznání odkládat delší dobu, ale se záměrem k němu přistoupit ve vhodný okamžik (např. v okamžiku uznání jiným státem, jehož postoj bude důležitý, nebo v souvislosti s vnitropolitickým vývojem v Srbsku),
- 4) uznání výslovně neodmítat, ale ani neuznávat, bez jednoznačné a zřetelné perspektivy,
- 5) uznání jasně odmítnout, přinejmenším za situace jednostranného vyhlášení nezávislosti, na niž nepřistoupilo Srbsko.

Je pravděpodobné, že meze pro rozhodování byly přítom na jedné straně nastaveny transatlantickou vazbou (vztahem k USA, k NATO a souvisejícím postojem k Rusku), na druhé straně pravděpodobným odporem na vnitropolitické a veřejné scéně. Premiér Topolánek, ministr zahraničních věcí Schwarzenberg a ministr pro evropské záležitosti Vondra, kteří byli rozhodujícími činiteli uznání (šlo o ty členy vlády, kteří měli své stanovisko ujasněno s předstihem, a přitom měli nejširší přehled o zahraniční politice ze všech), ve své percepci Kosova brali zřetel na:

- možnost upevnění či zhoršení vztahů s USA,

- většinové stanovisko EU s tím, že není-li k dispozici jednotné stanovisko EU, rozhodující zůstává postoj klíčového hráče, jímž jsou USA,
- to, že přítomnost NATO na Balkáně dokáže udržet stabilitu i v případě širokého mezinárodního odporu k nezávislosti Kosova,
- případné zhoršení vztahů s Ruskem není významné, neboť Rusko je zdrojem hrozeb tak jako tak a odmítnutí Kosovo uznat by na tom nic nezměnilo.

Osou diplomatické dimenze byl příklon/odklon od zahraničněpolitické linie USA. ČR si předem zajistila zařazení do Mezinárodní řídicí skupiny pro Kosovo (ISG), dohlížející na tzv. podmíněnou nezávislost Kosova. V této instituci hrály prvořadou roli USA. Samo uznání nezávislého Kosova by znamenalo spíše pasivní následování americké politiky, zatímco účast v ISG by byla aktivním projevem spojenectví v této otázce. Inaugurační schůzka ISG se konala deset dní po vyhlášení nezávislosti; v té době většina členů již Kosovo uznala. Je možné, že český premiér a ministr zahraničních věcí usilovali o uznání dříve, než vstoupí v platnost nová kosovská ústava (15. června). Poté měl začít fungovat úřad Mezinárodního civilního představitele, jmenovaného ISG.

Zahraniční politika Topolánkovy vlády usilovala ve vztazích s USA o další zisky (např. zrušení vízové povinnosti). Je pravděpodobné, že i uznání Kosova chápala v tomto kontextu jako vstřícný krok směrem k Washingtonu. Tento krok přitom z jejího hlediska nebyl nijak zvlášť bolestný.

Politická dimenze byla důležitá vzhledem k možnému odporu nejen ve veřejnosti, ale i ve sněmovně, ve vládě samé a dokonce v hlavní vládní straně (ODS). Vzhledem k tomu, že ohlas nezávislosti Kosova v českých médiích, na politické scéně i ve veřejném odporu proti nezávislosti byl provázen odkazy na citlivé historické téma – mnichovskou dohodu, bylo vhodnější nechat vyhlášení nezávislosti poněkud překrýt jinými událostmi. Vláda měla před druhým pokusem o prosazení uznání k dispozici průzkum veřejného mínění týkající se nálady veřejnosti: podle něj s uznáním nesouhlasilo 36 % občanů, souhlasilo 34 % občanů a 30 % nevědělo. Vyšší procento zastánců uznání přitom bylo mezi voliči ODS a Strany zelených (Červenka, 2008a: 3). To v podstatě potvrzovalo, že veřejný odpor má slabou základnu. Pozdější názory veřejnosti na uznání Kosova českou vládou se od tohoto stavu příliš neposunuly (Červenka, 2008b: 1),⁴ což ukázalo, že zastánci uznání ve

vládě odhadli postoj veřejnosti správně. Málokdo z opozičních politiků se Kosovem zabýval dlouhodobě a více než jenom povrchně, takže i zde se dalo předpokládat, že odpor proti uznání po čase odezní.

Rovněž ekonomická dimenze v rozhodování mohla sehrát důležitou úlohu. Český vývoz do Srbska se pohyboval v roce 2007 pouze kolem jedné čtvrtiny procenta z celkového českého vývozu, vývoz do Kosova byl bezvýznamný. Státní podnik ČEZ se ovšem zapojil do tendru na privatizaci a dostavbu kosovské elektrárny Obilić, spojenou s privatizací důležitých lignitových ložisek, což už mohlo v uvažování sehrát roli podstatně významnější: bez uznání by se nejspíš oslabila šance v účasti v tendru pokračovat (ČEZ se v roce 2008 dostal do užšího kola), a odmítnutí uznání by účast vyloučilo. V tomto směru mohla být vyloučena varianta odmítnout uznání, a silně zpochybněna i varianta, v níž by se vláda rozhodnutí uznat či neuznat vyhnula a neučinila nic.

Vojenská dimenze nepochybně nehrála v rozhodování valnou roli. Významnou destabilizaci bezpečnostní situace nepředpokládal žádný scénář a ohrožení českých vojáků, pokud přicházelo v úvahu, bylo malé (rumunští a slovenští vojáci, jejichž vysílající státy uznání výslovně odmítly, v Kosovu bez problémů setrvali).

Česká republika měla rezervováno místo v ISG, avšak jejich jednání se až do uznání Kosova ze své strany neúčastnila. Tato situace by pravděpodobně mohla trvat ještě určitou dobu. Svědčilo by to o určité nekonceptnosti české zahraniční politiky, významný odklon od proamerické linie by to však nepředstavovalo.

Předpokládaný obrázek v diplomatické a ekonomické dimenzi vyřadil varianty jednoznačného i „tichého“ odmítnutí uznání, zatímco předpokládaný obrázek v politické dimenzi zase variantu bezprostředního uznání. K rozhodování tedy zbyly dvě varianty: uznat s mírným odstupem za hlavní vlnou, anebo uznání odkládat s čekáním na vhodný okamžik (viz tabulka č. 1). Vypsány jsou aspekty, které mohly mít souvislost s rozhodováním, nejzávažnější z nich jsou uvedeny v posledním řádku tabulky; přijatelné jsou ty, v nichž politická ztráta nepřevyšuje hodnocení „méně významné“.

První pokus uvést otázku uznání na jednání vlády (2. 4. 2008) skutečně zapadal do obrazu první z uvažovaných variant. Druhý pokus (21. května) proběhl poté, co se v Srbsku uskutečnily parlamentní volby (11. května), v nichž se rozhodovalo (v souvislosti s Kosovem) o setrvání Srbska na cestě integrace do EU, avšak dříve, než byla jmenována proevropská vláda (7. čer-

vence). Druhý pokus prosadit uznání Kosova byl tedy opakováním téže varianty, nikoli pokusem využít příhodného okamžiku.⁵

Již bylo řečeno, že uznání bylo na domácí scéně výrazně menšinovým rozhodnutím. Významnou roli v ovlivnění premiéra Topolánka, jenž se ještě během jednání o statusu Kosova v problematice příliš neorientoval (Tesař, 2008: 255), přitom sehrál ministr Schwarzenberg, který organicky navazoval na politiku MZV z předchozích let. Na MZV se v roce 2004 rozběhla debata o nutnosti definitivně vyřešit status Kosova, přičemž východiskem bylo, že je nutno o statusu začít jednat (současná situace je neudržitelná), Kosovo je pro Srbsko ztracené (avšak tato ztráta mu musí být vynahrazena) a kosovští Albánci nejsou zralí na nezávislost, tudíž část odpovědnosti zůstane na mezinárodním společenství. MZV zahájilo sérii neformálních jednání s představiteli dalších členských zemí EU a NATO, na podzim 2006 otevřelo v Příštině svůj zastupitelský úřad, a po neúspěchu jednání o statusu Kosova v RB OSN a později za zprostředkování EU, USA a Ruska vyjednálo pro ČR účast v ISG. Ministr K. Schwarzenberg se začal k problému stavět aktivně vzápětí po skončení jednání o statusu, Kosovo navštívil s předstihem před vyhlášením nezávislosti a již tehdy neskrýval přesvědčení, že podmíněná nezávislost je jedinou reálnou alternativou. Jeho pozici premiérova politického poradce ve věci uznání Kosova navíc umocnil fakt, že byl nestranickým ministrem, jehož se nekompenzační aspekt rozhodování dotýkal jen omezeně (a mohl tedy snáze prosazovat politicky kontroverzní variantu).

Jak by vypadala analýza z pohledu jiných politických stran? V té souvislosti musíme uvažovat i o možnosti, že by se ministru Schwarzenbergovi nepodařilo prosadit uznání ani napodruhé, v kombinaci s tím, že později podnikla opozice opakovaně pokus svrhnout vládu. Je tedy možné, že by se uznání Kosova dostalo na pořad jednání např. také v jiné sestavě vlády (včetně úřednické), kdy lze teoreticky uvažovat o účasti všech stran včetně KSČM (která by mohla podporovat menšinovou vládu) jak ve vládě, tak v opozici. V případě, že by se příslušné strany nějakým způsobem podílely na vládě a tedy i na nutnosti rozhodnout v otázce Kosova, mohlo by hodnocení variant⁶ vypadat např. jako v tabulce č. 2. Vypsány jsou pouze ty aspekty související s rozhodováním, které nesou mezní hodnoty, určující celkovou hodnotu. Přijatelné jsou varianty, u nichž předpokládaná politická ztráta nepřevyšuje stupeň „méně významné“. Pro přehlednost jsou takové varianty v jednotlivých případech „barevně“ označeny, aby byl zřetelný prostor možné

Tabulka č. 1: Polyheuristická analýza z hlediska premiéra
Mirka Topolánka a jeho vlády

	uznat bezprostředně	uznat s mírným odstupem	uznat později, v příhodný okamžik	ani uznat, ani neuznat	odmítnout uznání
diplomatická dimenze	Srbsko odvolá svého velvyslance (méně významné: -2)	Srbsko odvolá svého velvyslance (méně významné: -2)	Srbsko odvolá svého velvyslance (méně významné: -2)	vyřazení z ISG (významné: -3)	mírně oslabení vztahů s USA (významné: -3) vyřazení z ISG (významné: -3)
politická dimenze	odpor v koalici (významné: -3) odpor ve sněmovně (významné: -3)	odpor v koalici (méně významné: -2) odpor ve sněmovně (méně významné: -2) odpor ve veřejnosti (méně významné: -2)	odpor v koalici (méně významné: -2) odpor ve sněmovně (méně významné: -2) odpor ve veřejnosti (méně významné: -2)		
ekonomická dimenze	ohrožení ekonomických vztahů se Srbskem (zanedbatelné: -1)	ohrožení ekonomických vztahů se Srbskem (zanedbatelné: -1)	ohrožení ekonomických vztahů se Srbskem (zanedbatelné: -1)	ohrožení účasti ČEZ v tendru Obilic (významné: -3)	znemožnění účasti ČEZ v tendru Obilic (zásadní: -4)
vojenská dimenze	ohrožení českých vojáků (méně významné: -2)				možné ohrožení českých vojáků (méně významné: -2)
mezí hodnota	odpor v koalici, ve sněmovně (významné: -3)	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti (méně významné: -2)	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti (méně významné: -2)	vyřazení z ISG, o hrožení účasti ČEZ v tendru Obilic (významné: -3)	znemožnění účasti ČEZ v tendru Obilic (zásadní: -4)

shody na politické scéně. Pro ODS jsem pro jednoduchost ponechal již uvedené hodnoty z analýzy rozhodování premiéra Topolánka. Pro ostatní jsem předpokládal, že politická dimenze bude v první variantě ještě významnější než pro ODS (dokladem toho může být mj. to, že někteří politici ČSSD organizovali veřejné demonstrace a petice proti uznání). Obecně ostatní strany oproti ODS odlišuje absence blízkého vztahu k USA, resp. jeho opak, takže lze předpokládat, že by strany silněji vnímaly i veřejný odpor proti uznání a jeho protiamerické tóny. Druhá varianta by u KDU-ČSL i ČSSD znamenala určité oslabení obav z veřejného odporu, i tak by však politická dimenze zůstala významnou překážkou; koaliční KDU-ČSL se v souladu s tím ostatně i zachovala. Je pravděpodobné, že by obavy z veřejného odporu slábly spolu s uplývajícím časem: ostatně třetí variantu, pozdější uznání, připustil předseda ČSSD Jiří Paroubek i předseda poslaneckého klubu KDU-ČSL Pavel Severa, kteří hovořili o uznání jako o předčasném a připustili možnost uznat později po důkladném zvážení, což by vycházelo vstříc i stanovisku zahraniční sekce Strany zelených. Vyhnout se uznání by z tohoto pohledu bylo rovněž přijatelné, vyřazení z ISG by zřejmě – vzhledem k absenci proamerické vazby – bylo vnímáno na rozdíl od ODS jako málo významné. Otevřenější otázkou je ohrožení účasti ČEZ v tendru Obilic. Tato hrozba každopádně mohla hrát významnou roli ve variantě přímého odmítnutí uznání. Kromě toho by zde pravděpodobně u obou menších stran hrála významnou roli politická dimenze, ale spíše na politické úrovni (ve vládě, ve sněmovně): jestliže nebyly ochotny riskovat střet kvůli uznání, pravděpodobně by nebyly ochotny účastnit se ho ani kvůli jeho odmítnutí. V případě ČSSD je možné, že by tato obava nebyla tak silná (za připomenutí nicméně stojí souhlasný postoj Zemanovy vlády ČSSD k bombardování Srbska v roce 1999). Pro KSČM by politická (veřejnost) i diplomatická (Rusko, Srbsko, Čína a další protiamericky naladěné země) dimenze měly zásadní důležitost v případě jakékoli varianty uznání, opačně by tomu naopak bylo v případě jeho odmítnutí, jež by bylo vnímáno jako politický úspěch (neuznání bez výslovného odmítnutí pak jako poloviční úspěch) a navíc jako sladění české zahraniční politiky s ruskou. Protože však KSČM odmítá skrytě či otevřeně i účast v NATO a EU, což je přirozenou základní platformou nadstraničského zahraničněpolitického konsenzu, zapojení KSČM do konsenzu ohledně Kosova nemá takový význam jako v případě ostatních stran ve sněmovně.

Tabulka č. 2: Polyheuristická analýza jednotlivých variant pro jednotlivé politické strany

	uznat bezprostředně	uznat s mírným odstupem	uznat později, v příhodný okamžik	ani uznat, ani neuznat	odmítnout uznání
ODS	odpor v koalici, ve sněmovně -3	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti -2	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti -2	vyřazení z ISG, o hrožení účasti ČEZ v tendru Obilic -3	znemožnění účasti ČEZ v tendru Obilic -4
Strana zelených	odpor ve veřejnosti -4	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti -2	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti -2	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti, vyřazení z ISG, o hrožení účasti ČEZ v tendru Obilic -2	znemožnění účasti ČEZ v tendru Obilic -3
KDU-ČSL	odpor ve veřejnosti -4	odpor ve veřejnosti -3	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti -2	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti, vyřazení z ISG, o hrožení účasti ČEZ v tendru Obilic -2	znemožnění účasti ČEZ v tendru Obilic -3
ČSSD	odpor ve veřejnosti -4	odpor ve veřejnosti -3	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti -2	Srbsko odvolá svého velvyslance, odpor v koalici, ve sněmovně, ve veřejnosti, vyřazení z ISG, o hrožení účasti ČEZ v tendru Obilic -2	znemožnění účasti ČEZ v tendru Obilic -3
KSČM	odpor ve veřejnosti -4	odpor ve veřejnosti -4	odpor ve veřejnosti -4	částečné prosazení vlastního cíle na politické scéně, částečný soulad s politikou Ruska +2	prosazení vlastního cíle na politické scéně, soulad s politikou Ruska +4

Největší míra konsenzu je patrná ve třetí a čtvrté variantě („nedělat nic“). Čtvrtá varianta by ovšem znamenala rezignaci na aktivní politiku. Konsenzus by nepředstavoval shodu nad zahraničněpolitickým cílem, nýbrž obětování realizace tohoto cíle ve prospěch vnitropolitického smíru. Navíc by konsenzus nezahrnoval ODS, jednu ze dvou hlavních politických stran.

Varianta třetí (uznat v příhodný okamžik) by teoreticky mohla znamenat nejvyšší možnou míru konsenzu – bez KSČM, strany, která odmítá i základní platformu, na níž je možné zahraničněpolitický konsenzus budovat, tj. účast v NATO a EU. Účast ČSSD není zcela jistá, ovšem její předseda hovořil o možnosti uznání „v řádech možná let, možná měsíců“. V případě ČSSD je možné, že by byla přístupnější uznání, kdyby byla ve vládě a nikoli v opozici.

Závěr

Tato studie ukázala, že přístup české vlády k uznání Kosova lze dobře vysvětlit pomocí polyheuristické teorie dvojího třídění možných alternativ. Studie také potvrzuje opodstatněnost teze o rozdělení ideových představ o české zahraniční politice do čtyř typů (atlantisté, internacionalisté, kontinentalisté a autonomisté); má svoje opodstatnění. Lze pouze doplnit, že kromě vztahu k USA a EU, představujícího „z českého hlediska dvě hlavní mocenská centra současného světa“ (Drulák, 2008b: 396), hraje pravděpodobně determinující roli rovněž vztah k Rusku a k NATO.

Největší propast ovšem mezi zastánci a odpůrci uznání Kosova není v otázce vztahu k USA a k NATO, nýbrž v otázkách postoje k Rusku, Gruzii a radaru. Poněvadž lídři koalice a opozice, Mirek Topolánek a Jiří Paroubek, radar přímo spojovali s obavami z Ruska, resp. obavami o vztah k Rusku, není vyloučeno, že tato tři témata spolu logicky souvisejí a že úhelným kamenem konsenzu české zahraniční politiky je v první řadě vztah k Rusku a až poté vztah k USA. Vztah k USA se nicméně do realizace národního zájmu promítá rovněž významně.

Studie naznačuje, že větší koherence v zahraniční politice, daná vyšším zapojením „atlantistů“ do tvorby a provádění zahraniční politiky (Tamtéž: 397–398), jejímž projevem bylo i uznání Kosova, vedla současně k nekonsenzuálnosti zahraniční politiky. V souvislosti s výsledky Wondeukovy studie, která na jiném příkladě poukazuje na to, že malé státy v alianci s USA spíše

následují politiku USA (Wondeuk, 2006), to vrhá světlo na negativní vliv americko-české aliance při realizaci českých národních zájmů. Teoreticky byl i za těchto podmínek možný poměrně široký konsenzus (bez KSČM), scházela ovšem nezbytná deliberace. Namísto toho tvůrci české zahraniční politiky nahlíželi vesměs na uznání, resp. neuznání Kosova mechanicky, ve shodě se svým viděním klíčových aktérů mezinárodního dění. Absence diskuse umocnila význam MZV, byrokratické instituce, jejíž představitel sehrál roli politického poradce (Rosati, 1981; Christensen–Redd, 2004; Redd, 2002; Redd, 2005).

Dva klíčoví aktéři, premiér Mirek Topolánek a ministr zahraničních věcí Karel Schwarzenberg, se o uznání rozhodovali ve shodě se svými postoji k USA a s očekáváním většinového postoje v rámci EU. U premiéra a v zásadě i u ministra zahraničních věcí byly limitujícími faktory pro volbu postoje vůči nezávislosti Kosova transatlantická vazba v širším kontextu (vztah k USA a k NATO a související postoj k Rusku) spolu s pravděpodobným odporem na politické a veřejné scéně. První z uvedených limitujících faktorů v podstatě vyloučil varianty, které nepočítaly s uznáním. Druhý limitující faktor pak už pouze určoval dobu, kdy k uznání dojde. Lze předpokládat, že postoj k transatlantické vazbě umožnil získat neochotný, ale většinový souhlas uvnitř hlavní vládní strany ODS, zatímco faktor většinového postoje v rámci EU zase uvnitř koaliční Strany zelených.

Jaké poučení tedy skýtá průběh uznání Kosova? Ani jedna ze stran (příznivci, resp. odpůrci uznání) se nepokusila formulovat otázku uznání ve smyslu národního zájmu. Vyhlášení nezávislosti Kosova a možnost jeho uznání přitom v tomto směru skýtaly výbornou příležitost k diskusi o významu stability Balkánu. Namísto toho šel rozhodovací proces cestou konfrontace, vyznačující se slabou vzájemnou komunikací mezi jednotlivými ideovými tábory. Rozhodnutí bylo výrazně menšinové, vláda jednala jednostranně, bez vzájemné souhry s parlamentem a prezidentem. Ačkoli jednostranná rozhodnutí nemusejí mít závažný vliv na zahraniční politiku v době svého přijetí, nelze je vzít jednoduše zpět, ani je jen tak přejít. Jejich vliv se přenáší dále do utváření zahraniční politiky a do myšlení jejích tvůrců. Každý konflikt posiluje myšlenkové konstrukce (*frame*), neboť i účelová argumentace posiluje vazby mezi jednotlivými prvky schémat, pomocí nichž se nahlíží na mezinárodní vztahy. V důsledku toho se posilují i antagonismy v pohledech na zahraniční politiku na politické scéně (Maoz, 1990: 88–94).

Řada drobnějších jednostranných rozhodnutí nemusí zásadně ovlivnit směřování zahraniční politiky, může se však neblaze promítat do možnosti dosažení konsenzu ohledně zahraniční politiky, a tím do formulování a naplňování národních zájmů. Tato studie ukazuje srozumitelně i způsob, jakým je možné jednostranné rozhodnutí v kompetenci vlády prosadit: klíčoví zastánci rozhodnutí zastávají zároveň klíčové politické pozice, sdílejí propracovanou představu o mezinárodním dění, součástí kontextu daného rozhodnutí je odkaz na „internacionalistické“ zakotvení (nejspíše na EU). Kontext procesu českého uznání Kosova ukazuje dostatek příkladů toho, jak jednostranně se v příslušné době tvořila česká zahraniční politika: spory o *Lisabonskou smlouvu*, radar, vyslání vojáků do zahraničí, ratifikace Mezinárodního trestního soudu a absence potřebné komunikace v době přípravy předsednictví Rady EU a v době předsednictví samého.

Jednostranně zaměřená, ideově zatížená zahraniční politika je opozicí viděna jako zahraniční politika dané vlády, nikoli jako zahraniční politika státu. Příklad uznání Kosova ukazuje, že největší prostor pro uzavření kompromisu a dosažení konsenzu leží v internacionalistickém pojetí, omezujícím se směrem k atlantismu a kontinentalismu. Je možné, že k realizaci národních zájmů by přispěla rezignace na úzké partnerství s USA, velmi pravděpodobně rovněž celkově posílení zahraničněpolitického rozhledu u tvůrců české zahraniční politiky a s tím související omezení vlivu MZV, zásadní podmínkou je však ochota politiků a politických stran společně formulovat zahraniční politiku a navzájem sdílet rozhodování. Jen tak je možné dosáhnout žádoucího stavu, v němž konkrétní operativní rozhodnutí budou vycházet z rámcové shody o postojích vůči klíčovým mezinárodním aktérům.

Poznámky:

¹ Vycházím z vlastní zkušenosti jako účastník tohoto procesu.

² K uznání Kosova se z kategorie tvůrců zahraniční politiky veřejně nevyjádřili Luděk Sefzig, Jan Bauer, Gabriela Kalábková, Petr Krill, Ladislav Svoboda, Tomáš Töpfer, Josef Zoser, Václav Koukal, Miroslav Škaloud, Alena Venhodová, Jiří Stříteský, Adolf Jílek, Alena Gajdůšková, Soňa Paukrtová, Josef Novotný, Jaroslav Šedivý, Václav Havel, Jana Hybášková a Ivan Bušniak.

³ Sem můžeme zařadit státy V-4, další středoevropské státy (Rakousko, Slovinsko), klíčové sousedy a spojence (USA, Německo, Francie, Velká Británie), důležité mezinárodní hráče (Rusko,

Příloha
Tabulka č. 3: Postoje tvůrců české zahraniční politiky
k jednotlivým bodům zahraniční agendy

	úzký vztah k USA	souhlas s radarem	NATO nezastu- pitelně	nasazení v Afgháni- stánu	souhlas s Lisa- bonskou smlouvou	není strach o Benešovy dekrety	Rusko jako hrozba	poodpora Gruzie	Kosovo není jako Mnichov	uznání Kosova
ATLANTISTÉ	1	1	1	1	0,18	0	0,6	0,5	0,67	0,09
Tomáš Dub (ODS)	1	1	1	1	-1		1	1		0
Jan Zahradil (ODS)	1	1	1		0	-1		0		0
Přemysl Sobotka (ODS)	1	1	1	1	0	0	0	1		0
Václav Klaus	1	1	1	1	-1	-1	-1	-1	0	-1
Mirek Topolánek (ODS)	1	1	1	1	1	0	1	1		1
Karel Schwarzenberg	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Saša Vondra (ODS)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Richard Sequens (bez/US-DEU)	1	1	1	1	1	1	1	1		-1
David Šeich (ODS)	1	1	1	1	0		0	0		0
Tomáš Jirsa (ODS)	1	1	1	1	-1	1	1	0		-1
Petr Tluchoř (ODS)	1	1	1	1	1	1	1			1
INTERNACIONALISTÉ	-0,67	0,83	0	0,8	1	1	0,25	0,8	-1	-0,2
Cyril Svoboda (KDU-ČSL)	1	1	1	1	1	1	0	0		-1
Jiří Čunek (KDU-ČSL)	1	1	0	0	1	1		1		-1
Josef Zielemec (SNK-ED)	0	1			1	1	1	1	-1	-1
Martin Bursík (SZ)	-1	1	0	1	1	1	0	1		1
Kateřina Jacques (SZ)	-1	1	0	1	1	1	0			1

Pavel Severa (KDU-ČSL)		0		1	1			1		-1
KONTINENTALISTÉ	-0,67	-0,83	-0,71	0,2	1	0,38	-0,78	-0,44	-0,89	-0,75
Ondřej Liška (SZ)	0	0	-1	1	1	1	1	0	0	1
Jiří Čáslavka (SZ)	-1	0	-1	0	1					0
Jan Hamáček (ČSSD)	0	-1	0	1	1		-1	0	-1	-1
Michal Hašek (ČSSD)		-1		1	1	0	-1	0	-1	-1
Karel Špíchal (ČSSD)		-1		1	1	-1			-1	-1
Jiří Dienstbier (bez/ČSSD)	-1	-1	0	1	1	1	-1	0	-1	-1
Libor Rouček (ČSSD)	-1	-1			1	1	-1	0		-1
Jiří Paroubek (ČSSD)	0	-1		-1	1	1	-1	-1		-1
Miloslav Vlček (ČSSD)		-1		0	1	1	-1	-1	-1	-1
Jan Kavan (ČSSD)	-1	-1	-1		1	0		-1	-1	-1
Lubomír Zaorálek (ČSSD)	-1	-1	-1	-1	1	0	-1	-1	-1	-1
Anna Čurdová (ČSSD)	-1	-1	-1	-1	1		-1		-1	-1
AUTONOMISTÉ	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Vojtěch Filip (KSČM)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Soňa Marková (KSČM)		-1		-1	-1				-1	-1
Jiří Mašálka (KSČM)	-1	-1	-1	-1	-1		-1	-1	-1	-1
Kateřina Konečná (KSČM)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Miloslav Ransdorf (KSČM)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Pavel Kováčik (KSČM)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1		-1	-1
Egon T. Lánský (ČSSD)	-1	-1			-1	-1		-1		-1

Čína, Indie, Izrael), další balkánské státy (Bulharsko, Rumunsko, Řecko, Chorvatsko, Makedonie, Černá Hora, Albánie, Bosna a Hercegovina) či jiné státy EU, které se s ČR shodují v tom, že nemají v Kosovu žádné podstatné zájmy, jejich vztahy s Kosovem byly dosud minimální a jsou národnostně velmi homogenní (tj. nejsou ohrožovány skutečným či domnělým separatismem, což by bylo argumentem proti uznání – např. Portugalsko, Dánsko, Irsko, Švédsko, Norsko). Tento výčet lze pochopitelně dále zúžit: např. z balkánských zemí by čeští politici jistě brali obecně v úvahu více postoj zemí, s nimiž ČR udržuje přátelské a přitom intenzivní styky, jako jsou Rumunsko či Chorvatsko, než např. postoj Albánie, s níž jsou vzájemné styky podstatně méně živé a která je i kulturně a historicky vzdálenější, apod.

⁴ Rozhodně nebo spíše souhlasilo 30 % občanů, nesouhlasilo 31 %, nevědělo 39 %.

⁵ Dalším příhodným okamžikem mohlo být uznání Kosova sousedními státy, bývalými jugoslávskými republikami Makedonií a Černou Horou, v říjnu 2008.

⁶ Z pohledu politických stran zastoupených ve sněmovně, neboť ty se podílejí na sestavování vlády.

Kosovo a český zájem: 1998–2008

František Šulc

Úvod

12. března 1999 se Česká republika spolu s Maďarskem a Polskem stala novým členem Severoatlantické aliance. Přistoupení k Alianci schválila Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 15. 4. 1998 poměrem 154 ku 38 hlasům (z dvou set). Proti byli zástupci Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM) a poslanci za Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa (SPR-RSČ). Následně, 30. 4. 1998, přistoupení schválil Senát – 64 senátorů bylo pro a tři se zdrželi hlasování (z 81 členů horní komory).¹

Vstup do NATO byl v Česku považován za významný milník v „cestě na Západ“, která začala po změnách v listopadu 1989. Většina aktérů politické scény považovala a dodnes považuje členství v Severoatlantické alianci za „národní zájem“. Podpora vstupu ze strany veřejnosti byla opatrnější. V dubnu 1999 bylo s NATO spokojeno 49 % obyvatelstva a 38 % lidí vyjadřovalo nespokojenost. Za deset let se situace změnila – v lednu 2009 bylo s Aliancí spokojeno už 65 % obyvatelstva České republiky (CVVM, 2008b).²

Na počáteční nízké podpoře se podepsala i jedna událost, ke které došlo krátce po vstupu ČR do NATO – zahájení spojenecké operace proti Svazové republice Jugoslávie. Z politických debat se dá vyvozovat, že většina politiků (vyjma komunistů a některých sociálních demokratů) si zvolila jasně – Alianci a její operaci proti Jugoslávii kvůli Kosovu. Veřejnost naproti tomu byla rozpolcená.

Tato kapitola se zabývá tím, jestli se dá označit česká účast na operaci proti Jugoslávii (byť fakticky byla minimální) a na následné stabilizaci si-

lami KFOR (významnější podíl) za „národní zájem“. V rámci této kapitoly vycházím z toho, že obě fáze kosovské operace jsou neoddelitelné, byť se může zdát, že na některých místech je rozebírám zvlášť. Bombardování Srbska a Kosova se totiž nedá oddělit od následné fáze. Například jednou z klíčových podmínek Aliance pro ukončení bombardování bylo předání administrativní správy Kosova mezinárodnímu společenství (Smith, 2006: 291). A předání administrativní správy nevyhnutelně znamená další angažovanost.

V případě tohoto textu jsou využita tři kritéria, která mají zodpovědět výše uvedené: 1) relevance, 2) konsenzus a 3) vnější přijatelnost. K výzkumu byla využita diskurzivní analýza, konkrétně analýza metafor. Jako korpus posloužily proslovy poslanců na plénu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR během projednávání bodů týkajících se problematiky Kosova a české účasti v letech 1998–2008. Cílovou oblastí je Česká republika jako taková, resp. formulace toho, co znamená spojení, jakým by měla být ČR spojencem, s kým a jaké jsou její zájmy. V textu se nejprve věnuji operacionalizaci, poté krátce teoretickým aspektům analýzy metafor a nakonec představím zjištění, která mě vedou k tvrzení, že s určitými výhradami lze desetiletou angažovanost v Kosovu považovat za národní zájem.

Operacionalizace

Pro zkoumání národního zájmu jsou využita tři kritéria – relevance, konsenzus a vnější přijatelnost tak, jak je definuje v této knize Petr Kratochvíl (1. kapitola).

Relevance

Aby bylo nějaké téma možné považovat za relevantní, musí být přítomno v politickém či společenském diskurzu minimálně po několik měsíců, spíše však let, a ověřit se dá např. jeho přítomností ve vládních dokumentech. Angažovanost České republiky a Severoatlantické aliance na Balkáně tento požadavek jednoznačně splňuje. Zatímco na vládní úrovni (bez ohledu, která strana byla u moci) téma Kosova zůstává, zájem mezi poslanci, ale i ve veřejnosti postupně upadá. To neznamená, že by vymizel. Problémy mohou nastat při debatě o tom, zda existuje v případě české účasti na misi v Kosovu konsenzus.

Konsenzus

Konsenzus je nejkontroverznějším kritériem, protože ho lze dosáhnout na politické i na společenské úrovni velice složitě. Nicméně, pokud jej zůžeme na ty skupiny, které přijímají základní principy celospolečenské tvorby veřejného/národního zájmu, a vyloučíme skupiny, které je odmítají akceptovat z ideologických důvodů, je možné hovořit o jeho dosažení. Z hlediska politického se tak dá desetiletá česká angažovanost v Kosovu jednoznačně považovat za národní zájem. Tím spíše, že poslancům Komunistické strany Čech a Moravy vadila a vadí především z *ideologických* důvodů.

Co se týče konsenzu společenského, je skutečnost složitější. Obyvatelé českých zemí však mají tradičně ambivalentní vztah k ozbrojeným silám a jejich nasazování, jak ukazuje ojedinělá práce *Válka a armáda v českých dějinách* Marie Koldinské a Ivana Šedivého. Je to zvláště patrné na období od poloviny 19. století, kdy začal dominovat nacionalismus, který zasáhl i rakouské ozbrojené síly a měl negativní vliv na vnímání mnohonárodnostní rakousko-uherské armády. A co víc, tento problém se přenesl i do armády prvnorepublikové. Autoři tedy docházejí k logickému závěru „...že moderní česká společnost vykazovala, byť v nestejné intenzitě s určitými výjimkami (období Mnichova), kontinuální nedůvěru k armádě nebo alespoň odstup od ní bez ohledu na vládnoucí režim a také si nikdy vojenského stavu a povolání příliš necenila“ (Koldinská–Šedivý, 2008: 312).

V posledních dvaceti letech důvěra veřejnosti v armádu vzrostla, což však neznamená prolomení jisté rezervovanosti vůči ní. Jak ukazují některé z průzkumů, hlavním smyslem armády podle veřejnosti je pomoc při živelních pohromách a teprve na druhém místě je obrana země. Co se týče zahraničních misí, z výzkumů mínění vyplývá, že obyvatelé Česka jsou v názoru na ně rozpolceni.³ Zdá se, že veřejnost je na jednu stranu přesvědčena o tom, že pomáhat v zahraničí je správné, na stranu druhou, pokud je konfrontována s konkrétní otázkou, je mnohem opatrnější.

Z hlediska hodnotového jsou obyvatelé Česka přesvědčeni o tom, že by se mělo v zahraničí pomáhat, a to i nasazením vojenských sil. Ostatní výsledky vyznívají rozporuplně a potvrzují závěry Koldinské a Šedivého. Vzhledem k tomu, že mise nejsou viditelně kontroverzním tématem a zároveň existuje jejich dlouhodobá podpora ze strany hlavních médií, dá se říci, že zde doposud existoval jakýsi konsenzus vyjadřovaný „mlčením“⁴.

Proto považuji v otázce angažovanosti ČR v Kosovu za klíčový politický konsenzus.

Vnější přijatelnost

Toto kritérium umožňuje reflektovat proměny diskurzu a jeho přenosy do či z českého prostředí (Hynek–Střítecký, 2009: 27). Motiv „vnější přijatelnosti“ byl v debatách v poslanecké sněmovně o Kosovu silně přítomen. A právě na používaných metaforách se dá zkoumat, jak významné jsou obavy, aby chování daného aktéra bylo posuzováno v souladu s očekáváním jak ostatních aktérů (v případě kosovské krize spojenců), tak jednotlivých skupin obyvatelstva. Nejde totiž pouze o explicitní vyjádření, ale i o implicitní výroky, které v sobě skrývají otázku vnější přijatelnosti. Úvahy o tom, „jak nás vidí okolí“ a co si „můžeme a co nemůžeme dovolit“ s ohledem na standardy nastavené *mimo*, jsou velice důležité. Napomáhají totiž formulovat politiku a přesvědčovat váhavé díky využití hrozby, že žádoucí sebe-obraz bude poškozen tím či oním krokem.

Tento sebe-obraz a jeho formování do žádoucího stavu (jak chci, aby mne okolí vidělo) je pro většinu lidí v každodenní společenské interakci významný. Dá se argumentovat, že v politice, zvláště v mezinárodních vztazích, to je obdobné. Na tomto místě je nutné se v krátkosti zmínit o *Image Theory*, což je, zjednodušeně řečeno, přístup v politické psychologii, který kategorizuje chování politiků a vlád v mezinárodních vztazích podle toho, jaký si vytvořili obraz o jiných zemích (viz např. Cottam et al., 2004: 44). Obraz, který si vytvořil tvůrce nějaké politiky o jiném aktérovi, může být definován jako souhrn mínění o někom jiném, který ovlivňuje prognózy o chování aktéra za různých okolností (Jervis, 1970: 5). Jervis ukazuje výše uvedené na řadě příkladů, jako je kubánská krize v roce 1962 či Hitlerovo obsazení československého pohraničí v roce 1938.

Ve sledovaném období hrála řada českých politiků kartu „vnější přijatelnosti“. Tento diskurz debatám nedominoval, ale byl v nich významně přítomen. Poslanci většinou hovořili o možném poškození obrazu ČR v očích spojenců, pokud se nepřipojí alespoň symbolicky k akci NATO a následně se nezúčastní pozemní operace. V zásadě se pouze zákonodárci z řad KSČM a někteří sociální demokraté odvolávali na možné poškození dobrého obrazu ČR v očích obyvatel Jugoslávie. Tato studie nemůže odpovědět, jak vyslovo-

vané obavy vnímalo zahraničí a zda něco takového řešilo, ale dá se předpokládat, že diskuse v českém parlamentu byly do jisté míry odrazem očekávání spojenců. Proto je možné tvrdit, že i toto třetí kritérium ovlivňovalo debaty o české účasti na spojenecké misi v Kosovu.

Všechna tři kritéria tedy považuji z hlediska existence národního zájmu v případě deseti let české angažovanosti v Kosovu za relevantní. V následující části ukáži, jak jsem postupoval z hlediska metody a jak konkrétně jsem dospěl k výsledkům, které umožňují tvrdit, že tři vytyčená kritéria jsou relevantní.

Analýza metafor

„Podstatou metafor je chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci“ (Lakoff–Johnson, 2002: 17). Metafora tedy není cosi zbytečného, pouze jakýsi „rétorický ornament“, za což je někdy považována. Metafora nám pomáhá lépe porozumět světu kolem. Metaforu je možné vymezit jako jazykový jev, který propojuje dvě odlišné oblasti naší zkušenosti (Drulák, 2008a: 125). Právě pro zkoumání a porozumění politice může být analýza metafor důležitým přístupem, protože metafora je klíčovou součástí jak jazyka, tak politiky (Chilton, 1996: 2).

Jak upozorňuje Petr Drulák, metafora mohou na první pohled upozorňovat na „neviditelné“ souvislosti. „Metaforou se struktura a logika zdrojové oblasti přenáší do oblasti cílové. Pokud tedy tuto logiku a strukturu poznáme, můžeme v cílové oblasti odhalit souvislosti, které nejsou bez identifikace metafory zřejmé“ (Drulák, 2008a: 147). Metaforické pojmy potom spojují zdrojové a cílové oblasti. Drulák např. tuto spojnici ukazuje na metaforickém pojmu STÁTÝ JSOU LIDÉ. „Polidštěním“ států si usnadníme to, jak je chápeme. Metaforické výrazy se zase vyskytují na úrovni řeči a jde o konkrétní výrazy, které vyjadřují určitý metaforický pojem (srv. Tamtéž: 128; Drulák 2005a: 3). V rámci této práce by mohl pojem znít ČESKÁ REPUBLIKA JE SPOJENEC – popisem toho, jak se má chovat spojenec, se dozvíme, jaké jsou zájmy ČR a jak by se měla chovat.

Metafora se vyskytují v několika vrstvách, které jsou výsledkem jazykového usazování. Třemi vrstvami metafor jsou – usazené, konvenční a nekonvenční, které Drulák popisuje takto: „Usazené a konvenční metafora definují

pole, na němž se odehrává politika. Určují, co je v určité politické oblasti považováno za normální, a co nikoliv. Naopak výskyt nekonvenčních metafor svědčí o otevřenosti dané oblasti novým řešením a těžké předvídatelnosti budoucího vývoje. Současně se díky metaforám dozvídáme o očekáváních politických aktérů“ (Drulák, 2005b: 5).

Kategorizace

Metafora plní jednu důležitou funkci při kategorizaci, což je proces přiřazování objektu k pojmu. Pojem lze definovat jako soubor vlastností, jenž si spojujeme s určitou třídou. Pojem „kočka“ mimo jiné zahrnuje vlastnosti „má čtyři nohy“ a „má vousy“ (Atkinson et al., 2003: 318). Vlastnosti spojené s pojmem spadají do dvou skupin – jedna je prototyp, který popisuje nejlepší příklady tohoto pojmu, a druhá jádro, což jsou vlastnosti, jež jsou nejdůležitější pro příslušnost k určitému pojmu.⁶

Svět kolem nás si zjednodušujeme a organizujeme, abychom jej byli schopni chápat v jeho komplexnosti. Pokud bychom tak nečinili, nebyli bychom schopni zpracovávat všechny informace kolem a dělat rozhodnutí: „Svět je příliš komplexní na to, aby jej zvládl náš mozek zpracovat“ (Cottam et al., 2004: 42). Kategorie/Pojmy – jako jsou ptáci, psi, kočky, koně, ale i lidé – a to, jak je vnímáme, je formováno na zkušenostní bázi. A tuto funkci plní mimo jiné metafora. Zde je nutné zmínit jednu důležitou vlastnost metafor – dokáží prohloubit, ale i zastřít naše porozumění světu (Drulák, 2008: 125), přičemž je podstatné, v jakém „řečovém společenství“⁷ (Tamtéž: 130) jsou používány.

Na případ zkoumání okolností řešení kosovské krize a české účasti v tomto procesu se skvěle hodí základní práce v oblasti metafor bezpečnosti, kterou je Chiltonovo zkoumání diskurzu studené války. Autor se zabývá americkými představami týkajícími se bezpečnosti v období konfliktu Východ–Západ. Definoval pět metaforických pojmů – NÁDOBU, POUTO, OSOBU, CESTU a SÍLU.

Metafory bezpečnosti

Metafora NÁDOBY se dá považovat za jednu z nevýznamnějších, neboť vychází z podstaty toho, jak vnímáme svět – prostřednictvím sebe sama a svých

zkušeností: „Jsme bytostí fyzické, ohraničené a oddělené od ostatního světa povrchem naší pokožky, a zbytek světa zakoušíme jako něco vnějšího, co je mimo nás“ (Lakoff–Johnson, 2002: 43). Každý jsme tedy nádobou s charakteristickou orientací uvnitř – vně.

NÁDOBA má tři klíčové součásti – vnitřek (s centrem a periferií), plášť a vnějšek (Chilton, 1996: 50). Chilton zmiňuje, že varianta slova nádoba – *container* – je přímo obsažena ve slově *containment*, jak byla označována politika zadržování. Státy jsou entity, které jsou konceptualizovány jako nádoby. Zprvce „pokrývají“ dané teritorium a uplatňují kontrolu uvnitř hranic.⁸ Za druhé hranice je jasně stanovená a je definovaná teritoriálně a za třetí schéma nádoby představuje exkluzivitu – členové jsou buď uvnitř, nebo mimo (Tamtéž: 64).

Jak podotýká Hynek se Stříteckým, metaforické pojmy lze „přiřadit“ jednotlivým přístupům, které se objevují ve studiu mezinárodních vztahů, resp. bezpečnosti. „V souladu s Chiltonovou studenoválečnickou interpretací lze metaforický pojem NÁDOBY převzít z realistického přístupu k bezpečnosti“ (Hynek–Střítecký, 2009: 19).

Stát je v realistickém pojetí středobodem – skrze něj se vnímá a posuzuje chování okolí a má vliv na přijímané akce. Státy lze tedy při jejich boji o moc pojímat jako individuální aktéry, aniž by však stát byl zjednodušen na unitárního aktéra (Guzzini, 2004: 41). To odpovídá již pojmu STÁTY JSOU LIDÉ či Chiltonovu pojmu OSOBA. Tento fakt vynikne ještě více při studiu toho, jak političtí vůdci reprezentující stát vnímají sami sebe a své okolí a jak to ovlivňuje jejich rozhodování a chování. Robert Jervis např. dochází k tomu, že zástupci státu věří, že ostatní aktéři mají vysoce centralizované rozhodovací struktury (Jervis, 1976: 325), přeceňují vlastní význam jako terč pro jiného aktéra a taktéž přeceňují jeho vliv (Tamtéž: 344–348).

Druhý metaforický pojem (pro Chiltona v jeho výčtu čtvrtý) je POUTO. Tento pojem je založen na pevném spojení mezi těly a objekty (Chilton, 1996: 54). Schéma POUTA je zásadní pro koncepty sociálních vztahů, a tedy i vztahů mezi státy. Tento koncept chybí v realistických a neorealistickech diskurzích (Tamtéž: 55). Pouto sehrává důležitou roli při zvyšování vlastní bezpečnosti. Liberální směry zpochybňují stát jako výlučného aktéra mezinárodních vztahů a zároveň zdůrazňují roli mezinárodních institucí, jednotlivců, firem atp., čímž zpochybňují oddělování vnitřní a zahraniční politiky. A s tím souvisejí i zpochybňování racionality jednání státu (Drulák, 2003: 73).

Blízko k pojetí liberálnímu má pluralistický koncept bezpečnostního společenství. Podle některých konstruktivistů charakterizuje bezpečnostní komunity nejen koordinace politik, ale i procesy sociálního učení a rozvoj vzájemné důvěry a prohlubování kolektivní identity. Hynek a Střítecký na základě výše uvedeného zavádějí metaforický pojem SPOLEČENSTVÍ, který „představuje neustále se prohlubující spolupráci, která nejen že staví na společných hodnotách, ale tyto hodnoty také ‚dotváří‘ a tím zintenzivňuje jejich kolektivní vnímání“ (Hynek–Střítecký, 2009: 20).

Tyto tři pojmy jsou vhodné pro popis chování českých zákonodárců během kosovské krize a v devíti letech poté, kdy se Česká republika účastnila postkonfliktního urovnání. NÁDOBU, POUTO a SPOLEČENSTVÍ považuji za základní pojmy. Byl jsem nucen ovšem ještě zavést další dva pojmy, abych byl schopen přesněji popsat vnímání kosovské problematiky českými zákonodárci. Těmito dvěma pojmy jsou NEGATIVNÍ POUTO a POUTO PROTIVÁLEČNÉ.

Metaforická válka o Kosovo

Cílem této části je pokusit se prostřednictvím analýzy metafor zjistit, jaké představy o bezpečnosti převládaly v letech 1998–2008 mezi českými poslanci v případě Kosova. Nejprve se budu věnovat sestavení korpusu, a pak popíši, jaké metaforické pojmy jsem používal a na základě čeho byly metafory přiřazovány metaforickým pojmům. Poté doplním metafory přiřazené v rámci tohoto textu pod pojem NEGATIVNÍ POUTO, nakonec shrnu výsledky výzkumu.

Korpus

Jak už název této stati napovídá, sleduje období deseti let 1998–2008. Kvůli „čistotě vzorku“ byly používány pouze stenografické záznamy vystoupení poslanců na plénu poslanecké sněmovny. S jedinou výjimkou – do korpusu byly z pochopitelných důvodů zařazeny ještě proslovy ministra zahraničních věcí ČR Jana Kavana, který byl v té době senátorem a ve sněmovně vystupoval z titulu své vládní funkce.

Časový horizont je dost dlouhý na to, aby byl ukázán např. vývoj názorů či zájem o danou problematiku. Za oněch deset let se vystřídaly u moci tři

vlády⁹ a tři sněmovny. První vláda byla menšinová ČSSD se (smluvní) tolerancí pravicové ODS. Druhé období vládli taktéž sociální demokraté, ale již v křehké koalici s liberály a křesťanskými demokraty. Poslední dva roky patřily taktéž velice křehké koalici ODS, KDU-ČSL a Strany zelených, které dominovala prvně jmenovaná strana.

Proslovy pro analýzu byly vybírány podle témat schůzí – pokud se na pořadu objevila slova jako *Kosovo*, *Balkán*, *zahraniční a/nebo mise*, *mandát*, *ministerstvo obrany*, *Armáda České republiky*, *NATO*, *operace*, *transport* či *přelet*, byla daná pasáž prozkoumána. Pokud se týkala operací NATO v Jugoslávii, kosovské operace a souvisejících akcí (přelety spojeneckých letounů, transporty spojeneckých vlaků atp.), byla zařazena do korpusu. Poté byla ještě provedena křížová kontrola tak, že byli namátkou vybráni poslanci (obvykle ti, o kterých je známo, že se zahraniční politikou zabývají) a z jejich „osobních“ stránek na webových stránkách sněmovny byly zkontrolovány proslovy, které měli k dané tematice.

Celkem se jednalo o materiál čítající přibližně 175 tisíc slov (necelých 600 stran), ze kterého byla vybírána metaforická vyjádření a posléze přiřazována k pojmům. Nalezl jsem v něm a následně zkoumal 179 možných metaforických výrazů. Ukázalo se, že jednoznačně nejaktivnější v této záležitosti byli komunističtí poslanci, kterým bylo připisáno 84 metafor¹⁰. Tato „převaha“ není náhodná. Zatímco za ostatní strany se vyjadřovalo jen několik málo zástupců, a to většinou poměrně stručně, u komunistů tomu bylo přesně naopak. Nebyly výjimkou projevy čítající 1500 i 1900 slov. Navíc, komunističtí poslanci využívali každé příležitosti, aby vyjádřili svůj nesouhlas s akcí NATO, resp. USA.

Obecně se však dá říct, že otázka Kosova postupně ustupovala ze zájmu všech politiků. Po roce 2001 bylo Kosovo zastíněno operací v Afghánistánu a zejména invazí do Iráku. Informace o působení kontingentu na Balkáně začaly být přijímány bez debat a každoroční mandát mise v Kosovu byl schvalován bez větších problémů.

Metaforické pojmy

Není třeba dále rozebírat pojmy NÁDOBA, POUTO a SPOLEČENSTVÍ. Jenom zopakuji, že jsou vztaženy k realistickému/neorealistickému, liberálnímu a konstruktivistickému pojetí bezpečnosti.

K pojmu NÁDOBA jsem přiřazoval výroky¹¹, které zdůrazňovaly:

- *suverenitu ČR a svrchovanost českého území*: „Cílem není, abychom mlčky odsouhlasili, slepě, že politika západní Evropy a USA je dobrá, cílem je, aby Česká republika měla svoji politiku, svůj názor, své návrhy, které budeme předkládat v NATO, abychom byli autentickým svrchovaným státem“ (Projev Jiřího Paynea, ODS, 1999a).
- *suverenitu a svrchovanost Jugoslávie*: „Je to akt agrese 19 států proti suverénnímu státu“ (Projev Vojtěcha Filipa, KSČM, 1999b).
- *ohrožení území České republiky zvenčí*: „Pokračování konfliktu by se mohlo přímo dotknout bezpečnosti a stability ČR a prohloubit negativní projevy konfliktu, jako je např. nekontrolovatelná migrace uprchlíků“ (Projev ministra zahraničních věcí Jana Kavana, ČSSD, 1999), ale zároveň i
- *ohrožení teritoria Evropy či území členských zemí Severoatlantické aliance zvenčí*: „...jiskra národnostně historických sporů může snadno přeskočit hranice Svazové republiky Jugoslávie a rozšířit se na celou Evropu či svět, Českou republiku pochopitelně nevyjímaje“ (Projev Petra Koháčka, ODS, 1999).
- *zachování dobrého obrazu a jména ČR at' už tím, že se budeme operace účastnit, nebo naopak*: „...nevystavili Českou republiku do pozice nespolehlivého partnera, do pozice partnera, který nedrží svoje slovo, do pozice partnera, který není schopen přispět ke společné obraně“ (Projev ministra obrany Karla Kühnla, US, 2004).
- *zdůrazňování zájmů České republiky*: „Naším základním úkolem, naším základním cílem, naším základním zájmem je zájem naší národní bezpečnosti“ (Projev Petra Nečase, ODS, 1999).

Bylo zajímavé, že v jedné nebo ve dvou po sobě jdoucích větách se objevovaly výroky, které se vztahovaly např. k suverenitě či obrazu České republiky (NÁDOBA) a zároveň bylo zdůrazňováno např. POUTO se spojenci. V takovém případě jsem přiřazoval výrok na stranu jak NÁDOBY, tak POUTA. K posledně jmenovanému pojmu, který používali především zastánci vojenské operace a následné stabilizační a rekonstrukční mise, jsem přiřazoval výroky, které vyjadřovaly:

- *hodnotový svazek*: „Myslím, že málokterá země jako Česká republika by měla mít pochopení pro tyto hodnoty, málokterá země zažila ve své vlastní historii nezájem mezinárodního společenství o to, co se děje v naší zemi a v našem okolí“ (Projev Michala Lobkowitze, US, 1999).
- *svazek s NATO, EU, respektive Evropou*: „Jsme členy NATO a ke své odpovědnosti se musíme hlásit“ (Projev Zdeňka Jičínského, ČSSD, 1999).

Dalším metaforickým pojmem, ke kterému jsem přiřazoval výroky týkající se Kosova, je SPOLEČENSTVÍ. Na tomto místě je nutné učinit dvě poznámky: Zaprvé v tomto případě znamená tento pojem více než jen přihlášení se ke konstruktivismu. Důraz na OSN či mezinárodní právo vyjadřovali především ti, kteří nesouhlasili s operací proti režimu Slobodana Miloševiče a s následnou pozemní operací v Kosovu. Bombardování Jugoslávie totiž nemělo mandát Rady bezpečnosti OSN a přihlášení se k této instituci znamenalo vyjádření nesouhlasu s akcí NATO. A zadruhé za normálních okolností by mohly být NATO a Evropská unie/Evropa přiřazeny do SPOLEČENSTVÍ a jako POUTO by pak měla být chápána dvojstranná spolupráce. Pod pojem SPOLEČENSTVÍ tedy byly řazeny výrazy, které se dovolávaly:

- *Rady bezpečnosti OSN, OSN, mezinárodních organizací*: „Proto navrhuji, aby slova ‚ve prospěch aliančních sil‘ byla ve všech usneseních, o kterých budeme rozhodovat, nahrazena slovy ‚ve prospěch mezinárodního bezpečnostního sboru OSN‘“ (Projev Václava Exnera, KSČM, 1999c).
- *mezinárodního společenství*: „Mezinárodní společenství nemůže dovolit, aby muži, ženy a dokonce i děti byli vyháněni, mučeni a vražděni uprostřed Evropy pro jejich etnickou příslušnost“ (Projev Viléma Holáně, KDU-ČSL, 1999).
- *mezinárodního práva*: „...tyto operace nejsou v souladu s mezinárodním právem a s Chartou OSN, dokonce ani se samotnou Washingtonskou smlouvou...“ (Projev poslance Dalibora Matulky, KSČM, 1999).

Dalším používaným pojmem v rámci hlavní části tohoto výzkumu je POUTO PROTIVÁLEČNĚ. Záměrně zůstal zastoupen pojem POUTO, který byl doplněn identifikátorem označujícím, k čemu se vztahuje. Konkrétně byly tomuto pojmu přiřazeny dva druhy metafor:

- *vyjadřující pouto k Jugoslávii*: „...to byla tehdy Jugoslávie, která nabízel (v roce 1938) své dobrovolníky. Byla to tato země, která se postavila na naši stranu. A tato země také stála na naší straně v roce 1968, ve složité době srpna 1968, kdy přijímala naše uprchlíky. A byla to tato země, která se také postavila na stranu disidentů“ (Projev Miroslava Randsdorfa, KSČM, 1999b).
- *vyjadřující pouto k pacifistickým organizacím*: „Mezinárodní akční centrum se sídlem v New Yorku vyhlásilo celosvětově organizaci akcí s názvem Den poté, kde den poté, co dojde k bombardování Jugoslávie, se mají na protestních akcích setkávat občané a vyjadřovat názory na tuto situaci“ (Projev Václava Exnera, KSČM, 1999a).

Zdánlivě se jedná o dvě různá pouta, ale v případě debat o Kosovu tomu tak úplně není. Pouto k Jugoslávii, které bylo vyjadřované především zástupci KSČM a v několika případech poslanci ČSSD, mělo jasný cíl – zabránit válce (ČR se jako člen NATO musí zasadit, aby bombardování nezačalo či aby bylo zastaveno), nebo, když už se nakonec poslanec „smířil“ se spojeneckou operací, zdůrazňoval humanitární charakter české účasti a snažil se přesvědčit Jugoslávii o v zásadě mírových a dobrých úmyslech České republiky, tak, aby nebyl narušen obraz „spřáteleného národa“.

Nakonec se jenom pro úplnost zmíním o NEGATIVNÍM POUTU. Tento metaforický pojem slouží ke zpochybnění nezávislosti a zesměšnění zastánců silné spojenecké linky s NATO a Spojenými státy. Není překvapivé, že jej nejčastěji používali komunisté (19 případů). Popisují jej samostatně jako pojem, protože má důležitou funkci: jde o protiútok, v jehož rámci má být protivník vykreslen buď jako nedůvěryhodný a v podřadném postavení (posluhovač), což může mít emocionální odezvu mezi posluchači. Nebo jde o snahu narušit POUTO vyjadřované druhou stranou. Tři příklady za všechny:

- „Když se představitelé Severoatlantické aliance chlubili účinností svých zásahů, odhadují, že škody, při nich způsobené přesáhly 100 miliard amerických dolarů. Musím konstatovat, že to tedy Milošević nedokázal“ (Projev Václava Exnera, KSČM, 1999b).
- „Hlavně, že se zavděčíme pánům v NATO, kdyby náhodou chtěli zvýšit frekvenci zabíjení nevinných lidí, a proto by potřebovali zkrátit cestu smrtícím letadlům“ (Projev Jaroslava Gongola, KSČM, 1999).

- „Autorita OSN v současné době není příliš vysoká“ (Projev Jiřího Paynea, ODS, 1999b).

Poslední výrok pochází od zástupce ODS a v terminologii Lakoffa a Johnsona jde o ukázkový příklad tzv. *orientační metafor* (Lakoff–Johnson, 2002: 26–32), která dává pojmu prostorovou orientaci. V tomto případě se jedná o zpochybnění častého odvolávání komunistů na RB OSN/OSN jako jediného arbitra sporů a instituci, která může schválit vojenskou operaci proti jinému státu. Pokud použijeme orientační metaforu DOBRÝ JE NAHOŘE; ŠPATNÝ JE DOLE, pak může být jediný možný výklad – snížení autority OSN.

Oba posledně uvedené pojmy, tedy NEGATIVNÍ a PROTIVÁLEČNÉ POUTO, byly zařazeny, aby odlišily významové odstíny používané jednotlivými mluvčími. A to i přesto, že mohou být pochybnosti o tom, zda se stále ještě jedná o metaforu, a toto dělení se může zdát účelové (což do jisté míry je, ale v rámci této práce je považuji za nutné). Zatímco u pojmu NÁDOBA je poměrně jednoznačné, že se vztahuje především k suverenitě, ať už tento metaforický pojem použije kdokoli (zástupce ODS či KSČM – byť např. pravicoví zákonodárci podporovali útoky na Jugoslávii, jinými slovy narušení suverenity, přesto používané metaforu naznačují, že zachování suverenity je pro ně významné, narozdíl např. od liberálů), u pojmů POUTO je tomu v tomto případě jinak.

POUTO PROTIVÁLEČNÉ vyjadřuje protiválečné postoje, které nemohou být mechanicky zařazené pod pojem POUTO, protože by zkreslovaly výsledek. Metaforu, jež řadím pod pojem NEGATIVNÍ POUTO, také není možné přiřadit k metaforám pod pojmem POUTO. Jejich používání má totiž jiný účel – snahu zpochybnit oponenty. Uvádím je v rámci této práce zvlášť proto, že jsou důležitou součástí ritualizovaného dialogu odehrávajícího se ve sněmovně. Není možné je tedy opominout, ale zároveň jejich významovost není taková jako u ostatních metafor řazených pod pojem POUTO.

Celkové výsledky

Z nashromážděných dat je na první pohled patrný vysoký rozdíl mezi metaforickými vyjádřeními příznivců a odpůrců operace NATO v Jugoslávii a následné stabilizační operace (viz tabulka č. 1).

Tabulka č. 1¹²

metafora/strana	ODS	%	US	%	KDU-ČSL	%	ČSSD	%	KSČM	%	Σ
POUTO	13	25,5	17	33,3	12	23,5	8	15,7	1	2,0	51
SPOLEČENSTVÍ	1	4,2	4	16,7	1	4,2	5	20,8	13	54,2	24
POUTO PROTIVÁLEČNÉ	0	0	0	0	0	0	3	33,3	6	66,7	9
NÁDOBA	6	9,8	6	9,8	8	13,1	6	9,8	35	57,4	61

Pro úplnost ještě ukáží možná více vypovídající tabulku řazenou nikoli podle toho, kolik procent činily výroky poslanců nějaké strany ze všech výroků v rámci daného pojmu celé sněmovny, ale podle toho, kolik procent tvořily výroky příslušející k nějakému metaforickému pojmu pouze v rámci dané strany.

Tabulka č. 2¹³

metafora/strana	ODS	%	US	%	KDU-ČSL	%	ČSSD	%	KSČM	%
POUTO	13	65,0	17	63,0	12	57,1	8	36,4	1	1,8
SPOLEČENSTVÍ	1	5,0	4	14,8	1	4,8	5	22,7	13	23,6
POUTO PROTIVÁLEČNÉ	0	0	0	0	0	0	3	13,6	6	10,9
NÁDOBA	6	30,0	6	22,2	8	38,1	6	27,3	35	63,6
Σ	20	100,0	27	100,0	21	100,0	22	100,0	55	99,9

Mezi poslanci převažovaly výrazy, které se dají řadit pod metaforické pojmy POUTO a NÁDOBA. POUTO, které zde označuje pevné příznivce NATO a tedy i operace v Jugoslávii, bylo nejčastěji používáno členy liberální Unie svobody a nejméně zástupci KSČM. Naopak NÁDOBA, pro kterou je charakteristické uzavření se, stažení za pevnou ochrannou krustu před vnějším nebezpečím, bylo nejpobornější mezi zákonodárci z komunistické strany.

Zajímavé je sledovat pojem SPOLEČENSTVÍ. Výrazy přiřazené pod tento pojem nejvíce používali členové KSČM, ČSSD a poté Unie svobody, což by mohlo být za normálních okolností překvapivé. V tomto případě je nutné si uvědomit, že pojem SPOLEČENSTVÍ má v rámci této práce dvojí význam:

1. je užíván konstruktivisty, tedy těmi, kteří směřují k budování „společné identity prohlubující se prostřednictvím mechanismů sociálního učení“ (Hynek–Strátecký, 2009: 23), což plně odpovídá postojům liberálů a sociálních demokratů, kteří i v jiných otázkách prosazují hlubší evropskou integraci.

2. co se týče komunistů, výsledek interpretuji tak, že nevyjadřuje konstruktivistický pohled, ale postoj účelový. SPOLEČENSTVÍ je v případě Kosova pro ně spíše prostředkem k přihlášení se k protiválečnému postoji, resp. k odvolávání se na instituce (OSN, mezinárodní právo), které by dle jejich názoru měly podobným situacím bránit a dohlížet na udržování suverenity dané národní země.

Interpretativně je poněkud složitější situace v případě sociálních demokratů. Tato vládní strana zcela odpovídala za předkládání materiálů o Kosovu až do roku 2002. Pokud se člověk podívá na výsledek, zjistí, že ČSSD jako by se snažila uspokojit všechny – vysílat dobrý obraz o ČR směrem ke spojencům z NATO a partnerům z EU, ale i směrem k Jugoslávii, a zároveň se snažit uspokojit ty straníky, kteří souhlasí s útokem, ale i nesouhlasí. Jedině tak se dají vysvětlit výroky zástupců strany, které ne že by si odporovaly, ale snaží se být všezahrnující.

Tento fakt mě vedl k úpravě a zjednodušení výše uvedené tabulky. Rozdělil jsem politiky na tři skupiny, které dle mého názoru vystihují postoje českých poslanců k operaci v bývalé Jugoslávii (dlouhodobě, nikoli tedy pouze po dobu bombardování).

Opět nejprve představuji tabulku řazenou dle procent příslušejícím k jednotlivému pojmu použitému v rámci celé sněmovny a poté tabulku zobrazující procentuální četnost vztaženou k dané skupině, tedy v tomto případě jasným příznivcům, zdrženlivým příznivcům a odpůrcům:

Tabulka č. 3¹⁴

metafora/skupina	jasní příznivci	%	zdrženliví příznivci	%	odpůrci	%	Σ
POUTO	42	82,6	8	15,7	1	2,0	51
SPOLEČENSTVÍ	6	25,0	5	20,8	13	54,2	24
POUTO PROTIVÁLEČNÉ	0	0	3	33,3	6	66,7	9
NÁDOBA	20	32,8	6	9,8	35	57,4	61

Tabulka č. 4¹⁵

metafora/skupina	jasní příznivci	%	zdrženliví příznivci	%	odpůrci	%
POUTO	42	61,8	8	36,4	1	1,8
SPOLEČENSTVÍ	6	8,8	5	22,7	13	23,6
POUTO PROTIVÁLEČNÉ	0	0	3	13,6	6	10,9
NÁDOBA	20	29,4	6	27,3	35	63,6
Σ	68	100,0	22	100,0	55	99,9

Tabulka č. 4 jasně ukazuje, proč jsem rozdělil českou politickou scénu v případě kosovské otázky do tří skupin a nikoli pouze do dvou. „Jasní příznivci“ jsou tvořeni třemi stranami (ODS, US a KDU-ČSL), „zdrženliví příznivci“ jsou zastoupeni pouze ČSSD a „odpůrci“ pouze KSČM. Sociální demokracie se totiž ze skupiny „jasných příznivců“ vymyká především výroky, které vyjadřují pouto s Jugoslávií, ale také nižším procentem výroků spadajících pod pojem POUTO a naopak vyšším procentem výroků vážících se k pojmu SPOLEČENSTVÍ.

Závěr

Cílem této práce bylo na základě analýzy metafor prokázat, zda se dá operace NATO proti Jugoslávii a následná stabilizace a rekonstrukce Kosova označit za „národní zájem“ České republiky. Mohlo by tomu tak být, pokud došlo k naplnění všech tří podmínek, tedy: 1) relevance, 2) konsenzus a 3) vnější přijatelnost.

Co se týče první podmínky, tu považuji za splněnou. Toto téma po určité době dominovalo politickému diskurzu a rezonovalo i ve veřejnosti. Spojeneckou operaci proti Jugoslávii schvalovala naprostá většina sněmovny. Co se týče druhé podmínky, jednoznačně proti české angažovanosti v Kosovu byli pouze komunisté, nicméně jejich výhrady se dají označit za ideologické a sebevylučující z diskuse. Proto jsem toho názoru, že můžeme hovořit o dosažení politického konsenzu. Zkoumání veřejného konsenzu není předmětem této kapitoly, nicméně zatímco ohledně bombardování by konsenzus nalezen nebyl, s následnou misí v Kosovu by většina české veřejnosti dlouhodobě souhlasila.

Tabulka č. 5

výzkumná otázka	Dá se považovat desetileté působení ČR v Kosovu za národní zájem?		
	kritický konstruktivismus		
	epistemologie	interpretativní	
	ontologie	idealistická	
kritéria národního zájmu	diskurzivní analýza, analýza metafor		
		operacionalizace	naplnění
	relevance	Jde o takové téma, které je přítomno v politickém či společenském diskurzu minimálně po několik měsíců, spíše ale let, a ověřit se dá např. jeho přítomností ve vládních dokumentech.	Téma Kosova bylo přítomno v českém politickém i veřejném prostoru od bombardování Jugoslávie v roce 1999 až po konec výzkumu v roce 2008. Zájem o toto téma ovšem upadal.
	konsenzus	Jde o společensky relevantní otázku, která povede k takové proměně postojů deliberujících, že postupně vykrystalizuje politický konsenzus stran řešení této otázky.	Ohledně kosovské krize a následné stabilizace panoval politický konsenzus. S veřejným konsenzem je to komplikovanější, ale s výhradami lze o něm hovořit. Dá se tedy říci, že deset let účasti ČR na řešení kosovské krize bylo konsenzuální.
vnější přijatelnost	diskurzivní analýza, analýza metafor		
		operacionalizace	naplnění
		Toto kritérium umožňuje reflektovat proměny diskurzu a jeho přenosy do či z českého prostředí.	Úvahy o tom, jaký má být Česká republika spojenec, aby její chování bylo přijatelné pro zahraničí, byly jednoznačně součástí diskurzu ohledně Kosova. Toto kritérium bylo také naplněno.

Problém je ovšem v tom, že se toto tvrzení bude těžko prokazovat, vzhledem k tomu, že podle výzkumů veřejného mínění je postoj obyvatel Česka k zahraničním misím obecně nejednoznačný, takže je těžké přisuzovat mínění relevanci. A navíc by také záleželo, na co se člověk soustředí – jiný výsledek by byl v případě mise, která má za úkol pomoci, jiný v případě vojenské operace, která má vytvořit předpoklady pro vyslání humanitární mise, a jiný třeba v případě vyhlášení nezávislosti Kosova, které odmítala většina obyvatel Česka. A ještě jedna spekulativní poznámka: Pokud by člověk porovnával diskurz ke Kosovu v mainstreamových médiích, došel by k závěru, že je v národním zájmu jak zásah, tak následná pozemní operace a účast Česka v ní. Nicméně přikláním se k tomu, že s výhradami můžeme hovořit o konsenzu s angažovaností ČR v Kosovu, pokud ji bereme jako celek. A to jak v případě politiků, tak v případě veřejnosti.

Poslední podmínka, tedy vnější přijatelnost, byla naplněna. Jak jsem ukázal, v debatách často zaznívaly obavy o to, jak bude Česká republika viděna v zahraničí, pokud učiní to nebo ono rozhodnutí. Zároveň se tím stanovovaly jakési mantinely pro to, jak se má chovat dobrý spojenec.

Konečně výzkum ukázal, že pro pravici je významná transatlantická linka zastoupená zde pojmem POUTO a méně důležitá suverenita a uzavřenost České republiky, což ovšem neznamená, že se v prosloveh neobjevovaly. U KSČM je tomu přesně naopak. Je pro ni charakteristické používání výrazů vážících se k pojmu NÁDOBA. Sociální demokracie lavíruje někde uprostřed, a to bude zřejmě i nejlepší odraz postoje české veřejnosti.

Závěry této práce se ovšem nedají generalizovat. Jsem přesvědčen, že pokud by se podobný výzkum provedl na vztahu českých zákonodárců k EU, výsledek by byl odlišný. U těch, kteří v případě Kosova, resp. spolupráce s NATO, používali metaforického pojmu POUTO, by se ve zvýšené míře objevil pojem NÁDOBA. U sociální demokracie by naopak počet vyjadřovaného pouta k EU vzrostl.

Poznámky:

¹ Natoaktual.cz: *Vztahy mezi Českou republikou a NATO, období 1997–1998*, www.natoaktual.cz/na_cr.asp?y=na_cr/cravztahynatoiii.htm.

² CVVM (2008b): *Občané o NATO a obraně země*, www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100880s_pm90311.pdf.

³ Viz např. průzkum Factum Invenio z července 2009 pro ministerstvo zahraničních věcí „Názory české populace na působení českého provinčního rekonstrukčního týmu v Afghánistánu“ (Factum Invenio, 2009: 7–9, 12) a AUGUR Consulting z listopadu 2008 pro ministerstvo obrany „Průzkum aktuálních názorů české veřejnosti na působení AČR v zahraničních misích zejména v Afghánistánu“ (AUGUR Consulting s.r.o., 2008: 35).

⁴ To ovšem neznamená, že ve společnosti existuje konsenzus ohledně bombardování Jugoslávie spojeneckými letouny: s bombardováním Jugoslávie souhlasilo v dubnu 1999 32 % českých občanů (rozhodně souhlasí a spíše souhlasí) a nesouhlasilo 56 % (spíše nesouhlasí a rozhodně nesouhlasí). V květnu potom souhlasilo 31 % a 59 % nesouhlasilo. Viz CVVM (2008a): *Česká veřejnost o Kosovu*, 3. 4. 2008, www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100770s_pm80403.pdf.

⁵ Kurziva v originále

⁶ Například pojem „pták“: „(P)rototyp bude mít pravděpodobně vlastnosti, jako je létání a cvrlikání, které nejlépe odpovídají vzoru „pták“, jakým je např. červenka nebo sojka, ale neplatí pro jiné, např. pštrosa a tučňáka. Jádrem by pravděpodobně určovalo něco, co by se týkalo biologické podstaty ptáků – skutečnost, že má určité geny, nebo přinejmenším, že jeho rodiče jsou ptačího rodu“ (Atkinson et al, 2003: 320; srv. Lakoff–Johnson, 2002: 88–89).

⁷ Příslušníci tohoto společenství sdílejí jazyk, zkušenosti a základní představy.

⁸ Pokud k tomu přidáme i vzdušný prostor, dostaneme skutečně trojrozměrnou „nádobu“, „black-box“, ve kterém stát uplatňuje svou moc. Právě při debatách v Poslanecké sněmovně o spojenecké operaci v Kosovu, resp. o povolení přeletů aliančních letounů, sehrával vzdušný prostor České republiky významnou roli u těch, kteří byli proti bombardování.

⁹ Vládu s dominancí ČSSD v letech 2002–2006 považuji v rámci tohoto textu za jednu, byť se během uvedených čtyř let vystřídali tři premiéři (Vladimír Špidla, Stanislav Gross a Jiří Paroubek). Nedošlo však k zásadní proměně vlády, programového prohlášení atp., aby se to dalo považovat za přerušení kontinuity.

¹⁰ ODS 22, US 28, KDU–ČSL 22 a ČSSD 23.

¹¹ Následující citáty považuji za ilustrativní, pro větší přesnost je nicméně uvádím s osobou a politickou příslušností mluvčího.

¹² Kvůli zaokrouhlení nesouhlasí součet procent.

¹³ Kvůli zaokrouhlení nesouhlasí součet procent.

¹⁴ Kvůli zaokrouhlení nesouhlasí součet procent.

¹⁵ Kvůli zaokrouhlení nesouhlasí součet procent.

Česká republika a Německo: Jak se vnímají?

Vladimír Handl

Úvod

Vztahy SRN vůči východním sousedům a specificky vůči České republice přitahovaly dosud pozornost odborné veřejnosti spíše omezeně. Pokud ano, pak se většina studií zabývala otázkami vyrovnání s tíživou minulostí (např. Seibt, 1995; Götze, 1995). Pokusy posoudit celou širokou škálu vzájemné interakce, včetně probíhající integrace východních sousedů do NATO a EU, patřily mezi výjimky (Thies, 1994; Katzenstein, 1997; Handl–Hon–Pick, 1999; Kotsch, 2000). Od konce devadesátých let naopak převládá snaha propojovat proces historického porozumění s obecnými otázkami vztahů na bilaterální a multilaterální úrovni (Philips, 2000; Justus, 2001; Tewes, 2002; Kotsch, 2000; Zaborowski, 2004; Handl, 2002; Pauer, 2001; Houžvička, 2005; Hofhansel, 2005). Řada prací se přitom přímo či nepřímo vyjadřovala k tomu, zda Německo hraje – nebo chce hrát – ve střední Evropě hegemonní roli. Teze o německé hegemonii přitom v odborném diskurzu nenachází velkou oporu (např. Sperling, 2001; Baun, 2005; Hofhansel, 2005; Cordell–Wolff, 2007), popř. se zdůrazňuje integrovaný charakter takové novodobé hegemonie (Crawford, 2007).

Tato práce si za cíl klade jednak přispět na příkladu vztahů s Německem ke snaze rozpracovat metodu definice zájmů ČR v zahraničněpolitické oblasti. Jednak analyzuje dynamiku vývoje vztahů na příkladu let 1996/1997 a 2007 a ukazuje na souvislost s měnícím se vnímáním a prezentací partnera.

Nemůže se proto spokojit s konstatováním skutečnosti – samé o sobě historicky bezprecedentní – že zájmy ČR jsou na obecné politické úrovni kompatibilní se zájmy SRN a dalších sousedů. Tato zájmová kongruence byla

v souladu s transformační agendou české zahraniční politiky (1989/1992–2004), již charakterizovalo motto „návratu do (transatlantické – pozn. V. H.) Evropy“ a která si udržela v celém transformačním období širokou podporu. Členství v NATO a EU – jádro zahraničněpolitické strategie – podstatně relativizovalo význam dvou dalších prvků, které tradičně rozvoj česko-německých vztahů ovlivňovaly: asymetrii mocenských potenciálů obou zemí a zátěž minulosti. Řešilo rovněž složitou geopolitickou rovnici: zajištění bezpečnosti, demokracie a prosperity malé státu, situovaného mezi dvě evropské velmoci – Německo a Rusko.

Obecné směřování („návrat do Evropy“) ovšem neřešilo definici zájmů na nižší úrovni. Zejména po vstupu do EU se plně projevilo, jak hluboce byla česká politika diferencovaná, především pokud jde o přístup k tzv. finalitě EU a k americké politice zejména za vlády G. W. Bushe. I proto představují definice národních zájmů a dynamika vývoje vzájemných vztahů zajímavý analytický problém.

Tento projekt vychází z konstruktivistického pojetí zahraniční politiky. Soustředí se na vztah *agency-structure* ve smyslu ovlivňování politického výsledku sociální aktivitou politické elity. Při způsobu zkoumání národního zájmu v procesu přibližování k a distance od SRN tato studie používá metodologie hermeneutické analýzy. Snaží se poukázat na hlavní trendy vývoje česko-německých vztahů a zkoumat, nakolik jsou tyto vztahy ovlivňovány „řečovým aktem“ politiků, tedy zprostředkováním obrazu a očekávání, pokud jde o partnera.

Hlavním analytickým konceptem je koncept národního zájmu (Kratochvíl, 1. kapitola). Uplatňuje proto kritéria relevance, evropské přijatelnosti a konsenzu. Ukazuje, zda a jak se formuloval národní zájem ve vztahu k západnímu sousedovi ve srovnání jednoho desetiletí – let 1996/1997 a 2007. Zachycuje posun ve vývoji česko-německých vztahů prostřednictvím *metody hermeneutické analýzy*, která umožňuje srovnat použití jazykových prostředků ve sledovaných obdobích. Pro interpretaci získaných dat a operacionalizaci konceptu národního zájmu ve vztahu k SRN používá *koncepte kompatibility* a *asymetrického dyadického vztahu*.

Koncepte kompatibility poukazuje na to, že kvalita vzájemného vztahu souvisí s blízkostí/slučitelností hodnocení a přístupů k hlavním zahraničněpolitickým tématům. Jako pomocné kritérium kompatibility používá studie pohled na motivaci SRN: ukazuje se, že ti aktéři, kteří vnímají SRN jako

potenciálně hegemonní, vidí rovněž slučitelnost podstatné části postojů jako omezenou. Naopak ti, kdo vnímají SRN jako normálního aktéra, zaujímají většinou pozice, jež umožňují alespoň funkční kompromis s pozicemi německé politiky.

Koncepce symetrie/asymetrie dyadického vztahu převádí výslednou míru blízkosti/odlišnosti do politicky relevantní roviny: poukazuje na to, že podobný (symetrický) vztah k nadřazenému mezinárodnímu systému (a jeho hegemonovi) vzájemný vztah stabilizuje – a naopak.

Studie postupuje tak, že poukazuje na hlavní trendy vývoje česko-německých vztahů a vyslovuje se k otázce formování národního zájmu ČR vůči SRN (první část). Druhá část prezentuje použité koncepty a metodologii a shrnuje hlavní trendy vývoje vztahů se SRN od roku 1990 v bilaterální a v multilaterální rovině. Ve své třetí části studie zkoumá exekutivní diskurz v obou zemích z hlediska kompatibility a konsenzu a sleduje, nakolik jsou vzájemné vztahy ovlivňovány „řečovým aktem“ politiků, v našem případě zprostředkováním obrazu partnera. Závěr shrnuje poznatky, jednak pokud jde o dynamiku česko-německých vztahů, jednak diskurz a význam konsenzu pro formování národního zájmu a následně pro provádění konzistentní, efektivní politiky vůči německému partneru.

Koncepce národního zájmu

Relevance

Operacionalizace kritéria relevance je naplněna prostřednictvím analýzy programových dokumentů české politiky. V programech všech vlád v období let 1990–2004 zaujímaly vztahy vůči SRN prominentní místo, zejména ve vztahu k minulosti (viz např. Vláda ČSSR, 1989, Vláda ČSR, 1996). Vstupem do EU odkazy na minulost v programech českých vlád končí: paradoxně tím ovšem Německo prakticky mizí z vládních programů, je subsumováno pod EU a sousedské vztahy (Vláda ČSR, 2007a). Druhým zdrojem relevance jsou programy politických stran, v nichž hrálo Německo zvláštní roli zejména před vstupem do EU. V současných programech je Německo pojímáno spíše jako normální partner-soused, v jednotlivých případech se politické strany odkazují na konkrétní německé politické a administrativní modely (viz např.

ODS, 2006). V současné době jedině KSČM svou identitu nadále staví na obraně „výsledků druhé světové války“ a odporu vůči nárokům ze strany sudetoněmeckých kruhů (*S lidmi pro lidi*; KSČM 2006). Nový fenomén na české scéně představuje politika individualizovaná, spojená s jednotlivými osobnostmi, jež nemají zázemí v politických stranách a hledají i proto podporu veřejnosti. Vedle bývalých europoslanců Vladimíra Železného a Jany Bobošíkové se tak vrátil k „obraně dekretů prezidenta Beneše“ v rámci odporu proti *Lisabonské smlouvě* EU i prezident Václav Klaus.

Kritérium evropské přijatelnosti

Kritérium evropské přijatelnosti je operacionalizováno srovnáním s charakterem a výkyvy vztahů SRN se „starými“ zeměmi EU. Defenzivní konsenzus české politiky ve vztahu k SRN vznikl k polovině devadesátých let a byl doprovázen nejednotou, zejména pokud jde o vstřícná gesta vůči sudetským Němcům, hodnocení evropské integrace EU a vztahy vůči USA/NATO. Podobné výkyvy neznamenaají ale zásadní anomálii ve vztazích mezi SRN a jejími sousedy. Nizozemsko-německé vztahy mají často charakter „sňatku z rozumu“ mezi partnery, kteří jsou navzájem stále silněji propojení, zároveň ale mají vůči sobě výhrady, pramenící do značné míry z historické zkušenosti německé okupace za druhé světové války (Traa, 1999). Vztah Nizozemců k Němcům je spíše ambivalentní než prostě negativní; spojuje historická traumata s ekonomickou a geostrategickou blízkostí (Verheyen, 1993). Intenzivní jsou rovněž vztahy německo-belgické; jejich specifikou je ale zároveň snaha belgické strany o jistou lhostejnost a odstup od podstatně většího partnera (Fritzmaurice, 1993). Podobný přístup se projevuje v politice polské; mimo evropsky přijatelný rámec se ocitli až bratři Kaczyňští svou snahou o rekriminaci Německa za druhou světovou válku. Podobně se blízko „ofsajdu“ evropského politického pole ocitl prezident Klaus, když ratifikaci *Lisabonské smlouvy* podmínil garancí o platnosti dekretů prezidenta Beneše.

Kritérium konsenzu

Kritérium konsenzu je operacionalizováno prostřednictvím analýzy postojů hlavních politických stran a myšlenkových proudů. Česká politika nebyla, na rozdíl od politiky německé, v pohledu na souseda jednotná, podobně jako

se pouze částečně shodla na vztahu k NATO a EU. Atlantický proud české politiky (zastoupený především v ODS), blízký realistické škole myšlení, usiloval o aktivní spolupráci se SRN, preferoval ale vztahy s anglosaskými zeměmi.¹ Naopak evropeistický proud (zastoupený především nalevo od politického středu) se orientoval prioritně na EU a snažil se vyvažovat či oslabit dominanci USA; intenzivní vztah s „evropským Německem“ byl považován za důležité východisko. Zastánci internacionalismu (zejména strany politického středu a část ČSSD) koncepčně spojovali orientaci na NATO i EU jako vzájemně komplementární. SRN vnímali jako převážně post-nacionálního aktéra, který důsledně spojuje evropskou a atlantickou dimenzi politiky. Poslední proud – autonomisté – na SRN pohlíželi převážně s obavou a odmítali jak NATO, tak EU.

Ve vztahu k minulosti se postupně vytvořil jasně vymezený konsenzus. Dokazují to jednak programy jednotlivých vlád, jednak schválení česko-německé deklarace 1997 všemi „systémotvornými“ politickými stranami.² Usnesení Poslanecké sněmovny o platnosti dekretů prezidenta Beneše pak podpořila i KSČM; komunisté se tak přihlásili i k pozitivní roli česko-německé deklarace.³ Přijetím do EU se ovšem „předvstupní konsenzus“ vyčerpal, odpadl jeho disciplinující efekt. Absence českého konsenzu a tedy i jasně definovaných národních zájmů ve strategických otázkách integrace a bezpečnosti má dopad na dynamiku politických vztahů se SRN.

Metodologie a metoda

Projekt vychází z liberálně konstruktivistického předpokladu, že každá sociální realita (a tedy i zahraniční politika) je sociálně konstruovaná. Pro analýzu česko-německých vztahů přitom používá koncepci dyád – tedy bilaterálního vztahu sousedů. Politika vůči dyadickému partnerovi je z hlediska zvolené metateorie výsledkem volního rozhodnutí. Je dána mj. obrazem tohoto partnera a také pojetím vlastních ideových a politických preferencí a zájmů, které si vytvořila politická elita dané země. Obojí se projevuje v diskurzu politických elit. Jsou to hlavní aktéři, kteří určují a realizují zahraniční politiku, tedy v našem případě představitelé exekutivy – vláda a prezident (Druláková–Drulák, 2007; Kořan, 2007: 11–12). Z možných úrovní analýzy (*individual, state, system*) se tak analýza omezuje na úroveň individuální (Breuning,

2007: 11–12.). Představitelé opozice a veřejnost politiku ovlivňují mj. tím, že spoluformují společenský kontext politiky. Tento vliv, pokud je účinný, se odráží v názorech a chování politiků; analýza jejich diskurzu proto představuje obhajitelné zúžení. Vychází přitom z předpokladu, že čím více jsou jednotlivé faktory („materiální“ skutečnosti, ale rovněž historická zkušenost, ideologické/politické preference atd.) v diskurzu tematizovány, tím větší význam mají pro utváření politiky vůči danému partnerovi (Nadoll, 2000: 7).

Z epistemologického hlediska si projekt jako metodu zvolil kvalitativní obsahovou hermeneutickou analýzu, jak ji rozpracoval Reiner Baumann (Baumann, 2006: 90–96; Baumann, 2002: 7–9). Vychází z faktu, že značná část zahraniční politiky se realizuje prostřednictvím řečových aktů, a je tedy součástí diskurzu. Diskurz ovlivňuje obecnou představu o tom, co je v politice možné a žádoucí. Jeho analýza sice nemá schopnost vysvětlovat zahraničněpolitické chování jako závislou proměnnou, protože je jeho součástí. Cílem takové analýzy tedy nemůže být ani snaha zjistit „skutečné důvody“ politiky, odhalit její „pravou motivaci“. Nikoli motivace mluvčího, ale vliv jeho řečového aktu na politiku je předmětem analýzy (Baumann, 2006: 98). V našem konkrétním případě by analýza měla vyjevit, jak o sobě aktéři v daném časovém úseku navzájem uvažovali a zda bylo toto uvažování v zásadě shodné, případně v čem se odlišovalo.

Kvalitativní obsahová hermeneutická analýza je situována mezi kvantitativní obsahovou analýzu a metody idiograficko-hermeneutické. Nepoužívá tedy kódování textu za účelem vytváření numerické matrice četnosti používání slov a výrazů, jejich umístění v textu atd. Kvalitativní obsahová hermeneutická analýza se zaměřuje na obsah řečových aktů. Hledá přitom nikoli smysl jednotlivých aktů, ale společné prvky a jejich změny v předem definovaném souboru dokumentů a v časovém úseku. Texty jsou kódovány podle analytického rámce, který sleduje nikoli syntax, ale sémantické a pragmatické textové prvky, jež mají jistý přesně definovatelný význam. V našem případě se při analýze textu snažíme určit četnost výrazů/vyjádření, jež přímo určují nebo nepřímo naznačují, jak jeden partner hodnotí partnera druhého a jakou (jestli vůbec) motivaci oba partneři připisují německé politice (analytický rámec viz *Příloha*). Takové hodnocení se nemůže vyhnout subjektivnímu pohledu, proto zahrnujeme středně velké soubory dokumentů, které posilují objektivní výpověď hodnocení.

Pro analýzu jsou využity oficiální projevy a dokumenty exekutivy obou zemí. Aby srovnání vzájemných percepcí nebylo pouze statickou momentkou, orientuje se studie na dvě období: léta 1996–1997 a na rok 2007.

Pro zjištění míry společenského konsenzu je analýza těchto dokumentů doplněna analýzou reprezentativních vystoupení hlavních představitelů všech politických stran, zastoupených v PSP ČR a ve Spolkovém sněmu. Pro léta 1996–1997 jde o parlamentní debatu o česko-německé deklaraci (18. 2. 1997 v českém parlamentu a 30. 1. 1997 v německém Spolkovém sněmu).

Druhé kontrolní období (rok 2007) představuje pro analýzu daleko větší problém. Česká republika a Německo přestaly být důležitým tématem politických vyjádření politických aktérů na obou stranách. V roce 2007 neproběhly v německém a českém parlamentu debaty, které by se zabývaly vztahy s druhou stranou. Analýza se proto soustředí na příklad řečových aktů, jež druhou stranu alespoň zmiňují (a to někdy i nepřímo). Z daného kontextu pak usuzuje, jaký pohled ten který aktér vůči druhé straně zastupoval. Získaný soubor dat umožňuje posoudit rovněž otázku konsenzu exekutivní elity v každé zemi a shodu/rozchod mezi exekutivní elitou a opozicí.

Při posuzování role Německa se analýza textů soustředí na dva soubory otázek, týkající se vnímání druhého partnera. Protože postavení obou zemí nebylo zejména v počátku devadesátých let srovnatelné, jsou i otázky kladené při analýze dokumentů poněkud asymetrické.

1) V českém diskurzu o Německu zpočátku převládala pozitivní percepce SRN jako blízkého a kompatibilního partnera. Postupně ale do obrazu Německa pronikaly nejprve obavy spojené s otázkami minulosti a později – u politiků atlantického proudu – i otázky spojené s nekompatibilitou představ o uspořádání EU a vztahu k USA. Česká politika se pohybovala mezi negativním vymezením vůči SRN jako *hegemonu* a pozitivním pohledem na Německo jako *primus inter pares* v rámci EU/NATO.

Německý politický diskurz se nezabýval rolí ČR, vyjadřoval ale pohled na ni jako aktéra mezinárodních vztahů. Protože Česká republika na počátku devadesátých let teprve vstupovala do mezinárodních vztahů, byla vnímána zpočátku především jako objekt politiky a navíc jako nekompatibilní aktér, ba dokonce často jako zdroj ohrožení. Teprve postupně začala převládat pozitivní optika, která se soustředila na subjektivitu ČR a vnímala ji spíše jako kompatibilního partnera.

2) Druhá sada otázek se ptá na charakter německé motivace – od morálních principů až po hegemonní ambice. Protože projekt řeší primárně otázku kompatibility představ vedoucích elit obou zemí, vyhodnotí nikoli, jaká je motivace české strany, ale jakou motivaci česká a německá elita přičítají SRN.

Operacionalizace

Kvalitativní obsahová hermeneutická analýza umožňuje vyhodnotit způsob vnímání partnera v dyadickém vztahu. Abychom dostali odpověď na otázku o vlivu tohoto vnímání na vývoj vztahů jako takových, musíme výsledky hermeneutické analýzy interpretovat s pomocí výše uvedených koncepcí národního zájmu, kompatibility a dyadického vztahu.

Použití koncepce národního zájmu

Uplatnění koncepce národního zájmu je představeno výše a vyplývá z něj, že se projekt zaměřuje zejména na kritérium konsenzu. Data získaná prostřednictvím hermeneutické analýzy umožňují ukázat změny ve formování konsenzu exekutivní elity v obou sledovaných obdobích.

Hermeneutická analýza do jisté míry zodpovídá i otázku „evropské přijatelnosti“ české politiky: prvním předpokladem kompatibility české a německé politiky je samozřejmě to, že tato politika není na evropském politickém poli (řečeno sportovním termínem) „v ofsajdu“.

Kompatibilní partner (being „in the same boat“)

Kompatibilita české a německé politiky v pojetí tohoto projektu tedy předpokládá „evropskou přijatelnost“; jde ale podstatně dále. Nemá vyjadřovat ani pouhý výsledek adaptace národně-státního aktéra na vnější prostředí (Rosenau, 1967: 983–988). Vychází v nejobecnější rovině z „ideologické a politické kompatibility“, která byla předpokladem pro přijetí nových členských zemí do NATO (Arnold–Griér, 1998: 75). Projekt bere ale také v úvahu tendence zkoumané již v šedesátých letech minulého století: při analýze za-

hraniční politiky je stále složitější oddělit domácí a mezinárodní vazby, „*national-international linkages*“ (Rosenau, 1969). Jejich vzájemné propojení ovlivňuje jak zahraniční, tak vnitřní politiku. To je nejlépe viditelné v rámci procesu evropské integrace, jenž přehradu mezi domácím a mezinárodním rozměrem politiky oslabuje nejvíce. Pojem kompatibility přitom reaguje na závěry analýz, jež ukazují, že proces sbližování jednotlivých zemí i v rámci EU nezávisí tolik na formálně-institucionálních podmínkách, jako spíše na pojetí zájmů, očekávání a způsobu politiky v daných zemích (Gabriel, 1992: 18). Jde tedy především o otázku vzájemné slučitelnosti a blízkosti politických preferencí a modelů, kterými se řídí jednotlivé státy, a to zejména v klíčových politických oblastech.

Koncepce kompatibility tak předpokládá slučitelnost a kongruenci na úrovni *polity, politics i policy*. Zahrmuje přitom – řečeno jazykem koncepce dyadického vztahu – symetrii vztahu státu vůči nadřazenému mezinárodnímu systému a jeho vůdčí mocnosti (NATO, EU, USA), tzv. *state-to-system ties*. Odlišné představy o dalším vývoji EU a její politice např. v oblasti hospodářské a sociální jsou jedním z hlavních faktorů odcizení v německo-francouzských vztazích.⁴ Jiný příklad nabízí vztah německo-nizozemský: V devadesátých letech minulého století nizozemský hospodářsko-sociální model (*Delta model*) představoval stále více alternativu tradičnímu *Modell Deutschland* v oblasti sociálního-tržního hospodářství (Delsen–de Jong, 1998: 6). Obě země ale spojovala blízkost přístupů k budování EMU na bázi hospodářské stability: „Velký význam Evropy pro obě země znamená, že jsou znovu na jedné palubě (*in the same boat*; kurzíva – V. H.): v EMU musí být garantován standard stability“ (Tamtéž: 33).

Symetrie/asymetrie dyadického vztahu

Za analyticky zvláště významný prvek je považována asymetrie – jako „politicky relevantní dyády“ se označují ty dvojice zemí, které spolu přímo sousedí, nebo dvojice, z nichž jeden stát patří mezi velké mocnosti (Lemke–Reed, 2001: 127–128.). Česko-německé sousedství patří do obou kategorií.

Významným prvkem dyadických vztahů je jejich mnohohrstevná *asymetrie*. Ta se samozřejmě týká nejen materiálních prvků (*hard power*), ale

i *soft power* (tedy zejména schopnosti ovlivňovat chování ostatních aktérů mezinárodních vztahů prostřednictvím vlastní přitažlivosti a přesvědčivosti). Asymetrickým dyádám se věnuje Petr Katzenstein ve své práci o vztazích Rakouska a SRN jako *disjoined partners*. V návaznosti na tuto práci byla formulována koncepce *unequal partners*: Zdůrazňuje, že hlavním projevem dyadické asymetrie je nerovnost jednak co do míry, v jaké jsou oba partneři schopni ovlivňovat své vzájemné vztahy, a jednak v tom, nakolik slabší partner soustředí svou zahraniční politiku a mezinárodní aktivity na partnera superiorního (Riekhoff, 1993: 8).

Problém asymetrického dyadického vztahu přitom existuje nejen na straně silnějšího partnera, který může mít tendenci slabšího souseda buď výrazně ovlivňovat, nebo naopak přehlížet. Rovněž slabší partneři mohou vztah zatěžovat. Bývají zasaženi „jistým typem neurózy, díky níž sami sebe vnímají jako přehlížené. Jsou to proto často právě tito partneři, kteří mají tendenci poukazovat spíše na problematické aspekty, místo aby se soustředili na zjevné výhody vztahu, jako např. volný přístup k mnohem většímu trhu, k inovativním myšlenkám a trendům, posílení bezpečnosti země“ (Tamtéž: 5).

Dyadiční partneři se nacházejí v bilaterální interakci ve všech sférách politického, ekonomického a do značné míry i společenského života. Tento projekt se soustředí na dva analytické přístupy k dyadickému vztahu. Jednak vychází z předpokladu, že zájmová blízkost a vysoká intenzita intra-dyadických, tedy mezistátních vztahů mezi sousedy (tzv. *state-to-state-ties*) snižuje nebezpečí konfliktu a zajišťuje značnou stabilitu a odolnost vůči výkyvům a krizím (Sweeney, 2003: 728–750; Hegre, 2004: 403–420). Jednak zdůrazňuje význam multilateralizace: Demokratické dyády mají tendenci vstupovat do multilaterálních spojeneckých svazků, které garantují jak vnější bezpečnost, tak status jejich vzájemných hranic, a tím jejich vztahy významně stabilizují (Gibler–Wolford, 2006: 129–153).

Multilaterální úroveň ale hlavně doplňuje bilaterální mezistátní vztahy vazbami směrem k nadřazenému multilaterálnímu hospodářskému či bezpečnostnímu systému a jeho vůdčí mocnosti. Důležitá je přitom symetrie těchto vazeb, kdy jsou oba partneři nejen součástí systému, ale sdílejí i blízkost k jeho vedoucímu. Interakce intenzivních mezistátních vztahů a symetrických vztahů vůči nadřazenému systému zvyšuje stabilitu vzájemného vztahu a snižuje nebezpečí vzájemného konfliktu (Benson, 2004: 659–676).

Analýza diskurzu dyadického vztahu

V letech 1990–2004 se prioritou česko-německých vztahů stala jak normalizace (materiální/institucionální a historická) bilaterálních mezistátních vztahů a jejich a intenzifikace, tak snaha o odstranění asymetrie v postavení obou zemí v mezinárodním systému a tedy především snaha o přijetí ČR do EU/NATO.

Na bilaterální úrovni byla nejsložitější beze sporu otázka historického narovnání. Protagonisté historicko-restaurativní linie v SRN (části Sudetoněmeckého krajanského sdružení, CSU i CDU) zaujali negativistickou pozici a odmítli smlouvu roku 1992, deklaraci roku 1997 i přijetí České republiky do EU. Na obou stranách nicméně převažoval konstruktivní přístup, který v česko-německé deklaraci 1997, v jednostranných prohlášeních a zejména podporou českého vstupu do EU uzavřel právně-politické otázky minulosti a přesunul téma do morální a diskurzivní roviny (viz na německé straně vznik Centra proti vyhánění, na české realizace tzv. Paroubkova gesta). Nárokování dalších garancí proti případným žalobám sudetských Němců se tím dostalo mimo spektrum národních zájmů, i když si tato otázka zachovala mobilizující sílu a instrumentalizoval ji sám prezident.

Na multilaterální úrovni přijetí ČR do NATO/EU zajistilo základní symetrii v mezinárodním postavení ČR a SRN. „Objektivní“ faktory dyadického vztahu (oslabení dominantního postavení SRN, *upgrading* postavení ČR díky přijetí do NATO/EU, její hospodářský růst a diverzifikace hospodářských a politických vazeb) tak naznačovaly možnost posilování vyrovnanějšího partnerského vztahu. Začal se nicméně výrazněji projevoval nový druh asymetrie ve vztahu k nadřazenému systému – rozdíl v přístupech exekutivy obou zemí k budoucímu uspořádání EU a vůči hegemonu NATO – Spojeným státům.

Naše hypotéza je, že existence českého konsenzu ohledně řešení historických otázek vytvořila základ pro normalizaci se SRN na úrovni mezistátních vztahů. Naopak jeho oslabení vůči nadřazenému mezinárodnímu systému a jeho vedoucí mocnosti omezuje rozvoj vzájemných vztahů a je jedním z důležitých důvodů jejich výkyvů.

Diskurz let 1996–1997: význam historické normalizace

Vyhodnocení českého diskurzu

Celkem diskurzivní analýza zahrnuje 38 dokumentů let 1996–1997, publikovaných v měsíčníku *Zahraniční politika České republiky. Dokumenty* (MZV ČR), které zkoumala podle dotazníku (viz *Příloha*) s ohledem na míru kompatibility Německa jako aktéra (např. potřeba najít vyrovnání s minulostí byla hodnoceno jako snaha řešit existující nekompatibilitu), motivaci SRN pro rozvoj vztahů s ČR a vnímání role SRN mezi polohami *primus inter pares* a hegemon.

Z hlediska definice národního zájmu analýza ukazuje míru jednoty české politické scény a exekutivní elity zvláště. V celkovém průměru se čeští aktéři vyslovovali o *SRN jako kompatibilním partnerovi* na škále mezi 0–1 (1 = plně kompatibilní) v dvouletém průměru 0,405. Postupně *mizí historické téma*, v projevech dominují témata bezpečnostní a integrační a objevuje se *prvek nekompatibility nového druhu*: nekompatibilita politických koncepcí. Ve sledovaném období se tato tendence projevovala výhradně v řečových aktech premiéra Klause. Pokud jde o vnímání *motivace německé politiky*, nehrála v řečových aktech české politické elity významnější roli, nejčastěji byl nepřímý odkaz na německou motivaci vnitropolitickou.

Kritérium konsenzu a evropské přijatelnosti v koncepci národního zájmu

Pro definici národního zájmu je podstatné srovnání vládního diskurzu s diskurzem parlamentním. V roce 1997 byla nejlepší příležitost pro takové srovnání v průběhu debaty o česko-německé deklaraci v únoru 1997.⁵ Celkový průměr *vyjádření představitelů všech parlamentních stran, pokud jde o kompatibilitu, dosáhl úrovně 0,322 a ukazuje na značnou polarizaci*. Vyjádření představitelů vládních stran přitom naznačovala kompatibilitu s německým partnerem na úrovni 0,511 bodů a opozice jen na úrovni 0,069 bodů. Radikální opozice (KSČM a SPR-RČS) vnímala motivaci a roli SRN jako expanzivní a perspektivně nebezpečnou; zejména argumenty představitelů SPR-RČS sklouzávaly k rekriminaci SRN jako pokračovatele nacistického státu a pohybovaly se mimo pole „evropské přijatelnosti“. Mainstreamová opoziční ČSSD mimo historické téma naopak deklarovala nekompatibilitu s postoji vlády Václava Klause, nikoli s politikou SRN.

Vyhodnocení německého diskurzu let 1996–1997

Diskurz řečových aktů německých představitelů, jež byly publikovány v *Bulletin des Presseamtes*, ukazuje na obdobnou tendenci jako v českém případě, pokud jde o prezentaci **ČR jako kompatibilního partnera**, ovšem na nižší úrovni, zejména pokud jde o „post-deklarační období“. Jestliže dvouletý průměr 1996–1997 (20 řečových aktů) dosahuje na škále 0–1 průměrné úrovně 0,35, pak tento průměr do března 1997 dosahoval pouze úrovně 0,322. V období březen–prosinec 1997 tento průměr vzrostl na 0,414 na škále (v českém diskurzu 0,599 a bez specifického hlasu V. Klause dokonce 0,712). **Narovnání historických vztahů (podpis deklarace v roce 1997) sehrálo osvobozující roli** ve vnímání partnera.

Zůstává otázka, proč německý diskurz zaostává ve svých hodnotách vnímání partnera za diskurzem českým. Jedno vysvětlení se týká samotné historické agendy: německý diskurz potvrzuje tezi, že vnímání otázek spjatých s minulostí je v česko-německém vztahu výrazně asymetrické (a to i uvnitř SRN): politická shoda na uzavření otázek minulosti neměla při pohledu na ČR tak zásadní význam, jako tomu bylo na druhé straně. Protože německá politická elita vnímala řešení otázky historické zátěže vždy spíše jako *Pflichtübung* (povinnost), bylo pro ni její řešení důležitým, ale nikoli formativním aktem.⁶ Německá politická elita tedy vnímala ČR jako subjekt v dvouletém průměru 1996–1997 na úrovni 0,288 (na škále 0–1), přičemž **zesíleně byla subjektivita ČR prezentována právě v průběhu jednání o deklaraci** (leden 1996–březen 1997 na úrovni 0,305). Naopak, po podepsání deklarace a věcném uzavření témat minulosti na úrovni nejvyšší politické prezentace ČR jako subjektu v řečových aktech německé politické elity poklesla na úroveň 0,256 škály. Hlavním kritériem pohledu na ČR jako objekt či subjekt se zjevně stala **agenda transformační a integrační** (přijetí ČR do NATO a EU).

Pokud se představitelé SRN vyjadřovali k roli Německa, zdůrazňovali roli partnera/pomocníka (např. „traktor hospodářského vývoje“⁷) zemí střední/východní Evropy, případně advokáta (Kinkel, 1996). Nejčastěji zmiňovaným motivem pro rozvoj vztahů s ČR a zeměmi střední/východní Evropy byl morální závazek (zmněn cca 22krát) a nutnost zajistit bezpečnost, stabilitu a dobré vztahy (zmněn v cca 19 případech). Nejméně desetkrát lze vysledovat v řečových aktech zájem (zejména ekonomický).

Tabulka č. 1: Diskurz v letech 1996–1997

	exekutiva		parlament		vláda v parlamentu		opozice v parlamentu	
	ČR	SRN	ČR	SRN	ČR	SRN	ČR	SRN
kompatibilita druhé strany	0,45	0,35	0,322	0,518	0,511	0,418	0,069	0,619
ČR jako subjekt	x	0,28	x	0,672	x	0,559	x	0,785
role SRN	primus	pomocník, advokát	28,57 % snaha o hegemonii*	advokát	primus	advokát	66,6 % snaha o hegemonii; 33,3 % primus	0
motivace SRN	nutnost, zájem	morální, nutnost, zájem	31,43 % nutnost, zájem; 28,57 % expanze*	morální aspekty 40 %, nutnost 57 %, zájem 2,8 %	zájem, nutnost	morální 30 %, nutnost 65 %, zájem 5 %	66,66 % expanze, 33,33 % nutnost	morální 53 %, nutnost 46 %

* Zbytek do 100 % se nevyjádřil.

Kritérium konsenzu a evropské přijatelnosti v koncepci národního zájmu

Klíčovou debatou v německém Spolkovém sněmu byla (stejně jako v případě ČR) rozprava o česko-německé deklaraci, která se ve Spolkovém sněmu konala 30. 1. 1997.⁸ Vezmeme-li v úvahu vyjádření hlavních představitelů všech politických stran, dosáhl celkový průměr v pohledu na ČR jako na kompatibilního partnera úrovně 0,518 (na škále 0,0–1,0). Průměr vládních stran přitom činil 0,418 a opozice 0,619. Celkový průměr v pohledu na ČR jako na subjekt mezinárodních vztahů dosáhl úrovně 0,672. Průměr vládních stran (CDU, CSU a FDP) přitom byl 0,559 a stran opozice 0,785.

Na rozdíl od české parlamentní politiky, převládal v německém parlamentu konsenzus: vztahy s ČR byly zjevně součástí národního zájmu, jehož kontury byly v zásadě jasně definované: politické strany se shodly v základních přístupech k ČR, vybočovala pouze část CSU. Německé levicové strany byly v pohledu na historické narovnání s ČR jednotné a vnímaly východního souseda pozitivněji než vláda.

Na německý diskurz o ČR lze uplatnit kritérium „evropské přijatelnosti“; **vybočení představuje menšinový proud restaurativní politiky**, který se neúspěšně snažil znovu otevřít otázky poválečného odsunu. Evropskou nepřijatelnost těchto požadavků prokázaly postoje Evropské komise a Evropského parlamentu, které v dekretch prezidenta Beneše neshledaly překážku pro přijetí ČR do EU.

„Deset let poté“: posílení systémové diferenciaci**Vyhodnocení diskurzu české exekutivy 2007**

Diskurz české exekutivní elity (vládní strany a prezident, celkem 26 dokumentů, opublikovaných v řadě *Dokumenty* 1–12/2007, MZV ČR) se v roce 2007 k Německu vyjadřoval jak přímo, tak v obecnějším kontextu **mírné zlepšení vnímání SRN jako kompatibilního partnera**: na rozdíl od let 1996–1997 dosahuje český vládní diskurz hodnoty 0,534.

Hlavním polarizačním tématem byl nový německý aktivismus v EU a tedy především snaha německého předsednictví EU v roce 2007 zachránit podstatu Evropské ústavní smlouvy. Vedlejším, nicméně rovněž profilovým tématem se stala **otázka amerického projektu protiraketové obrany**. Snížila se naopak pozornost věnovaná historickým otázkám.

Kritérium konsenzu a evropské přijatelnosti v koncepci národního zájmu

Vnitřní rozdělení exekutivy se týkalo téměř výhradně ODS. Jestliže prezident Klaus vnímal Německo jako kompatibilního partnera na úrovni 0,3 bodu a poslanec EP Jan Zahradil na úrovni 0,06 bodu, vystupoval premiér Topolánek k SRN jako k převážně blízkému partnerovi (0,68 bodu). Navíc prezident nabádal občany k bdělosti vůči snaze německého předsednictví řešit otázku EÚS (Klaus, 2007a). Tím se *de facto* blížil hranici „evropské přijatelnosti“, protože nepsaným, zato všeobecně dodržovaným zvykem je, že představitelé členských zemí EU deklarují (alespoň na oficiální úrovni) podporu předsednické zemi. Ve svém programovém projevu o české zahraniční politice, předneseném 28. října, varoval navíc před „nastolováním otázky poválečného uspořádání“ v „nikoli nevýznamných politických kruzích“ v Německu a Rakousku (Klaus, 2007b).

Mezi alternativami *primus inter pares* a hegemon ovšem naprostá většina řečových aktů celým kontextem vychází z **vnímání Německa jako sice nejsilnější země EU, ale nikoli jako hegemonu**. V nepřímých náznacích se ale objevuje obava z případného nástupu Německa do hegemonní role v projevech poslance Zahradila, do jisté míry i prezidenta Klause.

Pokud jde o postoje opozice, lze za výraz významné normalizace vztahů s Německem považovat skutečnost, že Německo jako téma téměř absentovalo v politicky profilových parlamentních debatách, a to nehledě na jeho předsednictví v EU. I představitelé KSČM se k Německu vyjadřovali velmi málo. V interpelaci k otázce nasazení ozbrojených sil v Afghánistánu se poslanec Grebeníček dokonce opakovaně obracel k německé politice jako pozitivnímu příkladu.⁹

Vyhodnocení diskurzu německé exekutivy 2007

První viditelnou změnou německého diskurzu (30 vyhodnocovaných dokumentů, publikovaných v *Bulletin des Presse – und Informationsamtes*) představuje fakt, že se Česká republika v řečových aktech německých představitelů téměř neobjevuje. Pojem „Tschechien(Česko)“ a/nebo „tschechisch* (česk*)“ se v politicky relevantních projevech vládních představitelů zmiňuje jen dvakrát, všechny ostatní dokumenty se vztahují k regionu střední/východní Evropy jako celku („Mittel*/„střední“). V tomto širším kontextu se **míra vnímání ČR jako partnera politicky kompatibilního s německou**

politikou prakticky zdvojnásobila a dosáhla v průměru úrovně 0,866. Rovněž míra vnímání ČR (regionu) jako subjektu a tedy svébytného aktéra vzrostla více než dvakrát a dosáhla v průměru úrovně 0,681.

Oba údaje naznačují, že se pohled na českou stranu posunul do roviny „evropské normality“, což jednak znamená, že se v oficiálním diskurzu rozdílily v politických přístupech fakticky netematizují. To se ovšem v analyzovaných projevech objevilo pouze jednou, a to v náznaku a v obecné rovině (Steinmeier, 2007).¹⁰ Jednak se *německá politika naučila v české politice odlišovat menšinový euroskeptický proud* od proudů ostatních, včetně obecně atlantického. Rozdíl mezi hodnocením compatibility ČR (0,866) a pohledu na ČR jako na subjekt mezinárodních vztahů („pouze“ 0,681) naznačuje, že nepřiznaný nesoulad brzdí rozvoj vztahů s ČR jako partnerem při řešení problémů.

Mezi prvky motivace, které lze z řečových aktů představitelů exekutivy vyvodit, převládají na rozdíl od diskurzu let 1996–1977 pozitivně definované zájmy (rozvoj Evropy, hospodářská motivace, sektorální zájmy) a na druhém místě zůstává nutnost (překonání minulosti a rozdělení Evropy). Role SRN ve vztahu k zemím SVE se zvláště nedefinuje.

Kritérium konsenzu a evropské přijatelnosti v koncepci národního zájmu

Odkazy na ČR v německém parlamentu byly velmi nesystematické a je nemožné zařadit je do přehledné tabulky (viz níže) a zhodnocení si vyžaduje pouze posouzení textové.

Dvě témata dominovala debatám, v nichž ČR vystupovala jako subjekt – vztah k EÚS a k americkému protiraketovému projektu. K oběma tématům se ve vztahu k ČR vyjadřovala převážně opozice, která zároveň kritizovala vlastní vládu. Politika ČR byla v těchto projevech vnímána jako převážně nekompatibilní.

*Bez rozdílů všechny opoziční strany (ale i někteří koaliční poslanci) otevřeně a opakovaně odmítali způsob, jakým se česká (a polská) politika postavila k americkému projektu protiraketové obrany na svém území.*¹¹ Zelení a Levice navíc považovali samotný projekt jako takový za nepřijatelný.

V otázce reformy EÚS byl zdrženlivý postoj ČR v rozporu s názorem všech politických stran s jedinou výjimkou – Levice: ta EÚS odmítala jako kapitalistický a militaristický projekt a výhrady české politiky konstatovala s jistým pochopením.¹²

Tabulka č. 2: Diskurz v roce 2007

	exekutiva		parlament		vláda v parlamentu		opozice v parlamentu	
	ČR	SRN	ČR	SRN	ČR	SRN	ČR	SRN
kompatibilita druhé strany	0,534	0,866	0,583	0	0,75	0	0,5	0
ČR jako subjekt	x	0,681		0		0		0
role SRN	14,28 % možnost hegemoniální ambice	0	primus*	0	primus*	0	primus*	0
motivace SRN	14,28 % možnost hegemoniální ambice	zájem, nutnost		0		0		0

* Nepřímý vyjádřený názor.

Závěr

Charakter česko-německých vztahů byl ve sledovaném období ovlivněn řadou faktorů. Dynamika jejich vývoje ukazuje, že klesal význam otázek historických a roste naopak význam toho, že SRN představuje nejdůležitějšího účastníka/prostředníka politických a hospodářských aktivit české politiky v Evropě.

Díky úspěšné transformaci a integraci do NATO a EU se zvýšil status ČR. Vzrostla tak i kompatibilita obou zemí, pokud jde jejich potenciál. Tento vývoj působil spolu s normalizací a multilateralizací jako instrument pro odstranění zbytkové vojensko-bezpečnostní obavy z Německa. Normalizace a intenzifikace bilaterálních mezistátních vztahů vytvořily podmínky pro decentralizované a depolitizované pragmatické vztahy na všech úrovních.

Proměnlivý charakter vztahů vůči nadřazenému systému a jeho vedoucí mocnosti ovšem převzal roli, kterou ve vzájemné relaci hrála otázka minulosti a mocenská asymetrie. Potvrzuje se, že *asymetrie ve vztahu dyadických partnerů k nadřazenému mezinárodnímu systému* omezuje rozsah a kvalitu spolupráce a může vést k odcizení. V případě česko-německých vztahů ve sledovaném období šlo v roce 2007 na jedné straně o vazbu k EU (zejména k EUS) a na straně druhé k NATO a jeho hegemonovi – USA.

Hlavní záměrem této studie bylo zaprvé poukázat na hlavní trendy vývoje česko-německých vztahů a zkoumat, nakolik jsou ovlivňovány „řečovým aktem“ politiků, tedy zprostředkováním obrazu a očekávání ve vztahu k druhému partnerovi. Druhý cíl spočíval ve snaze vyvodit z daných výsledků závěry pro formování národních zájmů.

Provedená hermeneutická kvalitativní analýza pomáhá osvětlit vnímání druhé strany v česko-německém vztahu.

Z pohledu německé exekutivní elity se na rozdíl od let 1996–1997 po vstupu do EU (rok 2007) česká strana jeví jako *subjekt*, a to převážně *kompatibilní*. Základem tohoto pozitivního pohledu je existující konsenzus německé politické scény ve vztahu k EU a NATO a také *political correctness* při vyjadřování výhrad vůči členskému státu (a tedy partneru pro vyjednávání zásadních kompromisů) EU a NATO. Německá opozice ovšem reagovala na výkyvy v české evropské a bezpečnostní politice tak, že *de facto* opustila rámec německého konsenzu a začala Prahu tvrdě kritizovat.

V pohledu české exekutivní elity na Německo lze v roce 2007 doložit převládající pohled na SRN jako kompatibilního partnera, jenž má roli jednoho

z vůdčích aktérů EU a NATO. Od vstupu do EU v roce 2004 byl ovšem oslaben konsenzus české exekutivní elity ve vztahu k finalitě EU a k bezpečnostní politice (protiraketová obrana USA). V této situaci menšinový proud české exekutivní elity zaujal vůči SRN obrannou pozici a nepřímo prezentoval roli SRN jako potenciálně hegemonní. Důsledkem byly výkyvy v přístupu k SRN, které se odrážely i v kvalitě (méně v intenzitě) vzájemného vztahu na vysoké politické úrovni.

Pro obě strany platí, že pokud vztahy s druhou stranou nepředstavují aktuální problém, jsou subsumovány pod region (německý pohled na ČR) a pod EU (český pohled na SRN). Pozitivní specifika partnera mají omezenou možnost se projevit – kompatibilita české a německé politiky je limitována výraznými výkyvy na české straně i strukturálními rozdíly (SRN zastupuje zájmy velkých zemí v EU, teprve hledá svou polohu ve vojensko-strategických otázkách; ČR má omezený potenciál).

Z hlediska koncepce národního zájmu (Kratochvíl, 1. kapitola) lze učinit závěr týkající se především významu konsenzu. Vývoj vztahů i českého diskurzu ukazuje, že česká politika byla úspěšná tehdy, když byla schopna jasně formulovat jednotnou politickou linii a tedy definovat národní zájem. Potvrdil to především proces historické normalizace vztahů se SRN: Praha byla schopna vyjednat s německým partnerem přijatelný kompromis, jenž umožnil uzavřít politickou část kontroverzní historické agendy.

Naopak rozpad českého společenského konsenzu (vztah exekutiva–opozice) a dokonce i exekutivního konsenzu (vztah vláda–prezident) neumožňuje plně využít potenciálu česko-německých vztahů (viz ostrá kritika – projev nekompatibility – ze strany německé opozice v roce 2007; vládní kruhy se k české pozici veřejně kriticky nevyjadřovaly). Výkyvy české politiky sice německá oficiální místa nekomentují, je nicméně zřejmé, že nesoulad omezuje vnímání ČR jako subjektu a tedy partnera v řešení mezinárodních problémů a posilují přístup k ČR jako objektu německé politiky.

Poznámky:

¹ Rozdělení české politiky do ideových proudů se opírá o model, zpracovaný in Drulák (2006a), a dále rozvinutý in Drulák–Kořan–Růžička (2008), 139–152, zde zejm. 146–148.

² Viz Poslanecká sněmovna parlamentu ČR (1997). Vyhodnocení postojů politických stran viz sekce o diskurzu let 1996–1997.

³ Preambule usnesení obsahuje vyjádření: „vyzdvihujíc pozitivní význam Česko-německé deklarace a v ní vyjádřenou vůli nezatěžovat budoucnost politickými a právními otázkami pocházejícími z minulosti“. Usnesení Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR k dekretům prezidenta republiky, 24. 4. 2002.

⁴ Koopmann, Martin (2007), zde s. 235–237.

⁵ Poslanecká sněmovna parlamentu ČR (1997).

⁶ Lze jen spekulovat o tom, že neochota české strany dohodnout se na principech vztahů v této oblasti by formativní význam pro vztah k partnerovi zřejmě získala – viz peripetie vztahu s polskou politikou v době vlády bratří Kaczyńských.

⁷ Viz Kohl, 1997.

⁸ Deutscher Bundestag, 1997.

⁹ Vystoupení Miroslava Grebeníčka (2007).

¹⁰ „...některým evropským sousedům, kteří stále ještě očekávají změny v textu, říkám toto: V případě, že tuto šanci v Evropě propásneme, další se hned tak neobjeví“ (Steinmeier, 2007).

¹¹ Viz Vystoupení Guido Westerwella (FDP), Oskara Lafontaine (Die Linke) a Renate Künast (Bündnis 90/Die Grünen), 2007; Merkel, 2007.

¹² Viz Vystoupení Alexandra Ulricha (Die Linke), 2007.

Příloha

Analytický rámec vyhodnocování řečových aktů

Kvalitativní obsahová hermeneutická analýza se zaměřuje na obsah řečových aktů a hledá jejich společné prvky a jejich změny v předem definovaném souboru dokumentů a v časovém úseku. Texty jsou kódovány podle analytického rámce, který sleduje sémantické a pragmatické textové prvky, jež mají přesně definovatelný význam. Snaží se určit četnost výrazů/vyjádření, jež přímo určují nebo nepřímo naznačují, jak jeden partner hodnotí partnera druhého a jakou (jestli vůbec) motivaci oba partneři připisují německé politice. Hodnocení řečových aktů je samozřejmě do značné míry subjektivní, proto se analytický rámec snaží rozčlenit téma do několika oblastí a na základě nich text posuzovat. Při analýze německých textů se vyděluje sedm tematických oblastí. První tři oblasti dávají ve svém výsledku odpověď na otázku o vnímání České republiky jako *objektu/subjektu* německé politiky a zda je ČR vnímána jako partner *kompatibilní/nekompabilní* (ČR jako objekt a zdroj ohrožení; ČR jako subjekt a „šance“ pro německou politiku; ČR jako partner *kompatibilní/nekompabilní*). Následující čtyři oblasti charakterizují *motivaci* německé politiky ve vztahu k ČR (morálně/historický závazek vůči ČR a obětem války, vč. závazku vůči sudetským Němcům; nutnost zajistit bezpečnost a stabilitu; pozitivní zájem o rozvoj vztahů; očekávaný vliv a role SRN). V prvních dvou oblastech se počítá četnost přímých a nepřímých vyjádření na dané téma a hodnotí se na škále 0–1. Například při otázce, zda konkrétní řečový akt/dokument hodnotí ČR jako objekt (0) nebo subjekt (1), analýza zjišťuje, kolikrát je ČR přímo nebo nepřímo (v rámci skupiny zemí) zmíněna v první nebo druhé roli. Jestliže např. ve vystoupení Klause Kinkel na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě (5. 3. 1997) byla ČR jako objekt zmíněna dvakrát a jako subjekt jednou, pak je ČR vnímána jako subjekt na úrovni 0,33 škály mezi 0 a 1, neboli asi ze 33 %. Při posuzování motivace se pak uvádí převažující poměr vyjádření, naznačujících motivaci německé politiky. V případě analýzy českých řečových aktů se postupuje analogicky, ovšem analýza se ptá na pohled na Německo ne jako na objekt/subjekt, ale pouze jako na partnera *kompatibilního/nekompabilního* a na jeho *roli* (první mezi rovnými, nebo alternativně jako hegemon). Motivace je měřena podobně jako v případě analýzy německých řečových aktů.

Visegrádská socializace a její dopad na české zájmy

Michal Kořan

Úvod

Předkládaná studie se snaží odpovědět na dvě otázky: jaký dostředivý mechanismus a za jakých podmínek orientuje české diplomatické a byrokratické aktéry směrem k visegrádské spolupráci (neformální uskupení České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska) a *zda a jakým způsobem* ovlivňuje tento dostředivý mechanismus podobu a prosazování českého národního zájmu dobrých sousedských vztahů.

Základním východiskem výzkumu je fakt, že zahraniční politika ČR vůči sousedním státům, zapojeným do Visegrádské skupiny (V4), není vysvětlitelná za použití čistě racionalistických měřítek a konceptů. Míra spolupráce v rámci V4 za posledních pět let narostla navzdory nedostatku společných zájmů, míra vzájemné komunikace převyšuje ostatní bilaterální vztahy i za podmínek, kdy je *a priori* zřejmé, že neexistují společné cíle (Růžička–Kořan, 2006). Pro vysvětlení nadstandardní úrovně středoevropských vztahů ČR bude použit koncept socializace (pro základní přehled viz Danziger, 1971), který bude aplikován na případ zapojení českých diplomatických a administrativních aktérů do Visegrádské skupiny.

Struktura studie je následující: nejprve bude vysvětleno, proč sousedské vztahy a sama V4 náleží do oblasti českých národních zájmů. Následně budou představena filosoficko-vědní východiska výzkumu a užitá metodologie, již bude instrumentální jednopřípadová studie. Teoretické zázemí poskytl

interakcionistický konstruktivismus, z něhož bude vycházet celá konceptualizace fenoménu socializace. Hlubší pozornost bude věnována operacionalizaci konceptu socializace, neboť zde užitý koncept dosud v literatuře MV nebyl operacionalizován.

Hlavním argumentem je, že obecně uvažované nezbytné podmínky pro socializaci (tj. zejména silné institucionální zázemí) v případě V4 neexistují, přesto zde k socializaci dochází. V části věnované interpretaci výsledků stať tedy mj. identifikuje další možné nezbytné podmínky pro socializační mechanismus v mezinárodních režimech.

V závěru se studie vrací zpět k původní otázce národního zájmu a na základě předložené interpretace tvrdí, že zatímco *podobu* partikulárního národního zájmu (dobré sousedské vztahy) socializace byrokratických a diplomatických aktérů neovlivňuje, může se však silně podepsat na způsobu a kvalitě jeho prosazování.

Sousedské vztahy jako součást národního zájmu

Prvním kritériem pro posuzování národního zájmu je kritérium relevance. Dle P. Kratochvíla (Kratochvíl, 2009: 14–17) lze za relevantní považovat takovou politiku, „která (a) zásadním způsobem ovlivňuje (vnější nebo vnitřní) fungování společenství nebo (b) podstatně proměňuje jeho základní charakteristiky nebo (c) mu díky ní vznikají důležitá nová práva a povinnosti“. P. Kratochvíl nabízí operacionalizaci kritéria relevance následujícím způsobem: téma je dlouhodobě přítomné (několik let) nebo se jím zabývají ústřední orgány společenství bez ohledu na jejich složení nebo politickou orientaci. Relevanci tématu lze ověřit např. přítomností v programových dokumentech ústředních orgánů společenství nebo zmínkami o něm v projevech jeho nejvyšších představitelů (tamtéž). Této operacionalizace bylo použito pro posouzení, zda česká politika ve středoevropském regionu je relevantním národním zájmem. Za referenční body byly zvoleny projevy prezidentů ČR, programová prohlášení vlád ČR a existující zahraničněpolitické koncepce (ať už ve formě dokumentů či ve formě vystoupení ministrů zahraničních věcí)¹. Analýza těchto dokumentů ukázala, že středoevropské téma bylo trvale přítomné jak v projevech nejvyšších státních činitelů, tak v programových prohlášeních všech vlád od roku 1992 (s výjimkou obou vlád M. Topolánka).

Stejně tak se střední Evropa pravidelně objevuje ve všech relevantních konceptních úvahách či dokumentech. Lze tedy tvrdit, že s ohledem na kritérium relevance střední Evropa a sousedské vztahy bez obtíží obstály.

Druhé kritérium, které napomáhá posoudit, zda daná politika spadá do oblasti národního zájmu, spočívá v hodnocení toho, zda „relevantní otázka (...) postupně vykryštalizuje v politický konsenzus“ (Tamtéž, 2009: 16). Kromě toho, že předchozí odstavce ilustrují dlouhodobou přítomnost v politickém diskurzu, zároveň také dokazují, že všichni sledovaní aktéři, stejně jako všechny sledované programové a koncepční dokumenty jednoznačně hovořily o dobrých sousedských vztazích jako o zahraničněpolitické prioritě České republiky. Ohledně této priority tedy neexistoval žádný rozpor. Určitá sporná témata se objevovala sice na úrovni výkonné moci, zde se jednalo o spory o konkrétní strategie naplňování politicky zadaných priorit, ale *politický a obecný konsenzus*, který byl zvolen jako kritérium národního zájmu (Tamtéž: 17), nikdy napaden či ohrožen nebyl a sousedská politika splňuje i kritérium konsenzu.

Třetím kritériem je posouzení vnější přijatelnosti zahraniční politiky vůči danému regionu či aktéru. V4 zasahuje do vnímání středoevropského regionu specifickým způsobem a až na některé výstřelky² lze tvrdit, že existence V4 disponuje vnější podporou. Například dle vyjádření stávajícího předsedy Evropské komise (EK) José M. Barrossa, EK aktivně podporuje subregionální spolupráci a i specificky visegrádská spolupráce je ze strany EK podporována (Jagodziński, 2006: 184–186). Zástupci EK se stále častěji zúčastňují brusselských pracovních setkání V4 (Kořan, 2008c). Stejně tak postoje ostatních okolních států (jako Německa, Slovinska či Pobaltí) vůči V4 jsou laděny pozitivně (viz Kunštát, 2003; Hladký, 2003; Švec, 2003; Jagodziński, 2006). Z toho lze usuzovat, že zapojení ČR do V4, stejně jako V4 sama splňuje i kritéria vnější přijatelnosti, dokonce je její činnost podporována ze strany EK.

S ohledem na diskusi o národním zájmu je však nutné upozornit na skutečnost, že české zapojení do V4 vnáší do podoby zahraniční politiky v sousedícím regionu určité specifické prvky, které se vymykají představám o tradičních sousedských bilaterálních vztazích. Tuto jedinečnost si můžeme ilustrovat na čtyřech bodech.

Zprv před vstupem visegrádských zemí do EU, zhruba v letech 2002–2004, zaznívaly na politické i mediální úrovni předpovědi odsuzující

Visegrád k zániku (Růžicka–Kořan, 2006). Jako vysvětlení očekávaného zániku byl (mimo jiné) užíván argument zdůrazňující přežitost a zbytečnost subregionální spolupráce v EU. Navzdory tomuto skepticismu se opak stal skutečností. Za posledních pět let od vstupu do EU téměř neustále narůstá míra kontaktů, míra komunikace a kooperačních aktivit jak v jednotlivých věcných oblastech (bezpečnostní otázky, evropské politiky, kultura, vzdělání, vníro, přeshraniční spolupráce, zdravotnictví, finance atd.), tak mezi jednotlivými úrovněmi vládních institucí (od referentů po ministry).

Zadruhé hustota kontaktů, komunikace a kooperačních aktivit činí z V4 určitý exkluzivní klub, který částečně proměňuje povahu bilaterální zahraniční politiky v regionu. Zahraniční politika vůči sousedům–členům V4 není srovnatelná se zahraniční politikou ke zbývajícím sousedním zemím (Německo a Rakousko). Politický a hospodářský význam Německa a Rakouska však rozhodně srovnatelný je, v některých ohledech visegrádské země dokonce převyšuje.

Zatřetí navzdory nárůstu komunikace a kooperačních aktivit, míra rozdílů v zájmech a postojích visegrádských zemí v nejružnějších zahraničněpolitických rozměrech i v ideovém a politickém zázemí zahraniční politiky je často značná (Drulák–Kořan–Růžicka, 2008; Karlas–Kořan–Tulmets, 2008; Kořan, 2008b; 2008c; 2009b: 101–102).

Začtvrté agenda Visegrádské skupiny neustále narůstá *navzdory* zmíněnému nedostatku společného zájmu a za podmínek neexistence jakéhokoli institucionálního zázemí, které by bylo schopno udržovat skupinu v chodu v obdobích, které Visegrádu příliš nepřejí.

K tomu přičteme skutečnost, že – jak níže uvidíme – pro-visegrádská orientace často nevychází z konkrétního politického zadání, ale je výsledkem aktivní participace diplomatických či byrokratických aktérů. Jak tato studie předpokládá, důvody této aktivity alespoň zčásti spočívají právě ve fenoménu socializace. Socializace byrokratických aktérů se tak podílí na způsobu prosazování a snad i formování národního zájmu. Jejich působení se však vymyká ze zde představené konceptualizace národních zájmů, neboť činnost diplomatických a byrokratických aktérů zřídka kdy náleží do politické diskuse či je předmětem tvorby konsenzu. Nabízí se tak otázka, zda působení socializace může být natolik silné, aby výrazněji zasáhlo do podoby národních zájmů, což by znamenalo poměrně značný posun oproti zde zvolenému chápání.

Filozofie vědy, epistemologie, metodologie

V tomto výzkumu bude užita pragmatická filozoficko-vědní perspektiva (Kořan, 2008a; 2008d). Epistemologicky vzato je zaujata explanatorní pozice, byť ontologicky kapitola vychází z idealismu (tato kombinace je umožněna právě díky pragmatickému ukotvení). Jako odpověď na dilema aktér vs. struktura je užita optika epistemologického emergentismu, dle něhož lze předpokládat, že jedinci svými interakcemi vytvářejí určitou strukturu, již nelze vysvětlit pouze odkazem na individuální jednání. Tato intersubjektivní struktura se může stát součástí pohledu individuálního aktéra na svět a ovlivňovat jeho chování, nemá však ontologickou kvalitu o sobě (Kořan, 2008d; 2009a).

Metodologicky jde o jednopřípadovou studii, která je užita instrumentálně, testuje existující teoretický koncept a zároveň se snaží o jeho obohacení pomocí induktivního zahrnutí proměnných, které původní teorie nepředpokládala (Kořan, 2008a: 35). Hlavním *teoretickým* zájmem je nalezení nezbytných podmínek pro to, aby nastal socializační mechanismus. Tento cíl je sice méně ambiciózní než identifikace celého příčinného mechanismu, na druhou stranu je tento cíl proveditelnější.

„Případem“ je tedy Visegrádská skupina, konkrétně pak čeští byrokratičtí a diplomatictí aktéři, kteří se ve visegrádské spolupráci angažují. Protože nezávislé proměnné, jež jsou obecně považovány za hlavní proměnné úspěšné socializace (silné institucionální zázemí, resp. každodenní přímý kontakt), mají nulovou hodnotu, resp. nízkou hodnotu, bude teorie socializace testována nejsilnějším možným, totiž nejméně pravděpodobnějším případem (Tamtéž: 42).

Metody výzkumu jsou kvalitativní, založeny zejména na semi-strukturovaných a nestrukturovaných rozhovorech, na zúčastněném pozorování, na studiu primárních dokumentů a sekundární literatury. Za účelem výzkumu bylo v rozmezí tří let provedeno 21 semi-strukturovaných rozhovorů s nejrozličnějšími aktéry visegrádské spolupráce z Ministerstva zahraničních věcí ČR a dalších resortů. Pro doplnění obrazu byly provedeny rozhovory také s pěti diplomaty ze Slovenska, Maďarska a Polska. Zúčastněné pozorování spočívalo zejména v účasti na třech jednáních zaměřených na visegrádskou agendu v rámci MZV ČR. Další bohaté terénní poznámky pak vycházejí ze čtyřměsíčního působení na českém ZÚ ve Vídni v roce 2006, z dlouhodobého výzkumu visegrádské spolupráce a z participace na řadě konferencí

věnovaných visegrádské tematice, jíž se účastnili také diplomatičtí či jiní administrativní aktéři.

Konkrétní metody vycházejí zejména z metody souladu (Tamtéž, 2008a). Sledujeme, jaké hodnoty vykazují závislé proměnné v závislosti na změnách hodnot proměnných nezávislých. Bylo postupováno tak, že prostřednictvím rozhovorů, zúčastněného a nezúčastněného pozorování byly analyzovány hodnoty faktorů odpovídající nezávislým a závislým proměnným a mezi těmito hodnotami byly hledány korelace. Zčásti byla rovněž použita metoda sledování procesu, zejména díky zahrnutí zprostředkujících proměnných, které jednoduchou lineární vazbu mezi proměnnými nezávislými a závislými narušují – mohou ovlivnit kauzální mechanismus. Metoda sledování procesu rovněž byla použita tam, kde je zahrnut časový vývoj (zejména při sledování změny preferencí a jednání jednotlivých aktérů). Užití této metody bylo umožněno díky dlouhodobému trvání výzkumu.

Teoretická východiska výzkumu

V rámci V4 působí bez existence institucionálního zázemí či jednoznačně racionálních důvodů či cílů pro spolupráci určitý dostředivý mechanismus. Právě institucionální zázemí či racionální důvody jsou významné (jediné) faktory pro vysvětlení mezinárodní spolupráce u institucionalistických a racionalistických teorií mezinárodních vztahů (zejm. neorealismus a neoliberalismus). Obě paradigmaty vycházejí z předpokladu, že aktéři mají jasné definované individuální zájmy, a tyto zájmy mají osvojené ještě *před tím*, než vstoupí do interakcí s ostatními aktéry.

Oproti tomu dle konstruktivismu se může vnitřní normativní charakteristika a identita aktérů díky sociálním interakcím proměnit, a s tím i jejich preference, zájmy a jednání. Interakce dokonce zmocňují a konstituují aktéra (Wendt, 1987: 369). Symbolický interakcionismus Meada a Blumera tvrdí, že lidé jednají vůči ostatním objektům (či aktérům) na základě *významů*, které těmto objektům (či aktérům) přisuzují (Blumer, 1998 [1969]: 2). Významy (či ideje) nejsou pouhým vnějším kauzálním vstupem do tvorby zájmů. Naopak, neustále se proměňují a vytvářejí se (či jsou odvozovány) a) při interakci se společností či s ostatními aktéry, b) jsou modifikovány prostřednictvím interpretací objektů (aktérů), s nimiž se lidé setkávají (Tamtéž).

Na základě probíhajících interakcí tedy může dojít k proměnnám zájmů či způsobů jejich prosazování. To má rovněž mnoho společného s obecným zaměřením celé publikace na národní zájem, k jehož konstituování se však konstruktivismus staví odlišně než racionalistické přístupy. Nepředpokládá existenci předem daných racionálních „národních“ zájmů, jejich vznik a konkrétní podobu dává do souvislosti (mj.) až s interakcemi s ostatními aktéry, s prostředím, a s významem, který je obojímu přisuzován.

Konceptualizace

Při konceptualizaci socializace se dostáváme k nemalému problému. Při vlastním výzkumu socializace v mezinárodních vztazích totiž není užívána optika symbolického interakcionismu, naopak převažující koncepce socializace jsou deterministické, funkcionalistické a institucionalistické.

Z toho důvodu je užita konceptualizace vyvinutá mimo obor mezinárodních vztahů. Sociolog William M. Wentworth zasvětil svůj přístup právě sociálním interakcím. Wentworth se pokusil o redefinování socializace: namísto *socializace jako internalizace* (funkcionalismus) měla být napříště studována *socializace jako interakce* (Wentworth, 1980: 84). Jinými slovy, namísto převažujícího zájmu o socializaci jako internalizaci norem jsou jako konstitutivní prvek socializace pojímány právě interakce. Interakce jsou považovány za *výsledek i proces* socializace.

Společnost či skupina se nemůže zcela přesně otisknout a okopírovat v mysli a následně v jednání jeho člena, neboť interakce jedince se skupinou (či s ostatními jedinci) závisí na jeho vlastní interpretaci (Tamtéž: 84). I při vlastní a subjektivní interpretaci však může jedinec hrát podle existujících pravidel a norem. Wentworth si zde vypomáhá s termínem *kontext*, který je klíčový pro pochopení celé další argumentace, i pro pochopení zde užitě konceptualizace socializace. Zatímco *interakce* tvoří jakousi povrchovou strukturu socializace, povaha této povrchové struktury je spoludefinována hlubší kulturní či normativní povahou *kontextu*, v němž se daná skupina nachází.

Rozdělení obsahu socializace na dvě roviny – *interakce* a hlubší *kontext* – velice zhruba odpovídá rozdělení racionálního sociálního jednání, které učinil Max Weber – hodnotově (normativně) racionální jednání a účelově (instrumentálně) racionální jednání. Dle Wentwortha lze toto rozdělení užít

při rozdělení na normativní kontext socializace a její interakční náplň, jíž lze označit jako instrumentální či technologickou kompetenci.

Jde o to, že druhý – instrumentální – typ jednání nelze pouze omezit na technické dovednosti jako takové, ale např. i na distribuci znalostí a informací v rámci skupiny, sdílené praktiky či způsoby komunikace. Přitom technické a instrumentální schopnosti zároveň vycházejí z probíhajících interakcí – jedině na základě praktického interakčního jednání je možné technické a instrumentální dovednosti upravovat a proměňovat. Jedná se tudíž o nedílnou součást socializace (viz např. Argote–Gruenfeld–Naquin, 2001: 371).

Jakkoli je vhodné obě roviny (instrumentální a normativní) analyticky odlišovat, ontologicky jsou neoddělitelné. Instrumentální a technické dovednosti jsou součástí života jako takového a pouze v celkovém kontextu mohou dávat smysl. Žádný akt lidského jednání nemá jiný „objektivní“ význam než ten, který je mu přisouzen v rámci intersubjektivního kontextu. Instrumentální racionalita dává smysl pouze ve vztahu ke způsobu, jakým je interpretován cíl instrumentálního snažení a tento cíl je opět interpretován ve shodě s normativním kontextem.

Proto můžeme říci, že sdílený (normativní) kontext socializace jediný dává smysl povrchové struktuře socializace, která se skládá z interakcí. Interakce jsou zároveň ovlivněny schopností aktérů osvojit si technické dovednosti (a tyto dovednosti zpětně ovlivňují a proměňují povahu interakcí). Znalosti a praktiky jsou nedílnou součástí socializace (Wentworth, 1980: 54). Instrumentální a interakcionální kompetence jsou na jedné straně výrazem sdíleného kulturního (normativního) kontextu, zároveň však interakce umožňují šíření povědomí o tomto kontextu mezi zahrnutými aktéry. Instrumentální a normativní složka socializace (interakce a kontext) se vzájemně doplňují a za určitých okolností se mohou posilovat.

Koncept socializace obsahuje *kontext*, *nezávislé proměnné*, *závislé proměnné* a *proměnné zprostředkující*. Nezávislé proměnné odpovídají faktorům, které (dle existující literatury či na základě pilotních rozhovorů) mohou napomáhat či naopak zamezovat fenoménu socializace. Jde zejména o trvání a kvalitu sociálních interakcí a o povahu prostředí, v němž se aktér nachází. Zprostředkující proměnné odpovídají faktorům, jež mohou ovlivnit působení nezávislých proměnných. Závislé proměnné jsou možné pozorovatelné efekty nastalé socializace, jako např. osvojení normativního kontextu či změna preferencí a jednání.

Operacionalizace

Kontext

Kontextem je sdílená intersubjektivní struktura, která není v konfliktu s interpretací instrumentálních cílů a praktik v rámci sledované instituce. Pro její identifikaci byla posuzována shoda v odpovědích respondentů v jejich názoru na cíl a důvod existence visegrádské spolupráce. Míra sdílení intersubjektivní struktury bude:

- *velmi vysoká*, pokud se respondenti shodnou v 75–100 % odpovědí,
- *vysoká*, pokud se respondenti shodnou v 50–75 % odpovědí,
- *nízká*, pokud se respondenti shodnou ve 25–50 % odpovědí,
- *velmi nízká až neexistující*, pokud se respondenti shodnou v 0–25 % odpovědí.

Z rozhovorů vyplynuly dva hlavní normativní argumenty pro existenci Visegrádské skupiny.

1. Přirozenost formátu, založeného na sdílené historické zkušenosti, sdílených hodnotách, kulturní, jazykové a geografické blízkosti.

2. Druhý argument zdůrazňoval větší sílu společné akce, či společného prosazování zájmu, ve srovnání se snahou prosazovat určité zájmy samostatně.

Shoda společně sdíleného vnímání těchto kategorií napříč respondenty je až zarážející – v případě prvního argumentu (sdílená historie a zkušenost) činila shoda mezi respondenty 90,47 %, v případě druhého argumentu (lepší možnost prosadit vlastní zájem) 85,71 %. Znamená to tedy, že se respondenti nejen shodli v tom, že existuje určitý normativní důvod existence V4, ale velmi silně se shodli i v konkrétní povaze tohoto normativního zázemí³.

Na první otázku lze tedy odpovědět, že *existuje normativní kontext, který je velice silně intersubjektivně sdílen aktéry participujícími na V4*.

Nezávislé proměnné

Za jednu z klíčových nezávislých proměnných ve výzkumu socializace je obecně považována síla a hustota institucionálního zázemí dané organizace (Checkel, 1999; Johnston, 2001). Visegrádská spolupráce však není formální organizací a nedisponuje tudíž institucemi, v jejichž rámci by se mohli aktéři

socializovat. Tato nezávislá proměnná proto není v našem výzkumu zahrnuta, institucionální zázemí je nahrazeno jinou proměnnou, a to tradicí a délkou kontaktů mezi institucemi (resorty). Obdobně významnou nezávislou proměnnou je tzv. organizační prvotnost dané instituce, tj. otázka, zda je aktér mezinárodní organizace vyslán domácí institucí, či je přímo zaměstnancem mezinárodní instituce. Z dosavadních výzkumů vyplývá, že primární organizace, tj. ty, které přímo zaměstnávají daného aktéra, mají větší potenciál sloužit jako socializátor. Visegrádská skupina je však za všech okolností sekundární organizací, proto ani tato proměnná nebude do výzkumu zahrnuta. Z tohoto důvodu je Visegrádská skupina nejméně pravděpodobným případem pro teorie socializace.

Pro přehlednost jsou nezávislé proměnné, spolu se základní operacionalizací a variacemi, uvedeny v tabulce č. 1.

Zprostředkující proměnné

Zprostředkující proměnné modifikují kauzální vztah mezi nezávislou a závislou proměnnou. Jde o faktor, který vstupuje do kauzálního mechanismu a který je schopen proměnit výsledky. Zahrnutí zprostředkujících proměnných odpovídá logice výzkumu založeného na sledování procesu, neboť zvažuje roli dalších možných faktorů, které narušují jednodušší logiku korelace mezi nezávislými a závislými proměnnými, na nichž je založena metoda shody.

Podobu zahrnutých zprostředkujících proměnných opět ilustruje následující tabulka č. 2.

Tabulka č. 1: Nezávislé proměnné

název nezávislé proměnné	popis – operacionalizace	variac
tradice institucionálních kontaktů	Délka trvání kontaktů mezi institucemi (resorty, odbory...) nahrazuje „sílu a hustotu institucionálního zázemí“.	– krátkodobá tradice (méně než jeden rok) – střednědobá tradice (dva až pět let) – dlouhodobá tradice (pět a více let)
intenzita individuálních kontaktů	Počet kontaktů mezi individuálními aktéry za rok, viz např. Lewis, 2005.	– minimální kontakt (méně jednou ročně) – pravidelný, ale málo častý kontakt (jednou ročně) – pravidelný častý kontakt (dvakrát–čtyřikrát ročně) – pravidelný a intenzivní kontakt (šestkrát a vícekrát ročně)
organizační specializace	Účel a zaměření organizace má vliv na efektivitu socializace – zejména jde o otázku specifčnosti či naopak šíře agendy v instituci (viz Johnston, 2005; Checkel, 2005).	– silně specifická agenda, geograficky široce definována – tematicky široká agenda, zaměřena úzce teritoriálně
principy organizace	Účelem může být vyjednávání svazujících norem (např. rezoluce, mezinárodní smlouvy, direktivy), principy fungování jsou pevnější, závaznější a jednodušší. Pokud je účelem deliberace, principy jsou volnější, konsenzuálnější a otevřenější a volnější (Johnston, 2005)	– distributivní organizace (závazné normy) – deliberativní organizace (deliberace)
autonomie aktéra	Míra autonomie aktéra vůči nadřazeným či podřízeným aktérům (vertikální autonomie). Míra autonomie aktéra vůči ostatním organizačním jednotkám v rámci jeho instituce – resortu (horizontální autonomie) (Johnston, 2005).	– nízká vertikální i horizontální autonomie – nízká vertikální, vysoká horizontální – vysoká vertikální, nízká horizontální – vysoká vertikální i horizontální
izolace aktéra	Míra, do jaké je aktér izolovaný od domácího prostředí či od domácí instituce (Lewis, 2005).	– silná izolace – zkušnosti se silnou i slabou izolací – slabá izolace

Zdroj: autor.

Tabulka č. 2: Zprostředkující proměnné

název zprostředkující proměnné	popis – operacionalizace	variac
domácí podpora/opozice	Míra, do jaké je mezinárodní organizaci vyjadřována domácí politická podpora či opozice (Schimmelfeng, 2006). Politická reprezentace (či konkrétní resortní ministr) může aktivními kroky podpořit spolupráci či se o agendu nezajímat, může být ochotná se na agendě podílet či aktivními kroky a iniciativou organizaci podporovat.	– aktivní opozice – neutrální postoj – pasivní podpora – aktivní podpora
způsob šíření normativního kontextu	Normativní kontext může být šířen nátlakovým způsobem, buď normativním přesvědčováním o významu a hodnotě organizace/spolupráce (Checkel, 2005), sociálním vlivem (např. izolací těch, kteří se nechťejí přizpůsobit) (Schimmelfeng, 2006), nebo nenátlakovým způsobem, tj. běžnou instrumentální komunikací a výměnou praktických, technických informací v rámci dané spolupráce.	– nátlakové šíření – nenátlakové šíření
institucionální role aktéra	Zapojení do visegrádské agendy může vyplývat ze samotného pracovního zařazení aktéra, míra jeho identifikace s V4 však může být ovlivněna i socializací. Z toho důvodu je nutné odlišit míru, do jaké aktér visegrádskou agendu vykonává na základě jeho primárních pracovních povinností.	– V4 je hlavní pracovní činnost aktéra (více než 60 % činnosti) – V4 je vedlejší pracovní náplní aktéra (20–60 % činnosti) – V4 je okrajovou pracovní náplní aktéra (1–20 % činnosti) – V4 není pracovní náplní aktéra, s V4 se setká pouze při expertních jednáních

Zdroj: autor.

Tabulka č. 3: Závislé proměnné

název závislé proměnné	popis – operacionalizace	variance
vliv normativního kontextu na interpretaci interakcí v rámci V4 (zařazeno dle Wentworth, 1980)	Stupeň ovlivnění interpretací interakcí v rámci V4. Interakce v tomto formátu mohou být považovány za přirozené, za přirozené může být považováno i to, že jsou na kvalitativně vyšší úrovni i v případě nesouladu zájmů. Interakce však může být považována za nepřítis přirozenou a může vyžadovat impulzy či komunikace, interakce v rámci V4 nemusí vybočovat z ostatních interakcí daného aktéra.	– vysoký stupeň – střední stupeň – nulový stupeň
míra osvojení kontextu	Míra osvojení dvou rovin kontextu: a) pocitu kulturní a geografické sounáležitosti a b) názoru, že V4 je nástroj pro efektivnější prosazování zájmů.	– silné osvojení obou rovin – osvojení obou rovin, silné osvojení jedné z nich – osvojení jedné z rovin kontextu – neosvojení kontextu
identifikace se skupinou vůči jiným skupinám (viz např. Levine–Moreland, 1994; Abrams–Hogg, 1990)	Míra pocitu sebe-identifikace a sebe-kategorizace s dalšími aktéry participujícími na V4. Sledováno na dvou úrovních: a) postavení V4 jako regionální skupiny vůči jiným státům či uskupením, b) identifikace s aktéry V4 v rámci resortů.	– silný pocit identifikace – slabý pocit identifikace – nulový pocit identifikace
změna preferencí/jednání (Zürm–Checkel, 2001)	Změnou preferencí je stav, kdy aktér <i>nově</i> považuje za účelné a racionální prosazovat určitou politiku či zájem prostřednictvím V4. Změnou jednání je stav, kdy aktér <i>nově</i> prosazuje určitou politiku či zájem prostřednictvím V4.	– změna preferencí a jednání – změna preferencí, stejné jednání – nezměněné preference

Zdroj: autor.

Prezentace výsledků

Tato část ukáže, jaké variace v nezávislých a zprostředkujících proměnných korelují s variacemi v proměnných závislých.

Míra ovlivnění interpretace interakcí, praktik a komunikace v rámci sledované instituce normativním kontextem (strukturou)

Vliv nezávislých proměnných

Aktéři visegrádské spolupráce při jejich komunikaci s visegrádskými partnery neprovádějí technicky vzato jinou práci či jiné úkony než při výkonu jakékoli jiné agendy v jejich ministerstvu. Nominálně je komunikace např. s rakouskými či německými partnery součástí stejných praktik, jako je komunikace v rámci V4. Přesto lze vysledovat určité interpretace praktik spjatých konkrétně s V4, které lze napojit na socializační efekty. Do interpretace by se měly promítat oba efekty kontextu – geografická sounáležitost, stejně jako V4 jako nástroj spolupráce.

Výzkum prokázal silnou vazbu mezi tradicí, intenzitou a hustotou kontaktů mezi institucemi a interpretací interakcí v rámci V4. U resortů s dlouhodobou tradicí intenzivních kontaktů jednoznačně převažoval silný stupeň ovlivnění interpretace. V případech, kdy dochází pouze ke zhruba dvěma setkáním ročně, neexistuje silná tradice interakcí a i „virtuální“ kontakt je spíše *ad hoc*, převažoval střední stupeň ovlivnění interpretace. V případech, kdy tradice kontaktů v rámci V4 téměř neexistuje, nebo je na velmi nízké úrovni, pozitivní interpretace interakcí a praktik ve V4 byla většinou na nulovém stupni.

Faktor organizační specializace se na interpretaci interakcí neprojevil, zato normy a principy fungování instituce se na interpretaci interakcí podílí velice silně. Všichni respondenti hovořili o neformálním a volném (deliberativním a konsenzuálním) fungování V4 jako o jejím základním pilíři. Umožňuje rozvíjet specifickou komunikaci, kultivovat „umění nesouhlasu“ a „otevřeně se bavit“ o existujících problémech a rozdílech.

Deliberativní, konsenzuální a neformální povaha V4 tedy přispívá k *vyššímu stupni* ovlivnění interpretací praktik a interakcí v rámci V4.

Horizontální autonomie se ukazuje jako silná nezávislá proměnná, ak-téři z odborů specificky zaměřených na mezinárodní spolupráci (tj. nikoli

expertní resortní odbory), kteří disponují poměrně silnou horizontální autonomií, vykazovali vysokou míru identifikace se specificky visegrádkými interakcemi, jež byly rovněž velice kladně hodnoceny. Vysoká míra horizontální autonomie přispívá k *vysokému stupni* ovlivnění interpretací, naopak variace ve vertikální autonomii neměly jednoznačný efekt. Oproti tomu variace v míře izolace od domácího prostředí neprokázaly jednoznačný vliv.

Ze *zprostředkujících proměnných* se na interpretacích interakcí nijak neprojevil vliv domácí politické podpory či opozice. Co se týká způsobu šíření normativního kontextu, v případě šíření nenátlakovou komunikací převyšovalo silné ovlivnění, v případě nátlakové komunikace byl vliv nepatrný či spíše žádný. Tím se proměňuje dominantní pohled na socializační teorie, v nichž normativní přesvědčování hraje většinou hlavní roli, naopak zásadní roli je nutné přičíst instrumentálním interakcím.

Zejména v prostředí, kde tradice, intenzita a hustota kontaktů na institucionální úrovni vykazuje nízké hodnoty, se jako nezbytná podmínka pro další socializaci jeví role aktéra, kterou vykonává v rámci své instituce. Pouze v tomto případě mají aktéři možnost osvojit si specifické instrumentální dovednosti vlastní visegrádké spolupráci a následně je rovněž interpretovat ve světle normativního kontextu.

Míra osvojení intersubjektivního normativního kontextu (struktury)

Vliv nezávislých proměnných

Kde existuje dlouhodobá tradice intenzivní spolupráce, došlo k *silnému osvojení* obou rovin kontextu. Kde je tradice i intenzita nižší, došlo k *osvojení* obou rovin kontextu, ovšem s důrazem na rovinu *interpretace V4 jako možného nástroje prosazení zájmů*. Při relativně slabší tradici spolupráce tedy aktéři inklinují k interpretaci V4 jako racionálního nástroje zahraniční politiky. Žádný z aktérů si neosvojil exkluzivně pouze jednu rovinu kontextu za současného odmítnutí druhé roviny.

Variace v odpovědích ohledně organizační specializace a povahy agendy nevypovídají o jednoznačném vlivu na sílu osvojení normativního kontextu (čímž se částečně vyvrací předpoklad o socializačním vlivu specializace agendy).

Charakterizovat vliv norem a principů fungování instituce na osvojení normativního kontextu je poněkud obtížné, neboť kauzální uvažování respondentů

směřovalo opačným směrem, tj. interpretovali přirozené sdílení geografického a kulturního prostoru (normativní kontext) jako jednu z příčin konsenzuální a deliberativní povahy V4. I tak však lze tvrdit, že tento specifický způsob fungování V4 posiluje intersubjektivní sdílení normativního kontextu visegrádkými aktéry. Co se týká vlivu izolace, ukázal výzkum, že větší míra izolace přispívá k silnému osvojení obou rovin normativního kontextu (pochopitelně za předpokladu, že dochází k interakcím s visegrádkými partnery).

Vliv zprostředkujících proměnných

Podpora V4 či opozice vůči ní ze strany domácí politiky či domovské instituce se ukázaly jako významná zprostředkující proměnná při osvojování normativního kontextu. Prvotní politický impuls (aktivní podpora) na počátku devadesátých let, díky němuž V4 vznikla, byl nezbytný pro samotný vznik intersubjektivního normativního kontextu. Na druhou stranu se ukazuje, že současné období „pasivní podpory“ neovlivňuje osvojování normativního kontextu negativně. Naopak, aktéři jsou ochotni a schopni ovlivňovat své – i politické – okolí ve prospěch V4.

V případě resortů, kde je nízká tradice „visegrádkých“ interakcí, je zapotřebí impulsů a aktivní podpory ze strany vedení ministerstva. Touto cestou se agenda V4 dostává do nižších pater ministerstva a pracovníci za ni odpovědní si ji velice rychle osvojili, včetně postupného osvojování normativního kontextu, který před touto změnou přístupu vedení zůstával zcela stranou jejich zájmu.

Podobně jako v případě první závislé proměnné, i osvojování sdíleného kontextu je více závislé na nenátlakové komunikaci, zatímco nátlaková vykazuje minimální vliv.

Míra osvojení sdíleného názoru na postavení skupiny vůči skupinám jiným

Vliv nezávislých proměnných

Zařazení této nezávislé proměnné vychází z výzkumů socializace v rámci skupin, konkrétně z výzkumů pracujících se sebe-kategorizací (Abrams–Hogg, 1990).

Výzkum prokázal silnou vazbu mezi intenzitou, hustotou a tradicí kontaktů a interakcí na institucionální úrovni, a to zejména v následujícím

ohledu: pokud existuje dlouhodobá tradice, zvyšuje se pocit sounáležitosti na úrovni celé V4. Jinými slovy, V4 je vnímána jako zavedená značka, jako jasně profilovaná regionální skupina.

U resortů s méně rozvinutou tradicí kontaktů a interakcí v rámci V4 se spíše projevuje druhá rovina této proměnné, tj. sounáležitost a identifikace na úrovni jednotlivých organizačních složek. Tato identifikace sice dosahuje *slabé úrovně*, ovšem je patrná např. z toho, že pracovníci s agendou V4 cítí potřebu přesvědčovat své kolegy z ostatních odborů o smysluplnosti V4 a potřebu vtahovat je do agendy V4.

Ty organizační složky, které mají nulovou nebo mizivou tradici spolupráce, vykazovaly rovněž nulový nebo dokonce negativní pocit sounáležitosti či identifikace s V4 (negativní v tom smyslu, že se částečně vymezovaly vůči V4 či těm složkám, které ji aktivně podporují).

Vliv organizační specializace a povahy agendy lze popsat takto: u aktérů, kteří jsou aktivní ve visegrádské spolupráci a zároveň působí v diplomacii, se silně projeví první rovina sebe-kategorizace, tj. identifikace na úrovni V4 a vymezení vůči ostatním uskupením či státům. Tento efekt se ovšem vyskytuje spíše u aktérů, kteří mají širší agendu působnosti a specializují se na prostor střední Evropy. U těch aktérů MZV, kteří jsou více specializovaní na danou problematiku (např. oblast Balkánu či energetickou bezpečnost), kde interakcí ve formátu V4 probíhá méně a kde jsou zároveň více patrné rozdílné zájmy či priority mezi jednotlivými státy V4, k tomuto efektu nedochází. Nelze ovšem zároveň souhlasit s tvrzením, že čím specifitější agenda, tím menší pocit sounáležitosti a identifikace s V4, neboť např. v resortu vnitra probíhá spolupráce na velice expertní a úzké bázi a aktéři vykazují alespoň slabou míru identifikace na úrovni organizační a v některých případech i na úrovni celé V4.

Vliv norem a principů fungování na sebe-identifikaci s V4 jako sociální skupinou byl patrný pouze u pracovníků MZV, a to pouze v první, obecnější rovině (tj. V4 jako celek). Deliberativní a konsenzuální povahu V4, „umění nesouhlasit“ tito aktéři interpretovali jako specifický rys V4, který ji odlišuje od běžných interakcí mezi státy či od jiných sub-regionálních uskupení.

Jako velmi silná proměnná se ukázala izolace od domácí instituce/politiky. Zejména respondenti z řad velvyslanců, pracujících mimo domácí instituci, hovoří o silné sounáležitosti se svými kolegy v rámci V4, a to na obou rovinách.

Vliv zprostředkujících proměnných

Existuje jasný vztah mezi způsobem komunikace a sociální identifikací – pokud probíhá intenzivní nenátlaková komunikace, ukazují se vysoké hodnoty jak v případě identifikace s V4 jako celkem, tak i s konkrétními aktéry v rámci jednotlivých institucí. V případě nátlakové komunikace (normativní přesvědčování, sociální vliv, vyjednávání) se efekty poněkud liší. Normativní přesvědčování, pokud je doprovázeno alespoň částečně nenátlakovou komunikací (interakce, instrumentální komunikace), má za následek slabou identifikaci na úrovni V4, nikoli však na úrovni organizačních složek.

Obdobně silně se projevuje vliv podílu visegrádské agendy v jeho pracovní činnosti – čím větší podíl, tím větší sociální identifikace s V4 i s ostatními aktéry.

Změna preferencí a změna jednání

Vliv nezávislých proměnných

Výzkum ukázal na silnou vazbu mezi intenzitou, hustotou a tradicí kontaktů a preferencemi ve prospěch visegrádské spolupráce. Aktéři, kteří nově přišli do styku s agendou V4 v prostředí s dlouhodobou tradicí a vysokou intenzitou kontaktů a interakcí v rámci V4, si velice rychle osvojili taktiku pokusit se prosadit určitý zájem či agendu s pomocí či prostřednictvím V4. Stejně tak se u nich velice rychle projevila tendence rozšiřovat portfolio možné spolupráce v rámci V4. Míra, do jaké se tyto preference přetaví ve vlastní jednání, záleží zejména na vertikální autonomii aktéra. Změny v jednání ovšem nastávají již ve fázi, kdy se daný aktér pokouší prosadit určitou agendu ještě v rámci svého resortu, bez ohledu na to, zda je jeho snaha úspěšná či nikoli.

Co se týká míry kontaktů na individuální úrovni, i při nízkém či mizivém stupni individuálních interakcí aktér vykazuje snahu obracet se při mezinárodní spolupráci přednostně na aktéry z V4.

Dále se ukázalo, že změna preferencí snadněji proběhne u tematicky méně specifické agendy, kde spolupráce může být manifestována i pouhou komunikací, setkáváním či volnými deklaracemi. V oblastech, kde konkrétní spolupráce díky povaze agendy trvale naráží na nesoulad zájmů zemí V4, je ochota k trvalejší změně preferencí, byť jen na taktické úrovni, nižší.

Deliberativní a konsenzuální povaha V4 napomáhá změně preferencí ve prospěch orientace na komunikaci v rámci V4, mj. proto, že zajišťuje aktérům flexibilitu i komfort, neboť na ně není vyvíjen přílišný tlak.

Míra autonomie (vertikální i horizontální) má dopad na schopnost aktéra přetavit změnu preferencí ve změnu jednání, popř. ovlivnit průběh tvorby dané politiky jako takové. Rostoucí míra vertikální autonomie s sebou většinou nese nižší míru socializace a změny preferencí (pochopitelně ovšem velice záleží na každém jednotlivci). Změny preferencí tak nastávají spíše v nižších patrech resortů, kde jsou navíc aktéři často více zahrnuti do bezprostředních interakcí, ovšem díky nižší vertikální autonomii mají také omezenější vliv na výslednou politiku.

S tím souvisí i to, že aktéři, kteří jsou izolováni od domácího kontextu (zejm. na zastupitelských úřadech), si rychle osvojí zájem o kontakty s kolegy ze zemí V4 (i zde ovšem záleží na předchozí tradici těchto kontaktů mezi konkrétními ZS).

Vliv zprostředkujících proměnných

Domácí podpora/opozice vůči visegrádské spolupráci působila zejména ve fázi iniciace V4, jejího utlumení a v roce 1997 při její revitalizaci. Současná „pasivní podpora“, oproti „aktivní podpoře“ z let 1997–2002, nemá vliv na změnu preferencí aktérů v prostředí, kde existuje silná tradice interakcí.

Variace v odpovědích dále ukázaly, že ke změně preferencí i jednání dochází téměř výhradně v souvislosti s nenátlakovou (instrumentální) komunikací, naopak k normativnímu přesvědčování či sociálnímu vlivu (nátlaková komunikace) příliš nedochází, nebo – bez současného působení komunikace nenátlakové – změnu preferencí a jednání nepůsobí.

Jedním z hlavních spouštěčů změny preferencí a jednání je výše podílu agendy V4 v pracovní náplni daného aktéra. Z výzkumu však nevyplyvá, že by se jednalo o klíčovou podmínku. I v případech, že agenda V4 zabírá jen mizivý podíl na práci aktéra, a zároveň dochází k interakcím, dochází ke změně preferencí.

Pro přehlednost jsou základní vazby mezi proměnnými uvedeny v jednoduché tabulce č. 4.

Tabulka č. 4: Jednoduché vazby mezi sledovanými proměnnými

závislá proměnná	silný vliv	zprostředkovaný nebo slabý vliv	neměřitelný nebo nulový vliv
vliv normativního kontextu na interpretaci interakcí v rámci V4	– tradice institucionálních kontaktů – intenzita individuálních kontaktů – principy organizace – způsob šíření kontextu – institucionální role aktéra	– míra autonomie	– organizační specializace – izolace aktéra – domácí podpora/opozice
míra osvojení kontextu	– tradice institucionálních kontaktů – intenzita individuálních kontaktů – principy organizace – izolace aktéra – způsob šíření kontextu – institucionální role aktéra – domácí podpora/opozice		– organizační specializace – míra autonomie
identifikace se skupinou vůči jiným skupinám	– tradice institucionálních kontaktů – intenzita individuálních kontaktů – principy organizace – organizační specializace – izolace aktéra – způsob šíření kontextu – institucionální role aktéra – domácí podpora/opozice		– míra autonomie
změna preferencí/jednání	– tradice institucionálních kontaktů – intenzita individuálních kontaktů – principy organizace – organizační specializace – míra autonomie – způsob šíření kontextu – institucionální role aktéra – domácí podpora/opozice	– izolace aktéra	

Zdroj: autor.

Interpretace výsledků

Na počátku bylo prokázáno, že aktéři, aktivní ve Visegrádské skupině, sdílejí společnou interpretaci normativního kontextu existence V4. Úkolem bylo zjistit:

- a) zda a jak ve světle tohoto kontextu aktéři interpretují své zapojení a interakce v rámci V4,
- b) co mělo vliv na osvojení tohoto intersubjektivního normativního kontextu,
- c) do jaké míry a proč se aktéři sociálně identifikují s ostatními aktéry V4,
- d) do jaké míry a proč dochází ke změnám preferencí popřípadě jednání ve prospěch visegrádské spolupráce.

Dle tabulky č. 4 jsou nejvlivnějšími nezávislými proměnnými tradice, intenzita a hustota kontaktů a interakcí na institucionální úrovni, intenzita a hustota kontaktů a interakcí na individuální úrovni a normy a principy fungování instituce. Všechny tyto proměnné se tak či onak týkají povahy a míry interakcí v rámci V4. Právě *interakce jsou tedy hlavními (nezbytnými) podmínkami socializace, neboť jejich prostřednictvím se šíří intersubjektivní normativní kontext a zároveň přispívají k sociální identifikaci těch, kteří jsou v interakcích zahrnuti*. Tyto dva faktory však nelze oddělovat, pouhé interakce nebo pouhé šíření normativní struktury by pravděpodobně nemělo žádný efekt. To se ukazuje ze zařazení analýzy vlivu způsobu šíření povědomí o kontextu. Tato zprostředkující proměnná silně ovlivňuje všechny závislé proměnné, v případě že má podobu *nenátlakové komunikace* normativního kontextu (interakce a instrumentální komunikace).

Výzkum dále ukázal, že obecně hypoteticky uvažované nezbytné podmínky pro socializaci – síla institucionálního zázemí a organizační prvotnost instituce – nemají zdaleka takový vliv, jaký je jim přisuzován. Naopak, silný vliv neformálního, deliberativního charakteru V4 naznačuje přesně opačnou tendenci. Dosavadní výzkumy podcenily možnost intenzivních interakcí i bez institucionálního zázemí a možnost zaujetí více rolí či identit (vezmeme-li v úvahu mizivý vliv skutečnosti, že V4 není primární organizací). Neformální povaha pochopitelně negativně ovlivňuje efektivitu organizací, ale nikoli socializaci jako takovou.

Bez institucionálního zázemí a za podmínek, kdy V4 je až sekundární organizací pro daného aktéra (primární organizací je resort, v němž pracuje),

ovšem hraje významnou roli aktivní podpora „shora“. Dvojnásob to platí v případech, kdy hustota a tradice interakcí vykazují nízké hodnoty. Bez aktivní podpory „shora“ by se celý socializační mechanismus nedal do pohybu. Sociální interakce tudíž nejsou *dostatečnými*, nýbrž pouze *nezbytnými* podmínkami.

Rovněž významný je fakt, že za podmínek, kdy je V4 sekundární organizací, při absenci institucionálního rámce a hraje významnou úlohu role aktérů, kteří agendu V4 vykonávají v rámci náplně své práce v domácí instituci. Opět i tato proměnná má význam zejména při slabé a krátkodobé tradici kontaktů.

Rovněž při interpretaci jednotlivých *závislých proměnných* se ukazují některé charakteristické rysy. Pro osvojení „visegrádské“ interpretace interakcí a praktik je zapotřebí *nejméně nezbytných podmínek*. Oproti tomu k osvojení normativního kontextu je zapotřebí zejména domácí politický vliv, specifické normy a fungování instituce a napomáhá rovněž izolace od domácí politiky. Tento socializační efekt tedy vyžaduje splnění více podmínek, z nichž domácí politický a institucionální vliv je zejména v počáteční fázi klíčový.

Ještě více podmínek musí být splněno pro sociální identifikaci s danou skupinou, kde do hry navíc vstupuje faktor povahy agendy. Pokud je agenda příliš kontroverzní (státy nejsou schopny nalézt společný zájem), ostatní socializační proměnné mohou být negativně ovlivněny. Aktéři mohou pozitivně interpretovat interakce a sdílet společnou interpretaci normativního účelu a důvodu existence V4, ovšem k sociální identifikaci s ostatními nemusí dojít.

Nejvíce podmínek je nutné pro splnění změny preferencí a jednání. Zde totiž do hry vstupuje i faktor autonomie aktéra a organizační prvotnosti (a zde také leží jeden z důvodů nízké efektivity V4). Zároveň však nelze podceňovat skutečnost, že socializace ovlivňuje aktéry v jejich výběru partnerů pro spolupráci. Visegrádští partneři se ve stále větší míře stávají cílem úvah o spolupráci před tím, než je daná agenda navržena na jiném fóru. Tento fakt je výsledkem proměny taktických preferencí. Nemusí jít o proměnu zájmů, v každém případě však jde o proměnu způsobu jejich prosazování. Konstruktivistická literatura tento fenomén již částečně pojmenovala – před strategickým vyjednáváním se aktéři nejprve musí shodnout na určitém společném základě, tj. musí sdílet základní předpoklady ohledně struktury, v jejímž rámci se vyjednává. Jinými slovy – je možné provádět strategické „racionální“ vyjednávání, ovšem v rámci hřiště, které se řídí svými konstitutivními

pravidly. Výzkum ukázal, že V4 funguje právě jako takové hřiště, na němž se čeští zahraničněpolitictí aktéři obracejí jako první.

Závěr

Na počátku byly položeny dvě otázky: 1) co je to za dostředivý mechanismus, který spojuje V4 i za podmínek, které tomuto uskupení nepřejí? 2) Ovlivňuje tento dostředivý mechanismus povahu a podobu prosazování českých národních zájmů?

Dostředivý mechanismus byl identifikován jako *socializace* a výzkum prokázal, že ve Visegrádské skupině socializace probíhá i za neexistence obecně hypoteticky uvažovaných nezbytných podmínek. Socializace ve V4 tedy prošla nejtvrdějším možným testem – testem nejméně pravděpodobným případem. Zároveň výzkum definoval několik základních podmínek pro socializaci. Akteři musí mít být zapleteni v husté síti interakcí, musí sdílet určité společné komunikační a instrumentální dovednosti, a tyto interakce a dovednosti musí interpretovat kladně, ve světle onoho normativního kontextu.

Tyto dvě úrovně socializace se ovšem ne vždy musí setkat. Jinými slovy, aktéři mohou být zapleteni v husté síti interakcí, ale neinterpretují je ve světle nějaké hlubší normativní struktury, či naopak mohou sdílet určitou normativní představu, ale chybějí interakce. Aby se tyto dvě roviny protnul, je nutné (alespoň v počáteční fázi) aktivní politické podpory. Dále je nutné, aby normy a pravidla daného mezinárodního režimu byla v souladu s interpretací interakcí a praktik a zároveň v souladu s normativním kontextem.

V případě V4 obě podmínky byly naplněny – na počátku i u revitalizace V4 v roce 1997 existovala aktivní politická podpora a deliberativní a konsenzuální charakter V4 odpovídá interpretaci sdílených praktik i normativnímu kontextu. Normativní přesvědčování, sociální vliv a vyjednávání, které jsou uvažovány jako hlavní socializační strategie, v tomto případě hrají minimální roli.

Otázku druhou, zda socializace ve visegrádské spolupráci ovlivňuje povahu a prosazování národního zájmu dobrých sousedských vztahů, lze zodpovědět tak, že socializační efekty nemají vliv na *povahu* národních zájmů. Ukázalo se, že politická podpora (tedy podpora „tvůrců“ národního zájmu) – ať už aktivní, nebo pasivní – je nezbytnou podmínkou pro to, aby so-

cializační mechanismus vůbec započal. Z toho rovněž vyplývá, že povaha visegrádské spolupráce, jakkoli je ovlivněna socializací, nereformuluje politicky vytvářený národní zájem. Socializační efekty však mají vliv na *způsoby prosazování českých zájmů*, a to v několika ohledech. Zprv v tom smyslu, že existuje tendence českých diplomatů obrátit se nejdříve na V4 jakožto „přirozenou platformu“ pro spolupráci. Až v případě neúspěchu se obracejí na další partnery. Pravdou je, že ČR si tak částečně uzavírá možnost zlepšování strategické komunikace zejména s Německem a Rakouskem. V žádném případě však nelze říci, že by dostředivý „visegrádský“ mechanismus vztahy s těmito sousedy poškozoval, pouze nejsou na tak kvalitativně vysoké úrovni jako v rámci V4. Zadruhé dostředivý mechanismus (socializace) je schopen udržovat nadstandardní vztahy mezi visegrádskými zeměmi i za podmínek, které jim příliš nepřejí (např. odlišnosti v zahraniční politice či ideologii).

Socializace byrokratických a diplomatických aktérů v rámci V4 tedy přispívá k prosazování národního zájmu dobrých sousedských vztahů, jakkoli zůstává otevřená otázka, jak tuto kvalitu přenést i do oblasti vztahů se zbývajícími sousedními zeměmi – Rakouskem a Německem, u nichž podmínky pro socializaci byrokratických aktérů prozatím neexistují.

Poznámky:

¹ Tato operacionalizace byla původně použita v Kořan, 2010.

² Viz např. poměrně proslulý výrok prezidenta Nicolase Sarkozyho z listopadu 2009, že pokud by se měly visegrádské země scházet před každým evropským summitem a vzájemně se informovat, spatřoval by v tom problém. Jeho názor však nenalezl žádnou odezvu, naopak, byl přijat spíše kriticky (EUobserver, 2009).

³ Vypovídací hodnotu odpovědi zvyšuje skutečnost, že respondenti nikdy nebyli přímo vyzváni k zamyšlení nad důvodem fungování V4, tyto reflexe byly vždy jejich spontánní reakcí na často odlišné dotazy.

Česká republika v boji proti klimatickým změnám

Ondřej Ditrych

Úvod

Politika změn podnebí je rostoucím polem strukturujícím jak mezinárodní debatu o hodnotách, jež mají být zabezpečeny, cílové úrovni bezpečí, krocích, jimiž má být dosažena (i na úkor ztrát na jiných hodnotách), tak i samotnou mezinárodní akci za účelem zmírnění (*mitigace*) a přizpůsobení se (*adaptace*) nepříznivým dopadům klimatických změn.¹ Změny podnebí jsou definovány jako problém planetární a deteritorializovaný. Nejsou již ohrožena jednotlivá politická společenství, ale celá (takto postulovaná) *kosmopolis*. Nicméně jsou to právě státy, které jsou klíčovými aktéry mezinárodní politiky změn podnebí a prostřednictvím svých zahraničních politik zde naplňují své národní zájmy.² Z těchto důvodů (vysoké praktické relevance a ústřední role států) je politika změn podnebí významným, byť zejména v českém prostředí dosud opomíjeným předmětem studia disciplíny mezinárodních vztahů.³

Česká republika se stala součástí mezinárodního režimu politiky změn podnebí 7. 10. 1993 poté, co jako třicátý šestý stát světa ratifikovala *Všeobecnou rámcovou úmluvu* (UNFCCC). K jednáním, která vznikla tohoto režimu bezprostředně předcházela, se váže i vznik svébytné české zahraniční klimatické politiky. Její podoba se poprvé významně proměnila s kvalitativním posílením tohoto režimu v souvislosti s dojednáváním Kjótského protokolu k UNFCCC (1998), stanovujícím mj. závazky ke snížení emisí v období 2008–2012 pro řadu rozvinutých zemí včetně ČR a vytvářejícím mechanismy, jež mají naplňování těchto emisních cílů usnadňovat. Po usnesení

vlády č. 669/1998 ČR podepsala Kjótský protokol 23. 11. 1998 a po ukončení ratifikace se stala jeho smluvní stranou 25. 10. 2001. (Protokol sám však vstoupil v platnost až po ratifikaci Ruska v roce 2005.) Modalita české zahraniční politiky změn podnebí následně významně ovlivnil vstup ČR do Evropské unie. Již od roku 2003 se spolu s dalšími kandidátskými zeměmi účastnila interních jednání členských států, na nichž byla dojednávána společná pozice. Její pozice v důsledku předpokládaného přistoupení konvergovala s konsenzem EU již od devadesátých let. Nicméně vstupem do EU (2004) nabyla česká zahraniční politika změn podnebí zcela nové dimenze. Témata s ní spojená, zejména účast v evropském systému emisního obchodování (EU ETS) a jeho podoba, ale i interní cíle snížení emisí a zvýšení podílu obnovitelných zdrojů při výrobě energie nebo způsob distribuce nákladů spojených s plněním navenek přijímaných závazků, od té doby také výrazněji pronikla do veřejné diskuse, neboť se začala bezprostředněji dotýkat každodenního života české společnosti.

Tato studie si klade otázku, zdali je česká zahraniční politika změn podnebí ve své mezinárodní a evropské dimenzi legitimním českým národním zájmem. Podobně jako ostatní studie v tomto sborníku využívá procedurálních kritérií legitimacy národního zájmu. Kromě toho se při testování jednoho z těchto kritérií, vnější přijatelnosti, pokouší vysvětlit specifika české pozice. Představuje instrumentální případovou studii ověřující obecnou platnost realistického modelu institucí na případu české zahraniční politiky změn podnebí za Topolánkovy vlády (2006–2009), vedle struktury jako hlavního vysvětlujícího faktoru však zjišťuje nutnost doplnit i další proměnné, které vyhledává za pomoci konceptuálního aparátu analýzy zahraniční environmentální politiky (*environmental foreign policy analysis*, EFPA).

Z hlediska svého uspořádání studie nejprve seznamuje čtenáře s ontologickými a epistemologickými východisky, která přijímá, a z nich vyplývající perspektivou. Tuto perspektivu naplňuje teoretickým obsahem, kterým je realistický model institucí. Poté je podrobně představena výše nastíněná metodologie. Následují výsledky uspořádané podle kritérií legitimacy národního zájmu.

Jejím hlavním závěrem je, že je česká politika pasivně mírně progresivní – přibližně na úrovni starších členských států EU a v jistém kontrastu s dalšími zeměmi střední a východní Evropy, které jsou z globálního strukturálního hlediska řazeny k tzv. transformačním ekonomikám (*economies in transi-*

tion, EIT). Tuto relativně mírnou anomálii oproti předpovědi realistického modelu, jehož vysvětlující potenciál jinak potvrzuje, vysvětluje pomocí individualistické perspektivy zejména úlohou, kterou v systému artikulace české zahraniční klimatické politiky sehrává Ministerstvo životního prostředí ČR ovládané Stranou zelených s jistými ideologickými preferencemi. Testování kritérií legitimacy národního zájmu potom odhaluje závažný problém diskrepance mezi nepochybnou *relevancí* této politiky na jedné straně a chybějícím *konsenzem* na straně druhé.

Teorie a metoda

Ontologická a epistemologická východiska

Z ontologického hlediska se tato studie hlásí k holistickému přístupu. Přikládá proto fundamentální úlohu při determinaci sociální akce, v tomto případě zahraniční klimatické politiky státu jako jednotky systému mezinárodní politiky, struktuře tohoto systému. Na epistemologické rovině usiluje o vysvětlení (*Erklärung*) této politiky prostřednictvím uchopení jejích (vnějších) kauzálních zákonitostí spíše než o interpretaci prostřednictvím vcítění se do pozice jednotlivého aktéra. Výsledkem těchto ontologických a epistemologických východisek je přístup, který lze označit za *strukturální perspektivu*. K dovysvětlení prostoru, který strukturální perspektiva ponechává v případě české zahraniční klimatické politiky nevysvětlený, ji však doplňuje i perspektiva zaměřená na aktéry (*agency-based*), a tudíž individualistická (Hollis-Smith, 1990).

Realistický model institucí

Klasickým vyjádřením strukturální perspektivy v teorii mezinárodních vztahů je realismus (Carlsnaes, 2002: 336). Materiální struktura mezinárodní politiky (anarchie) sehrává v realistickém pojetí klíčovou roli při vysvětlování a předpovědi jednání jednotek (států). Mimo jiné je hlavní překážkou skutečné mezinárodní spolupráce, zejména vzhledem k problémům kolektivní akce při zajišťování společných statků spojeným s distribucí nákladů nebo dodržováním závazků. I když státy definují společný zájem a existuje shoda

na naléhavosti jeho naplňování, neznamená to ještě, že pro toto naplňování skutečně existují předpoklady. Jednání států v institucích, které jsou za účelem naplňování tohoto společného zájmu ustaveny, proto obecně odpovídá modelu, ve kterém se aktéři snaží bránit relativním ziskům ostatních, neboť se obávají o zachování svého postavení (Krasner, 1991; Grieco, 1988; Grieco, 1993a; Grieco, 1993b).

Národní zájmy mívají tedy *smíšený* charakter – státy obecně uvažují v intencích relativních zisků, ale zároveň mohou sledovat zisky absolutní, čímž je umožněna shoda na společném zájmu jako nezbytný předpoklad samotné existence institucí (srv. Karlas, 2008). V oblasti politiky, kde definovaný problém je z hlediska systému exogenní, jako je tomu u změn podnebí, proto tento realistický model institucí pracuje se *stanoveným* zájmem aktérů spíše na rovině jejich (sub)optimální realizace. Předpoklad smíšeného a částečně proměnlivého obsahu národního zájmu je v kontextu této studie významný, neboť vytváří prostor pro slučitelnost realistického modelu institucí jako teorie s procedurálními kritérii národního zájmu.

Jednání států na poli mezinárodní klimatické politiky potvrzuje předpoklady realistického modelu institucí.⁴ Státy zde skutečně stanovují společný zájem – shodují se, že ke změnám podnebí dochází, že se tak děje přinejmenším dílem činnosti člověka a že tyto změny mohou zásadním způsobem ovlivnit život společností nebo přežití států.⁵ Pod hlavičkou Všeobecné rámcové úmluvy (*United Nations Framework Convention on Climate Change*, UNFCCC) daly vzniknout mezinárodnímu režimu, který je zavazuje ke spolupráci se společným cílem (stabilizace atmosférických koncentrací skleníkových plynů na úrovni, jež zamezí nebezpečnému antropogennímu zásahu do klimatického systému).⁶ Jejich dosavadní jednání nicméně odpovídá situaci, v níž státy sice mohou mít na zřeteli i absolutní zisky (proto lze vysvětlit vznik UNFCCC i následně, byť značně omezené posílení režimu prostřednictvím Kjótského protokolu, stanovujícímu jasné kvantitativní cíle pro 37 rozvinutých zemí v tzv. Přílohách I, v průměru -5 % oproti roku 1990), převážně ale usilují o minimalizaci relativních zisků ostatních (což vysvětluje neúčinnost současného režimu a předvídá malou pravděpodobnost změny tohoto stavu na chystané konferenci v Kodani). Nejvýrazněji se to projevuje v otázce přijímání mezinárodních závazků k omezení emisí skleníkových plynů. Zájmy států jsou zde jasné strukturovány podle jejich postavení v mezinárodním systému, resp. světové ekonomice. Jejich výsledné chování je

suboptimální z hlediska stanoveného cíle, kterým je významné snížení emisí. Důsledkem tohoto stavu může být ohrožení zachování nabytých společenských statků a v několika případech (malých ostrovních států) i samotného „přežití“ těchto států.

Klíčovou štepící linií v mezinárodní politice změn podnebí je rozdělení na rozvojové a rozvinuté země, tj. v intencích postkoloniálního diskurzu podél osy Sever–Jih. Země Jihu argumentují, že to byl Sever, kdo způsobil znečištění atmosféry, a proto i klimatické změny, a dodnes z tohoto stavu těží. Měl by proto nejen sám omezovat své emise, ale i financovat adaptační opatření v jižních státech (argument tzv. historické odpovědnosti). Rozvinuté země odpovídají, že účinná odpověď na změny klimatu vyžaduje závazky od všech velkých ekonomik. Debata, v níž jedna strana argumentuje (historickou) spravedlností nebo rovným právem na atmosféru a druhá rozumem a nutností hledět společně do budoucna, však zároveň odpovídá kalkulacím relativních zisků a ztrát jednotlivých států očekávaných podle jejich umístění ve struktuře světové ekonomiky. Na straně rozvinutých zemí jde především o konkurenceschopnost v důsledku tzv. *carbon leakage* („únik uhlíku“, tj. snížení emisí CO₂ pouze u rozvinutých ekonomik vedoucí k přesunutí výroby jinde, což omezuje jejich konkurenceschopnost a zároveň snižuje samu účinnost systému), u rozvojových zemí o snahu vyhnout se závazkům.

Zvláštní skupinou ve struktuře mezinárodní politiky změn podnebí mezi zeměmi Severu jsou tzv. *economies in transition* (EIT), mezi které patří i nové členské státy EU včetně ČR. Je pro ně charakteristická vysoká míra průmyslového rozvoje (čímž se obecně liší od zemí Jihu), ale zároveň – i po dvaceti letech transformačního procesu – vysoká emisní náročnost průmyslové a energetické produkce, jež umocňuje obavu ze ztráty konkurenceschopnosti v případě přijetí budoucích závazků ke snížení emisí. Doposud představoval pro část z nich polštář tzv. „horký vzduch“⁷ a mnohé transformační ekonomiky také usilují, navzdory odporu dalších zemí Severu i Jihu, o možnost jeho převedení do dalšího období. Postoje některých těchto ekonomik byly mírněny jejich kandidaturou a posléze členstvím v EU, i zde však, až na českou výjimku, zastávají obecně méně progresivní postoje. (Na druhé straně ani země Jihu nepředstavují zdaleka jednotnou frontu. Výrazně radikální pozice zastávají zejména malé a často i „nejméně rozvinuté“ ostrovní státy, které se tak ocitají v extrému pozičního spektra. Určitou anomálií mezi zeměmi Jihu jsou naopak státy sdružené v OPEC, jejichž zájmy jsou zcela

specifické – jedná se o jedinou skupinu, která od počátku režimu zpochybňuje společný zájem na snižování emisí.)

Pozice EU je z hlediska realistické strukturní perspektivy anomálií. Dobrovolně prostřednictvím Klimaticko-energetického balíčku (KEB) přijala závazek snížení emisí v EU o 20 % do roku 2020 (o 30 % v případě, že bude dojednána ambiciózní mezinárodní dohoda, ke které přistoupí další státy), snížení spotřeby o 20 % oproti očekávanému vývoji a dosažení 20% podílu obnovitelných zdrojů při výrobě energie.⁸ Je rovněž ochotna přispívat na globální adaptaci nevyhnutelným změnám podnebí (podle EU by však většinu této sumy měly pokrýt soukromé zdroje a výnosy z flexibilních mechanismů Kjótského protokolu).⁹ Neskrývanou ambici vybudovat evropskou identitu tažného koně mezinárodní politiky změn podnebí lze ale interpretovat jako snahu o posílení postavení a autority EU jako aktéra v mezinárodním systému obecně. Na druhé straně sdílení společného závazku a distribuce povolenek evropského systému emisního obchodování (EU ETS) je mezi členskými státy předmětem intenzivního sporu, motivovaného – podobně jako v celosvětovém měřítku – v první řadě obavou o ztrátu konkurenceschopnosti.

Sever projev důrazu na relativní zisky: rozšíření závazků na země Jihu, nebo alespoň silné jižní ekonomiky, aby nebyla ohrožena konkurenceschopnost a byl odstraněn fenomén <i>carbon leakage</i> podskupiny a jejich specifika: – EU (vyšší ochota k závazkům na snížení emisí a k příspěvku na globální mitigační a adaptační opatření) – EIT (zvýšená obava o konkurenceschopnost, temperována u těch ekonomik, které jsou členy EU) – ostatní země Severu	Jih projev důrazu na relativní zisky: odmítání závazků, které by měl přijmout Sever, a země Jihu navíc kompenzovat za existující znečištění podskupiny a jejich specifika: – AOSIS (malé ostrovní státy, část nejméně rozvinutých zemí, obavy o fyzické přežití) – OPEC (proti všem opatřením na omezování emisí, které by vedly k snížené poptávce po uhlohydrátech) – ostatní země Jihu
--	--

Pozici EU lze však vysvětlit pouze s dílčím přijetím *individualistické* ontologie. Podobně je tomu při vysvětlení pozice ČR, která je hlavním předmětem této studie. V obou případech platí, že holistický realistický model, v němž nezávislou proměnnou je struktura mezinárodní politiky, vysvětluje pozice

těchto aktérů významnou měrou, nikoli však vyčerpávajícím způsobem. Ponechává tak prostor pro zahrnutí intervenujících proměnných na domácí úrovni, jež jsou v případě této studie při zkoumání české klimatické politiky uspořádány prostřednictvím konceptuálního aparátu analýzy environmentální zahraniční politiky (EFTA).

Nejedná se však o nekonzistenci ve vztahu k přijatým ontologickým východiskům. Strukturní teorie mezinárodní politiky neusiluje o vysvětlení chování jednotek za všech okolností, ale pouze o vymezení jejich nejpodstatnějších determinant. Platí proto pouze při značné míře zobecnění – ostatně, jako každý jiný i realistický model by měl být způsobem uchopení komplexní sociální reality, jejím užitečným zjednodušením a svého druhu metaforou (srv. Gaddis, 1996: 42). Pootevřít dveře individualistickým vysvětlením zahraniční politiky států, neklade je ale na roveň strukturním proměnným. Nestrukturní proměnné pouze dotvářejí konkrétní podobu zahraniční politiky aktérů. Předpoklad, že struktura (podstatnou měrou) určuje jednání jednotek, však není jejich včleněním do vysvětlujícího narativu zpochybněn.

Zatímco zahrnutí možnosti sledování absolutních zisků, obsažené v konceptu smíšeného zájmu, bylo do realistického modelu institucí integrováno jako výsledek debaty s liberálním institucionalismem a lze jej považovat za jednu z charakteristik tzv. *neo-neo syntézy* (Wæver, 1997), prostor pro individualistická vysvětlení byl v neorealistickém modelu přítomen již od začátku (pro ilustraci praktického uplatnění intervenujících proměnných na domácí úrovni viz Schweller, 1996). Tento přístup je však užitečně odlišit jak od teorie strukturace (Giddens, 1986), která se pokouší usouvztažnit pomocí vztahu vzájemné závislosti aktéra (jednajícího člověka) a struktury (kterou navíc chápe na základě idealistických východisek jako normativní řád), tak i teorií dvouúrovňových her (Putnam, 1988), jež je pevně zakotvena v individualistické ontologii a strukturu pomíjí.

Metodologie

K posouzení dané politiky jako legitimního národního zájmu stanovuje P. Kratochvíl (Kratochvíl, 1. kapitola) následující kritéria: *relevance, konsenzus a vnější přijatelnost*. Metoda zjišťování naplnění těchto kritérií v případě české zahraniční politiky změn podnebí se řídí Kratochvílovými do-

poručením. Na základě výsledku textové analýzy bude určena 1) relevance jako dlouhodobá přítomnost tématu v klíčových politických dokumentech a 2) míra konsenzu ve veřejné diskusi, kde zkoumané texty zahrnují i zdroje ze sdělovacích prostředků vyjadřující stanoviska aktérů (zejména komentáře, rozhovory), projevy nebo odborné publikace. Rámec 3) vnější přijatelnosti české politiky bude naproti tomu odvozen ze základních štěpných linií v mezinárodní a evropské politice změn podnebí popsaných výše a okrajově rovněž ze souladu v klíčových dokumentech klimatické politiky (ve vztahu k EU).

Na úrovni mezinárodní politiky bude proto vnější přijatelnost posouzena ve vztahu k EU jako celku, k ostatním zemím Severu, k zemím Jihu a nakonec zvláště k malým ostrovním státům.¹⁰ Na úrovni EU existuje hlavní dělicí linie mezi starými členskými státy severní a západní Evropy, a novými členskými státy střední a východní Evropy. V klíčových otázkách evropské klimatické politiky, kterými jsou přijímání závazků navenek i uvnitř a modality evropského systému emisního obchodování, se zejména nové členské státy (EIT) snaží o vyjednání co nejnižších celkových závazků na snížení emisí, usilují o takovou distribuci finančního břemene spojeného s příspěvkem EU na globální mitigační opatření, která nebude zohledňovat míru vypouštěných emisí daného státu (jež je u nich poměrně vyšší). Před konferencí v Kodani dokonce některé nové členské státy hrozily, že pokud nebude dosaženo jim nakloněné konsenzuální pozice na úrovni EU, budou zde v rozporu se současnou praxí předkládat vlastní návrhy.¹¹ (Význam tohoto štěpení, dosud z hlediska mezinárodní politiky změn podnebí nepříliš závažného, protože i méně progresivní země se dosud hlásily k unijnímu konsenzu, čímž se odlišovaly např. od ostatních zemí Severu, by tak mohl do budoucna vzrůst, pokud by byl tento konsenzus významně narušen.) Přijatelnost české zahraniční klimatické politiky bude proto posouzena navíc i ve vztahu k ostatním novým členským státům.

Zatímco splnění kritéria relevance bude určeno čistě induktivně a kritérium konsenzu na základě textové analýzy, vnější přijatelnost bude vyhodnocena na základě postojů předpokládaných realistickým modelem, popř. souladem klíčových dokumentů (v případě EU). Součástí diskuse vnější přijatelnosti bude i vysvětlení české pozice. Tento vysvětlující narativ bude mít podobu instrumentální případové studie (srv. Kořan, 2008a: 35–38). In-

strumentální případová studie usiluje o hluboké poznání jednoho případu (české zahraniční klimatické politiky), přitom ale vstupuje v dialog s teorií (realistickým modelem institucí). Jejím cílem je doplnit konstatování vnější přijatelnosti či nepřijatelnosti české pozice na výše stanovených rovinách o *vysvětlení* této pozice. Na základě realistické teorie lze formulovat kauzální mechanismus, podle kterého by ČR měla jednat v souladu se svým postavením ve struktuře mezinárodní (UNFCCC) a evropské klimatické politiky. Jako země Severu by měla být ochotna přijímat závazky na snížení emisí, pouze pokud tak učiní přinejmenším ekonomicky silnější rozvojové země. Jako členský stát EU by měla být ochotna přispívat na globální adaptační opatření a podporovat budování identity EU jako tažného koně mezinárodní klimatické politiky. Uvnitř EU by však jako EIT měla patřit k těm státům, které jsou v tomto směru méně progresivní.

Poněvadž poslední předpoklad této studie nepotvrzuje a vzniká tak jistá, byť z obecného hlediska nepříliš významná anomálie, je třeba hledat dodatečné vysvětlující proměnné. V procesu jejich identifikace je využito konceptuálního aparátu analýzy zahraniční politiky změn podnebí (EFPA). EFPA vychází z předpokladu, že konkrétní zahraniční politika je výsledkem procesů probíhajících doma i v zahraničí, a hledá proto proměnné na několika úrovních. Systémovou úroveň, kde je klíčovou nezávislou proměnnou pozice státu ve struktuře mezinárodního systému, rozšiřuje o preference domácích aktérů (elit, zájmových skupin, společenských hnutí nebo veřejného mínění) na úrovni společenských procesů a rozdělení moci a ideologické preference jednotlivců a různých státních a vládních institucí na úrovni státního aparátu (Harris–Barkdull, 2002; Harris et al., 2007).

Strukturní perspektiva předpokládá existenci kauzálního mechanismu, který však není hmatatelný. Z hlediska operacionalizace strukturní proměnné proto záleží především na tom, jestli jednotky jednají v souladu s modelem, který tato perspektiva postuluje (srv. Hollis, 1994: 114). Další proměnné zahrnuté do analýzy budou posouzeny jako buď působící ve prospěch zjištěné strukturní anomálie české pozice na poli evropské klimatické politiky, nebo v její neprospěch, a s pomocí kontrafaktuálního postupu bude odhadnut jejich význam při určování konečné podoby výslednice české klimatické politiky.

Výsledky

Relevance

Aby byl splněn požadavek relevance české zahraniční politiky změn podnebí, měla by významně ovlivňovat fungování společenství – proměnnou jeho základních (vnitřních) charakteristik nebo spojením se vznikem významných nových práv a povinností (navenek). Zahraniční politika změn podnebí těmto požadavkům dostává jak z materiální, tak diskurzivní perspektivy. Závazky ke snížení emisí na úrovni UNFCCC i EU jsou významnými novými povinnostmi, jejichž plnění se může dotknout téměř každého člena společnosti, neboť jsou na něj přenášeny náklady za emise skleníkových plynů (ať už přímo nebo nepřímo) – že tomu tak dosud není, je výsledkem zejména provizorního stavu mezinárodního a potažmo i evropského režimu a českého „horkého vzduchu“.¹² Podobně nastavení systému EU ETS bezprostředně ovlivňuje českou ekonomiku, a jde proto o téma, o kterém je vedena politická i širší veřejná diskuse. V diskurzivní rovině je téma přítomno ve strategických vládních dokumentech – boj proti změnám klimatu je zmíněn jako cíl zahraniční politiky v programovém prohlášení současné vlády (Vláda ČR, 2009) a snaha „aktivně prosazovat opatření k účinné ochraně klimatu“ na úrovni EU se objevuje v prohlášení vlády minulé (Vláda ČR, 2007); význačné místo zastávalo v prioritách českého předsednictví EU (*Evropa bez hranic*, 2009); a jako svébytná součást obecné klimatické politiky je zmiňováno v plánech na zmírnění dopadů klimatických změn (Ministerstvo životního prostředí, 2004; Ministerstvo životního prostředí, 2007),¹³ připravované Politice ochrany klimatu v České republice, která v současnosti prochází připomínkovým řízením a provází jej v tomto smyslu debata mezi státními (ministerstvy) i nestátními aktéry (např. Hospodářská komora)¹⁴ nebo ve Státní energetické koncepci (2009).¹⁵ K tématu existuje i příslušná legislativa.¹⁶

Současný stav je výsledkem určitého, relativně lineárního vývoje. V devadesátých letech nebyla ještě zahraniční politika změn podnebí příliš relevantní, zejména proto, že mezinárodní režim teprve vznikal. Zásadní změnu nepřineslo ani přijetí závazku podle Kjótského protokolu (1997/2001), poněvadž díky množství „horkého vzduchu“ se zvlášť neodrazilo v chodu českého hospodářství, potažmo společnosti. Významným zlomem se tak stal až vstup ČR do EU (2004) a zapojení do EU ETS (2005).

Konsenzus

S jistou mírou zjednodušení lze říci, že zvyšování relevance zahraniční politiky klimatických změn doprovází zánik konsenzu na její podobě. Nutno však dodat, že v raném stadiu se jednalo o konsenzus „pasivní“, který nebyl výsledkem aktivního deliberačního procesu, ale spíše byl podmíněn obecným naladěním společnosti ve prospěch snižování emisí (drasticky znečišťujících životní prostředí) a shodou na cíli vstupu do EU, s nímž se nezbytně pojila i potřeba sladění politik. Z výše zmíněných důvodů nebyly mezinárodní závazky považovány za relevantní téma a jejich sjednání v rámci Berlínského mandátu bylo ponecháno téměř výlučně na Ministerstvu životního prostředí ČR. Nezanedbatelnou byla patrně i skutečnost, že konference v Kjótu a klíčová předcházející jednání se časově překrývala s českou vládní krizí.

Ve veřejné debatě stojí na jedné straně klimatoskeptický proud zpochybňující existenci změn podnebí, jejich relativní význam, antropogenní povahu nebo dopad na člověka, popř. dokonce zdůrazňující jejich historické pozitivní účinky na rozkvět civilizací (srv. Loužek et al., 2008; Kutílek, 2008). Jeho nejvýznamnějším reprezentantem je prezident Klaus. Klaus na jedné straně zpochybňuje samotnou existenci a povahu změn podnebí – zda ke změnám klimatu vůbec dochází a zda je způsobuje člověk. Poukazuje i na údajně falešná tvrzení o existenci vědeckého konsenzu v těchto otázkách. Na druhé straně a v návaznosti na to kritizuje i praktickou *politiku* změn podnebí, kde jsou podle něj rizika neadekvátní vysokým nákladům a která je diskriminační vůči rozvojovým zemím tím, že na ně uvaluje „likvidační standardy“. Každá země by podle Klause měla mít v návaznosti na jeho diskurz suverenity možnost rozhodovat, jak významné riziko pro ni změny podnebí představují a jak se k němu stavět – aniž by však uváděl, čím je tato možnost omezována (Klaus, 2008a; Klaus, 2008b). Zatřetí vede Klaus bitvu s tzv. ideologií environmentalismu, jež determinuje vědecké poznání i politiku změn podnebí a jež podle Klause chce za cenu lidské svobody i životů měnit svět, člověka, jeho chování a uspořádání společnosti (Klaus, 2007: 17). Pod pláštěm vznesených cílů tzv. environmentalistů se však skrývá jen osobní užitek – snaha dobýt politickou moc, peníze a prestiž (Klaus, 2007: 24; Klaus, 2008). Zatřetí Klaus používá jako pevného bodu, z něhož kritizuje domnělou hegemonii environmentalistického diskurzu, *rozum* – rozum jednak zdravý, jehož důsledkem je skepse nad nejistými závěry vědy o podnebí, a také vědecký,

který staví proti *ideologii* environmentalismu a jehož pravým příbytkem je (neoklasická) ekonomie.

Proti tomuto myšlenkovému proudu, jenž rezonuje u části vládních kruhů, stojí ve veřejné debatě proti klimatoskeptikům jednak zastánci vědeckého konsenzu reprezentovaného IPCC (zejména vědecké instituce, think-tanky a umírněné NGO), jednak radikálnější aktéři (zejména NGO) zdůrazňující v různé míře aspekty odpovědnosti a příležitosti. Příznačným rysem této debaty je však vysoká míra abstrakce, která vychází z důrazu na otázky existence a povahy změn podnebí. Z ní vyplývají značná názorová polarizace (minimální uznání druhé strany) a celkově nízká míra deliberace o konkrétní politice změn podnebí, od které se odvíjí absence konsenzu nejen na obecné podobě (cílech a způsobech jejich naplňování), ale už jde o tak klíčová témata jako závazky ke snižování emisí, finanční příspěvek EU na globální adaptaci a mitigaci nebo podobu systému EU ETS.

Vnější přijatelnost

Česká zahraniční klimatická politika v rámci UNFCCC zcela odpovídá její pozici ve struktuře mezinárodního systému. Podporuje ambicióznější závazky rozvinutých států a silnějších rozvojových ekonomik, podobně jako povinnost vytvořit tzv. *low-carbon development strategies* pro ostatní. S pozicí EU se v současnosti shoduje i na potřebě zásadní revize CDM, podobě mechanismu dodržování závazků nebo optimální podobě chystané právní normy, široké novelizace Kjótského protokolu, byť ji nepovažuje za ideální, protože USA zůstávají mimo jeho posílený režim. Na úrovni štěpení uvnitř EU však nestojí zcela na straně nových členských států EU ve střední a východní Evropě, které jsou zároveň EIT a které vytvářejí neformální koalici požadující co nejmenší závazky uvnitř EU i navenek a distribuci nákladů spojenou s plněním těchto závazků nikoli na základě množství v současnosti vypouštěných emisí, o což usilují starší členské státy, jejichž ekonomiky jsou „čistší“. Byť ČR přistoupila podobně jako velká část nových členských států po zveřejnění alokačních plánů na obchodovací období 2008–2012 ke krajnímu opatření, kterým vyjádřila svou nespokojenost – k žalobě Evropské komise pro údajné omezování konkurenceschopnosti (ta byla později stažena) –, k této koalici se nehlásí a její politiku v posledních letech lze klasifikovat jako *pasivně mírně progresivní*. Prvek „progresivismu“ v této

definici poukazuje na vyšší ochotu EU jako celku na globální úrovni přispívat k řešení problémů spojených se změnami podnebí, a to i nad rámec role, kterou členským státům přisuzuje jejich umístění ve struktuře světové ekonomiky. Lze však hovořit nanejvýše o „mírném“ progresivismu, což vyplývá ze srovnání s mnohem radikálnějšími návrhy, jež předkládají např. malé ostrovní státy spojené ve skupině AOSIS, pro které je účinné řešení tohoto problému v několika případech bezprostředně spojeno s jejich přežitím jako států. „Pasivní“ je nakonec v tom smyslu, že přijímá východiska a pozice formulované v evropských institucích, aniž by se proti nim narozdíl od sousedních zemí silně na politické úrovni vymezovala. Její progresivismus je proto svého druhu (dobrovolným) importem.

Skutečnost, že česká zahraniční klimatická politika odpovídá jejímu postavení, samozřejmě neznamená, že je obecně přijatelná. Při platnosti výše postulovaného modelu preferencí aktérů mezinárodní politiky změn podnebí však lze usuzovat, že pokud *jejich* politika odpovídá *jejich* postavení, je pro ně přijatelnost české politiky nejvyšší, jedná-li se o EU a její členské státy, a lineárně klesá ve vztahu k zemím Severu obecně a zemím Jihu, přičemž vůbec nejnižší se jeví z hlediska malých ostrovních států. Pokud by na evropské úrovni česká politika odpovídala předpokladu stanoveného modelem, potom by byla více přijatelná pro nové členské státy EU. Nicméně, předpoklad modelu se v tomto případě nepotvrzuje, a je proto možno usuzovat, že je vzhledem ke své podobě v současnosti naopak přijatelnější pro starší členské státy a evropské instituce. (Lze předpokládat, že ve vztahu zejména k úrovni EU by českou klimatickou politiku z hlediska její vnější přijatelnosti mohl v budoucnu hypoteticky ovlivnit vstup prezidenta Klause do procesu její artikulace, např. za situace, kdy by dohoda nahrazující Kjótský protokol vyžadovala jeho ratifikaci.)

Vysvětlení české pozice: Topolánková vláda (2006–2009)

Modality české zahraniční politiky změn podnebí do značné míry odpovídají holistickému kauzálnímu mechanismu. Zvláště pokud jde o její podobu ve vztahu k mezinárodnímu režimu UNFCCC, mohou jím být bez problémů vysvětleny. ČR jednala jako ostatní státy v mezinárodním systému politiky změn podnebí tak, aby pokud možno omezila relativní zisky ostatních. Podobně jako další země Severu tak např. usilovala o to, aby do nového systému emisních závazků byli zapojeni přinejmenším relevantní (ekonomicky

silnější) jižní aktéři a aby i ostatní vyvíjeli úsilí ke snižování emisí, aby byl pokud možno omezen z jejího pohledu negativní fenomén *carbon leakage*. Zároveň se však na její pozici odrazila příslušnost k bloku EU s určitými výše popsanými specifiky vycházejícími z jejího úsilí stát se tažným koňem mezinárodní klimatické politiky. Potvrzení závěrů kauzálního mechanismu stanovenému výše na základě realistického modelu institucí ve vztahu k české zahraniční klimatické politice v mezinárodním kontextu UNFCCC tedy prokazuje vysvětlující potenciál této teorie.

Jistá, z hlediska struktury mezinárodní politiky změn podnebí jako celku poměrně zanedbatelná anomálie nicméně vyvstává na rovině vnitroustojní politiky (zanedbatelná, neboť štěpení uvnitř EU se na podobě klimatických politik členských států alespoň v této chvíli výrazněji neodráží). Jak bylo uvedeno výše, ČR zde vystupuje ze své strukturní pozice EIT a narozdíl od dalších nových členských států zastává „progresivnější“ postoje, byť by na to podle předpokladů realistického modelu měla doplácet ztrátou konkurenceschopnosti. Přestože se nejedná o odchýlení výrazné, je vhodné vyplnit prostor, který vysvětlení na základě struktury ponechává temným. K tomu je zapotřebí dodatečných či intervenujících proměnných.

Vliv na relativně progresivní charakter české zahraniční klimatické politiky by mohli mít v první řadě domácí aktéři (elity, zájmové skupiny, společenská hnutí nebo veřejnost jako celek). Preference těch, kteří mají na její výslednici skutečný vliv díky svému napojení na vládní úroveň – velkých podniků a institucí agregujících zájmy českého průmyslu –, byly nicméně značně konzervativní. Tyto skupiny byly vnímavé především k okamžitým relativním ziskům a ztrátám zvláště producentů konvenční energie, ne možné budoucí konkurenceschopnosti (orientací na alternativní zdroje a jejich výrobu) nebo udržitelnosti (udržení společenských podmínek, ve kterých mohou průmyslové podniky prosperovat). Názorová východiska Svazu průmyslu a dopravy, klíčové zájmové organizace agregující zájmy průmyslu, nastiňují příspěvky do diskuse jeho prezidenta Jaroslava Míla, jež se nesou v duchu zdůrazňování aspektu bezprostřední mezistátní konkurenceschopnosti. Mezinárodní politika změn podnebí podle Míla snižuje konkurenceschopnost evropských podniků, její relativní omezení nachází ale i uvnitř EU. Na vině je především systém EU ETS, jenž je „zcela nesmyslný“, omezuje konkurenceschopnost a „neosvědčil se“ (Míl, 2008: 192).¹⁷ Po zveřejnění národního alokačního plánu tak kritizoval EK za to, že přidělila více povolenek

Nizozemsku, což je jasným dokladem snahy podvázat českou ekonomiku.¹⁸ Nakonec, podle Míla, je zadaný úkol celosvětově snížit emise třeba řešit „bez ideologie a politických hesel“ a vrátit se „k respektování fyzikálních zákonů a normálnímu selskému uvažování“ (Tamtéž). Rovněž zcela v duchu Klausových tezí považuje environmentalismus za novou (hegemonní) ideologii.

Ve středoevropském i celoevropském kontextu byla rovněž zcela bezprecedentní role, kterou ve formulaci české zahraniční politiky změn podnebí v její evropské dimenzi sehrává společnost ČEZ, jejíž zájmy a české (veřejné) zájmy byly díky jejímu vztahu k českému státu těžko rozlišitelné. Díky napojení na vládu, ale hlavně politické strany si ČEZ vydobyl silnou pozici při artikulaci této politiky, jež jí je, podobně jako domácí energetická a klimatická politika, ve významné míře šita na míru. Za příklad může sloužit česká vládní pozice v jednání o KEB, která přejala ve všech bodech návrh EK s jedinou výjimkou: tvrdě prosazovala postupný náběh aukcí. (Podle bývalého ministra životního prostředí se ČEZ dokonce málem podílel na vyjednávání KEB, když měl být na návrh Úřadu vlády ČR jeho obchodní ředitel členem české delegace na jednání během francouzského předsednictví v Gdaňsku.¹⁹) Na tomto základě byla později přijata výše zmíněná novela zákona 695/2004 Sb. o obchodování s emisními povolenkami jako přílepek novely zákona o spotřební dani (353/2003 Sb.), tedy bez možnosti připomínkování MŽP i (již úřednickou) vládou jako celkem. Umožňuje energetickým společnostem získávat emisní povolenky nadále zdarma, pokud se zavážou modernizovat výrobní postupy. Argumenty pro schválení návrhu byl vzrůst spotřebitelských cen elektřiny v případě aukcí povolenek a vyšší zisky společnosti, ze kterých bude stát jako většinový vlastník pobírat dividendy, pokud tyto povolenky bude nadále získávat zdarma. Nicméně návrh postrádá transparentnost a z veřejných rozpočtů ubyly *jisté* zisky z aukcí. Kromě toho se jedná o krok proti duchu flexibilního tržního mechanismu, kterým je jak modernizace technologií na straně výrobců, tak právě vyšší pociťované náklady jednání na straně spotřebitelů. Normativní východiska ČEZ jsou ale shodná s východisky průmyslových zájmových skupin. Vybudované zázemí mu umožňuje uvažovat „konzervativněji“ ve srovnání se zahraničními energetickými koncerny svázanými s národními vládami (např. Shell nebo British Petroleum), které se pod vlivem pociťované prohry při dojednávání Kjótského protokolu a následné racionální kalkulace přiklonily ke konceptuálnímu schématu změn podnebí jako „příležitosti“. Naproti tomu podle kalkulací ČEZ nemůže poli-

tika změn podnebí stát v cestě maximalizaci krátkodobých zisků a zvyšování „konkurenceschopnosti“ bez ohledu na udržitelnost tohoto stavu.

Protisílou, jež mohla vychýlit výslednou podobu české politiky směrem k progresivismu, mohla být normativně silně ukotvená a aktivní veřejnost. Podle posledního průzkumu Eurobarometer ve sledovaném období (Eurobarometer, 2009a) se však čeští respondenti dokonce poměrně výrazně lišili od evropského průměru ve vnímání klimatických změn jako nejvýznamnějšího problému dnešního světa. Za tu ji označilo pouze 33 % (-13 %) respondentů ve srovnání s 50 % (-12 %) celé EU (čísla v závorce uvádějí změny oproti roku 2008).²⁰ Pozorovatelná netečnost společnosti vůči politice změny podnebí (nízký společenský aktivismus, poměrně nízká politická podpora stranám, které se tématu věnují, a nedostatek tlaku na ostatní, aby mu věnovali více pozornosti) potom spíše posilovala vliv těch zájmů, jež byly jednoznačně definovány a jejichž aktéři byli bezprostředněji spojeni s vládními institucemi – zejména zájmy průmyslu.

Plodnější perspektivu nabízí proměnné rozdělení moci a ideologické preference na úrovni vládních institucí. Na úrovni vlády existovala zřetelná dělící linie především mezi politikou ministerstva životního prostředí a ministerstva průmyslu a obchodu (podobné napětí je poměrně charakteristické i v jiných rozvinutých zemích, srv. Harris et al., 2007). Za Topolánkovy vlády MPO v alianci s Úřadem vlády ČR a s energetickým průmyslem získávalo navrch, MŽP si však udrželo jistou privilegovanou pozici a bylo schopno výsledný kurz přinejmenším korigovat. Na rozložení sil na vládní úrovni se nepochybně podepsala politická konstelace – postavení ODS jako hlavního partnera v koalici po volbách 2006 a na individuální úrovni obsazení křesla předsedy vlády Mirkem Topolánkem, ministra průmyslu Martinem Římanem (přičemž oba ve svých názorech na politiku změn klimatu významně zohledňují názory prezidenta Klause)²¹ a vicepremiéra pro evropské záležitosti Alexandrem Vondrou přispělo k dominanci první koalice, mj. zdůrazňující pojetí energetické bezpečnosti téměř výhradně v jeho geopolitické dimenzi.

Na druhé straně ovládnutí MŽP, jako do jisté míry privilegovaného aktéra díky úloze, kterou sehrává při artikulaci zahraniční klimatické politiky, Stranou zelených (které prostřednictvím úřednických ministrů Ladislava Mika a Jana Dusíka fakticky pokračuje dodnes) se podepsalo na alespoň částečně úspěšné defenzivě stojící na odlišném vědeckém a normativním konsenzu zpráv IPCC a dokumentů Evropské komise. MŽP se nepodařilo zabránit

žalobě EK ve věci národního alokačního plánu, úspěšnější ale bylo při formování české pozice k KEB v následujícím roce – ČR podpořila návrhy EK, byť navzdory ní pomohla prosadit postupné zavádění aukcí v energetice (podle ministra životního prostředí však existoval tlak na vládu, aby ČR spolu s Polskem a dalšími malými zeměmi vytvořily v Radě blokační menšinu pod hlavičkou „aliance přátel uhlí“).²² Podle KEB se ČR nakonec zavázala, v souladu s návrhy EK, nezvýšit do roku 2020 emise o více než 9 % proti roku 2005 (pro srovnání: Polsko by nemělo zvýšit emise o více než 14 %, Slovensko o 13 %, Maďarsko o 10 % a Bulharsko o 20 %, přičemž celoevropský cíl je 20 %)²³ a zvýšit podíl obnovitelných zdrojů při výrobě energie z 6,1 % (2005) na 13 % (2020).²⁴

Lze proto uzavřít, že reprezentanti zájmů průmyslu, neztotožnění s principy trvalého rozvoje nebo vůbec nutností přijímat opatření na úrovni státu k omezení a přizpůsobení se změnám podnebí, měli (a mají) v ČR, podobně jako např. v Polsku (srv. Bokwa, 2007), značný vliv. Také na úrovni vlády byli poslední dobou představitelé „konzervativních“ zájmů v převaze (dnes je situace vzhledem k úřednické vládě poněkud netransparentní). Naproti tomu výrazným rozdílem oproti zmíněnému Polsku byla přítomnost politické strany, která na změny klimatu a na životní prostředí obecně klade velký důraz a vnáší do politiky změn podnebí významný normativní prvek, a její ovládnutí MŽP, jež ještě posílilo aktivistický charakter tohoto aktéra na vládní rovině utváření české zahraniční politiky změny podnebí, a to i navzdory silnému protikladnému vlivu zejména ze strany MPO a Úřadu vlády ČR. Dalším nezanedbatelným rozdílem a spíše *permisivním* faktorem byla potom poměrně nižší závislost na emisně náročné těžbě a spalování uhlí. Pokud nebyl žádný významný faktor zanedbán, potom role těchto faktorů vyvažovala výše zmíněné konzervativní tendence a výslednici české zahraniční politiky změn podnebí posouvala směrem k mírnému progresivismu.

proměnná/účinek:	<i>progresivní tendence</i>	<i>konzervativní tendence</i>
preference klíčových nevládních aktérů představitelé průmyslu, včetně ČEZ		x
preference a aktivita veřejnosti netečnost, poměrně nízká podpora stranám s progresivním klimatickým programem		x
ideologické preference a rozdělení moci na vládní úrovni obsazení MŽP Stranou zelených, proti konzervativně naladěnému MPO a Úřadu vlády ČR	x	
závislost na emisně náročných zdrojích energie poměrně nižší závislost na uhlí	x	

Závěry

Byť jednoznačně splňuje kritérium relevance, považovat českou zahraniční politiku změn podnebí za legitimní český národní zájem je problematické, protože na ni v důsledku sporů na abstraktní úrovni neexistuje konsenzus. Z hlediska vnější přijatelnosti lze konstatovat, že česká pozice obecně odpovídá postavení, které jí vytyčuje struktura mezinárodní politiky změn podnebí. Neznamená to sice, že se tím stává přijatelnou pro všechny aktéry, za klíčovou pro její legitimitu však může být považována její přijatelnost vzhledem ke konsenzu EU. Při dosahování tohoto konsenzu a v dalších tématech vnitrouní politiky je však její pozice pasivně mírně progresivní, což je z hlediska vysvětlení založeného na strukturální proměnné anomální, protože se tak vymezuje proti dalším novým členským státům EU ve střední a východní Evropě, jež jsou zároveň transformačními ekonomikami. V části věnované vysvětlení české pozice na základě kauzálního mechanismu odvozené z realistické teorie institucí je proto tuto anomálii třeba (do)vysvětlit zavedením doplňujících či intervenujících proměnných, z nichž za nejvýznamnější je považována distribuce moci na vládní úrovni, resp. ovládnutí klíčového ministerstva (MŽP) stranou stavějící na mírném progresivismu normativního konsenzu starších členských států a evropských institucí.

Poznámky:

¹ Podrobný úvod k mechanismu změn podnebí a historii klimatologie nabízí např. Houghton, 2004; Weart, 2004; v českém prostředí např. Metelka–Tolasz, 2009. Pro aktuální konsenzus na probíhajících a očekávaných změnách podnebí a jejich dopadech srv. IPCC, 2007. Barnett–Adger (2003) přibližují rizika, kterým čelí malé ostrovní státy, zatímco Evropská komise (COM, 2009, 147) se zabývá situací v EU.

² Tuto privilegovanou pozici a její obecně přijímanou legitimitu (výjimku představuje např. paradigma *global environmental governance*, srv. Paterson, 1999) lze vysvětlit regulační kapacitou státu – schopností vytvářet a vynucovat normy ovlivňující chování dalších aktérů – a dílem i mírou přímého státního vlastnictví výrobních prostředků (včetně např. 94 % celkové světové těžby ropy, srv. Giddens, 2008).

³ Specializovanými pohledy na mezinárodní politiku změn podnebí zevnitř disciplíny přináší např. Luterbacher–Sprinz, 2001, nebo Harris et al., 2009.

⁴ Pro konkrétní příklad užití tohoto modelu ve vztahu k mezinárodní klimatické politice srv. Grundig, 2006; Thompson, 2006.

⁵ Cf. preambule *United Nations Framework Convention on Climate Change*, 1992. UNFCCC má dnes 192 smluvních stran (191 států a EU).

⁶ Tamtéž, čl. 2. Pro detailní popis architektury institucí UNFCCC srv. Depledge, 2005.

⁷ Česká republika tak na počátku devadesátých let v důsledku krize pokles HDP (-22 % v letech 1990–1992), který společně s restrukturalizací hospodářství (útlumem těžkého průmyslu), postupně se snižující energetickou náročností ekonomiky (po drobném nárůstu v letech 1990–1991), změnou struktury spalovaných fosilních paliv (zejména snižováním podílu nekvalitního lehkého hnědého uhlí) a investicemi do odsiřovacích a denitrifikačních programů vedl k snížení emisí přibližně o ¼ oproti roku 1990, díky čemuž získala množství tohoto „horkého vzduchu“, který se jí, na rozdíl od mnoha dalších transformačních ekonomik, podařilo na omezeném trhu (mj. díky nepřítomnosti USA v Kjótském systému) prodat.

⁸ Byť pro jednotlivé členské země jsou cíle diferenciovány – např. Dánsko se zavázalo emise snížit o 20 %, zatímco Bulharsko je může až o 20 % zvýšit; Švédsko má dosáhnout 49 % obnovitelných zdrojů energie na celkové výrobě, Malta pouze 10 %. Srv. Rozhodnutí 2009/28/EC, 23. 4. 2009.

⁹ K pozici EU před konferencí v Kodani srv. *Council Conclusions*, 7042/1/09 REV 1 (20. 3. 2009); Evropská komise, 2009b; COM (2009), 39.

¹⁰ Zvláštní zmínka o těchto státech je odpovědí na rawlovskou výzvu Barnetta–Adgera (2003), aby legitimita mezinárodní politiky změn podnebí byla určována přijatelností pro nejzranitelnější členy společnosti.

¹¹ *EUobserver*, 30. 10. 2009. Politika změn podnebí je oblastí se sdílenými kompetencemi Společenství a členských států (srv. čl. 174 a 175 ve spojení s čl. 300 Smlouvy o EU). Teoreticky tedy v oblastech výhradních kompetencí zastupuje EU Evropská komise, v ostatních oblastech si členské státy mohou zvolit, zda budou hájit své pozice samy, nebo přenechají zastupování tzv. Trojce (předsednické zemi, nastupující předsednické zemi a EK) prosazující konsenzem Rady vymezené pozice. Reálně v poslední době členské státy na poli mezinárodního režimu hovořily téměř výhradně jedním hlasem, kterým podle domluvených pozic artikuluje předsed-

nická země, a dualita zastoupení vyplývající se sdílení kompetencí nebo multiplicita v případě rozhodnutí členských států vystupovat nezávisle byly pouhými potencialitami (srv. Delreaux, 2006; Lacasta et al., 2007).

¹² Snadno tak splní svůj závazek z Kjóta (-8 %), a proto úspěšně usilovala o prodej nepotřebných kreditů v mezinárodním systému emisního obchodování. Na rozdíl od starých členských států EU také nemusí díky svému „horkého vzduchu“ využívat kredity z kjótského mechanismu CDM (*Clean Development Mechanism*). Naproti tomu na dalším kjótském mechanismu JI (*Joint Implementation*) se ČR účastní jako hostitelská země. Podle MŽP zde probíhá asi 100 projektů financovaných z Dánska, Rakouska, Japonska nebo Světovou bankou, z nichž 35 bylo schváleno pro účely vydání kreditů tohoto mechanismu (ERU). Podle korespondence s MŽP, 17. 8. 2009.

¹³ První program byl připraven v souladu s rozhodnutím Rady EU 99/296/EC a schválený usnesením vlády č. 187/2004. Na základě usnesení vlády č. 395/2005 se v roce 2007 uskutečnilo vyhodnocení plnění jím stanovených úkolů.

¹⁴ Návrh politiky je dostupný na [www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_tz091022pok/\\$-FILE/POK_pro_mezirezort_web.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_tz091022pok/$-FILE/POK_pro_mezirezort_web.pdf).

¹⁵ Podle ministra průmyslu a obchodu má nová Státní energetická koncepce „ambici skloubit environmentální a ekonomické zájmy České republiky“. Plánované snížení emisí považuje „za důležitý vzkaz České republiky před prosincovým jednáním o nové klimatické dohodě v Kodani“. *Mediafax*, 13. 10. 2009. Nutno dodat, že tato koncepce nikterak nevystupuje z tradičního rámce uvažování, v němž hlavním cílem je maximalizace výroby energie převážně konvenčním způsobem, tentokrát i za cenu prolomení limitů těžby hnědého uhlí.

¹⁶ Současný právní rámec české účasti v režimu mezinárodní i evropské politiky klimatických změn obecně tvoří zejména zákon 86/2002 sb. o ochraně ovzduší (obsahující část věnovanou ochraně klimatického systému Země), rozhodnutí Rady EU a Evropského parlamentu o mechanismu monitorování skleníkových plynů v EU a provádění Kjótského protokolu (280/2004/ES), zákon 695/2003 Sb. o podmínkách obchodování s emisními povolenkami na základě směrnice 2003/87/ES a vyhláška Ministerstva životního prostředí ČR 696/2004.

¹⁷ Rozhodnutí EK bylo patrně motivováno tím, že Česká republika má podstatně vyšší emise na jednotku HDP i obyvatele.

¹⁸ *Ml* (2008), 23. 4. 2007.

¹⁹ *Týden*, 5. 9. 2009.

²⁰ Například v Nizozemsku zastávalo názor o nadhodnocenosti hrozby změn podnebí 43 % respondentů, ve Velké Británii, dalším tažném koni evropské politiky klimatických změn, 40 %.

²¹ Po zveřejnění čtvrté hodnotící zprávy IPCC (2007) např. Mírka Topolánka citovalo *Právo* (3. 2. 2007): „Globální oteplování je módní záležitost, která může nebo nemusí mít svou příčinu v lidské činnosti. Celá řada vědců se na začátku toho procesu postavila za ten názor, že globální oteplování ohrožuje lidstvo a v průběhu přešli na druhou stranu.“ Při zdůvodnění žaloby na EK potom tehdejší předseda vlády řekl, že je „diskutabilní investovat do velkých projektů, které jdou nad rámec rozumu“, čemuž prý staří členové EU nerozumějí. *Euro*, 2. 4. 2007.

²² *E15*, 5. 1. 2009.

²³ Srv. Rozhodnutí 406/2009/EC, 23. 4. 2009.

²⁴ Srv. Rozhodnutí 2009/28/EC, 23. 4. 2009.

Závěr

Vladimír Handl, Petr Drulák

Tato kniha si vytyčila několik cílů. Především chtěla nabídnout koncept národního zájmu, který by se opíral o jasnou definici a který by současně nebyl tak jednoznačně vázán na konkrétní a úzkou normativní či teoretickou pozici, jak tomu u tohoto konceptu obvykle bývá. Rovněž si kladla za cíl aplikovat tento koncept při analýze zvládání vnitřních rozporů a vnější akceschopnosti české zahraniční politiky ve snaze zjistit, která témata by si zasloužila být označena jako národní zájem. K jejím cílům patří také posunout odborný výzkum národního zájmu tím, že bude testovat nejrůznější metodologické přístupy včetně těch, které ve výzkumu národního zájmu zatím nebyly příliš využívány.

Syntézu hlavních poznatků odpovídajících těmto cílům uvádíme ve dvou tabulkách. Zatímco tabulka „Naplnění kritérií národního zájmu“ ukazuje, do jaké míry zkoumaná politika odpovídá jednotlivým kritériím národního zájmu (relevance, konsenzus, vnější přijatelnost), tabulka „Teoretické přístupy a empirická zjištění“ shrnuje konceptuální, metateoretická a metodologická stanoviska jednotlivých kapitol s jejich empirickými výsledky“.

Kniha si však rovněž klade za cíl nabídnout obecnější závěry týkající se specifík českého zájmu. K uchopení tohoto cíle zavádíme pojem „politiky nezájmu“, který nám umožňuje zachytit některá specifika formulace a uskutečňování českého zájmu. Politiku nezájmu můžeme definovat pomocí našich kritérií národního zájmu. Týká se zahraničněpolitické otázky, jež buď zcela splňuje kritérium relevance, nebo je alespoň považována za relevantní významnou částí politické elity, současně však platí, že konkrétní formulace českého zájmu k této otázce se opírá o pozice vnějších aktérů a postrádá

hlubší podporu v politické elitě i ve společnosti. Jedná se zpravidla o otázky alespoň částečně splňující kritéria relevance a vnější přijatelnosti, které však kritérium konsenzu buď vůbec nesplňují, nebo se jedná o konsenzus zdánlivý.

Při vší rozdílnosti kapitol obsažených v této knize, lze vysledovat několik linií, které příspěvky spojují. Jde jednak o výpověď o existenci národního zájmu, jednak o teoretická a metodologická východiska, použitá při analýze národních zájmů, a nakonec o politicky relevantní výsledky empirických studií.

Národní zájem: vnitřní diferenciac

Studie v zásadě potvrdily, že zvolený procedurální přístup poskytuje základní definici národního zájmu, s níž je možné pracovat jako s analytickým instrumentem zahraniční politiky i jako s teoretickým modelem, umožňujícím národní zájmy definovat. Nejedná se o jediný možný přístup k tématu, z hlediska demokratické legitimacy ovšem tato koncepce poskytuje přesvědčivé ukotvení národních zájmů ve společnosti. Všechny studie tak pracují s kritérii relevance, konsenzu a vnější přijatelnosti. To umožňuje posoudit, zda konkrétní politický postup, který jednotlivé studie analyzují, má oporu v postojích hlavních politických aktérů na *národní*, tedy nadstraničné úrovni. Procedurální přístup tak prověřuje, zda konkrétní zahraničněpolitické koncepce a kroky představují celospolečenský nebo partikulární zájem. Poukazuje rovněž na dvě alternativní varianty: zaprvé případy, kdy politika a deklarované pojetí národních zájmů některou oblast obcházejí (Petr Kratochvíl ukazuje téma katolické církve jako z hlediska národních zájmů nerelevantní); za druhé případy, kdy zejména vzhledem k absenci konsenzu a díky nedostatečné deliberaci nelze hovořit o jasně profilovaném národním zájmu; stát nicméně uskutečňuje více či méně aktivní politiku (viz v mnoha ohledech vztah k EU). Jde tedy o dvě varianty politiky nezájmu, jejíž dopady bylo možné sledovat i během českého předsednictví v EU (Drulák, 2009c).

Pro vnitřně rozmanitou českou politiku je příznačné, že nejčastějším problémem je *absence konsenzu*, a to zejména v oblastech, v nichž by národní zájem měl být z logiky věci postulován v první řadě. Pro upřesnění diferenciac české politické scény v otázkách zahraniční politiky řada studií využila definici jednotlivých zahraničněpolitických proudů: atlantistů, evropeistů/

Naplnění kritérií národního zájmu

Studie Autor	Relevance	Konsenzus	Vnější přijatelnost
Evropské záležitosti, koordinace a český zájem <i>J. Karlas</i>	ANO: Přítomno ve vládních a stranických programových dokumentech. NE: Omezeno na exekutivu, není přítomno trvale.	ANO: Obecný zájem – sdílená idea efektivit; konkrétní zájem – sdílená idea střední centralizace. NE: V předstávách aktérů přítomny také ideje silné a slabé centralizace.	ANO: Efektivita a střední centralizace odpovídá nejčastěji rozšířeným idejím koordinace v členských státech EU. ANO: Vyloučení církve z tvorby zahraniční politiky není vnímáno jako kontroverzní ani v ČR, ani v EU. Církev evropeizována zapojením do katolických struktur v rámci EU.
Katolická církev v české zahraniční politice <i>P. Kratochvíl</i>	NE: Okrajová přítomnost v oficiálních dokumentech, vždy jako objekt politiky (lidská práva, konkordát).	ANO: Zapojení církve do politiky konsenzuálně odmítáno. Mediální diskurz soustředěn na ekonomické otázky a okrajově na zahraniční politiku (smlouva s Vatikánem).	ANO: Shoda na obecném směřování ČR do eurozóny (kromě prezidenta). Nejednotnost v načasování – širší časový rámec přibližně jedné dekády přijatelný pro všechny strany. Debata především na odborné úrovni.
Euro ano či ne? Český diskurz o euro <i>M. Parížek</i>	ANO: Téma diskutováno jako primárně ekonomické. NE: politický aspekt potlačován nebo ignorován.	ANO: Shoda na obecném směřování ČR do eurozóny. Debata především odborná.	ANO: V EU přijatelný jak současný přístup ke vstupu do eurozóny, tak jakákoli budoucí možná česká politika v rámci závazků přístupové smlouvy.
Neúčast v euro a její politické důsledky <i>M. Braun</i>	ANO: Součást politického diskurzu, přítomnost v deklaracích a dalších formálních projevech vlády a politických stran.	ANO: Shoda na obecném směřování ČR do eurozóny. Debata především odborná. Výjimka: pozice prezidenta Klause. NE: Konkrétní načasování. Přijatelný jen širší časový rámec přibližně jedné dekády.	ANO: Neúčast (euro-outsiderství) považována za porušení normy „dobrého evropanství“. Aktivní kompenzační strategie ale mohou zemi zajistit obecně dobrou reputaci země v EU.

Kosovo a český zájem: 1998–2008 <i>F. Šulc</i>	ANO: Téma přítomno v českém politickém i veřejném prostoru; postupný pokles zájmu.	ANO: Pozice parlamentu ve vztahu k zásahu, následné stabilizaci a české roli. Veřejný konsenzus pro účast v misi v KFOR, ne pro letecké údery 1998. Výjimka: KSČM proti zásahu i misi.	ANO: Přijatelnost pro zahraničí součástí českého diskurzu ohledně Kosova.
Konsenzus není nutný? Uznání Kosova v Česku <i>F. Tesar</i>	ANO: Přítomnost v základních strategických dokumentech ČR, ohlasy na politické a veřejné scéně. ANO: Vztahy k SRN součástí politického diskurzu a programových dokumentů do roku 2004, dále v programech spíše implicitně.	NE: Závislost postoje vůči uznání na ideovém vnímání mezinárodní politiky ukazuje na absenci deliberace, která je předpokladem dosažení konsenzu. ANO: Jednota defenzivní (garanční) politiky v otázkách minulosti a (kromě KSČM) i vstupu do NATO/EU (tedy do roku 2004). NE: Od vstupu nejednota vůči USA/ NATO a EU nad rámec samotného členství a běžné agendy.	ANO: Obě základní pozice se objevují i uvnitř EU a v jejich členských zemích. ANO: V přístupu některých zemí EU obdobné výkyvy jako v ČR. Mimo rámec přijatelnosti menšinové snahy o opětounu instrumentalizaci uzavřených historických témat (tzv. Benešovy dekrety atd.).
Visegrádská socializace její dopad na české zájmy <i>M. Kořan</i>	ANO: Dlouhodobá přítomnost v politických dokumentech všech orientací.	ANO: Dobré sousedské vztahy jsou jednoznačná zahraničněpolitická priorita ČR.	ANO: Existence Visegrádské skupiny je pozitivně hodnocena Evropskou komisí a dalšími středoevropskými státy.
Česko v boji proti klimatickým změnám <i>O. Ditrých</i>	ANO: Splňuje materiální hledisko (součást praktické politiky), téma zohledňováno ve vládních dokumentech, v politické i veřejné debatě.	NE: Základní spory na abstraktní úrovni, zejména v otázce samotné existence a povahy změn podněbí.	ANO: Je přijatelná pro EU jako celek. NE: Nepřijatelná pro skupiny států v rámci EU a globálně: pro sousední země, ostatní země Severu, země Jihu, malé ostrovní státy.

kontinentalistů, internacionalistů a autonomistů (Drulák–Kořan–Růžička, 2008). Kritérium konsenzu není přitom pojímáno jako všezahrnující jednotka v přístupu k národnímu zájmu: předkládané studie přímo nebo potažmo vnášejí do debaty téma „konsenzus minus jedna“, kdy vycházejí z toho, že je možné hovořit o společenském konsenzu, i když se z něj sebevylučuje autonomistická opozice. Příkladem je ideologizovaný přístup KSČM (František Šulc). Na druhé straně se do podobné polohy dostal i odpor vůči *Lisabonské smlouvě* EU a snaha instrumentalizovat v tomto kontextu otázky minulosti (Vladimír Handl).

Vnitřní rozmanitost a absence konsenzu zpochybňují existenci národního zájmu tehdy, když rozdělují politickou scénu jako takovou. Projevuje se zejména od vstupu do EU, kdy odpadl disciplinující efekt předstupní strategie, jenž sjednocoval naprostou většinu politické scény a měl převážnou podporu veřejnosti. Přetrvává konsenzus na nejobecnější úrovni, tedy směřování „na Západ“, zejména v podobě členství v NATO a EU. Na úrovni specifických politických strategií se ovšem mezi jednotlivými politickými proudy formovaly principiální rozdíly. Ty se týkají např. přístupu k ochraně klimatu (Ondřej Ditrych), zavedení eura (Mats Braun, Michal Parízek), vztahu k Evropské unii a jejímu dalšímu vývoji a k hegemonní roli USA (Michal Parízek, Vladimír Handl), řešení kosovské krize (Filip Tesař, František Šulc). Tezi o politice nezájmu odpovídá obecný trend, kdy prakticky žádný politický proud ke zde analyzovaným tématům nerozvíjel systematický veřejný diskurz (deliberaci). Politická rozhodnutí jsou přijímána, aniž by se politická elita o formování národního zájmu cestou důsledné deliberace vůbec pokusila. Podobný závěr vyplývá z většiny dalších studií. Výsledné rozhodování vlády často vychází především z vnější přijatelnosti a ani se nesnaží hledat konsenzus. Podobný charakter má i politická rovina visegrádské spolupráce (Michal Kořan).

Analýza národních zájmů se věnuje převážně pozicím politických elit, které politiku formují a následně i uskutečňují. Jen okrajově je zmiňován širší společenský kontext, zejména postoj veřejnosti, vyjadřovaný ve výzkumech veřejného mínění. Zvolená kritéria tak např. dobře definují národní zájem v mezních situacích, jako je mezinárodní konflikt, vůči němuž se česká politika musí jasně vyhranit. František Šulc ovšem na příkladu Kosova ukazuje, že existují situace, kdy diskurz na úrovni politických elit sice generuje národní zájem, ten ale podle výzkumů veřejného mínění nesdílí širší občanská obec. I v tomto případě jde převážně o nedostatek veřejného diskurzu (deliberace).

Michal Kořan rozšiřuje definici národního zájmu o pohled na jeho implementaci. Jde tak za rámec koncepce a naznačuje podstatný problém: v obecné rovině je řada témat součástí *definice* národního zájmu dokonce do té míry, že se o nich ani řádně nediskutuje, a proto se dá konsenzus spíše předpokládat než doložit. Nicméně *způsob naplňování* tohoto obecně akceptovaného národního zájmu v praktické politice je ovlivňován řadou faktorů, na něž lze při analýze samotného národního zájmu předem upozornit.

Jak je uvedeno výše, stává se vnější přijatelnost v některých případech jediným skutečně naplněným kritériem národního zájmu – ostatně jde o jediné kritérium, jež vnímají jako dodržené všechny studie. Tento fakt naznačuje, že politická elita buduje prostřednictvím vnější akce strategickou pozici státu, přičemž pouští ze zřetele soudržnost české politické scény.

Jak zkoumat politiku? Převaha interpretace a diskurzu

Aby bylo možné národní zájem konkrétněji teoreticky a metodologicky uchopit, je nutné jeho další vymezení. Jednotliví autoři tak volí specifické metodologické přístupy, s jejichž pomocí českou politiku zkoumají. Studie navíc ukazují velkou koncepční pluralitu.

Z hlediska epistemologického převládá v knize interpretativní přístup nad přístupem vysvětlujícím. To umožňuje analyzovat politiku bez toho, že by bylo nutné určit těžko doložitelné vztahy příčinnosti. Z hlediska ontologického převažuje idealismus nad materialismem a holismem: většina studií tak akcentuje konstruktivistické vnímání politiky jako sociálně konstruované reality. Tomu odpovídá i skutečnost, že nejčastěji používanou metodou je odpovídající druh textové analýzy (diskurzivní analýza, analýza metafor, hermeneutická analýza). Tyto postupy umožňují poměrně přesně dokumentovat vývoj politiky z hlediska používaného jazyka a jím zprostředkovaného politického obsahu a ideových preferencí.

Zakotvená teorie, použitá Matsem Braunem ve studii o „euro-outsiderství“, nechce „pouze“ zkoumat vybrané téma a testovat přitom existující teoretický, metodologický a koncepční rámec s ohledem na jejich obecnější použitelnost při definici a analýze národních zájmů. Zakotvená teorie ústí do formulování vlastní teorie, v našem případě přesněji normy chování v rámci evropského integračního procesu. Nejen tato, ale i řada dalších studií ukazují,

že teoreticky a metodologicky dobře ukotvený výzkum může mít i svébytnou teoretickou ambici.

Metodologická pluralita umožňuje, aby bylo i zkoumání jednotlivých kritérií národního zájmu prováděno s použitím odlišných metodologických postupů. Tak Petr Kratochvíl používá pro kritérium relevance obsahovou analýzu dokumentů, konsenzus zkoumá s pomocí diskurzivní mediální analýzy a na vnější přijatelnost usuzuje na základě diskurzivní analýzy dokumentů představitelů katolické církve a KDU-ČSL. Populární metodu diskurzivní analýzy využívá alespoň částečně většina studií. Zcela specifickou možnost rozboru jazyka politiky představuje analýza metafor (Šulc).

Zvláštní pozornost si zasluhuje rovněž jednopřípadová studie. Tato metodologie hledá celostní a hluboké porozumění zvolenému komplexnímu fenoménu (Kořan, 2008a: 34). Jan Karlas dokládá, že jednopřípadová studie umožňuje porozumění národnímu zájmu jako intersubjektivní a konstitutivní struktury: umožňuje nejen prověřit platnost uvedených tří kritérií procedurálního pojetí národních zájmů, ale také zkoumat intersubjektivní ideje aktérů bez předpokladu existence svébytného diskurzu. Michal Parízek používá jednopřípadovou studii pro to, aby představil přijetí eura jako téma s velice širokými vazbami a s dopady v mnoha rovinách. Kořanova kapitola poukazuje na další silnou stránku použití (interpretativní) případové studie: umožňuje analyzovat témata, která v literatuře nejsou dosti zpracována a nejsou zcela uchopitelná diskurzem: nabízí cestu, jak kvalitně a metodologicky obhajitelně využít soustavu rozhovorů s aktéry pro dosažení hlubokého pochopení zkoumaného jevu, a to i s ohledem na aktuální politické potřeby.

Jinou metodologii zvolil Filip Tesař, který použil polyheuristickou teorii, již představuje jako most mezi kognitivními a racionalistickými školami. Polyheuristická teorie vysvětluje na jedné straně proces rozhodování („jak“), a na druhé zároveň důvody výběru konečného rozhodnutí („proč“) prostřednictvím dvoustupňového modelu rozhodování.

Největší pluralita přístupů se projevila ve volbě analytických konceptů, jejichž pomocí je koncept národních zájmů ve zvolené metodě operacionalizován. Autoři nejčastěji sáhli ke koncepci socializace, jež analyzuje proces, při němž prostřednictvím sociální interakce dochází k přejímání norem a principů chování a politiky dominantního společenství (EU, NATO atd.). Vedle toho našla uplatnění celá řada dalších konceptů, jež mohou sloužit jako inspirace analýzy různých aspektů politiky. Jan Karlas svou studii opírá

o sociologický institucionalismus, Mats Braun formuloval vlastní koncept „dobrého evropanství“, Michal Parízek jako dodatečné instrumenty využívá koncepce *optimal currency area* (OCA), pravo-levého distributivního štěpení a vztahu národní vs. evropské identity, Vladimír Handl uplatnil koncept asymetrického dyadického vztahu, Michal Kořan se obrací mj. k symbolickému interakcionismu, Ondřej Ditrych se opírá o (neo)realistickou strukturální perspektivu.

Vnější akceschopnost a omezená vnitřní legitimita: Potřeba nového konsenzu, odmítnutí politiky nezájmu

Výše uvedené ukazuje, že si jsou některé studie – přes šíři a pestrost témat i analytických instrumentů – blízké použitím metodologie a konceptů; totéž lze tvrdit i o empirických výsledcích zkoumání.

Studie Michala Kořana a Matse Brauna zdůrazňují nejen teoretický, ale rovněž praktický význam socializace. Michal Kořan poukazuje na skutečnost, že při absenci institucionalistické tradice je to deliberativní interakce, sdílení norem, pozitivní vnímání narůstající zkušenosti a domácí politická podpora, které pomáhají aktivně rozvíjet spolupráci ve formátu Visegrádské skupiny. Neovlivňují přitom přímo definici národních zájmů – Visegrádská skupina je i bez toho dlouhodobě vnímána jako součást národních zájmů. Socializace v rámci skupiny ovšem ovlivňuje způsob naplňování národních zájmů. Tento závěr o významu socializace do mezinárodní spolupráce má širší platnost, protože se zřejmě bude týkat i české politiky ve vztahu k dalším institucím – zejména EU a NATO.

Opačný, ale stejně politicky relevantní případ řeší Mats Braun ve své studii „euro-outsiderství“. Na příkladu odmítání společné měny analyzuje politickou cenu odmítání socializace do hlavního proudu EU. Jeho studie se týká oblasti, jež spadá do primárního práva EU. S čl. 20 *Lisabonské smlouvy*, který ještě více specifikuje instrument „zesílené spolupráce“, ale nelze vyloučit (zřejmě spíše pragmatické) vytváření skupin aktivních států EU i v dalších oblastech (jako je známe rovněž z příkladu tzv. Schengenské skupiny). „Outsiderství“ je tak doprovodným jevem vytváření skupin zesílené spolupráce a jeho výhody i náklady musí být přesně analyzovány. Studie Matse Brauna k tomu dává teoretický základ: na základě analýzy švédského „euro-outsider-

Teoretické přístupy a empirická zjištění

Studie Autor	Koncepty	Ontologie	Epistemologie	Metodologie	Empirické zjištění
Koordinace evropské politiky <i>J. Karlas</i>	syntéza procedurálního přístupu, sociologický institucionalismus	idealistická, strukturalistická	interpretace	interpretativní jednotřípádová studie, deduktivní textová analýza	Existuje národní zájem vztahující se ke koordinaci evropských záležitostí, dominuje idea střední centralizace.
Zapojení římskokatolické církve do formulace zahraniční politiky <i>P. Kratochvíl</i>	socielizace do role zahraničněpolitického aktéra, analýza formální a neformální veřejné sféry, ghettoizace, sekularizace, internacionalizace	společenská realita konstruována skrze diskurzy a sociální jednání, které svůj význam čerpá z těchto diskurzů	interpretace	diskurzivní analýza, obsahová analýza, doplňkově komparativní případová studie	Vylučování církve mimo veřejný diskurz kvůli omezené schopnosti církve formulovat svá tvrzení do podoby sekulárních argumentů a kvůli tradiční nedůvěře sekulárního státu vůči náboženství.
Euro ano či ne? Český diskurz o euro <i>M. Parížek</i>	<i>Optimal currency area</i> (OCA), sociální štěpení na národní úrovni	idealistická, kombinuje holistické i individualistické prvky	interpretace	disciplinovaná interpretativní studie	Vstup ČR do eurozóny je českým národním zájmem, načasování vstupu by mělo být směřováno do let mezi roky 2015 a 2019.
Neúčast v euro a její politické důsledky <i>M. Braun</i>	socielizace, norma „dobrého evropanství“	idealismus/individualismus	interpretace	zakotvená teorie	Výjimka z klíčové součásti spolupráce zemí EU porušuje normu „dobrého evropanství“; lze ji kompenzovat proaktivním postojem k jiným důležitým otázkám.
Kosovo a český zájem: 1998–2008 <i>F. Šulc</i>	socielizace, vztah k ožbrojeným silám, sebe-obraz, pluralistický koncept bezpečnostního společenství	idealistická	interpretace	diskurzivní analýza, analýza metafor	Pro pravici významná transatlantická vazba a méně důležitá suverenity a uzavřenost ČR. Pro KSČM naopak ČSSD uprosřed, odráží postoje veřejnosti.

Konsensus není nutný? Uznání Kosova v Česku <i>F. Tesář</i>	socielizace, dvoustrupňový model rozhodování	materialistická	explanatomi	polyheuristická teorie	Uznání/neuznání Kosova nahliženo mechanicky, v závislosti na vidění klíčových mezinárodních aktérů.
Česká republika a Německo: Jak se vnímají? <i>V. Handl</i>	dyadický vztah	idealismus/individualismus	interpretace	hermeneutická diskurzivní analýza	Rozpad českého politického konsenzu posiluje přístup SRN k ČR jako objektu své politiky.
Visegrádská socielizace a její dopad na české zájmy <i>M. Kořan</i>	socielizace, symbolický interakcionismus	idealistická, metodologický individualismus	explanatomi	jednotřípádová studie	Interakce nezbytnou podmínkou socializace v rámci Visegrádské skupiny, širší intersubjektivní normativní kontext a posilují sociální identifikaci.
Česko v boji proti klimatickým změnám <i>O. Ditrach</i>	realistický model institucí, sociální štěpení na globální úrovni	holismus	explanatomi	instrumentální případová studie, analýza environmentální politiky, textová analýza	Při dosahování konsenzu v tomto a dalších tématech vnitroustojní politiky je pozice ČR pasivně mírně progresivní.

ství“ formuluje normu „dobrého evropanství“ a ukazuje rovněž na možnosti kompenzační strategie, jimiž se snaží nevýhody „euro-outsiderství“ vyrovnávat švédská politika: jde především o švédský aktivismus v jiných oblastech politiky EU a snahu definovat „Švédsko v srdci Evropy“.

K obecnějším problémům, na něž studie poukazuje, patří kvalita, záběr a hloubka debaty o národním zájmu. Parížkova studie o přijetí eura dokládá, že pozice hlavních aktérů jsou motivovány jinými faktory, než jaké se tito aktéři snaží prezentovat jako klíčové: Debata je vedena z hlediska ekonomické výhodnosti eura, ve skutečnosti je ale hlavním motivem pro postoje vůči přijetí eura přístup k evropskému integračnímu procesu jako takovému.

Z jiného hlediska se ke kvalitě debaty o národních zájmech přibližuje Petr Kratochvíl, který na příkladu absence zapojení římskokatolické církve do tvorby české zahraniční politiky ukazuje, že důvodem není ani tak nízká úroveň religiozity v zemi, ale zejména omezená schopnost církve formulovat svá tvrzení do podoby sekulárních argumentů na straně jedné a tradiční nedůvěra sekulárního státu vůči náboženství na straně druhé.

Karlasova analýza ukazuje, že zájem jako intersubjektivní norma konstituuje individuální zájmy aktérů. Prostřednictvím těchto zájmů se pak promítá do jednání aktérů a tedy – v tomto konkrétním případě – i do jejich rozhodování o uspořádání koordinačního mechanismu evropské politiky ČR. Národní zájem založený na myšlence střední centralizace objasňuje stabilitu koordinačního mechanismu. Do budoucna ovšem nelze vyloučit změny konkrétního nastavení modelu koordinace, např. ve formě zřízení ministerstva pro evropské záležitosti nebo zpětný přesun koordinačního centra na MZV, případně vytvoření „premiérského“ nebo „decentralizovaného“ systému.

Specifickou skupinu příspěvků představují analýzy, zabývající se formováním národního zájmu a potažmo politiky ve vybraných, tzv. sektorálních oblastech politiky EU. Je to kapitola Michala Parízka o českém přístupu k zavedení eura a studie Ondřeje Ditrycha o přístupu ČR k politice EU v oblasti ochrany klimatu. V obou případech autoři poukazují na brzdící vliv absence konsenzu české politické elity v přístupu k politice EU. Ondřej Ditrych poukazuje na to, že se zde projevuje i charakter koaličního způsobu vládnutí: Jestliže konkrétní portfolio ve vládě připadá politické straně, která chce postupovat v dané oblasti aktivisticky, má i při nedostatku jednoty vládní koalice jistý prostor pro vlastní vliv na vládní agendu. Strana zelených tak byla schopna prosadit to, že ČR uplatňovala v oblasti ochrany klimatu po-

litiku „pasivně mírně progresivní“, která šla dále, než by tomu chtěla vůdčí síla koalice (ODS) a než naznačovaly strukturální podmínky české politiky (transformační charakter národní ekonomiky).

V návaznosti na analýzu švédského euro-outsiderství lze číst rozbor Michala Parízka ohledně přijetí eura. Studie dospívá ke konkrétnímu doporučení pro českou politiku: z hlediska zvolené koncepce národních zájmů by pro přijetí eura bylo optimální období mezi lety 2015–2019. Aktuální pokles ochoty zemí eurozóny uvažovat pro nejbližší budoucnost o dalším rozšiřování představuje dodatečný faktor „vnější přijatelnosti“, který se ale s překonáním hospodářské krize může změnit.

Teritoriální/bilaterální aspekty vnášejí do debaty studie Filipa Tesaře, Františka Šulce a Vladimíra Handla. Ukazují, že rozpad jednoty v zásadních otázkách zahraničněpolitické orientace a bezpečnosti na vyhraněné pozice atlantické a evropeistické nutně zatěžuje i zdánlivě nezávislou agendu, jako jsou bilaterální vztahy s jednotlivými zeměmi a regiony. Všechny zásadní zahraničněpolitické otázky, a to i bilaterálního charakteru, jsou samozřejmě pro ČR jako malý a multilaterálně silně provázaný stát, spojeny se vztahem k nadřazenému systému mezinárodních vztahů, jehož je země součástí a k jehož stabilitě/vývoji přispívá. Na příkladu přístupu k řešení kosovské krize (Šulc), rozhodování o uznání Kosova (Tesař) nebo formování vztahů s Německem (Handl) se ukazuje, že se tyto stávají zajatcem zahraničněpolitických přístupů, které momentálně definují vládní politiku a na parciálních otázkách bilaterálního charakteru potvrzují nebo dále vyhraňují svůj profil. Filip Tesař proto dochází k závěru, že takto nastavený systém tvorby zahraniční politiky umožňuje prosazovat jednotlivá drobnější nekonsenzuální rozhodnutí, a tímto způsobem posilovat odstup mezi významnými tábory na politické scéně; rozšiřuje se tak prostor pro jednostranné kroky na úkor konsenzu. Tím je ohroženo formulování i naplňování obecnějšího národního zájmu v české zahraniční politice. František Šulc ukazuje, že většina zástupců stran pravého středu vycházela při podpoře vojenského zásahu a následné mise v Kosovu primárně z potřeby dodržet spojenecké závazky vůči NATO, kdežto motivace zástupců ČSSD byla více diferencovaná a kromě závazku vůči NATO vycházela stejnou měrou i z potřeby podpořit fungování mezinárodního společenství obecně a ochrany před rozšířením konfliktu. Podle Vladimíra Handla oslabení českého zahraničněpolitického konsenzu neumožňuje plně využít potenciálu česko-německých vztahů. Postavení České republiky

jako subjektu a tedy plnohodnotného partnera se oslabuje, naopak se může vracet tendence vnímat ji jako objekt německé politiky.

Dvě linie propojují jinak tematicky a metodologicky pestré kapitoly této knihy. Jde jednak o propojení koncepční, spočívající v pojmu národního zájmu: Kniha prezentuje pestrou (i když samozřejmě nikoli úplnou) škálu možností, jak zkoumat národní zájem a formování/uskutečňování zahraniční politiky vůbec. Druhá jednotící linie je relevantní analyticky a potažmo i společensko-politicky. Dvacet let od zahájení samostatné československé/české zahraniční politiky poukazují autoři spíše než na známé úspěchy na přetrvávající, a často méně viditelné nedostatky. Jde přitom nejen o to, jak česká politika přistupuje k jednotlivým otázkám mezinárodních vztahů. Studie kládou akcent na potřebu provádět na mezinárodní scéně politiku, která má nezpochybnitelnou demokratickou legitimitu: je výsledkem širokého kritického společenského diskurzu, je ukotvena ve vnitropolitickém konsenzu a umožňuje efektivní spolupráci země především (ale nejen) v rámci EU. Rozšiřování tendence provádět politiku nezájmu (ať už se jedná o absenci jakékoli politiky vůbec, nebo o politickou linii, která nevychází ze společenského diskurzu a většinově projevené politické vůle) by mělo perspektivně závažné důsledky. Jednak by posílilo prvek diskontinuity a nepředvídatelnosti v české zahraniční politice, kdy střídání vládních koalic znamená podstatnou změnu politické linie. Jednak by napomáhalo prohlubování vnitřní polarizace české politické scény a v důsledku i odcizení veřejnosti. Frustrace z absence POLITIKY na domácím poli a její nahrazování managementem aktuální agendy a partikulárních/skupinových zájmů je spojeno s nízkou politickou kulturou, přelévá se i do zahraniční politiky a ovlivňuje image země na mezinárodní scéně. Tak málo politiky, jak někdy vykazuje Česká republika, si země jejího rozměru a pozice v mezinárodních vztazích nemůže dlouhodobě dovolit.

Deficity a nedostatky politického procesu, na které předkládaná kniha v tomto smyslu poukazuje, by mohly posloužit jako inspirace pro výzkum i politickou praxi.

Résumé

The fourth in a series of books titled *Searching for the Czech Interest*, this volume, like the previous books in the series, uses the cross-cutting concept of national interest. Well aware of the variety of possible approaches to the issue of interest formation and implementation, the project, run by the Institute of International Relations, tests a deliberative concept on the basis of three criteria: relevance, consensus and external acceptability. The added value of this concept is its focus on the democratic legitimacy of political action. According to this approach, the Czech interest embraces only action, which is anchored in a broad social discourse, backed by a domestic consensus and compatible with the attitude of the international democratic community (primarily the EU member states).

Like the other three volumes, this book comprises an introduction to the Czech debate about the national interest and its political as well as theoretical context (Petr Drulák). What follows is a presentation of the concept itself – the point of departure for the project as a whole (the first chapter by Petr Kratochvíl).

The nine following chapters represent the substance of the volume. They are all structured along several key issues: ontology and epistemology, choice of methodology, method and analytical concepts, and the presentation of the findings of the empirical study. The individual chapters apply different methodological approaches and analytical concepts. The authors employ a variety of discourse analyses and single case studies but the volume also includes chapters that utilise grounded theory and poliheuristic theory.

In terms of the topic of the research, the focus of this volume is not on one core issue such as Czech security policy (for this, see Drulák–Střítecký, 2010) or several interrelated issues such as economic relations, democratiza-

tion and development (Drulák–Horký, 2010). What links the research essays in this volume is their study of the foreign policy making under the conditions of domestic differentiation. The cross-cutting issue is the constraints on the policy resulting not only from the variety of approaches and interests of individual policy actors but also from the lack of any interest at all in the policy.

The volume is characterised by its considerable variety of topics of research. The individual chapters deal with the internal co-ordination of the Czech European policy and with divisive issues such as the Czech accession to the Euro-zone, the Czech attitude to the Kosovo crisis and Kosovo's independence, or the Czech climate change policy. Relations with the neighbouring states are analysed in the context of bilateral Czech-German relations and the multilateral Visegrád co-operation.

The conclusions point to the contribution of the volume as regards further research of and discourse on Czech foreign policy: the findings, in terms of both methodology and the application of the deliberative concept of national interest, are instructive and may be used in studying and/or teaching the topic. The individual chapters, however, also arrive at specific and politically relevant conclusions. On the most general level the volume represents an appeal for building a new consensus in Czech foreign policy and for a rejection of the policy of non-interest.

Literatura

- Abrahamson, Peter–Anette Borchost (2002) „Money's Not Everything – The EU and the Danish Welfare State“, in S. Dosenrode (ed.) *Political Aspects of the Economic and Monetary Union*. Ashgate: Aldershot.
- Abrams, Dominic–Michael Hogg (1990) „Social Identification, Self-Categorization and Social Influence“, *European Review of Social Psychology* 1.
- Adler-Nissen, Rebecca (2008) „The Diplomacy of Opting Out: A Bourdieudian Approach to National Integration Strategies“, *Journal of Common Market Studies* 46 (3): 663–683.
- Angeloni, Ignazio–Michael Flad–Francesco Mongelli (2007) „Monetary Integration of the New EU Member States: What Sets the Pace of Euro Adoption?“, *Journal of Common Market Studies* 45 (2): 367–409.
- Arcibiskupství pražské (2008) „Biskup Václav Malý se zúčastnil zasedání COMECE“ (16. listopadu). Online: www.apha.cz/biskup-vaclav-maly-se-zucastnil-zasedani-comece/.
- Ardy, Brian–Ian Begg–Dermot Hodson–Imelda Maher–David Mayes (2006) *Adjusting to EMU*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Argote, Linda–Gruenfeld, Deborah–Naquin, Charles (2001): Group Learning in Organizations, in E. M. Turner (ed.): *Groups at Work: Theory and Research*, s. 369–414. London: Routledge.
- Arnold, Jason–Samuel Griér (1998) „NATO Enlargement. Issues and Answers“, *Air-power Journal* 12 (2): 71–83.
- Atkinson, Rita L.–Richard C. Atkinson–Edward E. Smith–Daryl J. Bem–Susan Nolen-Hoeksama (2003) *Psychologie*. Portál: Praha.
- AUGUR Consulting s.r.o. (2008) „Průzkum aktuálních názorů české veřejnosti na působení AČR v zahraničních misích zejména v Afghánistánu“ (listopad 2008), sběr dat 4.–12. 11. na vzorku 980 respondentů.

- Axelrod, Robert (1973) „Schema theory: An information processing model of perception and cognition“, *The American Political Science Review* 67 (4): 1248–1266.
- Baldwin, Richard (2006) „In or Out: Does it Make a Difference? An Evidence Based Analysis of the trade Effects of the Euro“. Online: hei.unige.ch/~baldwin/PapersBooks/Euro%20Book%20Manuscript%209May06.pdf.
- Baldwin, Richard–Charles Wyplosz (2006) *The Economics of European Integration*. Londýn: McGraw-Hill.
- Barbato, Mariano–Friedrich Kratochwil (2009) „Towards a Post-Secular Political Order?“, *European Political Science Review* 1: 317–140.
- Barnett, Jon–W. Neil Adger (2003) „Climate Dangers and Atoll Countries“, *Climate Change* 61: 321–337.
- Barry, Frank–Iain Begg (2003) „EMU and Cohesion: Introduction“, *Journal of Common Market Studies* 41 (5): 781–796.
- Barša, Pavel a kol. (2009) *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON.
- Baumann, Rainer (2006) *Der Wandel des deutschen Multilateralismus: eine diskursanalytische Untersuchung deutscher Aussenpolitik*. Baden-Baden: Nomos.
- Baumann, Reiner (2002) „The Transformation of German Multilateralism: Changes in the Foreign Policy Discourse since Unification“, *German Politics and Society* 20 (4): 1–26.
- Baun, Michael (2005) „Germany and Central Europe: Hegemony Re-examined“, *German Politics* 14 (3) (září): 371–389.
- Beneš, Vít–Jan Karlas (2008) „Evropský rozměr české zahraniční politiky“, in M. Kořan (ed.) *Česká zahraniční politika v roce 2007: Analýza ÚMV*, s. 61–94. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Bengtsson, Rikard–Ole Elgström–Jonas Tallberg (2004) „Silencer or Amplifier? The European Union Presidency and the Nordic Countries“, *Scandinavian Political Studies* 27 (3): 311–334.
- Benson, Michelle A. (2004) „Dyadic Hostility and the Ties That Bind: State-to-State versus State-to-System Security and Economic Relationships“, *Journal of Peace Research* 41 (6): 659–676.
- Blumer, Herbert (1998 [1969]) *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. New Jersey: Prentice Hall.
- Bohrer, Robert–Alexander Tan (2000) „Left Turn in Europe?: Reactions to Austerity and the EMU“, *Political Research Quarterly* 53: 575–595.
- Bokwa, Anita (2007) „Climatic Issues in Polish Foreign Policy“, in P. G. Harris (ed.) *Europe and Global Climate Change*. Cheltenham: Edward Elgard Publishing.

- Borg, Anderz (2007) „Sverige klarar sig utan euron“ [Sweden manages without the euro], *Ekot* (21. dubna). Online: www.sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=1323924.
- Braun, Mats (2008) „Zakotvená teorie“, in P. Drulák a kol. (ed.) *Jak zkoumat politiku – kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, s. 203–227. Praha: Portál.
- Brechtfeld, Jörg (1996) *Mitteleuropa and German Politics. 1848 to the Present*. Houdsmills: Macmillan.
- Breuning, Marijke (2007) *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Brulé, David J. (2008) „The Poliheuristic Research Program: An Assessment and Suggestions for Further Progress“, *International Studies Review* 10 (2): 266–293.
- Bull, Hedley (1977) *Anarchical Society*. New York: Columbia University Press.
- Bulmer, Simon–Martin Burch (2001) „The ‚Europeanisation‘ of Central Government: the UK and Germany in Historical Institutional Perspective“, in G. Schneider–M. Aspinwall (eds.) *The Rules of Integration*. Manchester: Manchester University Press.
- Carlsnaes, Walter (2002) „Foreign Policy“ in W. Carlsnaes–T. Risse-Kappen–B. A. Simmons (eds.) *Handbook of International Relations*. Londýn: Sage.
- Ceskenoviny.cz (2009) „Euro adoption in CzechRep far – away due to budget gaps-Janota“ (25. srpna). Online: www.ceskenoviny.cz/zpravy/euro-adoption-in-czechrep-far-away-due-to-budget-gaps-janota/378797&id_seznam=17945.
- COM (2009) 147. Communication from the Commission. Adapting to Climate Change: Towards a European Framework for Action. Brusel (1. dubna).
- COM (2009) 39. Communication from the Commission. Towards a Comprehensive Climate Change Agreement in Copenhagen. Brusel (28. ledna).
- Cooke, Maeve (2007) „A Secular State for a Postsecular Society? Postmetaphysical Political Theory and the Place of Religion. Constellations“, *An International Journal of Critical and Democratic Theory* 14 (2): 224–238.
- Cordell, Karl–Stefan Wolff (2007) „A Foreign Policy Analysis of the ‚German Question‘: Ostpolitik Revisited“, *Foreign Policy Analysis* 3: 255–271.
- Cottam, Martha–Dietz-Uhler–Beth, Mastors–Elena M.–Thomas Preston (2004) *Introduction to Political Psychology*. Mahwah (NJ), Londýn: Lawrence Erlbaum Associates.
- Crawford, Beverly (2007) *Power and German Foreign Policy. Embedded Hegemony in Europe*. Houdsmills: Palgrave Macmillan.

- Crouch, Colin (2006) „The Euro and Labour Market and Wage Policies“, in K. Dyson (ed.) *European States and the Euro? Europeanization, Variation, and Convergence*. Oxford: Oxford University Press.
- CVVM (2008a) „Česká veřejnost o Kosovu“ (3. dubna). Online: www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100770s_pm80403.pdf.
- CVVM (2008b) „Občané o NATO a obraně země“. Online: www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100880s_pm90311.pdf.
- CVVM (2009) „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v srpnu 2009“. Online: www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100945s_pi90828.pdf.
- Červenka, Jan (2008a) „Česká veřejnost o Kosovu“ (3. dubna). Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění.
- Červenka, Jan (2008b) „Občané o uznání Kosova vládou ČR“ (25. července). Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění.
- Česká biskupská konference (2002) „Tiskové středisko ČBK k rozšíření EU“. Tiskové Středisko České biskupské konference (16. prosince).
- Česká biskupská konference (2008) „Biskup Malý v Bruselu“. Tiskové středisko České biskupské konference (22. listopadu). Online: tisk.cirkev.cz/ze-zahranici/biskup-maly-v-bruselu.html.
- ČRo1 (2009) „Vladimír Dlouhý“, *Dvacet minut radiožurnálu* (8. srpna). Přepis online: www.rozhlas.cz/radiozurnal/dvacetminut/_zprava/625729.
- ČSSD (2000) „Společně s Vámi pro lepší budoucnost: volební program ČSSD“. Online: www.cssd.cz/dokumenty/archiv/volebni-programy.
- ČSSD (2006) „Jistoty a prosperita. Volební program ČSSD“. Online: www.cssd.cz/nas-program/volebni-program/volebni-program-8-1.html.
- ČSSD (2009) „Program pro volby do poslanecké sněmovny ČR 2009“. Online: www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/dokumenty/programove-dokumenty/programova_brozura_el.verze.pdf.
- ČTK (2008a) „Studie: Euro neovlivní růst ekonomiky, ceny ale zřejmě porostou“ (21. ledna).
- ČTK (2008b) „Srovnání ČR, Maďarska, Polska a Slovenska na cestě k euru“ (29. dubna).
- ČTK (2008c) „EK: Česko nesplňuje podmínky pro přijetí eura“ (7. května).
- Dacey, Raymond–Lisa J. Carlson (2004) „Traditional decision analysis and the poliheuristic theory of foreign policy decision making“, *The Journal of Conflict Resolution* 48 (1): 38–55.
- Dağdelen, Sevim (DIE LINKE), vystoupení ve Spolkovém sněmu, Plenarprotokoll 16/88, Berlín, 22. 3. 2007, s. 8952.
- Danielsson, Lars (2007) *I skuggan av makten*. Pössneck: Albert Bonniers Förlag.
- Danziger, Kurt (1971) *Socialization*. Middlesex: Penguin Books.

- De Grauwe, Paul (1994) *The Economics of Monetary Integration*. New York: Oxford university Press.
- De Grauwe, Paul (1998) „The Economics of Convergence: Towards Monetary Union in Europe“, in M. Jovanovic (ed.) *International Economic Integration: Monetary, Fiscal, and Factor Mobility Issues*. New York: Routledge.
- Dědek, Oldřich (2004) „Adopting the Euro: Break on or Engine for True Convergence?“, *Eastern European Economics* 42 (2): 45–62.
- Delreaux, Tom (2006) „The European Union in International Environmental Negotiations: A Legal Perspective on the Internal Decision-Making Process“, *International Environmental Agreements* 6: 231–248.
- Delsen, Lei–Elke de Jong (1998) „Good Neighbours: Germany and the Netherlands“, in L. Delsen–E. de Jong (eds.) *German and Dutch Economies. Who Follows Whom?*, s. 3–36. Heidelberg: Physika Vrlg.
- Depledge, Joanna (2005) *The Organization of Global Negotiations: Constructing the Climate Change Regime*. Londýn: Earthscan.
- DeRouen, Karl Jr.–Christopher Sprecher (2004) „Initial Crisis Reaction and Polyheuristic Theory“, *The Journal of Conflict Resolution* 48 (1): 56–68.
- Deutscher Bundestag (1997), parlamentní debata o česko-německé deklaraci, Plenarprotokoll 13/154, Berlín, 30. ledna.
- Deutscher Bundestag (2007), parlamentní debata o Berlínském schůzce EU, Plenarprotokoll 16/82, Berlín, 1. března.
- Dienstbier, Jiří (2002) *Daň z krve*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Digitální knihovna PČR (2002) „Informace ministra zahraničních věcí o stavu jednání o vstupu České republiky do Evropské unie před summitem v Kodani“, PS 2002–2006, 8. schůze (11. prosince).
- Digitální knihovna PČR (2003a) „Informace o pozici vlády na Mezivládní konferenci k návrhu Ústavní smlouvy pro Evropskou unii“, PS 2002–2006, 23. schůze (16. prosince).
- Digitální knihovna PČR (2003b) „Informace vlády České republiky o jejím postoji k návrhu Ústavy pro Evropu“, PS 2002–2006, 21. schůze (7. října).
- Dimitrov, Vesselin–Radoslaw Zubek (2006) „Czech Republic: A Core Neglected“, in V. Dimitrov–K. H. Goetz–H. Wollman (eds.) *Governing after Communism: Institutions and Policymaking*, s. 129–158. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Dimitrov, Vesselin–K. H. Goetz–Hellmut Wollman (2006) *Governing after Communism: Institutions and Policymaking*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Dimitrova, Antoaneta–Dimitar Toshkov (2007) „The Dynamics of Domestic Coordination of EU Policy in the New Member States: Impossible to Lock in?“, *West European Politics* 30 (5): 961–986.

- Dinan, Desmond (2005) *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*. Basingstoke: Palgrave.
- Dolejš, Jiří (2006) „Bez včasného řešení úskalí na cestě k euru by zbyl jen odklad“, *Haló noviny* (17. srpna). Online: www.kscm.cz/article.asp?thema=2665&item=31174&category=&previev=archiv.
- Dornbush, Rudiger–Pierre Jacquet (2000) „Making EMU a Success“, *International Affairs* 76 (1): 89–110.
- Drulák, Petr (2003) *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál: Praha
- Drulák Petr (2005a) „Metaphors and Creativity in International Politics. Research Cluster Discourse, Politics, Identity“, *Working Paper 3*. Lancaster: Institute for Advanced Studies at Lancaster University. Online: www.lancs.ac.uk/ias/researchgroups/dpi/dpi.htm.
- Drulák, Petr (2005b) „Co nám metafory mohou říct o politice?“, *Mezinárodní politika* 2: 4–5.
- Drulák, Petr (2006a) „Qui décide la politique étrangère tchèque? Les internationalistes, les européanistes, les atlantistes ou les autonomistes?“, *La revue internationale et stratégique. Numéro spécial: Les fondements des politiques étrangères des États européens* 61: 70–84.
- Drulák, Petr (2006b) „Záhada české zahraniční politiky“, *Lidové noviny* (25. února).
- Drulák, Petr (2008a) „Analýza metafor“, in P. Drulák a kol. *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, s. 125–48. Praha: Portál.
- Drulák, Petr (2008b) „Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a atlantismem“, in M. Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*, s. 395–402. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Drulák, Petr (2008c) „Epistemologie, ontologie a operacionalizace“, in P. Drulák a kol. *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Drulák, Petr (2009a) „Česká zahraniční politika v době počínajícího politického rozkladu“, in M. Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2008. Analýza ÚMV*, s. 373–379. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Drulák, Petr (2009b) „Syntéza teorií mezinárodních vztahů cestou jejich destrukce“, in P. Barša a kol. *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON.
- Drulák, Petr (2009c) „Politika českého nezájmu aneb Rekviem za české předsednictví“, *Mezinárodní politika* 7: 4–6.
- Drulák, Petr a kol. (2008) *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.

- Drulák, Petr–Mats Braun et al. (2010) *In the Quest of „National Interest“: a Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Drulák, Petr–Ondřej Horký a kol. (2010) *Hledání českých zájmů: obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Drulák, Petr a Vít Střítecký a kol. (2010) *Hledání českých zájmů: mezinárodní bezpečnost*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Drulák, Petr–Michal Kořan–Jan Růžička (2008) „Außenpolitik im Ostmitteleuropa. Von Universalisten, Atlantikern, Europäern und Souveränisten“, *Osteuropa* 7: 139–152.
- Druláková, Radka–Petr Drulák (2007) *Tvorba zahraniční politiky*. Praha: VŠE.
- Dvořák, Tomáš (2007) „Are the New and Old EU Countries Financially Integrated?“, *European Integration* 29 (2) 163–187.
- Dyson, Kenneth (2002) „The Euro-Zone in a Political and Historical Perspective“, in S. Dosenrode (ed.) *Political Aspects of the Economic and Monetary Union*. Ashgate: Aldershot.
- Dyson, Kenneth (2006) „Euro Entry as Defining and Negotiating Fit: Conditionality, Contagion, and Domestic Politics“, in K. Dyson (ed.) *Enlarging the Euro Area: External Empowerment and Domestic Transformation in East Central Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Eckstein, Harry (1975) „Case Study and Theory in Political Science“, in F. I. Greenstein–N. W. Polsby (eds.) *Handbook of Political Science*. Reading Mass.: Addison-Wesley.
- Ekström, Anna–Hakan Jonsson (2003) „Visst blir Sverige en fripassagerare“ [„Sweden becomes a free-rider“], *Dagens Nyheter* (26. srpna).
- Elgström, Ole (2005) „Consolidating ‘unobjectionable’ norms: negotiating norm spread in the European Union“, in O. Elgström–C. Jönsson (eds.) *European Union Negotiations: Processes, Networks and Institutions*, s. 29–45. Londýn: Routledge.
- Elster, Jon (1997) „The Market and the Forum. Three Varieties of Political Theory“, in J. Bohman–W. Rehg (eds.) *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*. Cambridge: MIT Press.
- EUobserver (2009) „Sarkozy warns Visegrad countries not to make a habit of pre-summit meetings“ (4. listopadu). Online: euobserver.com/9/28928.
- Eurobarometer (2009a) „Europeans“ Attitudes towards Climate Change“, *Special Eurobarometer 313*. Online: ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_313_en.pdf.
- Eurobarometer (2009b) „Eurobarometer no. 70“. Online: ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_70_en.htm (20. srpna).

- Evropa bez bariér (2009) Pracovní program českého předsednictví. Online: www.eu2009.cz/cz/czech-presidency/programme-and-priorities/program-a-priority-478/.
- Evropská komise (2009) „EU Action against Climate Change: Leading Global Action to 2020 and Beyond“. Online: ec.europa.eu/environment/climat/pdf/brochures/post_2012_en.pdf.
- Exner, Václav (2007) „Vystoupení na 14. schůzi PSP 10. května 2007 v rozpravě k bodu „Informace vlády k vládní pozici k vyjednávání o institucionální reformě EU““.
- Factum Invenio (2009) „Názory české populace na působení českého provinčního rekonstrukčního týmu v Afghánistánu“, závěrečná zpráva pro Ministerstvo zahraničních věcí ČR (20. července).
- Farnham, Barbara (2004) „Impact of the political context on foreign policy decision-making“, *Political Psychology* 25 (3): 441–463.
- Feldstein, Martin (1997) „The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of an Economic Liability“, *Journal of Economic Perspectives* 11 (4): 23–42.
- Finance.cz (2009) „Paroubek vidí dohodu do konce týdne, euro u ledu“ (30. dubna). Online: www.finance.cz/zpravy/finance/215374-rozhovor-paroubek-vidi-dohodu-do-konce-tydne-euro-u-ledu/.
- Fox, Jonathan (2001) „Religion as an Overlooked Element of International Relations“, *International Studies Review* 3 (3): 53–73.
- Friedrichs, Jörg–Friedrich Kratochwil (2007) „On Acting and Knowing“. *EU Working Papers*. MWP 2007/35. Online: cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/7639/3/MWP_2007_35.pdf.
- Fritzmair, John (1993) „Belgium and Germany. An Enigmatic Relationship“, in D. Verheyen–C. Sørensen (eds.) *The Germans and their Neighbours*, s. 85–104. Boulder: Westview Press.
- Gabriel, Oskar W. (1992) „Einleitung. Die Mitgliedstaaten der Europäischen Gemeinschaft im Vergleich: Strukturen, Prozesse, Politikinhalt“, in O. W. Gabriel (ed.) *Die Mitgliedstaaten der Europäischen Gemeinschaft im Vergleich: Strukturen, Prozesse, Politikinhalt*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- Gaddis, John L. (1996) „History, Science and the Study of International Relations“, in N. Woods (ed.) *Explaining International Relations since 1945*. Oxford: Oxford University Press.
- Gajdoš, Martin (2007) „Vláda jako aktér zahraniční politiky České republiky“, in M. Kořan–M. Hrabálek (eds.) *Česká zahraniční politika: aktéři, struktura, proces*, s. 43–72. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.

- George, Alexander–Andrew Bennett (2005) *Case Studies and Theory Development in the Social Science*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- GfK (2008) „Tisková zpráva. Češi euro Slovákům nezávidí“. Online: www.gfk.cz/imperia/md/content/gfkpraha/press/2008/1440_cz_int.pdf (25. února).
- Gibler, Douglas M.–Scott Wolford (2006) „Alliances, Then Democracy: An Examination Of The Relationship Between Regime and Alliance Formation“, *The Journal of Conflict Resolution* 50 (1): 129–153.
- Giddens, Anthony (1986) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Giddens, Anthony (2008) *The Politics of Climate Change*. Londýn: Polity.
- Gidlund, Janerik–Magnus Jerneck (1996) *Svenskt EMU-medlemskap som proaktiv strategi och integrationsdilemma*. Special report No. 17, SOU 1996: 158. Stockholm: Fritzes.
- Glaser, Barney G.–Strauss, Anselm (1967) *The Discovery of Grounded Theory*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Goertz, Gary (2004) „Constraints, Compromises, and Decision Making“, *The Journal of Conflict Resolution* 48 (1): 14–37.
- Götze, Andreas (1995) „Verständnisprobleme auf dem Weg zur Partnerschaft nach 1989“, in D. Brandes (ed.) *Tschechen, Slowaken und Deutsche. Nachbarn in Europa*, s. 85–117. Hannover.
- Gould, Arthur (1999) „The Erosion of the Welfare State: Swedish Social Policy and the EU“, *Journal of European Public Policy* 9: 165–174.
- Grebeníček, Miroslav (2007) „Vystoupení na 23. schůzi Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR“ (29. listopadu).
- Grieco, Joseph (1988) „Realist Theory and the Problem of International Cooperation“, *Journal of Politics* 50 (3): 600–625.
- Grieco, Joseph (1993a) „The Relative Gains Problem of International Cooperation (Letter to the Editor)“, *American Political Science Review* 87 (3): 729–735.
- Grieco, Joseph (1993b) „Understanding the Problem of International Cooperation: The Limits of Neoliberal Institutionalism and the Future of Realist Theory“, in D. A. Baldwin (ed.) *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press.
- Grundig, Frank (2006) „Patterns of International Cooperation and the Explanatory Power of Relative Gains“, *International Studies Quarterly* 50: 781–801.
- Guzzini, Stefano (2000) „A Reconstruction of Constructivism in International Relations“, *European Journal of International Relations* 6: 147–182.
- Guzzini, Stefano (2004) *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Praha: Barrister & Principal.

- Habermas, Jürgen (2002) „Tři normativní modely demokracie“, in I. Shapiro–J. Habermas (eds.) *Teorie demokracie dnes*. Praha: Filosofia.
- Habermas, Jürgen (2006) „Religion in the Public Sphere“, *European Journal of Philosophy* 14 (1): 1–25.
- Häge, Frank M. (2008) „Who Decides in the Council of the European Union“, *Journal of Common Market Studies* 46 (3): 533–558.
- Hall, Paul–Rosemary Taylor (1996) „Political Science and the Three New Institutionalisms“, *Political Studies* 44 (5): 936–957.
- Handl, Vladimír (2002) *Germany and the Visegrad Countries between Dependence and Asymmetric Partnership?* Hamburg: Institut für Internationale Politik.
- Handl, Vladimír–Jan Hon–Otto Pick (eds.) (1999) *Germany and East Central Europe since 1990*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Harmesen, Robert (1999) „The Europeanization of National Administrators: A Comparative Study of France and the Netherlands“, *Governance* 12 (1): 81–113.
- Harris, Paul G.–John Barkdull (2002) „Environmental Change and Foreign Policy: A Survey of Theory“, *Global Environmental Politics* 2 (2) 63–91.
- Harris, Paul G. et al. (2007) *Europe and Global Climate Change*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Harris, Paul G. et al. (2009) *The Politics of Climate Change*. Londýn: Routledge.
- Haynes, Jeffrey (2005) „Al Qaeda: Ideology and Action“, *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 8 (2): 177–191.
- Hegre, Havard (2004) „Size Asymmetry, Trade, and Militarized Conflict“, *The Journal of Conflict Resolution* 48 (3): 403–426.
- Hermann, Richard K.–Michael P. Fischerkeller (1995) „Beyond the Enemy Image and Spiral Model: Cognitive-Strategic Research after the Cold War“, *International Organization* 49 (3): 415–450.
- Herrmann, Richard K.–James F. Voss–Tonya Y. E. Schooler–Joseph Ciarrochi (1997) „Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata“, *International Studies Quarterly* 41 (3): 403–433.
- Hill, Christopher (2003) *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hix, Simon (2005) *The Political System of the European Union*. Basingstoke: Palgrave.
- Hladký, Ladislav (2003): „Slovinsko“, in J. Výkoupal a kol. (2003): *Visegrád: možnosti a meze středoevropské spolupráce*, s. 325–339. Praha: Dokořán.
- Hofhansel, Claus (2005) *German Foreign Policy and Central Europe*. Londýn–New York: Routledge.
- Holesch, Adam (2007) *Verpasste Neuanfang? Deutschland, Polen und die EU*. Bonn: Bouvier.

- Hollis, Martin (1994) *The Philosophy of Social Science: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hollis, Martin–Steve Smith (1990) *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Hollis, Martin–Steve Smith (2000) *Mezinárodní vztahy: výklad a porozumění*. Brno: CDK.
- Holman, Robert (2008) „Desetkrát ano pro odklad eura“, *Hospodářské noviny* (7. července). Online: www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=1e0VbjsROmDz.
- Holsti, Ole R. (1962) „The Belief System and National Images: A Case Study“, *The Journal of Conflict Resolution* 6 (3): 244–252.
- Holub, Petr–Sabina Slonková (2008) „Topolánek exkluzivně: Když nebude euro, nezemřeme“, *Aktualne.cz* (21. ledna). Online: www.ods.cz/media/clanek.php?ID=6091.
- Horváth, Roman (2007) „Ready for Euro? Evidence on EU New Member States“, *Applied Economics Letters* 14: 1083–1086.
- Hospodářské noviny* (2008) „Česká republika a přijetí eura“ (22. června).
- Houghton, John (2004) *Global Warming: The Complete Briefing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Houžvička, Václav (2005) *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum.
- Hynek, Nikola–Vít Štřítecký (2009) „Český diskurz o protiraketové obraně ve světle reflexe národního zájmu“. Praha: Ústav mezinárodních vztahů (dosud nepublikovaný text).
- Checkel, T. Jeffrey (1999) *International Institutions and Socialization*. Paper for ISA Annual Convention (únor).
- Checkel, T. Jeffrey (2005) „International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework“, *International Organizations* 59: 801–826.
- Chilton, Paul A. (1996) *Security Metaphors. Cold War Discourse from Containment to Common House*. New York: Peter Lang.
- Christensen, Eben J.–Steven B. Redd (2004) „Bureaucrats versus the ballot box in foreign policy decision making: An experimental analysis of the bureaucratic politics and the poliheuristic theory“. *The Journal of Conflict Resolution* 48 (1): 69–90.
- IPCC (2007) „Climate Change: Synthesis Report 2007“. Online: www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm.
- Jagodziński, Andrzej (ed.) (2006) *The Visegrad Group – A Central European Constellation*. Bratislava: IVF.

- Jahn, Martin (2008) „Desetkrátanopropřijetí eura“, *Hospodářské noviny* (27. června). On-line: ihned.cz/c4-10076520-25696080-00000K_d-desetkrat-ano-pro-prijeti-eura.
- Janáčková, Stanislava (2002) „Rozšiřování eurozóny: některá rizika pro dohánějící země“, *Politická ekonomie* 6: 759–779.
- Janáčková, Stanislava (2007) „Euro – rozhodně nespěchat!“, in P. Mach (ed.) *Euro, dříve nebo později?* Praha: CEP.
- Jervis, Robert (1970) *The Logic of Images in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, Robert (1976) *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Johansson, Karl Magnus–Jonas Tallberg (2007) „Sverige förlorare“. Inom EU har Sverige oftast befunnit sig på defensiven“ [„Sweden – the loser“. Within the EU Sweden has most often been on the defense], *Dagens Nyheter* (10. dubna).
- Johnson, Debra (2005) „The New Outsiders of Central and Eastern Europe, with Specific Reference to Poland“, *European Integration* 27 (1): 111–131.
- Johnston, Alastair Iain (2001) „Treating International Institutions as Social Environments“, *International Studies Quarterly* 45: 487–515.
- Johnston, Alastair Iain (2005) „Conclusions and Extensions: Toward Mid-Range Theorizing and Beyond Europe“, *International Organization* 59 (Fall): 1013–1044.
- Jones, Erik (2006) „Economic Adjustment and the Euro in New Member States: the Structural Dimension of Fit“, in K. Dyson (ed.) *Enlarging the Euro Area: External Empowerment and Domestic Transformation in East Central Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Justus, Wilhelm (2001) *Deutschland, Polen und die Politik in der NATO, 1989–1997*. Frankfurt a. M.: Campus.
- Kahler, Miles (1998) „Rationality in international relations“, *International Organization* 52 (4): 919–941.
- Kahneman, Daniel–Amos Tversky (1979) „Prospect theory: An analysis of decision under risk“, *Econometrica* 47 (2): 263–292.
- Karlas, Jan (2008) *Forma mezinárodních institucí: Teoretická analýza*. Praha: Karolinum.
- Karlas, Jan–Michal Kořan–Elsa Tulmets (2008) „Prag, die Visegrad-Gruppe und die EU Tschechiens Ziele in der Ratspräsidentschaft“, *Osteuropa* 58 (7): 153–163.
- Kassim, Hussein (2003) „The National Co-ordination of EU Policy: Must Europeanisation Mean Convergence“, in K. Featherstone–C. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanisation: Theory and Analysis*, s. 83–111. Oxford: Oxford University Press.

- Kassim, Hussein (2005) „Member states Institutions and the European Union: Impact and Interaction“, in S. Bulmer–C. Lequesne (eds.) *The Member States and the EU*, s. 285–319. Oxford: Oxford University Press.
- Kassim, Hussein–B. Guy Peters–Vincent Wright (2000) *The National Co-ordination of EU Policy: The Domestic Level*. Oxford: Oxford University Press.
- Katolícký týdeník (2004) „Václav Malý na zasedání biskupů v Anglii“, 20. Online: www.katydz/index.php?cmd=page&type=11&article=161&webSSI D=1f33e1050c74301bf08cf3ba26a8db1a.
- Katzenstein, Peter (ed.) (1997) *Mitteleuropa: between Europe and Germany*. Oxford: Berghahn.
- Katzenstein, Peter–Ronald Jepperson–Alexander Wendt (1996) „Norms, Identity, and Culture in National Security“, in P. Katzenstein–R. Jepperson–A. Wendt (eds.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, s. 33–375. New York: Columbia Press.
- Keck, Margaret E.–Sikkink, Kathryn (1998) *Activists Beyond Borders – Advocacy Networks in International Politics*. London: Cornell University Press.
- Kennen, Peter (1998) „The Theory of Optimum Currency Areas: an Eclectic View“, in Jovanovic, M. N. (ed.) *International Economic Integration: Monetary, Fiscal, and Factor Mobility Issues*. New York: Routledge.
- Kinkel, Klaus (1996) *Europäischen Forum Alpbach* 28. 8. 1996, Alpbach, Bulletin des Presse – und Informationsamtes der Bundesregierung, 68, CD ROM vydání.
- Kis, János (1997) *Současná politická filosofie*. Praha: Oikomenh.
- Kissinger, A. Henry (1957) *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812–1822*. Boston: Houghton Mifflin.
- Kissinger, A. Henry (1994) *Diplomacy*. New York: Simon and Schuster.
- Klaus, Václav (2007a) „Novoroční projev prezidenta ČR“ (1. ledna).
- Klaus, Václav (2007b) „Projev u příležitosti státního svátku“ (28. října).
- Klaus, Václav (2007c) *Modrá, nikoli zelená planeta*. Praha: Dokořán.
- Klaus, Václav (2008a) „10 let Eura: Kdo má důvod oslavovat?“, *Hospodářské noviny* (4. června). Online: www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=2KS7h2bWlduM.
- Klaus, Václav (2008b) „Nezveličujme změny klimatu“, in M. Loužek (ed.) *Globální oteplování: Realita nebo bublina*. Sborník č. 67. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Klaus, Václav (2008c) „Od klimatického alarmismu ke klimatickému realismu“, in M. Loužek (ed.) *Globální oteplování: Realita nebo bublina*. Sborník č. 67. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.

- Klaus, Václav (2009) „Deset let eura: důvod k oslavě?“, *Ihned.cz* (17. srpna). Online: komentare.ihned.cz/c4-10076520-25232810-000K00_d-deset-let-eura-duvod-k-oslave.
- Klusáček, Jan (2007) „Faktory formující českou zahraniční politiku ke Kosovu od skončení leteckých kampaní NATO“, seminární práce (27. listopadu). Brno: Masarykova univerzita.
- Kohl, Helmut (1997) Aussprache über den Bundeshaushalt, Bulletin des Presse – und Informationsamtes der Bundesregierung, 71, CD ROM vydání.
- Koldinská, Marie–Ivan Šedivý (2008) *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Koopmann, Martin (2007) „Auf der Suche nach dem verlorenen Gleichgewicht: Aspekte eines Neuanfanges deutsch-französischer Zusammenarbeit in der Europa-Politik“, in M. Koopmann–S. Martens (ed.) *Das kommende Europa. Deutsche und französische Betrachtungen zur Zukunft der Europäischen Union*, s. 231–242. Baden-Baden: Nomos.
- Korpi, Walter (2003) „Welfare State Regress in Western Europe: Politics, Institutions, Globalization, and Europeanization“, *Annual Review of Sociology* 29: 589–609.
- Kořan, Michal (2007) „Struktura a proces zahraniční politiky“, in M. Kořan–M. Hrabálek (eds.) *Česká zahraniční politika: aktéři, struktura, proces*, s. 11–21. Brno: MPÚ.
- Kořan, Michal (2008a) „Jednopřípadová studie“, in P. Drulák a kol. *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, s. 29–60. Praha: Portál.
- Kořan, Michal (2008b) „Politický kontext a tvorba české zahraniční politiky v roce 2007“, in M. Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2007: Analýza ÚMV*, s. 1–44. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kořan, Michal (2008c) „Státy Visegrádské skupiny a Rakousko v české zahraniční politice“, in M. Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2007: Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kořan, Michal (2008d) *Člověk, poznání a mezinárodní politika. Pragmatismus a vědecký realismus jako filosofie vědy v mezinárodních vztazích*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kořan, Michal (2009a) „Dilemata z pohledu filozofie vědy“, in P. Barša a kol. *Dialog teorií: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON.
- Kořan, Michal (2009b) „Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice“, in M. Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2008: Analýza ÚMV*, s. 101–140. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kořan, Michal (2010) „Czech Foreign Policy in Austrian and Slovak Newspapers“, in P. Drulák–M. Braun et al. *The Quest for the „National Interest“: a Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*, s. 105–125. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Kotsch, Bernhard (2000) *Anwalt der Mitteleuropäer: Deutschland und die Visegrad-Staaten zwischen 1990 und 1996*. Frankfurt am Main: Lang.
- Krasner, Stephen (1991) „Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier“, *World Politics* 43: 336–366.
- Kratochvíl, Petr (2008) „Jak zkoumat národní zájem“, nepublikovaný text (červen 2008).
- Kratochvíl, Petr (2009) „Návrat k normativitě: Národní zájem jako teoretická kategorie“, *Politologický časopis* 16 (1): 3–20.
- Kratochvíl, Petr (2010) *Původ a smysl národního zájmu*. Brno: CDK.
- Kratochvíl, Friedrich (2006) „Constructing a new orthodoxy? Wendt's *Social Theory of International Politics* and the constructivist challenge“, in S. Guzzini–A. Leander (eds.) *Constructivism and International Relations. Alexander Wendt and his critics*. Londýn–New York: Routledge.
- Krejčí, Oskar (1993) *Český národní zájem a geopolitika*. Praha: Universe.
- Krippendorff, Klaus (2004) *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Londýn: Sage.
- Krpec, Oldřich (2009) *Národní zájmy v moderní demokracii – Česká republika*. Brno: Masarykova univerzita.
- KSČM (2006) „S lidmi pro lidi. Volební program KSČM na období 2006–2010“. Online: www.kscm.cz/article.asp?thema=3783&category.
- Kunštát, Miroslav (2007) „Nová německá vláda a morálně-historická dimenze česko-německých vztahů“, *Mezinárodní vztahy* 42 (1): 48–65.
- Kunštát, Miroslav (2003) „Rakousko“, in J. Vykoukal a kol. *Visegrád: možnosti a meze středoevropské spolupráce*, s. 315–320. Praha: Dokořán.
- Kutilek, Miroslav (2008) *Racionálně o globálním oteplování*. Praha: Dokořán.
- Lacasta, Nuno et al. (2007) „Articulating a Consensus: The EU's Position on Climate Change“, in P. Harris (ed.) *Europe and Global Climate Change*. Cheltenham: Edward Elgard Publishing.
- Lacina, Lubor a kol. (2008) „Studie vlivu zavedení eura na ekonomiku ČR“. Provozně ekonomická fakulta Mendelovy univerzity v Brně. Online: www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/studie_NKS_final_aktualiz-26022008.pdf.
- Laffan, Brigid (2006) „Managing Europe from Home in Dublin, Athens and Helsinki: A Comparative Analysis“, *West European Politics* 29 (4): 687–708.
- Lakoff, George–Mark Johnson (2002) *Metaforý, kterými žijeme*. Brno: Host.

- Larsen, Henrik (2000) „Denmark and the EU's Defence Dimension: Opt-out Across the Board?“, in B. Heurlin–H. Mouritzen (eds.) *Danish Foreign Policy Yearbook, 2000*. Copenhagen: DUPI.
- Laslett, Peter (1956) *Philosophy, Politics and Society*. Oxford: Oxford Press.
- Lasswell, Harold (1936) *Politics: Who Gets What, When, and How*. New York: McGraw-Hill.
- Lemke, Douglas–William Reed (2001) „The Relevance of Politically Relevant Dyads“, *The Journal of Conflict Resolution* 45 (1): 126–144.
- Levine, John M.–Richard L. Moreland (1994) „Group Socialization: Theory and Research“, *European Review of Social Psychology* 5: 305–336.
- Lewis, Jeffrey (2005) „The Janus Face of Brussels: Socialization and Everyday Decision Making in the European Union“, *International Organization* 59 (4): 937–971.
- Lindahl, Rutger–Daniel Naurin (2003) „Starkt EU-inflytande även utan euron. Sverige är på topplats bland de mest efterfrågade samarbetsländerna i unionen, visar ny undersökning“ [„Strong influence even without the euro, Sweden is among the most wanted cooperation countries in the union, says new study“], *Dagens Nyheter* (14. srpna).
- Lindahl, Rutger–Daniel Naurin (2004) „Flexibel integration och utanförskapets politiska pris“. Centre for European Research at Göteborg University. Online: gupea.ub.gu.se/dspace/bitstream/2077/510/1/Naurin%20%26%20Lindahl%2c%20FoE%20nr%2016.pdf.
- Lindahl, Rutger–Daniel Naurin (2005) „Sweden: The Twin Faces of a Euro-Outsider“, *European Integration* 27 (1): 65–87.
- Lindahl, Rutger–Daniel Naurin (2008) „Out in the Cold? Euro-Outsiders Inside the EU Council of Ministers“, paper presented at the ISA's 49th Annual Convention, Bridging Multiple Divides 2008. Online: www.allacademic.com/one/isa/isa08/index.php?click_key=1&PHPSESSID=9ec82f72f78fdd215bb05212db885ea9.
- Lipset, Seymour–Stein Rokkan (1967) *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. New York: Free Press.
- Loužek, Marek a kol. (2008) *Globální oteplování: Realita nebo bublina*. Sborník č. 67. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Lövbrand, Eva–Johannes Strippel (2006) „The Climate as Political Space: Territorialization of the Global Carbon Cycle“, *Review of International Studies* 32: 217–235.
- Luterbacher, Urs–Detlef F. Sprinz (2001) *International Relations and Global Climate Change*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Machiavelli, Niccolò ([1995]) „Il Principe“. Online: www.liberliber.it/biblioteca/m/machiavelli/il_principe/html/index.htm.
- Machiavelli, Niccolò (1531) „Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio“. Online: it.wikisource.org/wiki/Discorsi_sopra_la_prima_Deca_di_Tito_Livio.
- Maoz, Zeev (1990) „Framing the national interest: The manipulation of foreign policy decision in groups settings“, *World Politics* 43 (1): 77–110.
- March, James G.–Johan P. Olsen (2005) „The Logic of Appropriateness?“, *Working Paper*. Oslo: ARENA.
- Marcussen, Martin (2008) „Coping with Euro-Outsideness“, paper presented at the ISA's 49th Annual Convention, Bridging Multiple Divides 2008. Online: www.allacademic.com/one/isa/isa08/index.php?click_key=1.
- McKinnon, Ronald (1963) „Optimum Currency Areas“, *The American Economic Review* 53 (4): 717–725.
- Meinecke, Friedrich (1933) *Staat und Persönlichkeit*. Berlin: Mittler & Sohn.
- Menon, Anand (2000) „France“, in H. Kassim–B. G. Peters–V. Wright (eds.) *The National Co-ordination of EU Policy: The Domestic Level*, s. 79–99. Oxford: Oxford University Press.
- Merkel, Angela (2007) Abgabe einer Erklärung durch die Bundeskanzlerin: zum Europäischen Rat in Brüssel am 8/9 März, Bulletin des Presse und Informationsamtes der Bundesregierung, 23, CD-ROM vydání.
- Metelka, Ladislav–Radim Tolasz (2009) *Klimatické změny: Fakta bez mýtů*. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí UK.
- Meyer, John W. (1980) „The World Polity and the Authority of the Nation-State“, in A. Bergesen (ed.) *Studies of the Modern World-System*, New York: Academic Press.
- Mil, Jaroslav (2008) „Emisní odpustky nás přijdou draho“, in M. Loužek (ed.) *Globální oteplování: Realita nebo bublina*. Sborník č. 67. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Miles, Lee (2005) „Introduction: Euro-Outsiders and the Politics of Asymmetry“, *European Integration* 27 (1): 3–23.
- Miles, Lee–Gabriel Doherty (2005) „The United Kingdom: A Cautious Euro-Outsider“, *European Integration* 27 (1): 89–109.
- Milliken, Jennifer (1999) „The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods“, *European Journal of International Relations*, 5 (2): 225–254.
- Ministerstvo financí ČR (2003) „Strategie přistoupení České republiky k eurozóně“ (23. března). Online: www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/eu_strategie_pristoupeni_11297.html.

- Ministerstvo zahraničních věcí ČR (2003) „Koncepce české zahraniční politiky na léta 2003–2006“, schváleno vládou ČR 3. 3. 2003. Online: www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191.
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR (2006) „Bezpečnostní strategie České republiky“ (10. prosince). Online: old.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=6344.
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR (2009) „Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2008“. Online: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/zprava_o_zahranicni_politice_ceske_1.html.
- Ministerstvo životního prostředí ČR (1997) „The Czech Republic's Second Communication on the National Process to Comply with the Commitments under UNFCCC“. Online: [www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu/\\$FILE/OMV-National_Communication_CZE_1997-20081120.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu/$FILE/OMV-National_Communication_CZE_1997-20081120.pdf).
- Ministerstvo životního prostředí ČR (2004) „Národní program na zmírnění dopadů změny klimatu v České republice“. Online: [www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/narodni_program_zmirneni_dopadu/\\$FILE/OZK-Narodni_program-20040303.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/narodni_program_zmirneni_dopadu/$FILE/OZK-Narodni_program-20040303.pdf).
- Ministerstvo životního prostředí ČR (2007) „Vyhodnocení Národního programu na zmírnění dopadů změny klimatu v České republice“. Online: [www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/vyhodnoceni_narodniho_programu/\\$FILE/OZK-Vyhodnoceni_NP_20080327.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/vyhodnoceni_narodniho_programu/$FILE/OZK-Vyhodnoceni_NP_20080327.pdf).
- Mintz, Alex (1993): „The decision to attack Iraq: A noncompensatory theory of decision making“, *Journal of Conflict Resolution*, 37 (4): 595–618.
- Mintz, Alex (1995) „The ‘Noncompensatory Principle’ of Coalition Formation“, *Journal of Theoretical Politics* 7 (3): 335–749.
- Mintz, Alex (2004) „How Do Leaders Make Decisions?: A Poliheuristic Perspective“, *The Journal of Conflict Resolution* 48 (1): 3–13.
- Mintz, Alex–Nehemia Geva–Steven Redd–Amy Carnes (1997) „The effect of dynamic and static choice set on political decision making: An Analysis Using the Decision Board Platform“, *American Political Science Review* 91 (3): 553–566.
- Mladá fronta DNES (2008) „Tlustý zmrazil plán pro církev“ (20. dubna).
- Mongelli, Paolo (2002) „‘New’ Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us?“ European Central Bank *Working Paper Series* 138. Online: www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp138.pdf.
- Moravcsik, Andrew (1997) „Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics“, *International Organization* 51 (4): 513–553.
- Moravcsik, Andrew (1998) *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Londýn: Routledge Press/UCL Press.

- Morgenthau, Hans J. (1993) *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Boston: McGraw-Hill.
- Morgenthau, Hans J. (1952) „Another ‘Great Debate’: The National Interest of the United States“, *The American Political Science Review* 46 (4) (prosinec): 961–988.
- Müller-Peters, Anke (1998) „The Significance of National Pride and National Identity to the Attitude toward the Single European Currency: A Europe-wide Comparison“, *Journal of Economic Psychology* 19 (6): 701–720.
- Mundell, Robert (1961) „A Theory of Optimum Currency Areas“, *The American Economic Review* 51 (4): 657–665.
- Nadoll, Jörg (2000) „Diskursanalyse und Außenpolitikforschung“. PAFE-Arbeitspapier 2 (draft version), Universität Trier.
- Natoaktual.cz „Vztahy mezi Českou republikou a NATO, období 1997–1998“. Online: www.natoaktual.cz/na_cr.asp?y=na_cr/cravztahysnatoiii.htm.
- Neuendorf, Kimberly A. (2005) *The Content Analysis Guidebook*. Londýn: Sage.
- Nincic, Miroslav (1999) „The National Interest and Its Interpretation“, *Review of Politics* 61 (1): 29–56.
- O’Neill, Barry (2001) „Risk Aversion in International Relations Theory“, *International Studies Quarterly* 45 (4): 617–640.
- ODS (2003–2004) *Edice modrá šance – koncepční materiály stínových ministrů ODS*. Online: www.ods.cz/knihovna/dokument.php?ID=67.
- ODS (2006) „Společně lepší život. Volební program ODS“. Online: www.ods.cz/volby/weby/2006/download/docs/volebni_program_ODS.pdf.
- OVM (2007) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (27. května). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- OVM (2008a) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (20. ledna). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/porady/1126672097/text/208411030500120_2.txt.
- OVM (2008b) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (14. září). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- OVM (2008c) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (28. září). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- OVM (2008d) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (9. listopadu). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.

- OVM (2008e) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (23. listopadu). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- OVM (2008f) „Vyrovnání státu a církvi“, Otázky Václava Moravce (20. ledna).
- OVM (2009a) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (1. ledna). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- OVM (2009b) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (8. února). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- OVM (2009c) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (19. dubna). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- OVM (2009d) „Otázky Václava Moravce“, ČT 24 (31. května). Přepis online: www.ceskatelevize.cz/program/detail.php?idp=10204136502&mday=30.08.2009&time=12:00&ch=1&deid=1225&archiv=1.
- Parry, Geraint (2005) *Political elites*. Colchester: CCPR Press.
- Paterson, Matthew (1999) „Interpreting Trends in Global Environmental Governance“, *International Affairs* 75: 793–802.
- Pauer, Jan (2001) „Schwierigkeiten der deutsch-tschechischen Vergangenheitspolitik“, in *Ist das tschechische Rechtssystem bereits EU-konform? Kolloquium*, s. 151–177. Praha: Friedrich Ebert Stiftung.
- Persson, Göran (2007) *Min väg, mina val*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Petersen, Nikolaj (1998) „National Strategies in the Integration Dilemma: An Adaptation Approach“, *Journal of Common Market Studies* 36 (1): 33–54.
- Phillips Ann L. (2000) *Power and Influence after the Cold War. Germany and East-Central Europe*. Lanham et al.: Rowman a. Littlefield Publishers.
- Pieper, Cornelia (FDP), vystoupení ve Spolkovém sněmu, Plenarprotokoll 16/108, 5. 7. 2007: 11267.
- Poslanecká sněmovna parlamentu ČR (1997), Digitální knihovna PČR, 8. schůze, 5.–6. den (11.–12. února). Online: www.snem.cz/eknih/1996ps/stenprot/008schuz/s008044.htm.
- Právo (2009a) „Kardinál Vlk vyzývá: Nevolte bořítele vlády“ (5. června).
- Právo (2009b) „Nad miliardami církvím se už zavírá voda“ (27. března).
- Price, Richard–Christian Reus-Smit (1998) „Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism“, *European Journal of International Relations* 4 (3): 259–294.

- Projev Jana Kasala (KDU–ČSL) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 12. schůze (21. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/012schuz/s012020.htm#r6.
- Projev Jaroslava Gongola (KSČM) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 12. schůze (21. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/012schuz/s012017.htm#r2.
- Projev Jiřího Paynea (ODS) (1999a), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 10. schůze (24. března). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/010schuz/s010045.htm#r2.
- Projev Jiřího Paynea (ODS) (1999b), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 12. schůze (21. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/012schuz/s012016.htm#r2.
- Projev Michala Lobkowitza (US) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 11. schůze (14. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/011schuz/s011010.htm.
- Projev Miloslava Ransdorfa (KSČM) (1999a), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 10. schůze (2. března). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/010schuz/s010039.htm.
- Projev Miloslava Ransdorfa (KSČM) (1999b), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 10. schůze (24. března). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/010schuz/s010039.htm.
- Projev ministra obrany Karla Kühnla (US) (2004), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 37. schůze (4. listopadu). Online: www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/037schuz/s037117.htm.
- Projev ministra zahraničí Jana Kavana (ČSSD) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 14. schůze (15. června). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/014schuz/s014003.htm.
- Projev Miroslava Grebeníčka (KSČM) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 12. schůze (21. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/012schuz/s012006.htm#r1.
- Projev Petra Koháčka (ODS) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 11. schůze (14. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/011schuz/s011018.htm.
- Projev Petra Mareše (US) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 10. schůze (24. března). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/010schuz/s010042.htm#r2.
- Projev Petra Nečase (ODS) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 14. schůze (15. června). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/014schuz/s014007.htm#r3.

- Projev poslance Dalibora Matulky (KSČM) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 12. schůze (21. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/012schuz/s012009.htm#r6.
- Projev Václava Exnera (KSČM) (1999a), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 10. schůze (24. března). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/010schuz/s010041.htm.
- Projev Václava Exnera (KSČM) (1999b), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 11. schůze (14. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/011schuz/s011023.htm#r5.
- Projev Václava Exnera (KSČM) (1999c), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 14. schůze (15. června). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/014schuz/s014018.htm#r6.
- Projev Viléma Holáně (KDU-ČSL) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 11. schůze (14. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/011schuz/s011011.htm#r6.
- Projev Vojtěcha Filipa (KSČM) (1999a), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 10. schůze (24. března). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/010schuz/s010034.htm#r8.
- Projev Vojtěcha Filipa (KSČM) (1999b), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 11. schůze (14. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/011schuz/s011028.htm.
- Projev Zdeňka Jičínského (ČSSD) (1999), Digitální knihovna PČR, PS 1998–2002, 12. schůze (21. dubna). Online: www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/012schuz/s012012.htm.
- Putnam, Robert (1988) „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games“, *International Organization* 42: 427–460.
- Ratzinger, Joseph–Habermas, Jürgen (2007) *Dialectics of Secularization: On Reason and Religion*. FT Collins: Ignatius Press.
- Rawls, John (1997a) „The Idea of Public Reason“, in J. Bohman–W. Rehg (eds.) *Deliberative Democracy*, s. 93–130. Cambridge: MIT Press.
- Rawls, John (1997b) „The Idea of Public Reason Revisited“, *The University of Chicago Law Review* 64 (3): 765–807.
- Rawls, John (1999) *The Law of Peoples*. Cambridge: Harvard University Press.
- Redd, Steven B. (2002) „The Influence of Advisers on Foreign Policy Decision-Making“, *Journal of Conflict Resolution* 46 (3): 335–364.
- Redd, Steven B. (2005) „The influence of advisers and decision strategies on foreign policy choices: President Clinton’s decision to use force in Kosovo“, *International Studies Perspectives* 6 (1): 129–150.

- Rhodes, Martin (2002) „Why EMU Is – or May Be – Good for European Welfare States“, in K. Dyson (ed.) *European States and the Euro? Europeanization, Variation, and Convergence*. Oxford: Oxford University Press.
- Rhodes, R. A. W.–Patrick Dunleavy (1995) *Prime Minister, Cabinet and Core Executive*. Londýn: Macmillan.
- Riekhoff, Harald von (1993) „Introduction: Toward a Comparison of Relations Between Austria/FRG and Canada/United States“, in H. von Riekhoff–H. Neuhold (eds.) *Unequal Partners. A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States*. Boulder etc.: Westview Press.
- Richelieu, Armand Jean du Plessis, Cardinal et Duc de (1964) *The Political Testament of Cardinal Richelieu*. Překl. Henry Bertram Hill. Madison: University of Wisconsin Press.
- Risse, Thomas (2003) „The Euro between national and European Identity“, *Journal of European Public Policy* 10 (4): 487–505.
- Risse, Thomas–Daniela Engelmann–Martin–Hans-Joachim Knope–Klaus Roscher (1999) „To Euro or Not to Euro? The EMU and Identity Politics in the European Union“, *European Journal of International Relations* 5 (2): 147–187.
- Rohan, Henri de (1899) *De l’interest des Princes et Etats de la Chrestiente*. Paříž.
- Rosati, Jerel A. (1981) „Developing a systematic decision-making framework: Bureaucratic Politics in Perspective“, *World Politics* 33 (2): 234–252.
- Rosati, Jerel A. (2000) „The Power of Human Cognition in the Study of World Politics“, *International Studies Review* 2 (3): 45–75.
- Rosenau, James N. (1967) „Compatibility, Consensus, and an Emerging Political Science of Adaptation“, *The American Political Science Review* 61 (4) (pro-sinec): 983–988.
- Rosenau, James N. (ed.) (1969) *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems*. New York: The Free Press.
- Rostowski, Jacek (2003) „When Should the Central Europeans Join EMU?“, *International Affairs* 79 (5): 993–1008.
- Rousseau, Jean-Jacques (1789) „Déclaration des droits de l’Homme et du citoyen“. Online: fr.wikisource.org/wiki/D%C3%A9claration_des_Droits_de_l%27Homme_et_du_Citoye.
- Růžicka, Jan–Michal Kořan (2006) „Totgesagte leben länger: Die Visegrád-Gruppe nach dem EU-Beitritt“, *Osteuropa* 10.
- Sartori, Giovanni (2005) *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press.
- Seibt, Ferdinand (1995) *Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas*. Druhé vydání. München: Piper.

- Shapiro, Michael J.–Matthew G. Bonham (1973) „Cognitive process and foreign policy decision-making“, *International Studies Quarterly* 17 (2): 147–174.
- Schimmelfennig, Frank (2001) „The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union“, *International Organization* 55 (1): 47–80.
- Schimmelfennig, Frank–Stefan Engert–Heiko Knobel (eds.) (2006) *International socialization in Europe: European organizations, political conditionality, and democratic change*. New York: Palgrave.
- Schmitt, Carl (1922) *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. München: Duncker und Humblot.
- Schmitt, Carl (1933) *Der Begriff des Politischen*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schumpeter, Joseph A. (1994) *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Routledge.
- Schweller, Randall (1996) „Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?“, *Security Studies* 5 (3): 90–121.
- Silverstein, Brett (1989) „Enemy Images: The Psychology of U. S. Attitudes and Cognitions Regarding the Soviet Union“, *American Psychologist*, 44 (6): 903–913.
- Singer, Miroslav (2007) „Časování vstupu do eurozóny“, in P. Mach (ed.) *Euro, dříve nebo později?* Praha: CEP.
- Smith, Rupert (2006) *The Utility of Force. The art of War in the Modern World*. Londýn: Penguin Books.
- Snow, David A.–Robert D. Benford (1988) „Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization“, *International Social Movement Research* 1: 197–217.
- Snyder, Richard C.–H. W. Bruck–Burton Spain–Valerie M. Hudson–Derek H. Chollet–James M. Goldgeier (2002) *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sperling, James (2001) „Neither Hegemony nor Dominance: Reconsidering German Power in Post Cold-War Europe“, *British Journal of Political Science* 31 (2) (duben): 389–425.
- Steinmeier, Frank–Walter (2007) „Regierungskonferenz zur Änderung der vertraglichen Grundlagen der Europäischen Union“, vystoupení před Spolkovým sněmem (11. října). Berlin: Bulletin 105 (2).
- STEM (2009) „Informace z výzkumu STEM trendy“ (březen). Online: www.stem.cz/clanek/1754.
- Stern, Eric (2004) „Contextualizing and Critiquing the Poliheuristic Theory“, *The Journal of Conflict Resolution* 48 (1): 105–126.

- Strana zelených (2008) „Stanovisko k vyhlášení nezávislosti Kosova“, Strana zelených, zahraniční sekce (31. března). Online: zahranici.zeleni.cz/8600/clanek/stanovisko-k-vyhlaseni-nezavislosti-kosova/.
- Sweeney, Kevin J. (2003) „The severity of interstate disputes: Are dyadic capability preponderances really more Pacific?“, *The Journal of Conflict Resolution* 47 (6) (prosinec): 728–750.
- Švec, Libor (2003) „Litva“, in J. Vykoukal a kol. *Visegrád: možnosti a meze středo-evropské spolupráce*, s. 340–342. Praha: Dokořán.
- Tesař, Filip (2004) „Česká zahraniční politika před vstupem do Evropské unie a Balkán“, in O. Pick–V. Handl a kol. *Zahraniční politika České republiky 1993–2004: Úspěchy, problémy a perspektivy*, s. 115–120. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Tesař, Filip (2008) „Balkánský prostor v české zahraniční politice“, in M. Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*, s. 245–267. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Tesař, Filip (2009) „Balkánský rozměr v české zahraniční politice“, in M. Kořan a kol. *Česká zahraniční politika v roce 2008. Analýza ÚMV*, s. 222–239. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Tewes, Henning (2002) *Germany, Civilian Power and the New Europe. Enlarging NATO and the European Union*. Houndsmills: Palgrave.
- Thies, Jochen (1994) „Germany and Eastern Europe between Past and Future“, in A. Baring (ed.) *Germany's New Position in Europe. Problems and Perspectives*. Oxford: Berg.
- Thompson, Alexander (2006) „Management under Anarchy: The International Politics of Climate Change“, *Climatic Change* 78: 7–29.
- Tonra, Ben (2000) „Denmark and Ireland“, in I. Manners–R. G. Whitman (eds.) *The Foreign Policies of European Member States*. Manchester: Manchester University Press.
- Topolánek, Mirek–Kateřina Perknerová (2008) „Mirek Topolánek: Euro zavedeme až po reformách“, *Deník* (13. září). Online: www.ods.cz/media/clanek.php?ID=7389.
- Topolánek, Miroslav (2007) Zpráva předsedy vlády o průběhu lisabonského summitu EU 25. 10. 2007. Zahraniční politika České republiky. Dokumenty, 10/2007: 48–53.
- Traa, Marten von (1999) „Wohl bekannt aber ungeliebt? Der deutsche Nachbar aus niederländischer Sicht“, *Europa-archiv* 17: 491–498.
- Tůma, Zdeněk (2008) „Euro v roce 2019?: Žádné drama“, *Ihned.cz* (30. dubna). Online: ihned.cz/c3-22694990-000000_d-euro-v-roce-2019-zadne-drama.

- United Nations (1992) „United Nations Framework Convention on Climate Change“. Online: unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf.
- Valenta, Jiří a kol. (1992) *Máme národní zájmy?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Verheyen, Dirk (1993) „The Dutch and the Germans: Betone Traumas and Trade“, in D. Verheyen–C. Sør (eds.) *The Germans and their Neighbours*, s. 59–81. Boulder: Westview Press.
- Vláda ČR (1992) „Programové prohlášení vlády“ (13. července). Online: www.vlada.cz.
- Vláda ČR (1996) „Programové prohlášení vlády“ (23. července). Online: www.vlada.cz.
- Vláda ČR (1998) „Programové prohlášení vlády“ (18. srpna). Online: www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2002) „Programové prohlášení vlády“ (6. srpna). Online: www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2004) „Programové prohlášení vlády“ (24. srpna). Online: www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2005) „Programové prohlášení vlády“ (duben). Online: www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2006) „Programové prohlášení vlády“ (26. června). Online: www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=37071&tmplid=50.
- Vláda ČR (2007a) „Programové prohlášení vlády“ (17. ledna). Online: www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780.
- Vláda ČR (2007b) „Vyhodnocení institucionálního zajištění členství České republiky v Evropské unii v období od 1. května 2007–31. prosince 2007“. Online: www.mzv.cz/wwwo/MZV/default.asp?id=26399&ido=7443&idj=1&amb=1.
- Vláda ČR (2008) „Poradní a pracovní orgány vlády – Výbor pro Evropskou unii“. Online: www.vlada.cz/cs/rvk/vyboreu.html.
- Vláda ČR (2009) „Programové prohlášení vlády (1. června). Online: www.vlada.cz/cz/jednani-vlady/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-cr-58369/.
- Vláda ČR a Česká národní banka (2003) „Strategie přistoupení České republiky k eurozóně – Společný dokument vlády ČR a ČNB“. Online: www.zavedenieura.cz/cps/rde/xbc/euro/Strategie_pristoupeni_Ceske_republiky_k_eurozone_2003.pdf.
- Vláda ČR a Česká národní banka (2007) „Aktualizovaná strategie přistoupení České republiky k eurozóně“. Online: www.zavedenieura.cz/cps/rde/xchg/euro/xsl/dokumenty_strategie_cr_uerozony.html.
- Vláda ČSSR (1989) „Programové Prohlášení Vlády ČSSR“ (19. prosince). Online: www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26630&tmplid=50.

- Vystoupení Alexandra Ulricha (Die Linke) (2007) ve Spolkovém sněmu, Plenarprotokoll 16/80. Berlin (2. února), s. 8024.
- Vystoupení Guido Westerwella (FDP), Oskara Lafontaine (Die Linke) a Renate Künast (Bündnis 90/Die Grünen) (2007) ve Spolkovém sněmu, Plenarprotokoll 16/82, Berlin (1. března): 8202–8212.
- Vystoupení Ivana Šimka (2005), 2. den jednání 42. schůze Národní rady Slovenské republiky (11. května).
- Vystoupení Miroslava Grebeníčka (2007) na 23. schůzi Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (29. listopadu).
- Vystoupení Pavla Minárika (2005), druhý den jednání 42. schůze Národní rady Slovenské republiky (11. května).
- Vystoupení Pavla Hrušovského (2005), 2. den jednání 42. schůze Národní rady Slovenské republiky (11. května).
- Wæver, Ole (1997) „Figures of International Thought: Introducing Persons instead of Paradigms“, in I. Neumann–O. Wæver (eds.) *The Future of International Relations: Masters in the Making?* Londýn: Routledge.
- Wallace, Helen (2000) „At Odds With Europe“, *Political Studies* 45 (4): 677–690.
- Wear, Spencer (2004) *The Discovery of Global Warming*. Cambridge: Harvard University Press.
- Weigl, Michael (2004) „Grenzüberschreitende Kooperationen als Faktor politischer Kultur. Das Beispiel des Bayerische-böhmischen Grenzraumes“, in E. Voráček (ed.) *Politische Kultur / Politická kultura*, s. 75–91. Praha: Eva.
- Weichsel, Volker (2007) *Tschechien in Europa. Nationalpolitische Traditionen und integrationspolitische Konzepte*. Münster: Lit Verlag.
- Weldes, Jutta (1999) *Constructing National Interests. The United States and the Cuban Missile Crisis*. Minneapolis, Londýn: University of Minnesota Press.
- Wendt, Alexander (1987) „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory“, *International Organization* 41 (3): 335–370.
- Wendt, Alexander (1992) „Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics“, *International Organization* 46 (2): 391–425.
- Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wentworth, William M. (1980) *Context and Understanding: An Inquiry into Socialization Theory*. New York: Elsevier North Holland.
- Widfeldt, Anders (2004) „Elite Collusion and Public Defiance: Sweden's Euro Referendum in 2003“, *West European Politics* 27 (3): 503–517.
- Wight, Colin (2006) *Agents, Structures and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Wondeuk, Cho (2006) „Asymmetry, Small States' Foreign Policies, and Poliheuristic Theory“, paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center. San Diego, California (22. března).
- Wright, Vincent (1996) „Negotiating the Quagmire: Mechanisms of EU Policy Coordination“, in J. Richardson (ed.) *Policy-Making in the EU*, s. 148–169. Londýn: Routledge.
- Young, Michael D.–March Schafer (1998) „Is There Method in Our Madness? Ways of Assessing Cognition in International Relations“, *Merston International Studies Review* 42 (1): 63–96.
- Zaborowski, Marcin (2004) *Germany, Poland and Europe. Conflict, Cooperation and Europeanisation*. Manchester–New York: Manchester University Press.
- Zbíral, Robert (2008) „Zdroje moci členských států v Radě Evropské unie. Současný stav výzkumu“, *Mezinárodní vztahy* 43 (4): 32–51.
- Zürn, Michael–Jeffrey Checkel (2005) „Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State“, *International Organizations* 59 (4): 1045–1079.

Analýza postojů českých aktérů vychází z následujících zdrojů (analyzovány články a pořady z let 1990–2009 vybrané podle klíčových slov v elektronické databázi): *Haló noviny*, *Hospodářské noviny*, *Lidové noviny*, *Mladá fronta DNES*, *Právo*, *Zemědělské noviny*, *Ekonom*, *Euro*, *Respekt*, *Týden*, BBC, ČRo1, ČRo6, Frekvence 1, ČT 1, ČT 2, ČT 24, TV NOVA, PRIMA TV.

O autorech

Mats Braun, M.A., Ph.D. (1976), je výzkumným pracovníkem ÚMV, přednáší na Anglo-americké vysoké škole v Praze. Specializuje se na teorii evropské integrace, vnitřní vývoj EU a proměny střední Evropy a Skandinávie v procesech evropské integrace.

PhDr. Ondřej Ditrych (1982) je výzkumným pracovníkem ÚMV, přednáší na Katedře mezinárodních vztahů Fakulty sociálních věd UK. Specializuje se zejména na americkou zahraniční politiku, diskurz o terorismu, energetickou bezpečnost, politiku na Kavkaze a dějiny myšlení v mezinárodních vztazích.

Doc. Ing. Petr Drulák, Ph.D. (1972), je ředitelem ÚMV, přednáší na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Specializuje se na teorii mezinárodních vztahů a na evropskou integraci.

JUDr. Vladimír Handl, CSc. (1957), je výzkumným pracovníkem ÚMV, přednáší na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Specializuje se na německou zahraniční a bezpečnostní politiku, česko-německé vztahy, českou zahraniční politiku a transformaci komunistických stran ve střední Evropě.

PhDr. Jan Karlas, M.A., Ph.D. (1978), je odborným asistentem na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Specializuje se na evropskou integraci, teorii mezinárodních vztahů a obecnou problematiku mezinárodních organizací.

PhDr. Michal Kořan, Ph.D. (1977), je vedoucím vědeckého oddělení ÚMV a odborným asistentem Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií MU v Brně. Zaměřuje se na tvorbu zahraniční politiky, středoevropský prostor a filozofii sociálních věd.

Ing. Mgr. *Petr Kratochvíl*, Ph.D. (1975), je zástupcem ředitele ÚMV, přednáší na VŠE v Praze a na Metropolitní univerzitě Praha. Specializuje se na evropskou integraci, institucionální reformu a rozšiřování EU, politické vztahy v postsovětském prostoru a roli náboženství v mezinárodních vztazích.

Michal Parízek, M.Sc. (1985), je doktorandem na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Specializuje se na mezinárodní organizace, politiku rozvoje a politické instituce obecně.

Bc. *František Šulc* (1970) dokončuje magisterské studium v oboru bezpečnostní studia na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Pracuje jako vedoucí zahraniční rubriky v týdeníku *Týden*. Specializuje se na bezpečnostní problematiku.

Mgr. *Filip Tesař* (1969) je výzkumným pracovníkem ÚMV. Specializuje se na Balkán, etnické konflikty a jejich řešení.